

Олександр ЗАБАРНИЙ

ПІД ЗНАКОМ «БІЛОЇ ПЛЯМИ»

Художньо-публіцистична повість

Київ
Видавництво «Рада»
2012

УДК 82-14
ББК 83(4Укр=Укр)6-8
3 12

Редактор
Л. Н. Горлач
Художник
В. О. Ісаєнко

Автор висловлює щиру подяку своїм друзям:
Володимирі та Тетяні Липським (с. Мала Дівиця),
Івану Постолю (м.Носівка),
Віталію Кубраку та Миколі Ступаку (м. Ніжин)
за фінансову підтримку цього видання.

Забарний О. В.
З 12 Під знаком «білої плями»: *Художньо-публіцистична
повість*. – Київ: Видавництво «Рада», 2012. – 344 с.

Таких книг зараз майже не пишуть. У час, коли Україну навально-обвальню покрити бум дешевеньких детективів і фентезі, безпросвітнокривавої монстро-диявольщини і бруталної порнографії, мало хто звертається до пересічної долі рідного українця, заздалегідь вважаючи її непривабливою і неконкурентноздатною в так званих ринкових умовах. Навіть якщо він – письменник... А у державі – в цей же час – грабують музеї й церкви, плюндрують пам'ятники, за безцінь спродують людські долі...

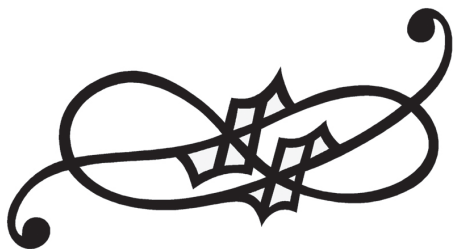
Нова книга письменника з Ніжина Олександра Забарного розповідає про все це на прикладі життя і творчості свого колеги Анатолія Шкуліпи, світоглядні і творчі позиції якого допомагають нам повніше осмислити не лише нахабно обікрадену минувшину, а й таке незбагненне й суперечливе сьогодення.

На жаль, ми й досі поклоняємося перед чужим, а своє знову не помічаємо, гірше того – безбожно паплюжимо, а то й проклинаємо. У віках ми надто багато настворювали білих плям про свій народ і рідну землю. Видно, мало ще, бо й досі зятято продовжуємо творити ці білі плями. Щоб було що розгадувати нашим онукам і правнукам. Наче в них і без цього не знайдеться, до чого прикладати свої руки і розум.

Книга розрахована на широкий читацький загал. І все ж – передусім – адресується вона учням і студентам, оскільки світле майбутнє України – в їхніх руках!

ISBN 978-966-7087-92-0

© О. В. Забарний, 2012
© А. Г. Шкуліпа, 2012
© Вид. «Рада», 2012

Замість передмови...

Приміський автобус мчав із давня знайомою трасою, що розкраювала собою безмежжя колись колгоспних ланів...

Мчав через цей спекотний день, що нарешті видався мені для омріяної подорожі, натужно продирався через роки у пам'яті, що намагалася златати-склеїти у суцільне покривало клаптики дитячих спогадів, немов барвисту мозаїку...

Конкретно ця подорож була зовсім не запланованою... Ані самим мною, ні – тим більше – розкладкою моїх службових справ... Просто цими серпневими днями виповнилося десять років, як не стало моєї матінки. І, сидячи біля її могили на міському цвинтарі та сумовито розмовляючи з нею, чи то пак із самим собою, я відчув гостру потребу повернутися у своє дитинство. У ті дивні, різнобарвні часи, коли світ навколо здавався казкою, а найстрашніші біди та образи могла за мить розвіяти хіба що ніжна й лагідна матусина рука.

Чомусь пригадалося раптом, як мене, трирічним дитинчам, мама вела дорогою від Калюжинців до Охіньок, через древній козацький хутірець Пручай, до траси, щоб сісти на автобус чи «попутку», бо конкретно в наше село автобус ходив лише у вівторок, п'ятницю та неділю. Я був зовсім малим, але добре запам'ятав, що мама несла вузлика із речами. Тож, пройшовши кілька десятків метрів, я сіпав її за руку і, показуючи пальчиком на зачаровану місцину обабіч дороги, вимагав: «Давайте сядемо відпочити тут». А вона, така гарна двадцятирічна жінка, благально дивилася на мене і казала: «Ні, давай відпочинемо он там, під вітряком, де спочивав колись козак Пручай. Я розповім тобі про нього». І ми йшли далі цією польовою дорогою, і вона розповідала мені історію рідного села, знайомила з чародійною місцевістю, інколи, може, лише на хвилю, зупиняючись, затихала, слухаючи неповторний пташиний щебет:

– Послухай, синку, це – жайвір... Он же як високо він злітає!.. Бачиш крапочку в небі?..

Мамо, мамо... Чому ж так мало я слухав Вас?!

Напружено подумки повертаюся назад, через літа, – і поволі оживають у мені надзвичайно захоплюючі мамині розповіді... І про Калюжинці, і про Попову Леваду, і про Салимонівщину, і, звичайно ж, про Шкуліпине...

Зринають щемливо – з невигойною тугою за отією частинкою землі, яка називається в народі малою батьківщиною. Такою малою, більшої й значимішої за яку у кожної людини навряд чи де й знайдеться.

Народжений у місті, я в дитинстві ще не міг повною мірою осягнути оті невидимі тонкі ниті, які зв'язували мене із оцим краєм... А таткове розпорядження «на все літо – у село» звучало для мене, як покарання за мої бешкетні витівки протягом шкільного року. Вже пізніше я зрозумів, що значило для мене, міського хлопчика, казково-біле тепло вранішнього чи вечірнього молока, п'янке повітря липової діброви, свіжі овочі просто з грядки, а особливо – цілющі пахощі ночі, коли бабуся застилала мені постіль у саду, серед неба, і я, засинаючи, ще довго млів у солодкому перетьюкуванні солов'їв... І запашною зоряною стежиною мандрував у найчарівніші світи щасливих дитячих снів...

Чи не це була найщасливіша вершина мого життя?..

Автобус трохи пригальмував, бо починався крутий спуск.

Мільківська гора... Якою високою видавалася вона в дитинстві! Долаючи її, чомусь завжди здавалося, що у двигуна не вистачить сил, і ми, не дотягнувши до вершини, стрімко покотимося назад і – з усього розгону – влетимо у вибоїстопідступну гущавину лісу, що обступав дорогу з обох боків.

Якось само собою напрошується:

*Берези вибігли на гору
І задивились на село...*

Звідси і далі у мені постійно звучать ці прості і прозорі, як липневе небо, рядки поета-земляка, про якого завжди згадую, як тільки виїжджаю з Прилук на Мільківську гору, бо далі ж і правда – куди не глянь – біліють зачаровані берези на узгірках, то самотні, то на тлі темно-зелених сосон, а якщо восени, то в золотому кипінні густих листяних лісів. І легко-легко стає на душі, бо таке тут усе рідне навкруги і дороге...

Я усміхнувся...

Дивно, сьогодні гора видається мені пагорбом, який лише трохи змушує водіїв збавити швидкість, а при спускові вниз – перемикнути на нейтральну передачу, щоб потім довго котитися із вимкненим мотором і лише десь аж під Переволочною увімкнути запалення і вже рухатися далі завдяки залізним кінським силам, надійно схованим конструкторами під капот...

Я подумки похвалив себе за те, що відмовився від запропонованого друзями автомобіля. А то – промчав би оце, як бувало... Навіть не помітивши...

Старий Роменський шлях... Угору – вниз... Із неймовірно мальовничими краєвидами...

Так і хочеться поговорити, як із живим...

Стільки літ ти перетинаєш мою свідомість!.. Мою Україну!.. А скільки люду пройшло тобою!.. І свідком яких героїчних подій ти ставав?! Це твоїми курними крутосхилами ганяв половців київський князь Володимир Мономах. А в знаменитій «Повісті временних літ» тверда рука літописця зазначила: «І взяли три града: Песочень, Переволоку, Прилуку і многая села по обеім берегам...» А через декілька століть гарцювали по тобі коні славних козацьких полків Богдана Хмельницького та Максима Кривоноса, Івана Богуна та Семена Палія...

Це тобою до Густинського монастиря прошкував гетьман Іван Мазепа, а згодом – поспішно відступало шведське військо на чолі з Карлом XII, втікаючи з-під Полтави. Бачив ти і славу, і ганьбу мого народу! Тобою до Переволочної приїздив на відпочинок такий молодий і водночас уславлений мудрістю Михайло Лермонтов. Із батьківської оселі повертався по науку в Ніжин надзвичайно вигадливий Миколка Гоголь-Яновський... Мандрував тобою до Охіньок, Сокиринець чи Дігтярів геніальний Тарас Шевченко... А як прислухатись, то й досі відлунує височінь нескореними думами й піснями Остапа Вересая...

А скільки горя і сліз ти бачив!..

Пам'ятаєш, як у вересні 1941-го відступали тобою рештки розбитої ворогом 5-ї армії на чолі з Михайлом Кирпоносом, щоб під Лохвицею дати останній бій, а керівництво фронтом поспішало до Срібного, а звідти – літаком – хутко до Москви... Крім генерал-полковника Кирпоноса... Який несподівано вирішив розділити свою командирську долю з рядовою солдатською...

Це вже потім, у маршальських погонах, вони будуть розповідати, як мужньо тримали оборону. Тільки зятюго відмовчуватимуться на цілком справедливій запитання, чому ж так багато солдатських могил залишилося в цьому краї?..

Он ліс підбіг несподівано до краська дороги, а перед ним – пагорб, де на одвічних чатах застиг прикордонник із собакою. Що охороняє він тут? Кордон держави, який у жовтні 41-го навечно пропик цю землю? Гармати, які покинув у цьому лісі тодішній полковник Гречко?.. Рясно засіяна ця земля солдатськими кістками... І стоить цей прикордонник передовсім на чатах людської Пам'яті... Щоб не забували...

Нічого!..

Валки із хлібом 33-го, який звозили до станції Прилуки, щоб відправити до Росії, а на полях, обабіч дороги, помирили з голоду тисячі селян у надії знайти хоча б колосочок.

Ланцюги арештованих, яких гнали до тієї ж таки залізничної станції, щоб запроторити до Сибіру... Лише за те, що вдалося тих колосочків знайти... Кілька...

Колони військочолонених, яких гнали німці до концтаборів... Під Срібне, Ромни чи Золотоношу... Хто падав, дострілювали прямо на шляху... Може, і могила мого діда, який пропав безвісти восени 41-го, теж тут?.. Десь зовсім поряд... А ми все шукаємо...

Автобус гепнуло на вибоїні і легко викинуло на місток, що завис над Удаєм.

Річка мого дитинства... Тиха, мальовнича, з буйночубими верболозами з обох берегів, із калиновими островами, заводями і дзеркальними плесами, у яких відбивається не лише небо, а, здається, – увесь білий світ... Бере вона свої витюки із сусідньої Ічнянщини, краю Степана Васильченка і Володимира Стороженка, Василя Чумака та Левка Ревуцького, котить свої води Прилуччиною, де озивається у мелодійних поезіях Любові Забашти, лине Полтавщиною, через Чорнухинський район, батьківщиною неперевершеного мудреця Григорія Скороводи, підбігає до зачарованого села Василя Симоненка, щоб злитися в одному потоці із красунею Сулою...

– З роси і води! – повсюдно бажать люди.

– З чистої удайської води вам, – конкретизую я і добродушно додаю: – Щоб не змілили ні душею, ані серцем!..

За роздумами не помітив, як промчали Охіньками, і автобус напружено завурчав. Починався підйом. Ні, не випадково Срібнянщину величать «українською

Швейцарією». Траса тут зміїться з пагорба на пагорб. Обабіч: смарагдово-зелена – влітку або вогненно-золотиста – восени ковдра лісу, по якій, мов величезні діаманти, розкидані плеса ставків. А птаства!.. Такого пташиного стоголося ви не почувте в жодному куточку світу.

Аж ось і вказівник на Сокиринці...

Автобус загальмував, заздрісно випускаючи мене в обійми лісу. Приїхав! Ще зо два кілометри навпрошки поміж дубами та липами – і я у Калюжинцях, невеликому поліському селі, яке зустрічає подорожніх ставом у вербах, що «похилилися, миючи у ньому свої коси», білявими хатами у квітниках та вишняках і навдивовижу добрими та працьовитими людьми. Саме це (забите і, як здавалося в дитинстві, по самісінькі вуха в непролазній чорноземній грязюці) село і подарувало Україні легендарного сліпого кобзаря Остапа Вересая.

Серце радісно стрепенулося від передчуття зустрічі з рідним селом... Зустрічі, яка обов'язково закінчиться доброю вечерею з родичами та сусідами, а ще – гарною піснею, яку обов'язково затягне мій троюрідний брат, а охоче підхоплять усі, хто збереться за гостинним селянським столом... І тут же моя хрещена буде дорікати, що... «як це можна так довго цуратися рідних місць»? А я, зазвичай, усе зіпхну на роботу і клятву закруговерченість часу.

Іду, а думки попереду біжать...

У народі цю частину лісу називають Осичником, і тягнеться він від траси аж до самих Сокиринців, що на якийсь кілометр відбігли вбік од Калюжинців. Впирається ліс у «панський ставок», який, за оповідками місцевих старожилів, викопали власноруч кріпаки, а із вибраної землі насипали високий пагорб... Так то чи ні – ніхто не відає. Але і до сьогодні садиба козацького полковника Гната Галагана лишається справжнім витвором архітектурно-паркового мистецтва.

Я жадібно вдихнув повітря – на повні груди:

– Вдома!

Обіч траси, під гіллястим осокором, присів на одвічний відпочинок бронзовий кобзар... Чи то Остап Вересай повертає з далеких мандрів у рідне село? А чи хто інший сів на перепочинок? Скільки їх, провідників невмирущої української долі, мандрувало цими шляхами у позаминулих століттях!.. І до Ромна, що, як ромашкові пелюстки, трохи притоптав свою назву, і до Сум чи Полтави... Аж до Харкова... Або ж – у про-

тилежному напрямку, аж до золотоверхої «матері городів руських», славетного Києва. Як би там не було, але сидить оцей кобзар поблизу перехрестя шляхів, кобза в руках, а правиця трохи відкинута вбік, – наче щойно закінчив грати... Та музика ще звучить на кінчиках вузлуватих, довгих пальців, які торкалися струн. І пісня не вмовкає у людській пам'яті, відгукується жайвором із неба та й котиться щемливо у дрімуче гущавиння лісу.

Поставили цей пам'ятник ще за радянських часів. Бо таки не змогли «майстри замилюваних очей» зітерти з долі України оту кобзарську славу. Хоч і добряче постаралися, надто – в 30-ті та 50-ті роки минулого сторіччя.

Я запалив цигарку... Випустивши хмаринку диму, ще раз уважно глянув на пам'ятник. Щось незвичне зачепилося цього разу за край ока. Вирішив підійти, щоб оглянути пам'ятник зблизька. І раптом – мов градом камінців забарабанило по серцю... Помітив, та не повірив... Не хотів вірити... Бо це межувало з відвертим вандалізмом...

Уважно став роздивлятися, чого так забракло пам'ятникові... Пальців на руках!.. А вони ж для кобзаря... Чи не важливіші за очі!.. Довгі... Вузлуваті... Відлиті з бронзи... І... брутально повідбивані на правиці... Чи то каменюкою, чи металевим прутом... А може, кувалдою... Що під руку потрапило невігласу, тим і вгилив безсеречно... По народній славі... По людській величі... По українському патріотизмові, якого так не вистачає нині... По всьому!.. Навіть по роду своєму, якщо він не був у нього свинячим чи собачим... Позбивані пальці були нерівномірно, а тому – лякали світ своїми обрубками... І від цього – каліцтво скульптури було ще жахливішим... Зверху – з диявольського розмаху – було збито частину грифа бандури... Наче в самісіньке серце кобзаря увігнуто довжелезний вухналь...

Я закляк... Принижений і спустошений... «Не так тії воріженьки», – застугоніло в скронях... Свої вандали...

Заскреготів від люти зубами... Обурення переповнювало мене. Де ж ти, паскуднику, що вчинив оце?.. Я вже не кажу про совість, яка в тебе, може, ніколи й не зимувала, якщо ти навіть сп'яна виявився здатним скоїти цей злочин... Та найзаклятіші вороги наші не дозволяли собі такого кричущого поглумлення над народними святинями... Адже ж не зачепили фашисти пам'ятників: Богданові Хмельницькому – в Києві, Тарасові Шевченку – в Каневі, Миколі Гоголю – в Ніжині,

Дюку – в Одесі, Адамові Міцкевичу – у Львові... Цей бронзовий кобзар для чесних, порядних людей Срібнянщини був чимось особливим... Значно більшим за просто пам'ятник... Він символізував і возвеличував музику душі народної... Власне, те, що й зберегло наш народ у віках тортур на всібічних... Молодята у найщасливіші хвилини свого життя привозили до нього квіти. Водії-далекобійники зупинялися «на перекур», щоб не лише висмалити цигарку-другу та переговорити про нелегке шоферське життя-буття, але й змістовно підзарядитися акумуляторами своїх закіптюжених душ... Мисливці та рибалки призначали тут зустрічі одне одному, а потім, збадьорені, поспішали до лісу чи ставу. Врешті-решт сюди, до кобзаря, приїздили турботливі батьки, щоб зустріти або ж провести своїх дітей-студентів...

А поряд – невпинно мчала траса... Невтомно спішило життя...

Та як же піднялася твоя рука, нелюде?! Чим був затьмарений твій розум? Певно, сивухою, що тяжко запаморочила твою і без того дурнувату голову?.. Невже так просто і банально?.. Заради неї, оковитої, ти й нишпорив повсюдно, вишукуючи черговий шмат кольорового металу, щоб здати його на брухт і купити чергову пляшку...

А де ж була совість тієї людини, яка приймала в тебе оці бронзові обрубки?! Що, хіба вона не бачила їх ніколи і сном-духом не відала, звідкіль вони, ці пальці? І справа тут уже не в копійках, цинічно відрахованих тобі на смердюче в усіх розуміннях пійло. Гріх значно глибший... Бо суть – у естві людському... Іще банальнішому... Чому ж цей приймальник не сповістив міліцію про вчинений злочин? Чому не відмовився приймати цей злидений метал? Та тому, що і ці бронзові пальці, і оберемки алюмінієвого дроту, нахабно обірваного зі стовпів високовольтних ліній електропередач, разом із бронзовими табличками, по-дикунському зірваними з пам'ятників героям Великої Вітчизняної війни, завантажаться у крадені в народу баржі і морем попливуть до Туреччини, щоб звідти повернутися до власників уже іншим металом, отим, що має надійну пробу «585», а то навіть і цілих «900». Приймальники-відправляльники втрачену совість надійно прикриють зеленою капустою із портретами американських президентів. А те, що село на якийсь там час залишилося без світла, а нація – без духовного символу, нікого не цікавить. Як і цілі заводи й тваринницькі комплекси, що з молотка пішли

на метал у роки безбожної прихватизації... А хто ж прихватував? Та той же самий, хто мав владу і з рук своїх загребущих, вважає, ніколи не випускав! Один «взяв»... лише на хатинку в Швейцарії, інший – тільки на квартиру в столиці, ще хтось – для стартового стрибка... У ту ж саму капусту... Де всякі там козли, звісно, не ходять і не заважають турбуватися про народ на повну котушку... Один мій знайомий керівник прихватував у порівнянні з іншими і зовсім трошки... Із колгоспу – автомобіль і трактор, як борг за невиплачену йому та його родині зарплату. Тепер він – фермер! А чому не виплачувалася заробітна плата в господарстві? Та за головиним же таки розпорядженням! Тягнули, так би мовити, лямку... Брали на змор...

Хіба про таку незалежність ми мріяли? Хіба за таку державу гинули в колимських таборах кращі сини й дочки України?! А запитати б у Василя Стуса чи у В'ячеслава Чорновола? На жаль, уже пізно... Але ж чому мовчить Левко Лук'яненко? Чи брати Горині? Адже ж не такої України вони жадали...

Недопалок обпик пальці. Я прийшов до тями. Загасив цигарку, але образа не залишала серце. Обурення вирувало і потребувало якоїсь дії. Щоб заспокоїтись, я сів на пагорбок і знову запалив... Радісний настрій, який опанував мене від зустрічі з батьківщиною, зник. Розросталася образа... Густішав гіркий смуток і навіть брала лють... Так минуло з півгодини. Мало-помалу я заспокоївся і вже збирався продовжувати свою мандрівку навпрошки, як із-за спини долинуло:

– Агов, земляче!

Я повернувся.

– Яким це вітром?

Назустріч мені, як завжди, швидко крокував високий смаглявий чоловік і доброзичливо усміхався. Я відразу ж упізнав свого студентського приятеля, побратима по інститутській літературній студії в Ніжині, а нині – члена Національної спілки письменників України Анатолія Шкуліпу. Його мала батьківщина – неподалік звідси, у мальовничому хуторі Пручаї. Хоча... починалася теж у Калюжинцях...

– Привіт, Толю... – і заспішив скоріше виправдовуватись, аніж відповідати на запитання. – Та-а-а... Оце нарешті вивбрався... Своїх навідати... Років із п'ять не був...

– І я, соромно признатися, хтозна й коли навідувався в Калюжинці, де народився...

– Світ дитинства, як кажуть, манить...
– Свята справа... Та поки виманить із міських лабіринтів...

– І милуватися життям нема коли, еге?..

Поволі обдивилися одне одного, наче бозна-коли й бачились... Але в Ніжині – то одне, а в рідних пенатах – зовсім інше... Тут ми значно життєвіші...

– Вирішив перевірити, чи не відрив хто мою пуповину, – усміхнувся Анатолій. – Вертаю... Дивлюсь: наче ти...

Добрий гумор потихеньку робив свою справу. Усе-таки з чудодійною силою – людська дружба! Здається, ну що тут такого, зустрів знайому людину, порозмовляв... Аж ні!.. Такі розмови – незамінний бальзам для душі. Ще зі студентських років Анатолій був для нас, безвусих юнаків, беззаперечним авторитетом. На відміну від нас, жовторотих пуцьвірків, із яких ще не скоро пилюга шкільних коридорів вивітрився, він до Ніжинського педагогічного інституту вступив після армії, перед якою встиг ще й технікум закінчити... Отож, уже мав солідний життєвий досвід. Та й старшинські його погони для нас, іще салаг, значили чимало... Завжди розсудливий, врівноважений, він і в поезії залишався таким. Тематика його віршів відзначалася глибиною думки і ґрунтовним знанням життя, а судження – непровінційною зрілістю (все-таки побував у європах – служив-то в Німеччині!). Міг швидко порівнювати й правильно орієнтуватися.

Зараз мене найбільше пекли повідбивані кобзареві пальці.

– Толю, ну, скажи мені, що воно діється у світі? – з гіркою в голосі я кивнув на скалічений пам'ятник.

– А, ти про це?.. – спохмурнів нараз земляк. – Звичайне людське варварство, з яким ми зустрічаємося щоденно. І чим далі, тим частіше... Боляче, образливо, та люди чомусь уже змирилися. Хоча – парадокс!.. Особисто для себе кожен хоче кращого... Навіть оцей негідник...

– Та невже ж подібні варвари у нашій школі вчилися? І в наших учителів?.. А так і не зрозуміли, що це не лише пам'ятник... Це – наша історія і наша національна культура!

– Та, певно ж, училися... Може, й непогано навіть... Але тут потрібно щось значиміше за знання. Тут, брате, потрібна душа... Хоч це й зависока матерія, як для подібних невігласів... І щоб серце за все боліло... Це треба успадковувати на генетичному рівні. А щодо культури, так вони справді мало що

знають. Не виробила радянська педагогіка надійних підходів до формування національно свідомого громадянина... Та ще – незалежної України! Досі керуємося старими типажами... Ще радянськими... А що з них візьмеш?.. Молоді люди ніяк не зрозуміють сутності такого поняття, як гріх перед Богом, гріх перед людьми... А ти щось про культуру кажеш...

– Найболючіше, що це вчинив хтось із місцевих. Невже ж вони про Остапа Вересая нічого не знають?

– А звідки?.. У школі програма побудована так, що все – оглядово, все – похапцем. Та на якому ж уроці про нього розповідати? Хіба що на уроці історії України...

– Чому ж? Є уроки літератури рідного краю... Зрештою, є виховні години...

– Так-то воно так. Але ж, бачиш, які наслідки після оцих виховних годин? – Анатолій раптом примружився, ніби наскрізь просвердлив проникливим поглядом. – Та що ти все про минуле!.. Сьогодні хто з хлопців чи дівчат про власних прадідів розкаже? Як їх звати?.. Коли й де народилися чи поховані?...Про їхні бойові чи трудові подвиги. А ти хочеш, щоб вони знали про далеке минуле... Та щоб розповісти їм про все, що пережив наш народ, треба щоб не лише одна школа про це говорила. Потрібно щоб патріотична і глибоко національна тематика звучала щоденно на всіх українських каналах телебачення і радіо. І щоб преса вважала її першорядною... Щоб, зрештою, відродилося національне кіно, запрацювало книгодрукування. Тут ще роботи і роботи...

– То чому ж ви, письменники, зволікаєте? Адже це і від вас великою мірою залежить! Пишіть, закликайте, гуртуйте громадську думку. І в редакціях газет та журналів, і на телебаченні ви – часті гості. То не мовчіть же...

– Та ми й не мовчимо. Але чи дослухаються до нас?..

– Ну, Толю, тоді даруй. Маєте у Верховній Раді і Володимира Яворівського, і Павла Мовчана, і Віктора Терена, і...

– А мали ще більше...Майже всю еліту письменницьку. Та, напевно, ще з десятків менше відомих...

– І до вас не дослухаються?.. То кого ж іще слухати?

– Професорів... Д-доцентів... Юр-ристів... Їхня мова, на жаль, для нашого народу стала дохідливішою...

– Та просто боїться багато!..

– Чого? Власної тіні?.. Ти, друже, як кажуть у народі, не плутай грішне з праведним... А політику – з літературою... Сам добре розумієш, що різні це речі... А тому, що зробили

наші письменники в політичному прориві України, ще належної ціни не склали... Прийде час – і воздадуть по достоїнству... Зараз же наголос хочу зробити на іншому. На підтримці державою письменницької праці. Потрібна цілеспрямована програма фінансування національної літератури.

– Знову про гроші...

– Так, саме про гроші... От твої хлопці, що сьогодні читають?

– Один, здається, детектив... Так, Чейза... А інший?.. Певне, щось із фантастики... Але я не переконаний...

– От бачиш... На детективну літературу у комерційних структур гроші є... Бо вона швидко розкупується, а це, значить, отримується швидкий прибуток. А мій роман, який охоплює півстолітню історію ось цього краю, припадав пилком у столичному видавництві вже бозна й скільки років, бо коштів катма. А це ж невігадана епопея селянського життя, за якою історію Чернігівщини вчити можна. І не тільки... І працював я над ним цілих дванадцять років! Та за цей час ти знаєш, скільки детективів написати можна?..

– Так у чому ж справа?.. Хто не дає?.. Одрразу і гроші підзаробиш, щоб роман видати... – напівжартома запропонував я.

– От, тобі аби зуби поскалити, – відмахнувся Анатолій. – Знаєш же, що не задля грошей працюємо. Уяви лишень... Дванадцять років, день за днем, добровільно приланцьовувати себе до друкарської машинки. То які гроші? Люди живуть, розважаються, вбивають вечори біля телевізора... А ти сидиш, як проклятий, і змушуєш себе всоте перечитувати те, що написав, що наболіло і рветься з тебе, не даючи ні спокою, ані притулку власній душі. А скільки недоспаних ночей, коли обдумуєш кожну фразу чи документ, що мають збагатити і розвинути сюжет!..

– Та можна ж легко зректися всього... Ходи собі, розважайся, як усі...

Я зумисне намагався надати нашій розмові ознак дискусії.

– А що робити з тим, що болить у тобі? Що чинити з пам'яттю? Уяви собі: я народився через п'ять років після війни і моє дитинство припало якраз на витягування села з руїн.. Я все це бачив власними очима. І, зрештою, що робити з совістю, яка змушує написати ту правду, яку довго замовчували, ховаючись за гаслами соціалізму?.. Це – мій прямий обов'язок

перед батьками, перед односельцями, врешті-решт, даруй за пишномовність, – перед майбутніми поколіннями...

– А ти впевнений, що їм це буде цікаво і потрібно? – вже серйозно запитав я.

– Безперечно!.. Хай не усім одразу. Хто раніше, хто пізніше, – однак ми впритул підійдемо до необхідності пізнати Правду... Як усе було насправді, коли жили ми... Адже і в дітей колись будуть діти, які потребуватимуть історії свого часу, а значить – і своєї літератури...

– Суперпостмодерністської, – пожартував я.

– Можливо, але власної і правдивої. Бо не можна ввесь час прикрашати життя або ховатися за його лаштунками. Справжня література завжди будувалася на життєвій правді. І підмурівок її заклали справжні титани людської думки – Скворода, Шевченко, Франко...

– Овва, чи не у класики ти мітиш? – по-дружньому зачепив його я.

– Знову зубоскалиш... – відмахнувся він. – Не мели дурниць. Просто кожен із нас має виконувати свою роботу. Ти – навчати студентів, я – зачіпати їх за живе своїми творами... Коли Бог нам дав хоч іскру літературного таланту, ми маємо реалізувати його... Ми просто зобов'язані написати про наш час, про сучасників, які ревно творили нашу молоду державу. Написати чесно, правдиво, не прикрашаючи того, що вдалося пережити. І коли все це буде прочитано, ось тоді, переконаний, і зникнуть спалюжені пам'ятники, і ні в кого рука не підніметься на національні святині.

– А як же ми?

– А ми для них так і залишимося «білими плямами» літератури кінця ХХ століття, – посміхнувся Анатолій.

– Чому ж саме «білими»? Адже залишаться книжки! – зніяковів я.

– Книжки, може, і будуть. Але скільки в тих книжках справжнього життя, не постмодерністського?.. Ми ж – лише оповідачі. По нас залишаться лише коротенькі стовпці автобіографій та, можливо, фото... На згадку... Мовляв, він був ось такий... Хоча і це вже не так мало. Бо після більшості наших талановитих попередників не залишилося навіть імені!.. Про те, у яких душевних муках народжувалася та чи інша книга, не дізнається ніхто. Саме тому і залишимося ми для поколінь – нинішнього і майбутнього – звичайнісінькою

«білою плямою». Бібліографи – то пріоритет геніїв. А ми – прості смертні.

– Ну, не прибідняйся, – заперечив я. – Ти автор кількох поетичних збірок, роману, драми... Член Національної спілки письменників... Знана у своєму місті людина. Не тобі нарікати...

– Ти не розумієш, – посміхнувся Анатолій. – «Біла пляма» – це певний об'єкт, ніким незвіданий. А публічність людини зовсім не передбачає розкриття її внутрішнього світу. То ж ми всі – «білі плями» дякою мірою...

– Це несправедливо... – завівся я.

– Не горячкуй... Ось наш Остап Вересай, приміром... Один із найталановитіших співців України, її гордість, та для більшості наших співгромадян він так і лишився «білою плямою». І тепер значно очевидніше, що з того вийшло, – кивнув на пам'ятник Анатолій.

Ми замовкли. Якусь мить захотілося побути наодинці з думками.

– Ну, бувай, а то й повечеряють без тебе, – подав руку Анатолій. – Приїдеш до Ніжина, обов'язково зателефонуй. Зустрінемось – про життя наше древнє й сьогочасне договоримо.

– Із задоволенням, – відповів я, хоча добре усвідомлював, що повсякденні клопоти й робота знову розведе нас у часі і просторі на довгі місяці, а може, – навіть роки... Отак живемо в одному місті і залишаємося один для одного «білими плямами»... Як дрібненькі острівці у розбурханому океані...

Його кремезна постать ще довго виднілася на трасі. Він прямував до Охіньок упевнено, не горблячись і не звертаючи щонайменшої уваги на авто, що пролітали мимо.

Мені раптом стало сумно і захотілося, щоб якомога більша кількість людей дізналася про цього доброго і порядного чоловіка, який ніколи не ганявся ні за багатствами, ні, тим більше, за якимись власними вигодами, хоч міг би вже давно, знаючи його здібності, возсідати у якомусь... секторі Верховної Ради... А й правда, у якому б?.. Подумав-подумав, та так і не зупинився ні на якому... Але знаю точно: у тому, де б народні обранці вирішували істинні проблеми українців... Не заради вигоди лише власної...

Подумав – і осінила мене ідея: годі вже бути йому «білою плямою»...

Вирішив сам для себе, іще навіть не підозрюючи, на скільки років закрутить мене у своєму вирі ця несмілива ідея. Так несподівано й вижеврівся задум... Написати книгу...

Чим більше думав, тим повніше обростає матеріалом. Хотілося сказати багато про що... Але спочатку, мабуть, про те, чого в нас дедалі рідшає і рідшає... Бо витісняється телефонами (подзвонив і все вирішив), машинами, поїздами чи літаками (швидше можна приїхати і поговорити), а тепер уже й мобілками, за допомогою яких у кілька секунд легко з'єднатися ледь не з поза тим світом, не кажучи вже про якусь там Африку чи Америку.

Мова про лист.

На жаль, епістолярної теки у героя нашої оповіді зовсім немає. Випадково зберігся лист, якого він писав далекого 13 серпня 1977 року додому, у свій маленький хутирець Пручаї Прилуцького району на Чернігівщині (між Калюжинцями й Охіньками, де пройшло його воістину босоного дитинство). Варто підкреслити, що саме Охіньки називається село! А то, внаслідок останніх комп'ютерно-руськоязичних викрутасів, село несподівано для багатьох перетворилося в Охиньки і охінчанам довелося таки добряче посіпатися за нерви, відстоюючи свою споконвічну назву – пробираючись, як кризь нетрі, від кількох бурхливих сільських сходів аж до рішень Верховної Ради.

Одразу хочу звернути увагу, що писав Анатолій додому не часто і не побагато, але щомісяця – обов'язково! Коротко. Лаконічно. Як завжди, самоіронічно. І звісно ж – постійно із глибоким підтекстом.

Лист до найрідніших у світі людей, як мені здається, чи не найзначніше характеризує самого автора. Зав'язує на пам'ять оті, вельми значимі, вузлики, які потім, у процесі нашої розповіді, будуть так чи інакше розв'язуватися.

Лист написаний від імені дружини і себе.

Отож, розставляйте відповідні акценти і робіть висновки.

*„Добрий день, тато, мама,
бабуся і Володя!*

Ви вже не сердіться на нас, що так часто вам пишемо. От і на цей раз, щоб багато не розписувать, бо це ж треба терпіння великого, щоб перечитать усе, та й часу у вас вільного немає, як і в нас.

Ми живемо по-старому. Коли лаємося, а коли й так обходимося, словом, майже так, як і ви.

Я й досі сам роблю, бо напарник ще на милицях ходить, а тому вибраться не дуже просто, та і в Наді вихідні не разом, до того ж, і не в одні дні зі мною. Все ж, думаємо, що на картоплю, коли копать, успіємо. Бо вже, як відпрошуватися з роботи, то до діла.

Оце і все.

Надя, Толя“.

Як бачимо, скоріше записка, ніж лист. Такі коротульки він і дівчатам з армії писав. Не балував. І мізки їм не припудрював, як це часто траплялося між нашого, особливо солдатського, брата (в армії – від неймовірної нудьги – що тільки не збрєде в голову напівздичавілим хлопцям!).

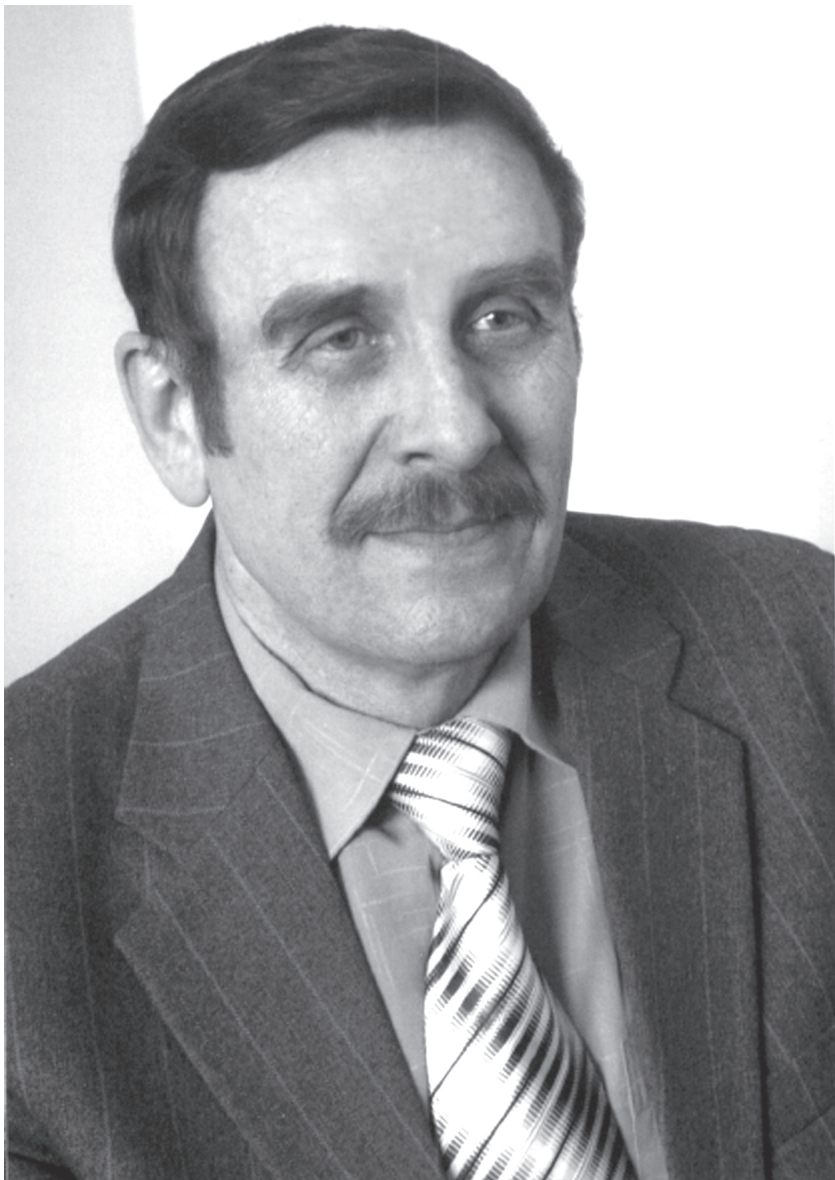
Процитований лист писався тоді, коли Анатолій працював кореспондентом Ніжинської міськрайонної газети, якраз у розпал жнив, які він, як журналіст, любив по-особливому щемко, бо це був апогей трудового піднесення на селі, висока хвиля людського ентузіазму, яка захльостувала собою все, як здавалося, другорядне.

Напарник (це покійний уже завідувач відділу сільського господарства редакції газети Іван Павлович Кузьменко) поламав саме ногу і, загіпсований, не міг скакати на милицях від колгоспу до колгоспу, тому роботи в Анатолія прибавилося вдвічі, і він, до речі, доволі успішно з цим справлявся.

Дружина працювала в книжковому магазині і мала вихідні за графіком. Ось такі уточнення.

Стиль і граматику листа залишено в оригіналі. Але не треба думати, що Анатолій не знав, як пишуться звертання у кличному відмінку, чи те, що в дієсловах доцільніше вживати повну форму, ніж коротку. Він зумисне так писав, бо так говорили в селі. А звертався до рідних у називному відмінку тому, що це давало йому можливість у пам'яті мовби перефотографувати всіх почергово – і чітко-чітко уявити. І це теж доволі глибока характеристика для нього. Як і те, що написав листа власноручно, але в підписі поставив і ім'я своєї незмінної дружини, до того ж, її – на першому місці.

Але до чого тут самоіронія?..

Анатолій Шкуліна, 2005

ВЕЧІР ПЕРШИЙ

Наступна наша зустріч відбулася вже в Ніжині, десь за два тижні. Опівдні я йому зателефонував і запропонував поговорити. Анатолій погодився...

Ми сидимо у його невеличкому, але затишному кабінеті і п'ємо каву. Інтер'єр кабінету, немов підкреслює уподобання господаря. Тут все просто, можна навіть сказати, аскетично. Два робочі столи і один допоміжний (бо він завше виконує кілька робіт), дві шафи (повні книг і папок), п'ять стільців, друкарська машинка, комп'ютер, баян, магнітофон... Нічого зайвого. Хоча, як для більшості, – зайве все, оскільки переважна більшість людей живе за зовсім іншими вимірами.

Анатолій уже з півгодини захоплено розповідає про свою роботу над антологією сучасних поетів Ніжина:

– Уявляєш, уже дев'яносто шість авторів подали свої добірки. Це ж здорово! Щоправда, рівень майстерності у багатьох шкутильгає, що додає редакторської роботи... Але має вийти надзвичайно важлива книга...

Я, посміхаючись, киваю на знак згоди. Про справжню ж мету свого візиту ще й не заїкнувся. А він і не запитував.

Зрештою, зібравшись із думками, я розпочав:

– Знаєш, друже, не іде мені з пам'яті наша розмова про «білі плями». Зачепила вона мене, як мовлять, за живе. Ти маєш рацію... Скільки оцих «білих плям» поряд живе, а знає про них лише обмежена кількість людей. Он Андрій Іванович Буренко з Прилук... Який чудовий був поет, справжній майстер лірики. Усе свідоме життя писав вірші, а видати збірку так і не спромігся. Бо мав за плечима десять років сталінських таборів, що і відлякувало літературних чиновників. Або... Покійні вже... Петро Пиниця... Станіслав Рибалкін чи Василь Охріменко... Поети від Бога...

– І це далеко ще не всі. Лише у нас, на Чернігівщині, таких людей сотні. Художники, музиканти, майстри народних ремесел, літератори. Хіба перелічиш!.. А уяви – скільки їх у

найвіддаленіших куточках України! Тисячі!.. А скількох згноїла система, за якою тепер так гонорово рвуть гудзики на червоних сорочках новоявлені служаки комуністичного портфеля!..

– Атож, і російська, та й радянська, імперії надто багато зусиль доклали, щоб зробити нас «нацією забуття», – сумно промовив Анатолій.

– Який же вихід?

– Шлях тут один. Кожен із нас має якомога активніше зліквідувати ці «білі плями», розповідати про них людям, вивчати і досліджувати їхню творчість, популяризувати їхнє мистецтво. А там – дивись – і в держави з'явиться до них цікавість. Та головне – не дати, щоб їхні чесні імена навіки заснувало павутиною забуття.

– Тоді – почнемо, – з усмішкою промовив я.

– Ти про що? – недовіжливо поглянув на мене Анатолій.

– Розкажи мені про себе.

– Так ти за цим? – здивовано протягнув він. – Не переймайся дурницями. Ти ж мене знаєш понад тридцять років. Он я весь, як на долоні, перед тобою... Що ще можу додати?!

– А ти вважай, що ми зовсім незнайомі.

– Навіщо це тобі? Нарис до університетської газети з нагоди ювілею хочеш втиснути?

– А це як вийде... Може, нарис, а може й цілу статтю до якогось столичного журналу...

– Так-то вони й надрукують...

– Зізнаюся відверто: я не знаю, що з цього буде. Але в одному переконаний, що вже давним-давно прийшов час ліквідувати оті «білі плями». Ти ж сам казав, що це потрібно не стільки нам... Навіть, можливо, не нашим дітям. А от онуки неодмінно мають знати всю правду. І те, що ти оці понад три суперечливі десятиліття нашої дружби прожив чесно, ніколи й ніде не скривив душею і не прогнувся, чогось випрошуючи у влади конкретно про себе, і, як письменник, вірно і безкоштовно служив слову і людям, – не лише дає мені право, а й усіляко підохоче написати про тебе.

Анатолій серйозно замислився, а я відразу ж підсунувся із далекоюсяжними запитаннями.

– Що означає твоє прізвище? Які його історичні корені? Чому батьки зупинилися на імені Анатолій?

– Я неодноразово пробував шукати наукове пояснення, як утворилося моє прізвище. З материним було б простіше – Федоренко, бо воно похідне від імені: син Федора... А от із батьковим – ціла морока. Воно ніде не значиться. Жоден науковець не звернув на нього бодай найменшої уваги. А можливо, й не чув такого?.. На Прилуччині, Срібнянщині, Ічнянщині моє прізвище, хоч і не досить поширене, але й не рідкісне. Читав колись у газеті, що мій однофамілець десь на Півдні України (чи не на Одещині) став Героєм соціалістичної праці. Є мій однофамілець і в книзі про Героїв Радянського Союзу – тих, хто відзначився у Великій Вітчизняній війні... А от корені мого прізвища?.. Словники замовчують... Доводиться міркувати за аналогією. Прізвище моє належить до тієї поширеної в Україні групи, що утворилася за означенням якоїсь дії... У авторитетному словнику Бориса Грінченка є таке слово – *шкулити*... Тобто дошкуляти, діймати... З нього – похідні: прикметник *шкулький*, прислівник *шкульно*... Можливий ще й інший варіант, хоча він – малоймовірніший, бо складніший... В українській мові приголосні «с» і «ш» у певних звукових ситуаціях міняються, чергуються... Наприклад: *скло – шкло... скулити – шкулити*... Правда, тут і значення міняється. *Скулитися* – значить, найжачуватися, іноді – *сутулитися*... Ось оце слово й привертає мою увагу... Кажуть, що мій дід Максим, коли йшов селом, то помітно сутулився, стенав плечима... Хто його пам'ятав, неодноразово говорив, що і я ходжу точно, як дід Максим. А це – не дрібничка. Якась особлива риса передається і через багато поколінь...

З ім'ям – простіше. Мене хотіли назвати Василем. Але матирина сестра Віра, прийшовши зі школи, сказала: «Василів багато, а Толя буде один!»

Оскільки нянчити мене стало її прямим обов'язком як найменшої у родині, то ніхто й не заперечував.

– Історія роду... Чи пам'ятаєш ти своїх дідів та бабусь? Яку роль вони відіграли у твоєму вихованні? Розкажи про свою родину...

– Історія мого роду тягнеться не менше, як із козаччини. Між Пручаями і Калюжинцями є урочище, яке так і називається: Шкуліпине, хоча ніхто з моїх родичів не пам'ятає, щоб хтось із їхніх рідних володів цим красивим яром... обіруч,

на схилах, – листяний ліс заколисує своїм заспокійливим шелестінням... Різнотрав'я переливається у всіх барвах веселки... Птаство – як у заповіднику... Бери до рук Червону книгу і звірай, що тут ще є... А липа, коли цвіте, – за десятки кілометрів чути пахощі!.. А корову як нагодуєш сіном із цього яру, молоко питимеш і ні про які хвороби навіть згадувати не будеш... І досі серце поривається в той яр, щоб видихнути з радістю: «Мое!» Не за фінансово-спадковою вартістю, а значно дорожче – за духовною... Це неперевершене почуття не передати вповні словами. Його треба відчутти... Корінням углиб...

Народився я в знаменитих Сокиринцях на Срібнянщині, куди в дільничну лікарню звозили всіх породіль із довколишніх сіл. А в свідоцтво мамине село записали – Калюжинці. Там, у її батьків, ми й прожили три роки з гачком, доки батько у війську служив. Бабуся Марія – проста селянка, тиха і скромна, працювала в рільничій ланці. Дід Леонтій був бригадиром. Фронтовик. Досить авторитетний у селі чоловік. А співав як!.. Майже вишуканим баритоном... Чогось мені здається, що в його приємному голосі відлунював спів легендарного Остапа Вересая... Чом не привід, щоб сказати про силу традиції?

Десь мені було під три роки... А пам'ятаю, як зараз. Мене покинули самого в хаті, а самі на світанку пішли на роботу. Я грався – аж щось у вікні мерехтнуло. Я глянув і завмер... Жінка з ікони!.. Тільки без дитини. Ні раніше, ні пізніше я не бачив її. Лише тоді... Я з переляку в куток на печі забився – наче й дихати перестав, а вона лише подивилася на мене уважно, скупко усміхнулася крізь шибку і зникла... Не пішла... (я хутко підбігав до всіх вікон упідряд, щоб подивитися вслід)... а зникла – наче випарувалася... Навіювання якесь? Навряд. Бо ніхто з моїх рідних не був глибоко релігійним. Дотримувались християнських традицій, не працювали у великі свята – оце і вся набожність. Зовсім мало, щоб мені почала Божа мати уживатись. Але тоді вона чогось з'явилася. Нічого не сказала, а мовби даром якимось освятила... Це я зараз так думаю. Бо й досі іноді бачу її, згадуючи той безмежно далекий день. Треба ж так! Пам'ять трирічної дитини, як правило, стирається. Я нікому не розказував, що бачив... А кого? Тьотю з ікони? Хто повірить? Лише додаю тепер: у такому одязі не ходять... Більше нікого в такому не бачив. Навіть у церкві.

Прийшов батько з армії і забрав нас у сусідній хутирець Пручаї. До своєї матері. Тут я виріс, закінчив початкову школу.

Дід Максим із війни не повернувся. Лише в дев'яностих роках минулого століття, збираючи документи для його реабілітації, як незаконно розкуркуленого, з архіву одержав довідку, що він безвісти пропав у листопаді 1943 року на Сумщині... І видали нам компенсацію за діда... Грошима, яких якраз вистачило, щоб купити по звичайнісінькому водопровідному кранику – кожному з трьох його, так жоднісінького разу і не побачених, онуків... Справедливість, від якої мову відбирає... Це – замість нової добротної дубової хати, яка ще й досі стоїть на центральній садибі місцевого (тепер колишнього) колгоспу імені Тараса Шевченка... Замість пари волів із саньми та возом, пари коней, корови з телям, двох свиней, домашньої птиці... Бабуся Маруся лежала, хвора тифом... їй тоді лише трошки за двадцять перевалило... Температура – сорок, та ніхто не зжалився. І кожух, і подушки витягли з-під неї... І на малих дітей не подивилися, на двох їм тоді й трьох років багато було... Батько мій – старший... Викинули на вулицю... Виживали на фермі, в халабуді... Максим, якому тоді, мабуть, двадцять сім років було, лише зрідка серед ночі навідувався... Із скупих заробітків по сусідніх селах, бо в своєму новоявлене начальство не давало працювати, як ворожому елементу... Приносив харчі та одяг.

Саме батькова мати, баба Маруся, і стала моїм головним професором у вихованні. Акуратна, підтягнута, можна сказати, навіть сувора на вигляд, а головне – справедлива... Вона ніколи не думала, що, де, кому і як сказати. Говорила, як є, і за це її поважали. А якщо вже сказала, приміром, що більше півчарки не наллє, то ніхто й клянчити не пробував. І не говорив потім, що скупа.

Ті, що розкуркулювали, весь вік жили поряд. Я не пригадаю навіть натяку, щоб бабуся коли їм виказала. Пропрацювали разом, завжди останнім із ними ділилася.

Уже пенсіонеркою тяжко захворіла. Я приїхав у село – вона й не встає вже. Каже, що кінець прийшов. Ледве умовив, щоб у лікарню відвезти. А вона і до машини не дійде. Підхопив я її на руки – як пушинку. Кажу: дід Максим не встиг, то я тепер... Часто потім згадувала. Мабуть, оте, як я бережно її ніс, і повернуло їй віру в життя. Ще років із п'ятнадцять прожила, а коли на той світ відходила, то лише зітхнула двічі – мовби й не тягнула на собі тягар такого нестерпно несправедливого життя.

Мати моя, Ганна, разом із свекрухою в ланку ходила. Померла значно раніше за неї. По суті, я так і не встиг по ду-

шах із нею поговорити. То навчання моє, то армія, то гульки, то робота... А коли матері не стало, у мені наче щось обірвалося. Сів я навпроти печі і на полотняну занавіску дивлюся, якою підпіччя завішене...

Простенький малюнок, хрестиком вишитий... Хата... Садок... Дівчина... І слова – мов ножем по серцю:

*Вийшла слухать соловейка,
Мов зроду не чула...*

Боже ж ти мій! Це ж мати з Калюжинець привезла! У придане вишивала... Коли ще мене під серцем носила... Скільки висіла та занавіска, а я наче вперше побачив...

Батько – майстер на всі руки був... В армії чоботи офіцерам шив. З гармошкою демобілізувався. Як заспіває, було:

Сонце низенько, вечір близенько...

Або – іще протяжніше:

Там, де Ятрань круто в'ється...

І Солов'яненко б заслухався – такий був сильний і красивий у батька тенор замолоду.

З дванадцяти років причіплювачем на гусеничному тракторі працював. Коли в Охінках електростанцію пустили, батько першим там електричне світло давав. Чергував і книжки читав... І мені приносив...

Дизель реве на всю. Над вухо кричи – не почувеш. Батько на добу чергувати заступав, через дві – на третю. Я, траплялося, обід йому носив, із Пручаїв у Охінки. Дизель працює ритмічно. Батько на верстаті лежить і книжка в руках. Засне – не вирвеш, так міцно тримає. Зате, коли якісь перебої в роботі двигуна, відразу ж прокинеться. Потім у село прийшла енергія високовольтна і потреба в місцевій електростанції відпала. Батько став столярувати в колгоспі. Він давно цією справою займався у вільний час... І я ще змалечку до нього любив навідуватися... Ціле літо в одних трусиках вибігував. Босоніж. Загоряв так, що можна було подумати: з Африки привезли...

Після війни, у п'ятдесятих роках, будували тоді хати по селах... Діди люблять дітей зачіпати всякими запитаннями, щоб потім посміятися від душі. Не обминали увагою і мене, за що я їм щиро віддячував не менш добродушними запитан-

нями... А що то таке? А для чого воно? А куди це? А як отам буде? А де ви оце взяли?.. Ні один мудрий-премудрий дід не витримував довго.

– Гришо! – гукали. – Забери свого хлопця, бо він нам працювати не дає.

Батько суворо кликав мене до себе. Давав молоток чи пилку, щоб я учився майструвати. І я старався. Хоча запитання, які в мені визрівали безкінечно і не давали спокою, теж устигав поставити. Я тоді ще й не чув про журналістику, хоча в мені, мабуть, саме тоді зародилося вміння обставляти людей такими запитаннями, на які їм хотілося відповідати, що з часом згодилося, коли став працювати кореспондентом Ніжинської міськрайонної газети.

У своєму, і в довколишніх селах, а також у Срібному і Прилуках, сотні, якщо не тисячі, хат і досі дивляться у світ батьковими вікнами, зустрічають гостей батьковими дверима, зігрівають батьковими стінами чи верандами, підстилають під ноги батькову підлогу... А скільки різних столярних інструментів батько виготовив власноруч і пороздаровував! Уже в останні роки, побачивши багатоопераційні деревообробні верстати, батько не без задрощів зітхав:

– Ех, якби оце вони мені років із двадцять тому! А я ж усе вручну! Скільки дошок перестругав та перепиляв!..

Зараз так не роблять. По дружбі. За спасибі... По сусідству... Я крадькома заглядав йому під руки і вузлики самі на пам'ять зав'язувалися. Як і молодшому моему братові Володимирі, який теж тепер у вільний час може змайструвати, хто що попросить. Живе він у Прилуках, працює машиністом поїзда. На нього Божа мати в дитинстві так прискіпливо не дивилася, тому він спить сном дитини після робочої зміни. І ні в які позахмарні висоти його не тягне, зате землю під ногами брат відчуває досить твердо. В усякому разі – твердіше за мене.

– Родинні звичаї... Чи святкували релігійні свята? Ставлення до віри. Як жили із сусідами? Коли вставали, чим займалися по господарству? Чи мали вуличні прізвиська?

– Якихось особливих родинних звичаїв не було. Хіба на старий Новий рік, рано вранці, бабуся давала пшеничних чи житніх зерен і благодатно казала: «Піди обсій сад». І я не жалів найщиріших слів і почуттів у світанкових сутінках. Дбайливо обсівав кожную яблуньку, кожную вишеньку чи сливу, кожен ку-

щик порічок чи агрусу... А коли розвидниться, зачасно милувався синичками чи снігурами, що дружно визбирували на снігу посіяне мною зерно.

З релігійних свят відзначали Різдво, Паску і Зелену Неділю. Храм був у нас 4 грудня – на Введення. У Калюжинці теж ходили щоразу похрамувати – на Покрову, 14 жовтня, до матеріної рідні, там їх багато було, двоюрідних і троюрідних. Завжди ходив туди з нетерплячкою. Особливо – до дядька Василя, який з армії привіз баян. Грав на слух, зате виразно. А ще тягнуло на храм у Переволочну – на Спаса, 19 серпня. До діда Миколи, бабусиноного брата. Його доброта мала таку принадну силу, що мені й досі хочеться, аби він погойдав мене на носі... Ото на Спаса, раз на рік, баба Маруся, разом із подругами, бо вона звідти родом, і була в церкві. В інших наших селах церкви позруйнували затяті атеїсти. Ті самі, хто хрестив своїх дітей нишком, подалі від знайомих очей. Певне, звідси й почало формуватися в радянських людей подвійне дно в душах (і хочеться, й колеться водночас).

Із сусідами жили – як одна велика сім'я. Ніколи й не ховали нічого, а найнадійнішим замком на дверях був звичайнісінький віник. Замикатися стали пізніше. Від циган. Від облі-

Григорій Шкуліна, батько

ковця-інспектора. Від міліції... Комунізм, який був уже не за горами, вимагав суворого обліку.

Прокидалися – ледь сіріти починало. Влітку мама з бабусею о п'ятій ранку були вже в полі, а батько стругав у майстерні. Обов'язки по господарству розподілялися досить чітко. Бабуся топила піч, варила їсти – і худобі, і сім'ї. Мама поралася біля худоби. Батько, крім столярювання чи іншої роботи, яку загадував бригадир, дбав про сіно, солому, дрова... Хату, хлів, кухню, майстерню, погріб побудував... На все треба було дерево в лісі заробити... Та ще й грошей десь підзаробити, щоб купити цеглу, цемент, цвяхи, черепицю...

Я до півсотні кролів годував, доки в школу ходив. Причому завів їх із власного бажання. Мені хрещений кроличку подарував. Батько клітки поробив, потім я вже сам доробляв – добавку. Щодня чистив у них. Сам же й забивав кролів, шкіру знімав, висушував і здавав... Коли вступив до Козелецького технікуму, кролівництво своє передав братові. Як і щоденну заготівлю трави для корови, а потім – і сіна на зиму.

По-вуличному називали без особливих вигадок. Батька – Максимович, матір – Галька, мене – Марусин... Зверніть увагу: не за батьковим і не за материним іменем, а за бабусиним. Мабуть, тому, що вона мала досить солідний авторитет у селі. А от уже меншого брата називали за батьковим іменем – Гришин. Певне, тому, щоб нас, братів, легше було розрізняти при розповідях. А може, й через те, що за цей час устиг зрости в селі батьків авторитет і вже молодший син став повністю його. Брат на цілих десять років менший за мене. І його фактично я виняньчив, виносив на руках, усупереч усім моїм ледве приборкуваним бажанням поганяти десь м'яча з однолітками чи позаглядати у пташині гнізда в ярах та перелісках або в звирячі нори у полі чи в лісі.

– Улюблені пісні родини... Звідки починаються витоки твоєї власної пісенності?

– Їх дуже багато... Найбільше співав батько, бо непогано грав на гармошці. Йому допомагали двоюрідні брати – Михайло Чижик і Дмитро Савченко... Часто у співі навіть вони вели, а батько акомпанував... Голоси – хоч на велику сцену...

Ніч яка місячна... Несе Галя воду... Розпрягайте, хлопці, коней... Реве та стогне Дніпр широкий... Думи мої, думи... Пливе човен... Дивлюсь я на небо... Стоїть гора високая... Місяць на небі... Я зумисне не беру в лапки назви цих пісень, бо ці

слова вже давно вийшли із граматичних правил у життєвий простір. Це – наше доленосне повсякдення... Наше українство і менталітет... Наша загальнонаціональна доброта...

Слава Богу, предки нам залишили від душі що поспівати... Одна від одної краща – не переспіваєш ні за день, ні за ніч... Мене з самого малечку приваблював голос будь-якого музичного інструмента і при нагоді я просив дозволу у його власника видобути з цього інструмента самотужки бодай один чарівний звук... Із гармошки, баяна, акордеона, балалайки, гітари, мандоліни, тенора... Торкнуся струни чи клавіша – і млію в передчутті чогось особливого... Я ніколи не вимучував із себе варіацій чи мелодій, вони народжуються в мені постійно, майже безперестанку, лише й того, що одні встигають набрати більш-менш викінченого вигляду, а інші так і відмирають або ж у наступні мелодії переростають, набирають свіжішого звучання... Пісня живе в мені давно. Вона мене носить по світу, а я – її. І важко сказати однозначно, хто кого надійніше... Можливо, той, хто з нас довше проживе – я чи пісня? Але найголовніше джерело, мабуть, із самої природи. Бо це вона породила таких співучих людей довкола. Коли підріс і доводилося бувати в сусідніх селах, з яких наші хлопці брали собі дівчат за дружин, не раз доводилося чути:

– Так можуть співати тільки охінківські хлопці!

Охінківські – значить, і пручайські, бо завжди були разом. До того ж, пручайські хлопці надзвичайно хазяйновиті були. Одне слово – хуторяни! Був час, коли й на вечорниці їм не треба було далеко ходити. Дівчата із сусідніх сіл самі до них приходили. Яке село іще могло цим похвалитися?

– Калюжинці... Пручаї... Охінки... Твої рідні села... Що означають їхні назви? Як вплинула на тебе природа, що оточувала?

– Свята трійця... Я б їх усі Калюжинцями назвав!.. Бо і серед найспекотнішого літа в них далеко не всі калюжі висихали. А як задохеть, навесні чи восени, – ні проїхати, ні прийти... Такий чорнозем масний... Зате вже як устроиш у нього дишло, то обов'язково віз виростав. Кавуни такі рили, що і в Херсоні не снилися... А яблука, груші, буряки, пшениця, гречка!.. Де воно все поділося? Під руїнами після якого землетрусу?..

Коли цариця Катерина Запорозьку Січ розганяла, на одному горбі поселився козак Пручай, на іншому – козак Охонько...

Вид на Пручаї з Бутової гори

От і започаткувалися села... Хоча, як показують розкопки, люди жили тут значно раніше, за тисячі, а то й більше років... У дитинстві, копирсаючись із хлопцями у проваллях, я не раз на різні черепки натикався з усілякими візерунками... Чи не трипільські?

Така багатюща земля не могла не привабити наших далеких пращурів. Хоч і говорять: знамениті курські солов'ї... Але то лише ті такі певні, хто не чув пручаївських... А я твердо переконаний, що курські солов'ї відразу замовкли б, почувши пручаївських... А тоді б заново почали вчитися співати на всі лади й октави.

Ох, уже ці солов'ї!.. Я їх чув із тисячокілометрових відстаней... І серед зими... Вони доводять мене до нестями...

Як і величезні білі м'ячі кущів глоду, що котяться з гір... А чи розкішні кущі калини, що сяє в березі – наче з неї золоті сузір'я в небеса сходять... І тануть там безперестанку, як солодка вата...

– Які казки чи легенди запам'яталися з дитинства? Хто їх розповів?

– Чогось винятково особливого не пригадую. Все складалося з крупинок. Та й розповідати нікому було. Доки

підростав, усі на колгоспній роботі були – від рання до смеркання. А підріс – уже самому ніколи було слухати, бо свої обов'язки проходу не давали. І все ж, по краплинці, щільники мого досвіду густо наповнювалися запахущим медом.

На полях і луках між Охіньками і Переволочною, у крутому вигині річки Удай, московський цар Петро доганяв і нещадно добивав шведів, що відходили з-під Полтави у 1709 році...

Чарував струнами кобзи Остап Вересай.

У нашому селі не раз бував Тарас Шевченко... Скільки себе пам'ятаю, місцевий колгосп носив його святе ім'я, звеличував трудовими успіхами, будучи одним із найбагатших на Чернігівщині, аж доки кравчуківсько-кучмівські псевдореформатори не загребли все майно й не поховали його разом із селом у захімізованій кукурудзі.

Перед Великою Вітчизняною війною жив у Охіньках письменник Олекса Десняк, збираючи матеріали для свого роману «Удай-ріка».

Воювали діди мої, один з яких, поміж вибухами, так і не знайшов дорогу додому. Рідня велика, не було такого обійстя, щоб обминуло лихо. Найближчий із фронтовиків – дядько Гриша, чоловік батькової сестри Катерини, моєї хрещеної. Пройшов пішки до Прибалтики, а коли накрило міною в окопі, сім місяців заліковував у госпіталях дев'ять осколочних ран... Потім ще довойовував на Далекому Сході. Пішки пройшов Сахалін, Іран... Людина спостережлива, начитана, і мені завжди було цікаво з ним говорити... Тому й свято Перемоги завжди було як щось кровне, найдорожче.

– Друзі дитинства?.. Хто вони? Чи підтримуєш нині з ними зв'язки? Твоє ставлення до дитячої дружби?

– Звісно, однокласники... Передовсім, Іван Салогуб і Василь Храпач. Із ними я закінчував Козелецький зооветтехнікум, жили в одній кімнаті, разом росли й парубкували, їли дешеву кільки з хлібом і запивали водою. Обидва працювали ветеринарними фельдшерами у місцевому колгоспі імені Шевченка, в рідному селі. Зараз – на вільних хлібах, як і майже вся наша Україна. Іван Негрій – завідує пилорамою в селі. Іван Пилипенко столярював на Прилуцькій сигаретній фабриці, йому найбільше пощастило, оскільки «на нашій, не своїй землі» хоч німці з англійцями, викупивши контрольний пакет акцій, створили куточок «раю», куди б подалися в найми без винятку всі, але на сигаретній фабриці місце для бажаючих гостро не вистачає. Анатолій Проценко тривалий час працював на екскаваторі в Прилуках, доки організація не розпалася. Володимир Яцун сторожує в нових господарів залишку колишнього колгоспу... Вони – моя юність, моє найдорожче і найсвітліше. Шкода, що рідко і частіше поспіхом зустрічаємось, але все одно ниті між нами, хоч і тоненькі, зате міцні. Пам'ять людська – це єдине, що не рветься, якщо немає користолюбства, пошуків якоїсь вигоди тільки для себе.

– Де отримував освіту? Перша вчителька?.. Перші враження і розчарування?.. Улюблені предмети?.. Вчителі, які мали найбільший вплив?..

– Освіту я починав отримувати у рідних Пручаях. Але початок затримався на цілий рік, оскільки вчителька на чотири класи була одна – Ганна Іванівна Волошко, і за один урок вона просто фізично не могла охопити всіх чотирма предметами.

Тому вела разом тільки три класи, а четвертий – рік прогулював. Можна було до Охіньок ходити, але тоді ще не заведено було маленьких діток у таку далеч самостійно відпускати, а батькам ніколи було водитися.

Навчання давалося мені легко. Тому, особисто для мене, поєднання трьох класів давало певні переваги. Я за кілька хвилин засвоював свій матеріал і на перспективу проникав у матеріали старших класів – не затуляти ж вуха. Треба сказати, що Ганна Іванівна учителькою була від Бога. Вона щодня возилася з нами і після уроків. Придумувала всякі вистави, ігри. До кожного свята ми, маленькі школярики, давали такі концерти, хоч у столичному палаці «Україна» показуй – не осоромишся. Власними руками маски виготовляли, костюми, реквізит різний... Весело було!.. Батьків повний клуб набивалося – яблуку ніде впасти було. І тематичний матеріал на все життя запам'ятовували. Не бажаючи образити, скажу, що тепер таких учителів майже немає. Тому й не перехоплює в дітей подих при них. Як до дітей ставляться, така й віддача. Байдужість на байдужість.

Улюбленим предметом, як не дивно, була математика. Я взагалі любив і люблю те, що швидко влітає в голову... Причому – не для того, щоб зразу ж і вилетіти... Той матеріал, який треба довго розжовувати і пережовувати, – не цікавий. Бо він – не досконалий. Він написаний для одбучі. А діти дуже чутливі до справжнього і надуманого. Надія Андріївна Хоменко зачаровувала цифрами.

З фізики, яку читав Павло Петрович М'який, навіть на районну олімпіаду в Прилуки їздив.

У Миколи Йосиповича Мовчана і найвідсталіший учень міг легко заробити найвищу оцінку з біології чи хімії. Для цього треба було назбирати сірникову коробочку зерняток із яблук чи груш. Потім ми їх висіювали рядочками на шкільних ділянках. Доглядали за молоденькими саджанцями, саджали шкільний сад.

Микола Лаврентійович Бачиш – історик. У нього – всі однакові. Єдиний критерій: вивчив – п'ять, не вивчив – одиниця. Не давав спуску нікому. Ловив щодня всіх, хто надіявся, що пронесе. За те й любили.

Лише два роки пропрацювала в Охінківській восьмирічці Тетяна Іванівна Клочко (Копасєва). Читала російську мову й літературу, а ще – музику і співи. При ній не лише школа – все село стрепенулося і вийшло на нові творчі орбіти. Вела-то вона російську, а всім од неї найбільше запам'яталася

Гончарова «Тронка», яка саме була відзначена Ленінською премією. Ми й на перерві трепетно її слухали, зачаровані неймовірною красою української душі героїв Олесь Гончара, і проймалися разом із учительською гордістю, що в такій неосяжній країні саме наш земляк отримав найвищу літературну відзнаку. Крім того, Тетяна Іванівна учила нас грати на баяні, створила таку художню самодіяльність, яка на повен голос заявляла про себе і на обласній сцені.

Дуня (саме так, Дуня, а не Євдокія, як у паспорті) Гнатівна Вербняк – класний керівник, навчала української мови і літератури, хоча ні вона, ані хтось інший із моїх перших учителів ніяких літературних задатків у мені не помітили. Про це знали лише деякі дівчата, але вони вміли тримати язика за зубами.

Стороною обходили ми Варвару Григорівну Янину, яка читала в нас німецьку мову, але не тому, що вона така страшна була. Ні, вона була доброю, добродушною людиною. Відсторонювало нас таке містке, ваговите слово – директор! Мене не рятувало навіть те, що Варвара Григорівна – моя двоюрідна тітка. Тільки що – зразу ж викликала батька на розбірки.

Якщо помітили, в більшості кажу: була. Проймає все, як один день. І багатьох учителів забрала Вічність. А ті, що лишилися, і є моїм найбільшим розчаруванням. Своєю порядністю вони заробляли собі почесну старість, а не напівголодне животіння. Взагалі, значна частина нашого життя радувала мене переважно хорошими враженнями. Мабуть, тому, що максимально все мене надзвичайно зацікавлювало... Було чим наповнювати себе... Поєднувати в собі, порівнювати. І як би не ставало важко, гадаю, що цікавинок ще надовго мені вистачить. А вже вони, дорогенькі, постараються відгородити мене від розчарувань глобальних.

– Ти і книги... Що читали вдома? Твої улюблені книги?.. Улюблені поети та прозаїки?.. Чи мріяв у дитинстві стати літератором?

– Ніколи! Це для мене було настільки недосяжним, божественним, що і в голові не вкладалося. Я виріс не просто в провінції. Я виріс у найглухшому закутку провінції. Якщо для когось провінцією був навіть Київ у порівнянні з Москвою, то для мене, затурканого хутірського хлопчика, такою

Москвою тривалий час була центральна садиба місцевого колгоспу – село Охінки.

Що я чув, крім радіо на стовпі?! Із трепетанням у серці бігав слухати не лише футбольні репортажі у блискучому виконанні Вадима Синявського чи Миколи Озерова, а й Коломійцевих «Фараонів», які гриміли тоді у кожному українському серці.

Вдома читав переважно батько. В нього робота на електростанції давала можливість. Певний час він не обтяжувався думкою, що й мене можуть захопити якісь книжки. Коли помітив, що і я перечитую те, що він приносить із бібліотеки, поцікавився, чи все зрозуміло. Звісно, що далеко не все, оскільки до багато чого в житті я ще був занадто малий. А батько брав книги в основному з військової тематики. «Чапаєв» Фурманова припав до душі відразу. Потім – зачаєні подорожі разом із героями Жюль Верна... «Шхуна «Колумб», «Лахтак», «Васьок Трубачов і його команда», з часом – Стельмах, Гончар, Гуцало, ще пізніше – Борис Олійник, Іван Драч, Микола Вінграновський, Василь Симоненко, Леонід Горлач... Читав, що під руку потрапляло. Що подобалося, перечитував. Що не подобалося, терпляче дочитував, аби зрозуміти, у чому ж прорахунки автора, що не зумів мене зацікавити...

Вдома регулярно передплачували журнали «Україна», «Радянська жінка», «Перець». Особливо їх любила читати моя бабуся Маруся. Ми часто обмінювалися з нею враженнями. Я ніколи не упускав моменту перекинути місточок – із твору в життя. У неї завжди знаходилося що вивідати, хоча іноді це було зробити непросто. Наприклад, про голодомор вона досить тривалий час, аж до горбачовської перебудови, ухилялася розповідати. Мабуть, остерігалася накликати біду. Не стільки на себе, як на мене, бо добре знала, на собі звідала, до чого це може призвести.

**– Ти і поезія... Хто вплинув так, що взявся за перо?
Твій перший вірш...**

– Скільки себе усвідомлюю, у мені завжди живуть-вирують і керують мною якісь мелодії. Це щось таке потужне, всеохоплююче, що полонення нормальними, загально-вживаними, словами поясненню не підлягає. Я можу спокійно йти вулицею і ворухити губами чи розмахувати, в такт крокам, однією або й обома руками. Сторонній, хто придивиться уважніше, легко може подумати, що я – ненормальний...

Мабуть, так воно і є, якщо, приміром, решта вісімдесят тисяч ніжинців іде незворушно... І, в той же час, добра половина з них, у всякому разі не менше чверті, або ж лається на базарах чи в магазинах, матюкається-плюється на вулицях чи в автобусах, не поступається місцем стареньким бабусям і дідусям... Мало ще що вони роблять, вважаючи себе нормальними у порівнянні зі мною, чия провина лише в тому, що скромно, ледь помітно, відмірюю такти рукою...

Взятися за перо змусило мене саме життя... Там, де я ріс, найвизначнішими поетами були... синички... солов'ї... со-роки... ворони... горобці... одуди... водяні бугаї... Вони довіряли мені найдорожче – свої гнізда... Рідко було знайти яке гніздо в ярах, лісах чи лісосмугах довкола хутора, у якому б я не вивідав, що знаходиться... Якщо яєчка, то скільки і які вони кольором... А якщо пташенята, то теж які вони, як ростуть, кричать і що їдять... Але я жодного разу навіть не доторкнувся до яєчок, бо знав, що тоді птахи можуть покинути гніздечко...

Так само й рослини... Я до сих пір пам'ятаю, де можна нарвати рідкісної материнки, рясту чи сон-трави... Або: на яких пагорбах найзапашніший чебрець...

Розмаїття барв і голосів нав'язали у моїй душі безліч чарівних вузликів, які я тепер розв'язую-розв'язую, та так, напевне, і не дорозв'язую до кінця своїх днів...

Толі – три

У поетів я вчився пи-сати значно пізніше... Вразив Василь Симоненко... Дав тверді під ноги Борис Олійник... Майстерності версифікувати – Дмитро Павличко...

А перший вірш я напи-сав несподівано... У шостому класі... Тривалий час я й не згадував про нього... Був він довгуватий... Про місяць, зорі, чарівну ніч і, звісно ж, як буває в такому вразливому віці, про ко-хання... І яке ж було моє здивування, коли через тридцять п'ять років після закінчення Охнінківської

Скоро
Толику
сім

восьмирічної школи на зустрічі однокласників Люба Мовчан, яку я доволі настирливо смикав за коси і вона частенько плакала, дістала пожовклий від часу листочок із учнівського зошита у клітинку і прочитала... Я тримав той листочок, а пальці тремтіли... Хотів переписати на пам'ять, але передумав... Почну придиратися... Сам до себе... Правити – з висоти свого літературного досвіду. Але ту, дитячу висоту, хіба можна вже виправити? Ніколи! Та й не потрібно. У кожного поета є свій Малий Кобзар... Хай

він так і залишиться в одному примірнику і обсягом лише в один вірш...

– Трудова діяльність... Коли почав працювати?

– У селі, та ще переобтяженому післявоєнною відбудовою і катастрофічною нестачею чоловічих рук, моя, як і всіх інших дітей того злиденного часу, трудова діяльність почалася майже одночасно з усвідомленням довколишнього життя. Обов'язки самі на плечі звалювалися. Кури... Нагодувати, налити чистої води... Кролі... Нарвати свіжого полину чи молочаю... Щоб, не дай Бог, не спарився... Принести духмяної травички теляті... Підростав – клопотів додавалося. З шостого

класу вже тягнув нелегку ручку на косовиці. Батько двічі пройде, я – раз... Потім роль батька виконував я, а мою – молодший брат... Він майже в усьому, по господарству насамперед, повторював мене... Заготовляли сіно на зиму, полово для поросят, дрова... Розгулювати ніколи було. Доки не закінчив школу, з двору без дозволу батьків – і ногою не ступав. Та й пізніше...

Пасти корів у нас було де... У казкових ярах, на луках... Зачаруєшся – така краса довкола, такі звуки... Ніколи не сидів, мов пеньок, без діла на пасовиську. Діло завжди знаходило мене саме. Зацікавлено вирізав щось ножиком... Сопілку... Торохтілку... Ціпок... Читав книжки, газети... Одним оком працюю, іншим – за коровами стежу, щоб у шкоду не вскочили... Однак, частенько захоплювався, і вже й друге око втуплював у книжку чи у візерунок, що народжувався з-під ножика... А корови – у шкоду... Було куди... Майже на кожному кроці як не буряки, то кукурудза, конюшина... Трощать – на весь рот... Аж гай шумить... Взагалі-то пасти було не важко. Лише для цього обов'язково треба було один ритуал зробити. В череді не всі корови вредні... Одна-дві... Так-от, щоб вони слухалися, потрібно зразу показати їм, хто сьогодні господар на пасовиську... Корови – тварини надзвичайно розумні. Потрібно, щойно вигнавши на пасовисько, накричати на них, щоб запам'ятали голос повелителя, а найвредніших обов'язково наздогнати і тріснути (легенько, символічно!) ломакою по хвосту... Тоді цілий день не бігатимеш за ними. А тільки яка наміряється у шкоду, крикнеш звіддала – і вона слухняно повертає назад.

Колгоспові почав допомагати рано. На літніх канікулах возили дітлахів у шовковичник. Заготовляли молодесенькі соковиті пагінці для шовкунів. Допомогали сушити тютюн. Матері путали, а ми, хлопчаки, розвішували на риштуванні. Сушили м'яту... Возили батькам воду на косовицю... Пасли коней... Біля комір перелопачували на току зерно і, щасливчики, возили машинами в Прилуки... Працювали причіплювачами, помічниками комбайнерів... Усе це я добре звідав власними руками... А на канікулах перед восьмим класом цілісіньке літо проводили з дядьками нову електролінію в село... Високовольтну! На рівних копав глибоченні ями, в які затрамбовували бетонні стовпи, а потім – натягували між ними дроти. О, за ту роботу, як іду селом, і досі високовольтним дрожем гордості проймає!.. Стільки землі перевергати! Стільки стовпів перетягати, дротів розмотати і

натягнути!.. Руки й досі відчують напругу, як згадаю. Але втома не брала. Відступала невідь-куди, за ту кричущу необхідність електроенергії в селі.

Погуляти – язик не повертався попроситися, коли стільки діла довкола! Гадаю, що міські діти в цьому сенсі багато чого програвали... Байдики бити – не пшеницю молотити. Хоча тепер і на село чорна пошесть найшла. Під час колективізації, хоч і ламалися людські долі, але село жило. Бо нічого з нього не зникало. Просто переносилося і переводилося з власних обійсть на колгоспне дворище. А нині колгоспне багатство, наче димом у небо посходило... Мов циганський табір... Цікаво: до чого ще додумається влада, щоб здерти із села іще якусь шкуру вигоди?.. Майже повсюди залишилися бур'яни та руїни... Це навіть не відходи промисловості, які ще можна на щось переробити... Це – відходи сумління людського, які ні на що не здатні.

– Що спонукало продовжувати освіту в Козелецькому зооветеринарному технікумі? Що вплинуло на вибір професії ветеринара? Твої спогади про студентські роки? Друзі цього періоду?

– Моя професійна орієнтація, як і багатьох інших, була практично на нулю. В той час я зміг би вивчитися на кого завгодно – у який навчальний заклад привели б, у той би і вступив. Але після восьмирічки в академії та університети не брали. А якби й із атестатом зрілості вже, то теж ніхто запрошувати на навчання не приїхав би: ні з інституту міжнародних відносин, ні з консерваторії, ні з театрального чи медичного... Зате з Козелецького технікуму приїхали! Навесні 1966 року завітали до школи дівчата-старшокурсниці. Розповіли, який у них чудовий навчальний корпус розчинить двері перед студентами!.. Яка гарна природа в Козельці, викладачі, дозвілля!.. Показали фотографії... Ми й написали заяви... П'ятеро...Вступили – четверо... Один відсіявся через місяць, а троє нас досить успішно здобули професію...

Дівчата не обманули. Навчання і справді було дуже цікавим, змістовним. Уже з відстані десятиліть скажу: набагато гармонійніше, ніж потім в інституті. Зовсім не в докір комусь, а лише для того, щоб зазначити: Козелецький зооветеринарний технікум надзвичайно сильний навчальний заклад.

*Анатолій Шкуліна, Петро Проценко, Вячеслав Долгошей,
Іван Копитько, Микола Овдієнко*

Ми тут самі творили життя. І художня самодіяльність, і хор, і духовий оркестр, і **естрада**... Їздили з концертами по всій окрузі, навіть до Білорусі добралися... Хай у нас не вистачало грамотності, грали й співали переважно без нот, бо ніхто їх толком не вчив у сільських школах, зате в нас ентузіазм клекотав!

Був у технікумі навіть оркестр, у якому ми з хлопцями грали лише на дитячих інструментиках... Гармошечка, гітара замість контрабаса, саксофончик, сопілочка, торохтілочки, барабанчик... Грали самі від себе, без ніякого керівника! Причому – навіть на танцях грали у вихідні. Ще й які танці виходили! Іван Копитько, Вячеслав Долгошей, Микола Овдієнко, Петро Проценко, Микола Нацик... Я вам скажу без перебільшення: це було щось! Довкола нас завирувало море прихильників. До речі, грав я на тій гармошечці і в Німеччині, коли забрали служити до війська. Звісно, вже без нашого знаменитого в технікумі оркестру, бо пороз'їжджалися ми служити по всьому Союзу... І навіть далі... Але от слухали німці із задоволенням... Так та гармошечка й залишилася в Німеччині. Подарував я її дітям, коли демобілізувався.

Друзів було багато. Майже весь технікум. Та й місцевих хлопців немало. Теніс, велосипед, легка атлетика, волейбол, лижі... Це – види спорту, з яких я мав досить пристойні ре-

зультати. Не тому, що активно займався, а від природи такий удався. По суті, з першого ж разу витягував на другий, а то й на перший розряд.

Олександр Луцак, Геннадій Негодніков, Микола Артеменко, Михайло Чуприна, Олександр Глушко, Микола Посвященний, Василь Гайдук... Боже, як ми співали з цим Василем! У нього був безмежної потужності й милозвучності тенор, а я підспівував баритоном... Мешкали ми на квартирі і треба було чималенько до неї добиратися. Об одинадцятій вечора здамо черговому вахтеріві своїх дівчат і...

На розі вулиць жив директор технікуму – на жаль, уже давно покійний **Іван Іванович Карташов...** От ми... минали його дім і затягували... Пісню за піснею... Десятків зо два заспіваємо, доки дійдемо. Люди спеціально виходили з хат, аби послухати.

– А чого ви починаєте співати, коли мою хату пройдете? – поцікавився одного разу директор. Відповісти було трудно, що побоюємось. Тоді Іван Іванович розпорядився: – Отож, як відведете дівчат у гуртожиток, відразу й починайте. Ви для мене – як барометр. Співаєте – значить, усе гаразд.

Іван Карташов

Я оце подумав: наших, технікумівських, хлопців частенько перестрівали місцеві хулігани. То гроші вимагають, то натовчуть мармизу котромусь... Ми ж із Василем Гайдуком

горланили на всі заставки – наче всі хулігани повимирали. Жоден навіть не заїкнувся навпроти. Оце вам і сила пісні!

Був випадок, коли спеціально нас із Василем на весіллі прийшли в технікум запрошувати. Так і сказали:

– Як нам отих хлопців знайти, що ввечері нашою вулицею співають?

Дві доби ми на тому весіллі людям каблуки й горлянки допомагали гробити. У мене від баяна шкіра на лівій руці злізла... І пальці попухли – так грав!

*Есмінец на рейді у моря стояв,
Девчонкі з родними прощались.
А море тайло покой краси
І где-то вдалі існувало...*

Ця пісня була нашою коронною... З таким натхненням її ніхто не співав – хай пробачать мені за нескромність усі найвидатніші співаки світу. Вона ж виявилася і пророчою. Отим чарівним есмінцем у зеленому морі спогадів залишився на рейді наш технікум... У розкішних хвилях туй, горобин і беріз, що давно вже вирости... Десь станули в імлі наші дівчата, а життєве море, зачавши в собі спокій краси, потягнуло нас у таку далечінь, у якій зникають лише назавжди...

– Та-ак... Козелеччина для тебе – як стартовий майданчик для космічної ракети... І в житті, і в коханні, і в творчості... Що ще можеш згадати?.. Ну, хоча б із технікумівського життя...

– І досі в пам'яті, як нас у Брест возили... В легендарну Брестську фортецю, де, здавалось, кожен квадратний сантиметр землі відстрілювався, щоб зупинити фашистську навалу...

Ця поїздка залишила в мені незниковою слід... Мужності... Відваги... Героїзму... Любові до своєї Батьківщини...

А коли ще і в Хатинь заїхали, то взагалі!.. Оті тихі дзвони над кожним згорілим обійстям і досі в мені калатають... В Україні теж багато лиха накоїла друга світова війна... На Чернігівщині разом із жителями спалено десятки населених пунктів... Козари... Срібне... Та найбільша у світі трагедія скоїлася в Корюківці... А ми, *славних прадідів великих правнуки погані*, ще й досі не змогли на повен голос заявити про це... Як, при-міром, маленька білоруська Хатинь...

– Звідси, напевне, і твій патріотизм у віршах починається?..

– Безперечно! Стрижень безкорисливого героїзму закладався ще тоді... Як і багато чого іншого, чого я, на жаль, так і не зміг реалізувати в собі до кінця.

– Що ти маєш на увазі?

– От хоча б ліризм, який визначає мою творчість, мабуть, чи не найбільшою мірою... Співучість моїх віршів... Пісенність... Не просто ж це від природи, а й від удосконалення... Прагнення щось почути й засвоїти... Повторити... Відтворити... Перевершити... Мені завжди і скрізь щастило на співучих друзів.

До сих пір гріє душу та поїздка у Брест. Що нам?.. По шістнадцять-вісімнадцять літ... Їдемо автобусом... Співаємо, сміємось... У Ріпках дві жіночки попросилися, щоб їх до Гомеля підвезли ... Років по тридцять п'ять, може, обом... Ми зсунулися щільніше... Дали їм де присісти... І далі співаємо... Та щось у нас наче вселилося раптом. Заспівали – як ніколи. А автобус їде... Асфальт шумить... Пісні нав'язуються одна від одної краща... Глип! – а за Гомелем і слід уже давно

прохолов. Зупинилися: що робити? Назад вертати? Бо водій і сам же винуватий – теж заслухався...

Жіночки замахали руками... Яка вина?!. Та й навіщо їм той Гомель тепер здався?!. Краще в Мінськ! Бо такого співу, кажуть, зроду ніде не чули. Навіть по телевізору, який тоді впевнено саме входив у наші хати.

– Студентські роки і поезія... Чи писав ти, коли навчався у технікумі?.. Захоплення музикою...

– Я ще не знав, що література – моє покликання. Підштовхнув Леонід Пилипович Дмитренко. Він російську літературу читав у технікумі. А потім його запросили працювати в місцеву районну газету. Заступником редактора. От він і почав прилучати мене до журналістики. То один матеріал замовить, то інший. А що сам вірші пописував, то й мене підохотив. Я почав друкуватися, здобувати авторитет.

Леонід Пилипович навчався в Ніжинському педінституті... Іще за часів Євгена Гуцала, Леоніда Горлача, Володимира Морданя... Мав прекрасний голос. Слухати його виступи для багатьох було величезною насолодою. Він керував технікумівським хором, усією самодіяльністю і саме завдяки йому нас повсюди шанували і запрошували виступати. Писав я й прозу. І немало. Писав ночами, коли всі спали. Писав за рахунок побачень із дівчиною. Поезія втягувала мене в себе і я дедалі впевненіше відчував, що вона сильніша за всі інші мої бажання.

Писав дуже багато. Слова вилітали з-під мого пера швидше, ніж кулі з автомата... З часом я зрозумів, що написане – не варте щонайменшої уваги... І я переписував усе, креслив, виправляв, рвав... Я займався звичайнісіньким рядкогонством... Перегрібав гори піску, аж доки, врешті, не почали зблискувати де-не-де золоті крихітки образів... Захоплення музикою переважно зациклювалося на рівні освоєння того чи іншого інструмента. Якщо на гармошці і баяні я навчився пиляти ще в селі, то в Козельці, побачивши гітару, навчився грати і на ній. А трапився акордеон – освоїв і його. Отак сідав і безперестанку «пілікав», аж доки не почало все оте грання окреслюватися в ту чи іншу мелодію.

Уже тоді деякі й пісні написалися... Друкувалися в районці, хоча в люди мене не вивели, а лише на новий простір творчих пошуків і самовдосконалення. Я вперто продовжував винаходити велосипед і, якщо й шкодую за чим, то лише за тим, що дуже пізно зрозумів: навіщо було його винаходити, той велосипед? Краще б час витратив, аби навчитися якнайкраще на ньому їздити. Пройшло досить багато часу, коли – нарешті! – природні мої дані органічно наклалися на фундамент освіти.

– Твоє перше кохання... Чи знайшло воно відображення у поезії?

– Зараз уже важко сказати однозначно. Життя настільки все перемішало, настільки перелопатило, що достеменно й не розділиш тепер, що було коханням, а що – звичайнісіньким захопленням. Не хочу принижувати ролі тих дівчат, які зустрічалися на моєму шляху і віддавали перевагу не мені, а комусь, і лише з тієї причини, що в них уже хтось був і кидати їх ради мене в них не з'являлося щонайменшого бажання. Вони, ці дівчата, теж залишили в мені слід. Вони трусили мене, як буря грушу. Я вирував у душі, боровся, пручався, шукав, намагавався, страждав, мріяв, світився і гаснув... Мабуть, тому, що довго його не було, справжнього, а головне – взаємного і вірного, я й не писав віршів про кохання... А якщо й брався за перо, то писав якось відсторонено.

До мене дуже довго приходила творча зрілість. Усе через отой злополучний велосипед, який я винаходив десятиріччями. Я відчував, що в моїх віршах чогось не вистачає, а чого – не міг збагнути.

Ліричні рядки про кохання накопичувалися в мені поступово. З року в рік. Щоб вибухнути потім різнобарвним і багатоголосим феєрверком почуттів.

А взагалі-то – за великим рахунком – я обов'язкова людина. І якщо я щось пообіцяв, то це – назавжди. Як би далі не склалися життєві перипетії. Бачите, творча людина постійно залежна від процесу прискіпливого відбору. Оця типізація позитивного героя в творчості накладалася значною мірою і на типізацію своєї єдиної в світі героїні в житті. Сталих до кінця еталонів немає навіть у таких, здавалось би, давно визначених поняттях, як метр чи кілограм... Якись там мікроскопічні

відсотки коливаються туди-сюди завжди і скрізь!.. А людська душа взагалі не має меж. Завжди чогось там не вистачає, а то враз – настільки щось зайве...

1974. Перше подружнє літо

У мені, приміром, незмінно живе один недолік, але я з ним зжився кріпко-кріпко, і він мені настільки ж дорогий, як і переваги... Можливо, навіть дорожчий, бо постійно будить у мені почуття недовершеності... Такої, яку відчуваю лише я.

Я досить часто закипаю в душі... У мені вічно перемикають якісь невидимі дротики – і я засвічуюся, прагну якомога скоріше вирватися на безмежний простір, який гостинно розстилає переді мною білий аркуш паперу.

– Уточни про дружину... З якого вона роду?

– Звичайного селянського... Феодосія Степанівна дояркою пропрацювала тривалий час... Хоча перед цим і в ланку ходила... Передовою була!.. Семен Іванович із німецького полону повернувся... Коли побралися, так бідно жили, що й передати нічим... Мабуть, лише любов і врятувала... Шістьох

дітей виростили... Василь, Надія, Петро, Володимир, Віталій, Людмила... **Люд**а від Наді

Людмила Скоба

на вісімнадцять років молодша... Коли ми вже одружуватися зібралися, їй лише чотири роки було... Я несподівано приїхав і мене залишили ночувати... Бо куди ж у глупу ніч вигонити?... То Люд^а хутко розпорядилася по-своєму...

– Ти собі знайдеш іще, а Толя мій буде, – досить впевнено сказала вона старшій сестрі... І я змушений був підкоритися її волі: спав з маленькою Людою, а не з Надею, до якої всю ніч рвалося моє закохане до відчаю серце.

– До речі, а як ви познайомилися?... **Надія Семенівна – з Козелецького району, ти – з Прилуцького... Відстань – майже через усю Чернігівщину...**

– Я тоді саме перший курс в інституті закінчив. І ми студентським загonom, як тоді модно було (і прекрасно!), гайнули в її село Савин будувати корівник... А вона саме приїхала з Києва, де працювала на будівництві, у відпустку... І пішла матері на ферму допомагати... Я був командиром загону... Після армії... Командував – куди там!.. От мати й каже їй: познайомлю тебе з одним хлопцем...

На неї й так одразу кілька з наших оком накинули... І тільки безпосереднє материне знайомство, напевне, зіграло в нашій долі вирішальну роль...

– **Вибачай, але для певної заінтригованості я хочу дещо перескочити у твоїй біографії. А читач хай думає про кохання.**

– Нехай.

– **Чим далі ми живемо, тим ближче до правічної межі підступаємо... На жаль... Що тобі найдужче в пам'яті?.. За чим шкодуеш?..**

– Люди, з якими не договорив по-серйозному... Не розпитав того, що вже більш ніхто не розкаже... Навіть про своїх предків багато чого залишилося тепер навіки в забутті... А міг же дізнатися!.. Що то молоде-зелене...Пробігало... Прострибало...

Гадалося, що ще буде час.

– У мене теж так само...

– Напевне, це наша ще одна негативна національна риса... А разом від усіх – і склалася в нас така хронічна хвороба, як безпам'ятство.

За чим шкодую?.. За дитинством... Хоч і голе воно в мене було, і впроголодь, зате – щасливе... Воно стільки світу мені навідривало, що я ще й досі не перестаю захоплюватися і дивуватися.

Ми надто допитливими і вигадливими росли. По сусідству в нас тільки хлопці були. Одна лише дівчина між нами – **Шура Коваленко**, мого хрещеного дочка, якраз через обніжок наші хати. Ох і дівчина ж була метка!.. Ми воювали на лева-

ді – аж гай курів, а вона, бідна, ледве встигала нам рани за-
бинтовувати та з поля бою витягувати...

– І де вона зараз?

– У Харкові... Довоювалася, що тепер і зупинитися не
може... На одному із заводів медициною заправляє...

– А однокласники?

– Постаріли... Діди та баби лишень... Один я молодий...
Бо маю сина молодшого за їхніх онуків.

– Давно зустрічалися класом своїм?

– А як сорок років стукнуло після закінчення школи. Це
дуже важливо – такі зустрічі. Шкода, що на них не всі з'їжджа-
ються... Дехто з поважної причини, а дехто... Ну, та нехай,
ми не злопам'ятні... Не приїхав – це як на урок запізнився.
Все прощається. Двійку завжди можна виправити. От що не
всіма – від цього вже ніде не дінешся. Першим пішов од нас
Дмитро Печений, потім – Петро Губар, Андрій Негрій, Іван
Панченко... Вічна їм пам'ять на наших далеких і близьких
дорогах...

А от Таня Балун знайшлася! З шостого класу покинула
нас, а з якою радістю приїхала на зустріч із Харкова! Вдвох із
чоловіком, який відразу теж став нам рідним і дорогим.

Василь Храпач, Іван Сологуб, Віктор Печений, Іван Нег-
рій, Надія Яцун, Іван Пилипенко, Надія Клочко (Миколаївна),
Любов Мовчан, Анатолій Проценко, Катерина Марченко,
Надія Клочко (Дмитрівна), Катерина Харченко, Ніна Отроша,
Володимир Яцун, Віктор Харченко... Всі вони – значно біль-
ше, ніж дитинство і юність... У дівчат тепер інші прізвиська...
Я знаю їх, але називаю ті... З-за шкільної парти... Там ми –
іще без горя... Без великих проблем... Без втрат і розлук... Там
ми ще всі щасливі й радісні... Хоч, може, й голоднувати... І
обірані... І босоніж – вважай, від снігу і до снігу...

**– Повпізнавали одне одного, як поз'їжджалися, чи
вгадували?..**

– Життя нас хоч і позмінювало, але головне, чим ми вирізнялися в дитинстві, збереглося. І ніякі десятиліття не здатні стерти те, що дано людині природою. Усмішку... Голос... Погляд... Манеру ходити... Балакати...

– Розкажи трохи докладніше про рідних...

– Усі вони тією чи іншою мірою зробили свій посильний внесок у формування мене як людини. Звичайно, письменника вони з мене не прагнули зробити, це склалося само собою. А от усе інше – передусім, од них. Материна молодша сестра – Віра Леонтіївна Глушко, з легкої подачі якої я пішов у світ не Василем, а Анатолієм, – давним-давно в Прилуках живе. З чоловіком – Іваном Панасовичем... Разом із сином Віктором і його сім'єю (невісткою Наталкою і двома внучками – Юлією та Аліною).

На жаль, не стільки живуть, як доживають, бо хвороби так допікають, що ні зігнутися, ані кроку ступити...

А молоді ж були!.. Красиві!..

Глушко: Іван Панасович і Віра Леонтіївна

Літа й болячки беруть своє. Аж не віриться, що іноді все так може складатися безнадійно. Ліжко... Милиці... Стілець... Підлога... І дедалі гостріше постає одвічна проблема: батьки і діти... Хто кому дорожчий?

Я рано залишився без матері, хоча й у дорослому вже віці. Та й досі не можу собі пробачити, що за щоденною біганиною так жодного разу від душі й не наговорився. Як і з батьком також... Хоча він і помер на тринадцять років пізніше...

Тепер – про молодшу батькову сестру... **Катерину Максимівну Хорунжу**... У дитинстві, якщо я і їв коли цукерку чи печиво, то це завдяки їй. Моїй хрещеній... Вона ще з дівочтва їздила кіньми. І я зрання допізна виглядав її в Калюжинцях, чи не їде?.. Чи не забере мене в Пручаї?... А значить – дасть гостинчика якогось... А баба Маруся у Пручаях обов'язково щось смачненьке приготує... Вона дужче вміла балувати мене всякими наїдками, ніж калюжинська баба... теж Маруся... То картопляники приготує, то вареники з порічками чи вишнями, то галушки, млинці... Взагалі, розкуркулення пішло їй на користь (хоч це й не справедливий вислів). Опинившись без нічого з двома малолітніми дітьми на вулиці,

вона не опустила безпомічно руки... Молода ж іще... Лець за двадцять перевалило... Виживала в землянці, потім – у хатиночці на фермі... Харч могла приготувати будь із чого... Хоч і з трави чи кори...

Її син **Микола** (мій двоюрідний брат) уже давно живе на Кубані. Виростив сина **Сергія** і дочку **Юлію**. Дружина – **Тетяна**, кубанська козачка.

Малі діти – малі клопоти, великі – пропорційно зростають... Навчання, робота, проблеми... Микола додому приїжджає надзвичайно рідко. Зате української мови не забув (каже, що там багато хто так говорить і йому в спілкуванні з місцевими жителями зовсім немає потреби переходити на російську).

Сім'я мого молодшого брата **Володимира** на одну одиницю менша. Разом із дружиною **Ніною** виховали дочку **Людмилу**, яка вже магістратуру Київської академії обліку та аудиту закінчила – з червоним дипломом. Взагалі Люда – єдина моя рідна племінниця (і хрещениця вночі, але вже друга, бо в Києві є ще Оля Скоба) – дуже ініціативні й наполегливі дівчата. Разом з академією Люда вступила ще й до університету зв'язку і транспорту, але вчитися вибрала в ака-

демії. Хоча через два роки, щоб перевірити себе й систему (чи можна периферійній дівчині без блату і грошей вступити до столичного навчального закладу?), набрала найвищу з усіх абітурієнтів суму балів і нині вперто продовжує навчатися заочно (на держзамовленні).

Ми значно швидше дорослішаємо, ніж хотілось би. Жаль, що усвідомлення простих житейських істин приходить до людини із великим запізненням. А відтак – у нас не завжди залишається час для коригування тих чи інших ситуацій. От і втрачаємо. От і запізнюємося, куди вдруге вже ніколи не зайти. От і не знаходиться перед ким розкаюватися...

– Розкажи про сина... Чого б ти бажав для нього?..

– Щоб це була моя найкраща, найцікавіша з усіх книжок... І якби у світі був десь такий обмінний пункт, я б не роздумуючи відніс туди все, мною написане, і виміняв би йому на щастя, здоров'я і успішність у житті...

1997. Олексій в Очакові.

Взагалі-то, ця дитина – особлива... Не тому, що моя... І, ні в якому разі, не тому, щоб виокремити її з-поміж інших... Аргументація зовсім з інших мотивів... Не від мене залежних... Вона народжувалася в нас аж цілих двадцять чотири роки! Тобто не те, що отримується, а цілком свідомо зліплене... Це важко пояснити, не розкриваючи всіх таємниць. А вони тут, на жаль, грають провідну роль. І визначальну, скоріше за все, навіть ті, які

невідомі навіть нам, його батькам, не те що стороннім людям.

Заплутав?... Отож-бо!... Отак і живемо помаленьку, розгадуючи та помиляючись, стараючись та виправляючись...

Змалечку він – неймовірно безстрашне дитя. Коли в Ніжин приїздив цирк, артист не встиг іще речення договорити, запрошуючи дітей подивитися ближче на велетенського пітона, як чотирирічний Олексій уже гордовито-радісно, хоч і згинаючись від солідної ваги, тримав його в себе на плечах.

А саморобні дитячі ковзанки взимку!.. Лиш побачить здаля, не роздумуючи, розганяється і летить... Раз, було, прямо в річку шубовснув, бо саме відлига була й вода пішла льодом...

А коли вдариться, впаде чи ще щось таке, то миттю підхопитися: «Козаки не плачуть», – скаже, хоч сльози з очей – ледь не бризнуть.

Признатися, я дуже люблю роздивлятися фотографії, на яких Олексій ще маленький... І таке тепло по тілу розпливається, така млість за серце бере, що я так досі й передати не можу... На папері... Зате знаю достеменно: це були найщасливіші миттєвості в моєму обчикриженому з усіх боків життя. Чому обчикриженому?.. Бо весь час займався не тим, що хотів. А на те, що воліло серце, крав у дружини... Безбожно – далі

нікуди. У вихідні і свята. У відпустки і просто в позаробочий час. Мої душевні запити були неймовірно великі, а часу на їхнє забезпечення катастрофічно не вистачало. Ну, точно, як ото в Роберта Рождественського, здається...

*Жінку, оту, що найкраща у світі,
Я ошчасливити не устигаю...*

Цитую у своєму перекладі-експромті...

Так-так... Вона, як і всі нормальні жінки, хоче звичайного людського щастя... А коли і як його було давати, якщо мене постійно товкли-терзали муки творчості?.. І так я їй дуже вдячний, що все-таки вона дала мені можливість дещо написати... Від душі хотів їй присвятити книгу про чернігівську княжну Чорну, оскільки, пишучи її образ, мені нічого не треба було вигадувати... Лише уважно списувати з дружини...

Навідріз відмовилася... І я, хоч і неохоче, слухняно виконав її волю: зняв присвяту вже з готової верстки книги, за чим і досі шкодую... Бо це неправильно і несправедливо...

– Ти і Шевченко... Твоє ставлення до Кобзаря і його поезії.

– Скільки себе пам'ятаю, колгосп наш носив почесне ім'я духовного навчителя українців. Здавалося, в Охінках завжди стояв пам'ятник Кобзареві. Я частенько ходив до нього, вдивлявся в знайомі зі шкільного підручника риси, шукав схожості і відмінності. Пам'ятник був доволі примітивний, але головне, що він був! У нашому селі Шевченко зупинявся, коли подорожував у знамениті Сокиринці, адже це – сусідні села, на стику трьох районів південно-східної Чернігівщини.

Я ще нічого толком не розумів у поезії, але якимось потаємним відчуттям осягав, що Кобзар – особлива постать.

*Треба миром, громадою обух сталить,
Та добре вигострить сокиру,
Та й заходиться вже будить.*

Моторошно звучало. З-під насуплених брів гримкотіло. Односельці завжди шанували Шевченка. І наполегливо прославляли його святе ім'я... Трудовими звершеннями і піснями.

Шевченко був з нами день і ніч. В усякому разі, мені довго так і здавалося. Бо коли я почав підійматися на вершину його Поезії, коли став аналізувати, зіставляти минуле й сучасне, то зрозумів, що це далеко не так. Шевченко – не просто ім'я в літературі, не просто дописане прізвище в назві господарства, не наявність пам'ятника в селі чи в місті, тим більше – не портрети, якими обвішані нині всі кабінети. Шевченко – це енергія нації, стрижень України, її дороговказ і сумління. До справжнього Шевченка нам іще дуже далеко. Ми ще не єдина українська нація, якщо серед нас майже на кожному кроці знаходяться такі, що пускають піну з рота: «Проклята незалежність», «Ну, що, діждалися?!», «Навіщо нам ця мова?...»

Риба пливе в річці там, де є течія. На жаль, ріка незалежності України бурхливо потекла не крізь сонце справедливості, а через безрозмірні кишені крикунів і пристосуванців. А народ – уже вкотре у своїй історії! – замість того, щоб згуртуватися і показати, хто в рідному краї господар, знову дав слабину. А йому й накинули на шию аркан, затягнули тугіше, щоб не брикався, а ледве дихав.

Доживаємося до того, що скоро кожна українська книжка буде прирівнюватися до з'яви «Кобзаря» у ХІХ столітті. Я говорю не про внутрішнє наповнення, а про раритетність видань. Про яке щасливе майбутнє можна говорити з урядових трибун, якщо державна політика свідомо направлена на знищення української книжки?!

Невже з верховних наших правителів ніхто не чує, як буквально на кожному кроці лунає Шевченкове:

– Треба миром, громадою?!

Скільки б не перегороджували річку, а вона все одно порве греблю під час повені... Все одно вийде з берегів і затопить простір.

З такою понівеченою свідомістю дарма, що співати, якщо їсти хочеться. Та й голову не треба ламати – ще з пам'яті не вивітрилося:

*Чуєш, сурми заграли,
Час розплати настав!*

Кожен думає, що його це не стосується... Що він не такий, як його попередники, а розумніший... І – всакає в одну й ту ж самісіньку халепу.

Гине Україна – і ми вовтузимися, як жуки в перегної.
Моє ставлення до Шевченка таке, як ото в знесилених моряків, які серед розбурханого океану побачили раптом маяк.

– Звідки брали тебе до війська? Де і як служив? За що отримав сержантські нашивки? Які військові посади обіймав? Як став старшиною? Чи був у відпустці? Які маєш відзнаки? Твої армійські друзі...

– До війська йшов охоче, хоча і з незбагненною тривогою – все-таки повезли в Німеччину, після місячного карантину в Новомосковську під Дніпропетровськом. Такого бірюзового неба, як там, я більше ніде не бачив. Служба давалася мені досить легко. Я відразу ж потрапив на позитивну замітку командуванню полку. Після першого ж навчання, яке відбулося через місяць після мого прибуття в місто Ратенов, де дислокувався один із полків другої танкової армії. Оскільки я мав досить солідний (за зростом) вигляд, то й зброю дали мені відповідну... Не автомат, як переважній більшості новобранців, а гранатомет... А до нього – сумка з трьома гранатами, приціл, саперна лопатка, протигаз, ніж... Словом, як обчіпляєшся, то йти незручно... А бігти?.. Все-таки понад пуд вантажів...

Перший марш-кидок по тривозі на світанку – у повній викладці і в протигазі на обличчі – я прийшов третім. Шість кілометрів – дистанція серйозна. Від другого відстав зовсім небагато, він уже завершував службу. Ну, а першим був відомий майстер спорту, який на всіх змаганнях військ країн-учасниць Варшавського договору переможно захищав честь Радянського Союзу. І відстрілявся я, вперше тримаючи зброю в руках, на «відмінно». Навіть із командирського пістолета, який він мені тут же запропонував спробувати, побачивши мою вправність. Три постріли: вісімка, дев'ятка і на завершення – десятка. У подальшій моїй службі це зіграло визначальну роль, бо так звані «діди», хоч і прослужили більше, з усіх видів солдатської доблесті мені помітно програвали. Тому в них і язик не повертався називати мене салагою. А хто іноді пробував, того розумніші відразу й осмикували.

І все ж, невідомий авторитет мені допомогла завоювати драна гармошка. Драна я говорю тому, що з міхів її, коли розтягував, урізнобіч дув сильний вітер. Але я грав завзято... Підхоплював на льоту і грузинську лезгінку, і молдованеску, і щось казахське чи узбецьке... І, звичайно ж, тодішні популярні пісні...

До речі, саме тоді полетіла по світу Івасюкова «Червона рута». Та так швидко, що, доки мене везли до Німеччини, вона вже стала там популярною. А я її ще не чув.

Як зараз пригадую: іду вуличкою, знайомлюся з територією, а назустріч мені – солдат. Чорний-пречорний... І співає чистою українською, ніби насміхається: бач, я знаю, а ти – ні:

*Червону руту
Не шукай вечорами...*

Я не стримався, зупинив незнайомця:

– Ти що співаєш?

А він, як виявилось, таджик за національністю, прослуживши півтора року, загальноновживаною в армії російською мовою ледве спромігся заговорити. От що значить сила пісні! Недарма наша українська пісня стала тим духовним фундаментом, на якому вистояли під найрізноманітнішими буреломами і мова, і народ, і Україна.

Молодий сержант Шкуліна

Щоранку й щовечора на шикування військових підрозділів виводять їхні безпосередні командири – від старшого лейтенанта до підполковника! Один лише я виводив – спочатку рядовим, потім молодшим сержантом, сержантом... Прапорщика Худокормова, нашого командира, майже ніколи не було... І проходили ми строєм на завершення... З піснею... Так хвацько і злагоджено, як наш комендантський взвод, жодна бойова рота не могла заспівати. Навіть дипломовані музиканти програвали, коли виступали на оглядах.

Там теж були свої слухачі. Дружини і діти офіцерів. Нерідко – німці з прилеглих територій.

Різні були стосунки з місцевими жителями. Переважно – добрі. Але траплялося, що й кулака показували, називаючи нас окупантами.

Німецькі діти любили. При нагоді обступали тісним колом. Просили значки, пілотку. Ми завжди давали, а то й солдатською кашею пригощали чи тушонкою.

У відпустці був, коли відслужив півтора року. Цілих двадцять днів, тобто подвійний термін. За період служби грамот назбирав стільки, що на все життя втратив до них інтерес. До Дня Перемоги і Жовтневих свят, до Дня армії і Дня танкіста. Був майстром спорту з військового багатоборства, мав на-

грудний знак відмінника збройних сил. Медалей не заробив – пронесло подалі від подій, за які їх чіпляють.

Друзі... Володимир Кузнецов із Саратова, Микола Биков із Нікополя, Олександр Жирнов із Кубані, Віктор Гончаров із Ростова, Володя Нерсисян із Ленінакана (через деякий час після нашої демобілізації з армії це місто ущент зруйнував землетрус). Не Володимир, а саме Володя... Так і у військовому білеті записано. Гегамович – по батькові. Чи обминула його лиха година? Чи вцілів?.. Не відаю нічого й про інших друзів. Адреси їхні десь загубилися з необачності, про що я шкодую до сих пір.

Нібито помер уже колишній мій прапорщик Худокормов. Справедливий був чоловік, хоч і вимогливий. Іноді кричав, шукаючи мене:

– Ох, і хохол! Я хитрий, а ти ще хитріший...

Уже в останній місяць служби зізнався:

– Усі твої попередники побували в кінці своєї служби на гауптвахті. Коли ж я тебе засаджу туди?

Так і не засадив.

О четвертій ранку розбудив я його.

– Що, – каже, – ідеш?

– Іду.

Обнялися по-чоловічому, попрощалися.

– Не згадуй лихого, – сказав.

Я й не згадую, бо його й не було (за великим рахунком).
Все – по-чесному.

Шкода, що в одну річку не можна ступити двічі. Хотілось би ще хоч раз форсувати Ельбу. Як колись на навчаннях. Коли танк із порома зсунувся...

**– Твоє ставлення до армійської служби. Які спогади?
Чи знайшло це своє відображення у віршах?**

– Якщо порівняти нинішніх і тодішніх юнаків, то багато чого змінилося. Нині хлопці не хочуть іти в армію. То ж навіть їх туди тягнути на налігачі? Щоб морити голодом?.. Щоб калічити їх там?.. Щоб вони викреслили зі свого життя півтора року чи рік, як зараз?..

Вважаю, що давно вже настав час докорінно змінити цю ганебну для держави ситуацію. Потрібно підвищити престиж солдата. Уберегти їхню честь і гідність. Для докорінної зміни в армії, передусім, треба прискіпливий командний склад підрозділів. То не командир, не старшина роти, в якій править балом безмозга дідівщина. Таких нещадно треба виганяти з війська.

У роки, коли служив я, теж по-різному було. І в першу чергу, все залежало від молодших командирів.

Спогади про армію в мене, в основному, позитивні. І це – завдяки тим чудовим людям, на зустріч із якими не поскупилася моя доля. Проте, якщо дивитися в корінь, то я абсолютно згодний із Володимиром Войновичем, який глибоко висміяв армійські проблеми у чудовому романі про не менш бравого, як і солдат Швейк, Івана Чонкіна. Хоч і напалися на нього доблесні генерали з полковниками, але ж, коли трапилося найменша нагода, продали вони за кордон і танки, й кораблі, й машини, і зброю різного калібру, і боеприпаси... Своїми вчинками підтвердили всю гнилизну, за яку ще зовсім недавно звинуватили в наклепництві талановитого і сміливого письменника. В реальному житті я бачив дуже багато схожих сторінок із роману.

Ідеологи радянської імперії настільки вміло запудрювали мізки, що переважній більшості населення було досить вигідно спокійно їхати на уявних машинах із промовистими написами типу «Ми – найсильніші у світі!»

А коли чужоземні літаки (не реактивні – на двадцятикілометровій висоті, а звичайнісінькі спортивні) стали безперешкодно перелітати через державний кордон і зухвало сідали, як на своє подвір'я, на Червоній площі, під самісіньким Кремлем, – дехто серйозно задумався. І почалося... Шило – одне за одним – стало випирати гострим носом невідкладних проблем із, здавалося б, туго зав'язаного мішка розвинутого соціалізму.

Звісно, я писав армійські вірші... І коли ми почали готувати традиційні «дембельські» альбоми, друзі попросили:

– Зараз ми розуміємо тебе по-українськи... Бо, що не збагнемо, ти перекладеш. А коли роз'їдемося в різні куточки Союзу, пройдуть роки, хто тоді перекладе нам?.. Чи нашим дітям?..

І я написав російською мовою... На цілу б збілочку вистачило. І розвезли їх хлопці під картинками в альбомах... В Узбекистан і Казахстан, у Молдову і Росію... Десятків зо два різних національностей. Безперечно, їх читали родичі, друзі... Тобто книжка ця добряче протиражувалася солдатським самвидавом. А от до видавництва я її ніколи не подавав і не подам. Я хочу працювати на свою, українську культуру. Досить того, що без мене настаралися.

Взагалі – армійська тема досить потрібна. Якщо перебрати архів, можна видати книжку солдатської лірики.

– Юнацькі захоплення і мрії. Чому одразу після армії не одружився, як було заведено? Чому вирішив змінити професію?

– Захоплення і мрії було багато. Подобалось освоювати музичні інструменти, які потрапляли під руку. Малював, випалював спеціальним приладом пейзажі на тирсоплиті. Довільно плавав у книжковому морі. Але чогось конкретного не було. Мене цікавило все, окрім техніки. Мені ніколи не хотілося машини. Я їй зараз не люблю на ній їздити. Краще пішки пройтися, гав, як кажуть, половити довкола – адже стільки найрізноманітніших цікавинок трапляється дорогою! Хіба на швидкості їх уловиш?

Проте, серйозної підготовки не мав ні з чого. Музика – на слух. Кольори від пензлика – теж такі, які самі складуться-вितворяться. Література довгий час також писалася так, як дозволяли мрії, винахідливість і спостережливість. Тому я й

затримався у зростанні. Як ото паросток трави, якому знадобилося добре десятиліття для накопичення енергії, щоб, урешті, пробитися крізь асфальт моєї темряви.

Я не сказав би, що змінював професію, бо професію ветеринара я ніколи й не обирав. Це вона мене вибрала, за що я їй вдячний, оскільки навчання в Козелецькому технікумі відкрило для мене ті потаємні джерела, з яких я потім безперервно черпав енергію і знання трудового життя. Той, хто після школи вступає до гуманітарного вузу, втрачає. Теорія ніколи не замінить того, що поспробуєш своїми руками. Тільки, добряче погнувши горба, зможеш сповна розправити крила творчості. А втім – у кожного своя дорога самовдосконалення.

Я ж і професію вчителя не вибирав. Якщо всі абітурієнти написали в заявах, що люблять дітей і хочуть сіяти зерна розумного, доброго й вічного, то я написав, що хочу вивчити українську мову. Я її й зараз учу щодня і буду вчити до кінця днів своїх, бо кращої й цікавішої науки для мене годі й шукати. Слова розповідають мені дуже багато – є такі, що прийшли до нас із тисячолітніх глибин історії українського народу і тільки тепер починають розкривати нам свої глибини.

А професії письменника у нашій державі просто немає. Взагалі, як показує життя, вона навіть дуже шкідлива нашій правлячій верхівці, якщо в неї таке ставлення до української книжки і тих, хто її, наперекір усім штучним перепонам, іще не стомився творити.

Українській книжці треба поставити пам'ятник. Саме з нашого невмирущого слова постала Україна і саме воно недремно й надійно береже її духовний кордон. Цей кордон не під силу зірвати атомними бомбами. Його навіть терористи не переступлять. А правителі-вершители – лиш каліфи на годину. Голодомори і світові війни переживали – осилимо й це.

Колись же матимемо керівників, які зрозуміють, що їхнє майбутнє і пам'ять людська – у правдивому рідному слові. Послужать вони йому чесно – і воно віддячить сторицею. Це ж так просто. Економіка тут – ніщо в порівнянні з потужністю слова. Багатства, якими б вони не були розкішними, і у вогні горять, і у воді тонуть. Скільки цивілізацій зникло безслідно через чиясь зарозумілість, а так нічому й не навчилися!

Одразу після армії я не одружився тому, що не було з ким. Добре, що дівчина, яка випроводжала мене у військо, виявилася не з терплячих і, поки те та інше, успішно ви-

скочила заміж, давши мені хоч якийсь простір для парубоцьких маневрів. Правда, я ними скористався не досить вдало, бо вже на другому курсі одружився... Зовсім на сторонній дівчині, чим добряче розворушив бджіл у – і без того не спокійному – філологічному вулику. Так і не вгомонилися вони до кінця навчання, виявивши далеко не педагогічні поривання... В гарячці я спалив випускний альбом. За все своє життя це єдиний мій вчинок «на емоціях». Постраждали всі у полум'ї – і надмірно балакучі, і мовчазні. Все це сформувало в моєї обраниці чудові розвідницькі дані і з неї вийшла хороша дружина, яка, й сама того не підозрюючи, стала атомним реактором моєї творчості, за що я їй щиро вдячний.

* * *

Він усміхнувся... Відштовхнув од себе чистий аркуш паперу, на якому збирався робити якісь записи, але за всю нашу тривалу розмову так нічого й не занотував...

Зручно вмостився на стільці і якимось зовсім по-домашньому сказав:

– Іди до біса!.. Буду я тобі ще про дівчат філфаківських розповідати. Буцім не разом на гульки ходили. А пам'ятаєш?.. Як там наш Олекса Нестеренко, тодішній голова літстудії, писав?..

Філологині, як богині...

Так, я все пам'ятав, хоча й навчався на курс пізніше. І, не зважаючи на те, що на 860 студентів філфаку було нас лише 42 хлопці, жили ми в гуртожитку однією дружною сім'єю. Українці, росіяни, білоруси, узбеки, татари... У спорті, в навчанні, у неабияк популярному тоді «Клубі веселих і кмітливих», а найбільше – у бурхливих українських вечорницях, які ми тоді, у самісінький розпал маланчуківщини, зуміли, як нитку у вушко голки, не лише протягнути з украї опальною Лесею Йосипівною Коцюбою, але й зробити надто престижними на нашому філологічному факультеті, на передноворічну вершину якого прагнули потрапити ледь не всі... І на театральній сцені наша парубоцька енергія не мала меж... Бо поряд із нами були такі дівчата! Коли «узбецький соловей» Ренат Рафіков починав співати українських пісень, не одне дівоче серце розквітало трояндою.

А коли чорноока красуня Масайра виходила на баскетбольний майданчик, то всі чоловіки – вболівальники інституту – відразу ставали на сторону філфаку.

А який плов готував Істмат! То було свято всього гуртожитку...

Чи можу я забути!? Та чи зможу я забути наших дівчат! Мені навіть видається, що я знаю сокровенну відповідь, чому з Ніжинського вузу виходить так багато письменників? Та тому, що в Ніжині – найпоетичніші у світі дівчата: від найдавніших часів і донині. Чи не з них черпав образи для своїх «Вечорів на хуторі поблизу Диканьки» геніальний Микола Гоголь? Чи не за ними сумували у своїх романсах Нестор Кукольник і Віктор Забіла?.. Перекоаний, що саме від них надихнувся Євген Гребінка на свої знамениті, але, на жаль, так довго засекречувані комуністами «Очи черные»... Ще б пак!.. І тут без хохла не обійшлося!..

О, то вже класика!.. А як зоріють вони у рядках Євгена Гуцала чи Леоніда Горлача, Анатолія Мойсієнка чи Олександра Самійленка!..

*Я напишу тобі листа
губами на губах...*

Сказав Горлач, а пристало до всіх!

Чарівниці наші! І донині ви – володарки козацьких снів, мрій і прагнень... Берегині чоловічої долі...

Та без парадоксів не обходиться. Ми вічно забуваємо, що коханню не потрібно пояснень. Воно або є, або немає. Отак і у випадку з Анатолієм. Сотні дівчат – поруч... Одна від одної краща... А він – такий крутий реверанс... Ні, все-таки кохання – незбагненна річ. І взаємопроникливе з усіма сферами нашого незбагненого життя-буття. А ми потім – частіше всього, коли рак свисне, – дивуємось: чого воно так?

– Знаю, ти досить охоче зустрічаєшся з творчою молоддю міста... У школах чи навчальних закладах...

– Може, й не дуже часто, але й не рідко. Такі зустрічі надто важливі для творчої людини. Адже ж треба іноді переважити хоч дециму написаного на терезах людських сердець... Як вони сприймають?.. Чи розуміють?.. Схвалюють?.. Заперечують?.. Обурюються?.. Далі писати, мов крізь нетрі пробиратися... Треба відати наперед, чого люди чекають від тебе?..

Приємно порадували студенти і викладачі (зокрема, бібліотечного відділу) Ніжинського училища культури і мистецтв

імені Марії Заньковецької, де я працював майже тринадцять років. Коли вийшов у світ мій роман «Будемо живі », вони тихенько й дружненько підготували презентацію і запросили мене... Розмова вийшла пам'ятна. Коли розмірковують молоді люди над серйозними речами, є над чим і самому замислитись.

– Ти часто згадуєш? І чи любиш це робити?..

– А воно мене питає?! Люблю чи ні?.. Згадую, і досить часто.

– І куди ж ти мандруєш у своїх споминах?

Туди, де ще живі мама й тато... Куди ж іще?.. Хіба в людини є ще краще місце на землі, ніж там, де вони?!

– Мабуть, ні...

– Отож-бо... Бо це – єдине місце на землі, біля батька-матері, де не треба ні вигинатися, ні викручуватися... Ні при-служувати, ані прикидатися дурником... Можна бути таким, яким створила тебе природа... Тобто самим собою... І ніхто тебе не буде за це осуджувати, висловлювати невдоволення, що ти надто розумний чи зариваєшся...

– Щось ти дуже сентиментальним став...

– А хіба це погано?..

– Мабуть, ні... Аж у мене вибиває рясну сльозу, туди повертаючись...

– Хочеться пригорнути обох батьків... Стояти отак і плакати... Мовчки... Мліючи від щастя, що вони – поряд... Тільки щоб вони не бачили... Не бентежилися даремно...

– А що, стільки радості було мало в твоєму житті?..

– А хіба її буває коли багато, тієї радості?!

– Мабуть, ні...

– Пригадую тільки один день... По-справжньому щасливий... Початок червня 1974 року... Ми з Надею лише чет-

вертий місяць, як побралися... Батькам іще й по півсотні літ не стукнуло... Моєму братові Володі ось-ось чотирнадцятий виповниться... А довкола зелена неділя буяє різнотрав'ям... Мама, зрадівши, що з Ніжина діти приїхали, хуленько нав'язує вузлик із наїдками і ми... урочисто, як у Божий храм... ідемо в ліс... Де солов'їного щебету – хоч залийся...

Поza городами, через ферму – на гору, через пшеничне поле і крутий яр...

Обіч – Коржанівщина, як зелена бухта, – в такій молодій зелені між двома кучерявими пагорбами... Далі – знову вгору, повз старе кладовище – до магічної Салимонівщини...

Заквітчана галявина... Між дрімучих акацій, лип і кленів із дубами, які, хоч і розкішні у своїй зелені, але першим двом помітно поступаються, бо акації з липами – на честь Святої Трійці – мовби на квітчасте прю виступили: хто кого перецвіте, перепакне, перебуяє і перегуде бджолами?..

Саме тут, обабіч старої канави, що вже розповзлася-розрівнялася на схилах, і заманює до себе – найдужче у Пручаях – сон-трава...

Нечувано-небачена!.. Ніжна-ніжна, аж до щокі хочеться прикладати і так мліти... Солодко домлівати в сонячних променях... Заплющивши від щастя очі... І всіляко намагаючись заглянути у своє майбутнє... Бодай недалеке... Але неодмінно красиве... Як сон...

Ми сиділи... Рахували метеликів довкола... Милувалися боцманськими тільниками джемлів, аж поруділими, бо добряче вигорілими на сонці...

Батько і мати.

Батько й поспівав трохи... А ми помагали йому... Хоч і не зовсім дружно, зате щиро і натхненно...

Підійшов Микола Негрій... Мій трохи старший товариш дитинства і юності... Він приїхав до матері з Прилук... І теж вирішив пройтися лісом – душею відпочити...

Разом бути щасливими, виявилось, ще краще... І ми гарно помилювалися природою, а вона – ще гарніше – нами...

Ось такими й бачу тата з мамою... Добрими і усміхненими... Повсякчас!.. Іншими вони мені просто не уявляються, хоча... було всього в їхньому нелегкому житті. Злидні кого завгодно посварять!..

Отакими, радісними й привітними, вони й гостей завжди зустрічали... На свята, у вихідні чи й зовсім – будь-якого дня... Не залежно від того, чи прибрано в хаті, чи й не дуже... Бо коли там було встигати за всім, якщо на роботу ледь не вдосвіта бігли?!.

А що гостеві треба?.. Увага і ще раз увага... А коли ще й хліб та вода, то й узагалі – не біда!..

Дуже радісним храм був... У нас – 4 грудня... На Введення... У Пручаях, Охіньках, Калюжинцях і Переволочні споконвік кажуть: Ведення...

Цього дня до нас усі родичі з'їжджалися-сходилися... Батькові й матеріні дядьки і тітки, двоюрідні і троюрідні брати й сестри... А значить, і мої тьоті і дяді... І кожен норовив не тільки по голові мене погладити, а й погуцикати... Попідкидати аж до стелі... А ще... Мене, малого, гостинцями від зайчика балували... Я трепетно брав і допитатися не міг... Який же він, той зайчик?.. Маленький?.. Чи не дуже... Сіренький?.. Чи вже побілів од снігу... І чи не холодно йому, бідолашному, серед вітрів та морозів?.. Ну невже так важко було і його на храм принести?.. Хай би і він погостював... Та моркви з капустою найвса...

Не знаю, хто, але такі сфотографував нас у далекому 1953 році... Іще проти старої хати, яку на зиму обставляли картоплинням, щоб не холодно було, і яке потім у печі спалювали... Навесні...

– Бачу, ти глибоко вріс у свій рід...

– Помиляєшся... Оце, як дивлюся на фотографію, тільки й сказати можу... Сидять... Починаючи зліва... Мати... Її мати, моя баба Маруся з Калюжинців... Баба Ольга, моєї пручайвської

баби кума (коли її син, Іван Дмитрович Конах, заступник голови комітету народного контролю СРСР, приїжджав, то його вже на кордоні зустрічало все чернігівське начальство)... Я, трирічний, єдиний на той час онук!.. Баба Маруся пручаївська, батькова мати... Баба Настя з Калюжинців, материна тітка... Тепер – стоять, і теж зліва направо... Дід Гаврило, материн дядько, з Калюжинців... Дід Леонтій, материн батько... Михайло, батьків троюрідний брат, пручаївський... Батько, недавно з армії... Перед ним – моя баба Дуня, з Переволочни, дружина діда Миколи, моєї пручаївської баби Марусі брата. Потім – хрещена, батькова сестра Катерина... Хрещений і наш сусід Микола Коваленко... І нарешті – Катерина Яцун, батькова двоюрідна сестра... Дуже рано померла, народивши двох хлопців...

Зрозуміли, чого всі мене хотіли погуцикати?.. Бо більше нікого було!.. Я – перший післявоєнний онук!.. Ну, точнісінько, як ота калина... Хто не їде, хто не йде, за борідку ускубне...

– Та-ак... Завдав ти мені роздумів!.. Мов важкий мішок на плечі звалив...

– А що ж ти хотів!.. Колодязь копати – не язиком плескати...

– Знаєш, за що зараз чіпляється моя стомлена пам'ять?

– За що?..

– За твою поему... «Дивлюсь на рушники»... Де про матір написано... Наче сфотографував усіх наших предків... У віках...

Снилося:

*траву косила
В голубім яру.
Де вже й бралась тая сила? –
Сам не доберу.*

*Молодечо усміхалась
Сонцю і росі.
Як їй легко працювалось! –
Дивувались всі.*

*А вона покоси клала –
Гарна ж бо трава.
І мені не довіряла:
Зіпсую, бува.*

*Це у сні так,
хоч насправді
Ремесло я знав.
Всім дядькам колись в бригаді
Іспити складав.*

*А вві сні косила мати.
Ми –
за нею вслід.
Не давала помагати,
Йшла сама
в той світ.*

– Так і було... Сон – як-раз у руку... Коли сниться людина, яка косить траву, вона обов'язково помре...

– У той світ повели свої останні покоси і майже всі твої родичі, що на храмовій фотографії...

– Залишилися тільки хрещена і хрещений... Та й ті вже коси не втримають у геть зношених руках... А як же легко і святково працювалося!.. Подивитися не встигнеш, а роботи вже й нема!..

– **Як і людини, до речі...**

– Твоя правда...

– **Гірка правда...**

* * *

Наші спогади про дівчат-однокурсниць і батьків зайшли так далеко, що вертатися до головної теми нашої розмови вже не було ані сенсу, ані часу...

Вечір уже давно заколючував чорну каву ночі. Попрощалися, ні про що не домовляючись. Щоб не наврочити... Бо тоді, як не викручуйся, обов'язково щось ставатиме на заваді. Я попрямував додому, збентежений повноводими спогадами, а ще – якимось світлим щемом за безповоротно промайнулими роками. Поспішав, а за мною гналася безліч уточнень і запитань, які я так і не встиг задати.

Переді мною вимальовувалася картина, побачити яку, признатися, я й не сподівався. І ще не скоро, певен, і побачу, тому що...

Та все ж, я однозначно збагнув: дерева без коріння не буває... Як і людини... Тим більше – поета... Українського! – що за останні півтора століття набуло особливого звучання.

Иду, а за мною вірш женеться... Від роду до роду...

Дід (по батьку)
ШКУЛІПА
Максим Якович
1904 – листопад 1943 (пропав безвісти)

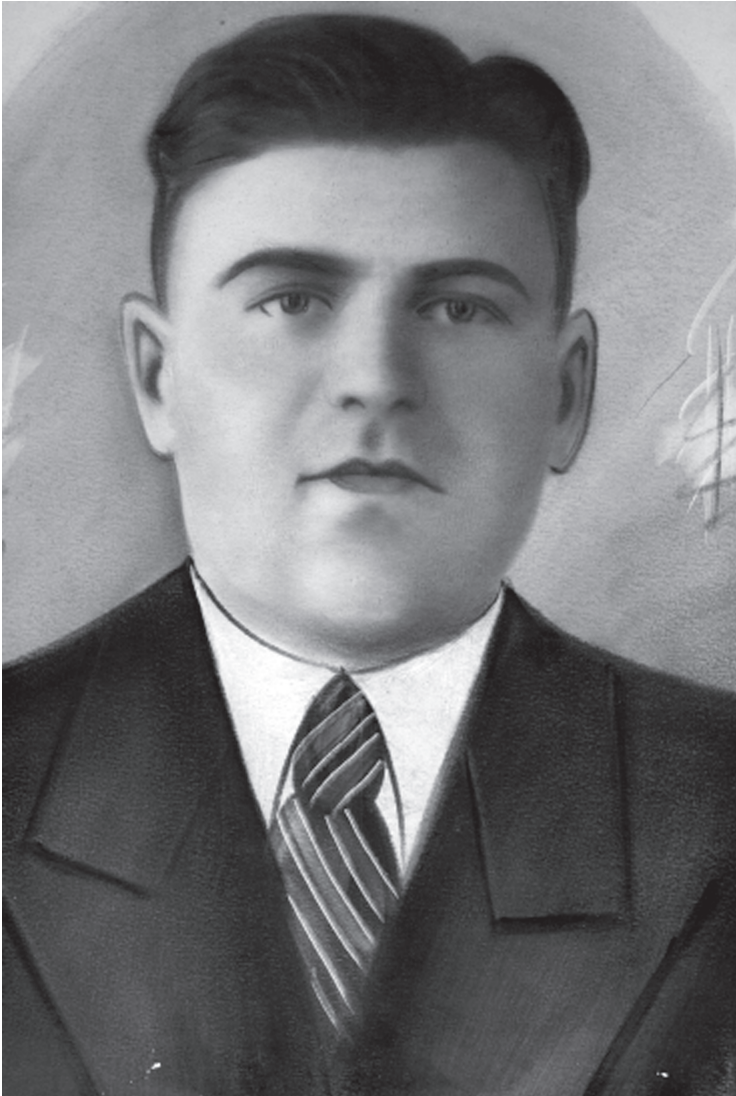
Баба (по батьку)
ШКУЛІПА
(НАДЬОН)
Марія Федорівна
25 червня 1910 – 27 грудня 1991

Дід (по матері)
ФЕДОРЕНКО
Леонтий Петрович
10 листопада 1903 – 30 жовтня 1976

Баба (по матері)
ФЕДОРЕНКО
(ГАВРИШ)
Марія Яківна
24 січня 1905 – 5 лютого 1979

Батько
ШКУЛПА
Григорій Максимович
23 березня 1929 – 24 листопада 1994

Мати
ШКУЛПА
(ФЕДОРЕНКО)
Ганна Леонтіївна
16 лютого 1925 – 3 березня 1981

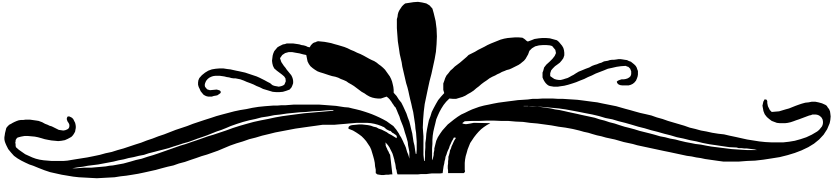
Молодий брат
ШКУЛПА
Володимир Григорович
28 червня 1960 р. н.

Дружина
ШКУЛПА
(СКОБА)
Надія Семенівна
17 жовтня 1950 р. н.

Син
ШКУЛІПА
Олексій Анатолійович
26 липня 1993 р. н.

ВЕЧІР ДРУГИЙ

У затінку літа вересень бавився каштанами. Після напруги робочого дня хотілося палити... Озброївшись цигаркою та одноразовим стаканчиком кави, яку, безцеремонно пофиркавши, видав мені автомат «Експрессо», я зручно вмотився на лаві біля Гоголівського корпусу. Вечір був теплим і затишним. Це був час, коли студентів міцно затиснули в обіймах «читалки», а тому лави біля університету були ще порожніми і в солодко-тремтливому передчутті перед «піком вечірніх побачень» вони спокійно нагулювали апетит до запашних поцілунків.

Лише на останній, дальній, лаві жіночка середніх років допомагала хлопчаків, певно, внукові, визволити кишені від каштанів. Хлопець пручався, не хотів повністю розлучатися зі своїм скарбом.. Я мимоволі поглядав на цей сімейний двобій та й не помітив, що до мене підійшов чоловік. Лише, коли його долоня стисла моє плече, оглянувся.

– О, яким це вітром? – радо привітав я приятеля.

– Та каштановим же... Каштановим... – осміхнувся він, вказуючи оком на мої спостереження.

– А чому б і ні? – підхопив я. – Вечір же який! – і тут же запитав: – А ти за натхненням до нас? Чи по Музу?..

– Тобі аби зубоскалити... Моя Муза вже вечерю зготувала, – віджартувався він. – А якщо чесно... Видалася вільна хвилинка, то й вирішив прогулятися додому навпрошки... Люблю я наш університет... Його архітектуру... Природу... Справді на святому місці побудований.

– Анатолію, не вигадуй, – для годиться огризнувся я, – ти ж добре знаєш, що побудований він на болоті, а то чортяче місце.

– Можливо, воно колись таким і було. Та за два століття із доброти і праці людської, із людської честі і гідності давно

вже стало святим. Освятили його своїм генієм і талантом Гоголь і Глібов, Кукольник і Богушевич... А які люди працювали тут!.. Академіків та професорів – не менше, ніж у Петербурзі!..

– А які люди вчилися! – напівжартома вставив я. – Крім названих, Забіла і Гребінка, Шкуліпа і Забарний...

– Смійся, смійся... Воно попустить... А якщо хочеш правду знати, то я дуже горджуся тим, що навчався саме тут.

– Толю, а якщо серйозно, – пригадав я нашу незавершену розмову, – **чому саме Ніжин? Чому вибір упав саме на Ніжин, на педінститут?.. Із такою військовою характеристикою ти міг би стати студентом і Київського університету?..**

– І Московського... Тим більше, що там у мене було кому посприяти. Я навідріз відмовився, і не шкодую. Москва була і є мені чужою, хоч там і мешкають мої родичі.

Київський університет приваблював. Але й відлякував. Я остерігався опинитися за бортом удачі, бо все-таки мав хутирську освіту – до більшості вершин свідомості дотумкував самотужки, довго й доскіпливо.

Ніжин зачаровував розкішною оазою в пустелі моєї провінційності. Його вражаюча минувшина навіки вросла в моє серце. І нав'язала чимало вузликів на пам'ять – для подальшої реалізації у творчості.

Кажуть, не місце прикрашає... Стольний вуз випустив у світ багато чудових людей, але Гоголя в нього немає. Моя душа любить спокій, вона просто ненавидить штовханину і шалений поспіх. Ніжин у цьому плані значно вирашніший. Отож, даний вибір у порівнянні з попереднім був цілком свідомим і логічним. А що по завершенні навчання не такі перспективи відкривалися, то вже інша тема розмови. Я б і в Києві не пхався сліпма службовою драбиною. Хіба... вона б сама під мене підставилася, що теж трапляється...

– **Твої улюблені викладачі... Який вплив мав кожен із них на твоє формування?..**

– Безперечно, на першому місці тут **Павло Олександрович Сердюк**, член Спілки письменників, автор кількох книжок, людина геть пощербленої владою долі, один із провідних критиків і літературознавців тогочасної України. І хоч як із викладачем фахової дисципліни перетнулися наші шляхи аж на останньому курсі, ми з ним уже не один пуд солі

з'їли, правильніше – їв я, а Павло Олександрович щедро підсовував мішки з тією злополучною сіллю, бо досить не-просто було щоденно пережовувати її, додавати й відбирати, аби продукт, який випікався, був до смаку кожному, хто його схоче скуштувати.

Неосяжної душі людина... І як ми тільки вмщалися в ній, такі різні і такі неспокійні?!

Не знаю, яким би я письменником виріс, якби не Сердюк, і чи доріс би до Спілки взагалі?.. І де тільки Павло Олександрович розживався на час, аби бодай перечитати все те, що я понаписував? А я доволі писучий був, розгонистий – строчив, як із кулемета... І не тільки я. Було чимало між нас рядкогонів. А Павло Олександрович ретельно перечитував усе, що йому давали. І не просто знайомився, а досить ґрунтовно і прискіпливо аналізував, позначав рядки, які вдавалися авторові, і ті, які провалювалися в болото графоманства.

Ой, це не так просто: навчити шукати слово!.. Найнеобхідніше. Прилаштувати до інших слів, щоб їм тісно стало, а думкам – широко.

Я просто зобов'язаний назвати імена Анатолія Васильовича Майбороди, Григорія Петровича Васильківського, Георгія Яковича Неділька, Петра Матвійовича Дробота, Володимира Павловича Крутиуса, Степана Петровича Пінчука, Олександра Герасимовича Ковальчука, Павла Володимировича Михеда, Андрія Львовича Молчанова... Якщо з мене й вийшла якась картина, що принесла комусь душевну насолоду, то кожен із них поклав на цю картину саме той мазок,

без якого на неї ніхто б не звернув уваги. А ще – незабутня Леся Йосипівна Коцюба, куратор групи, і Григорій Васильович Самойленко, декан філологічного факультету... За винятком Майбороди, блискучого знавця давньої української мови, всі вони – викладачі літератури... Але ж без мови ніякої літератури не буває. І тут першу скрипку в оркестрі мого поетичного формування зіграла Марія Герасимівна Кишенько... Її вже давно немає, а я й досі чую її голос... Як вона захоплено розповідала про слова!.. Тому вони й світяться для мене, як діаманти, іскряться неповторно-привабливо.

А ще – Оксана Данилівна Неділько, Віра Митрофанівна Олійник, Алла Степанівна Біла...

– Ні-ні, одного лише перераховування – замало. Давай конкретніше. Адже це – твої літературні батьки...

– Згоден... Без них би мене ніколи не відбулося, як такого... Вони допомогли мені вигранити в собі відчуття слова.

Марія Герасимівна Кишенько... Неперевершений майстер-філолог!

Покалічена фізично (як нестерпно важко давалися їй півтори сотні метрів з інститутського будинку до гоголівського корпусу, а потім, після виснажливого трудового дня, назад, за допомогою милиць!), зате наскільки насажена високим духом!.. Ми диву давалися, як зачаровано Марія Герасимівна проводить лекційні чи практичні заняття з української мови... Ви слухали, як синичка задзвонює-сповіщає про прихід весни-красуні?.. А жайвора в полі слухали?.. А соловейка у травневі ночі?.. Все це – Марія Герасимівна про нашу рідну українську мову. Без гіпербол. Я сидів – як у храмі, слухаючи чудесну музику. Душа моя терпла і мліла в неповторній мелодиці української мови, у найглибших шпаринках почуттів озивалася, хуленько зав'язувалася у вузлики на пам'ять, з яких потім народжувалися пристрасні вірші. Жодного разу Марія Герасимівна не застогнала від болю, а, може, й сама про нього забувала – так захоплювалася улюбленою справою...

І досі бринить у самісінькому серці її характерний голос... Не вимовляє, а проспівує... Урочисто і залюблено – кожне слово... Бо воно – Боже!..

Григорій Петрович Васильківський... Людина делікатна й інтелігентна... Від нього завжди віяло отим високим професорським духом, який на нас дихає із старих кінофільмів про студентів ще дореволюційних часів. Людина дивовижної обізнаності. Як жаль, що власні студентські роки промайнули в переважній своїй більшості поверхово – як ото босоноге хлоп'я скаче верхи на соняшничині закуренними сільськими вулицями.

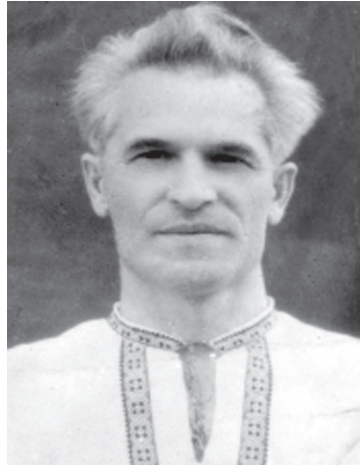
У потаємні ходи, завалені віками, увів мене **Анатолій**

Васильович Майборода, і я безвільно опустив руки, побачивши, наскільки це глибоко і недосяжно. По-справжньому захопився і почав надолужувати втрачене значно пізніше. Коли навчання в інституті стало глибинним спогадом.

Фронтовик, про що свідчать бойові нагороди, серед яких – ордени Слави і Червоної Зірки.

І було в його заклопотаному, але завжди доброму, обличчі щось монгольсько-малишківське... Мабуть, тому й копав дуже глибоко... Аж до юсів – малих і великих... А головне – що за ними ховається?.. Які таємниці?.. Це від Анатолія Васильовича, справжнього професора (але без офіційного при-

своєння), я збагнув, що кожне наше слово, як та малахітова шкатулка зі скарбом. Знайди лишень, як розкривається, і вона багато чого розповість такого, що й не снилося.

Володимир Павлович Крутиус накреслив мені теоретичні обшири художнього слова. Добре навчений життям, ніколи нічим не вихвалявся. Лише в незалежній Україні я, приміром, дізнався, що, навчаючись в аспірантурі, він товаришував з Василем Стусом. Інший би почав козиряти, а Володимир Павлович сприйняв це за звичайний збіг обставин, а не привід хизуватися авторитетами.

Олександр Герасимович Ковальчук... Віку ми майже одного, але, якщо я починав своє студентське життя, то він уже брав на смак свою педагогічну діяльність. Беручий і доскіпливий, ніколи не проводив межу, яка б розділяла студента й викладача, та й навіщо?

Професорський дух уже й так віяв од нього і сам собою розставляв усе довкола на своїх

місцях. Пізніше цей дух матеріалізувався і Ковальчук став доктором наук, фахівцем найвищого гатунку.

Григорій Васильович Самойленко, декан філологічного факультету, людина невичерпної енергії, ініціативна... Він хоч і не читав на нашому курсі жодного предмета, зате був завжди наш, свій. Йому довірялися, і він майстерно

вплітав усі проблеми в загальний навчально-виховний процес, у якому не просто гартувалися кадри, а формувалися особистості, науковці, письменники, гордість нації... Як і він сам, до речі, ставши професором, доктором наук, почесним громадянином міста, автором багатьох книг...

Тільки прийшов на філологічний факультет **Петро Матвійович Дробот**, одразу заговорили: артист!.. Із роботи в театрі перетягнула до себе українська філологія. Виявляється, сильніша. Хоч на той час слово «артист» було магичне і така життєва метаморфоза дещо дивувала. Петро Матвійович знався на слові, як скрипаль на скрипці. І взагалі – з ним завжди було цікаво поговорити.

Було б вельми несправедливо, якби я упустив момент і не сказав гідного слова про нашого ректора – **Василя Матвійовича Горбача**. Він теж не читав у нас і,

здавалось, був абсолютно недосяжним на своєму Олімпі, але це аж ніяк не заважало нам у щедрувальні дні, коли ми досить активно готувалися з Лесею Йосипівною Коцюбою до своїх знаменитих на весь інститут вечорниць, дружно-гамірно завалити до нього додому всією розвеселою ватагою, де Василь Матвійович щороку нас щедродобродушно вітав і завалював добрячими, із півмішка, різними гостинцями – дефіцитними наїдками і напоями, яких у ті далекі часи нам дістати було зовсім не до шмиги – хіба тільки ректору. Уявляєте?.. У самісінький розпал маланчуківщини, коли на кожному кроці вигадувалися і старанно-догідливо закручу-

валися націоналістичні гайки (аж подекуди різьбу зривало), ректор жодного разу навіть не натякнув, що не можна... І Леся Йосипівна не відраджуєвала, мовляв, хлопці, пожалійте мене, ви ж знаєте, що я на волосинці підвішена над прірвою... Знали... Недотумкали... Щедрували... Підводили і інших, і самих себе... Бо можна було легко з ін-ституту вилетіти... А нас навіть на комсомольських зборах не пропонували розчихвостити і вказати на своє законне місце у комуністичному строю...

– Студентські друзі... Чи підтримуєш із ними зв'язки?

– Друзів було багато, а от із зв'язками, на превеликий жаль, набагато складніше. У такий непевний час живемо, що всім доводиться, як мишам серед зими, поглибше в свої нори забиватися. Нікуди не годиться, щоб розумні талановиті люди, висококваліфіковані спеціалісти постійно принижено себе почували. Який ти в біса вчитель, якщо кінці з кінцями ніяк не зведеш! Чому ти научиш дітей, якщо прикладом для них не можеш стати в реальному житті? То не цінності, що вилами на воді писані. Зараз у ціні злодії і бандити. За них держава більше турбується, ніж за порядних людей.

Тому я десятиліттями не бачився з Володимиром Волинком і Миколою Коваленком, з якими під час навчання були завжди разом. І не тому, що перший з них живе в Києві, а другий... Аж у Москві... Жив... Доки не розбився на машині... Причина значно глибша. Всіх нас життя так витіпало, що пропало бажання на люди показуватися. Що засвідчувати? Чим хвалитися?.. Нереалізовані можливості – наша загальнонаціональна біда. Пошесть якась невиліковна. Минуле на радянський тоталітаризм списуємо, а зараз хто заважає? Воістину справедливо: не так тії воріженьки... Як свої...

Зрідка бачуся з Віктором Попком та Володимиром Ященком. Бо вони ближче живуть. У Ніжині й то не вистачає часу поговорити... З тим же Олександром Гадзінським, приміром... Він хоч і пізніше вчився, але в нас багато чого спільного, бо ми – одного поля ягоди...

– Місце вузівської літературної студії у твоєму житті... Що дав досвід керівництва студією?

– Ключове... Інститутська літстудія стала для мене тим верстатом, на якому шліфувалася така деталька в літературному процесі, як Анатолій Шкуліпа... Інша справа, якої

популярності я зажив, на те є суб'єктивні й об'єктивні причини, але безсумнівно одне: значимішого в моєму творчому житті не було.

Сильноща вирувала студія!.. А які самобутні імена!.. Таїсія Шаповаленко, Володимир Сапон, Олександр Петькун, Микола Луговик, Іван Просяник, Володимир Сенцовський (Ященко), Любов Пономаренко (Кириченко). Ними охоче поповнилася Спілка письменників України. Мають свої книги Олексій Нестеренко, Володимир Кузьменко. Уже тоді досить зріло звучали поетичні голоси сестер Валентини і Людмили Примостко, Віктора Попка, Анатолія Мельника, Олександра Лисого, Алли Ісаєнко... Наші публікації з'являлися у найпрестижніших тогочасних виданнях. Про нас говорили на найвищому рівні, як про щось особливе в розвитку літератури.

Ми не гладили одне одного по голівці. Ми добряче товкли кожного – по черзі – носом у недоліки. І ніхто не ображався. Навпаки – на наступному засіданні студії читали вже значно вправніші поетичні рядки. І ми щиро раділи успіхам. Бо це були наші спільні досягнення.

Старостою мене обрали на другому курсі – як завершив навчання мій попередник, Олексій Нестеренко. Чогось особливого в роботі студії ні я, ні мої друзі не вигадували. Нас цілком улаштовувала вже напрацьована схема. Визначався автор, який звітуватиме зі своїми творами наступного засідання, і два опоненти, які брали ці твори завчасно, розкладали, так би мовити, їх на поличках і писали цілі аналітичні трактати, з якими потім виступали. Я вам скажу: «Це було щось!»

Після таких розборок... наприклад, від мене на першому курсі живого місця не залишилося. Після подібної нищівної критики часто-густо вже не беруться за перо... А беруться за вила або лопату.

Складав мене докупи Сердюк. І ті ж таки критикани... Мої друзі... І я почав оживати... Відновлюватися, як волосський горіх після тріскачих морозів.

Ожив досить швидко, інакше – хіба б обрали мене студійці своїм лідером? Були значно поетичніші кандидатури...

Старостування пригодилося. Я навчився ставити мету і вперто, не лише періодично, йти до неї, і обов'язково доходити до кінця. Що б там не було.

Регулярно випускали свою газету – «Літстудієць», де доволі часто друкували сміливі, як на час маланчуківщини, речі.

Ми жили Україною! У нас просипалася козацька кров. І досі не вірю, що на мене навіть пальцем ніхто не посварився, коли в «Літстудійці» з'явилася моя поема про Тараса Шевченка, написана під враженням поїздки нашого курсу в Канів, у якій наскрізним мотивом прозвучала думка про те, що нам, українцям, надзвичайно важливо піднімати свій національний дух. І це – в роки, коли цекісти всіляко обмежували нам Шевченка, дозували, вправно підміняли невігідні Тарасові слова іншими, більш лояльними.

Я давно вже вийшов із літстудії, але вона із мене не ви-йде, мабуть, до кінця моїх свідомих днів.

– Так, імена ти назвав знакові.

– Сильна була команда...

Цю фотографію прокоментую докладніше. На передньому плані зліва – Олександр Лисий. Писав прекрасні вірші, але після інституту повністю присвятив себе громадській діяльності. За ним – Анатолій Мойсієнко, який згодом став професором Київського Національного університету імені Тараса Шевченка. Поряд – керівник літстудії письменник Павло

Олесандрович Сердюк. Стоять: Іван Присяник і Микола Луговик (навчався як Скороспехов), після випуску поповнили ряди Спілки. Сидить (в окулярах) завідувач кафедри української літератури доцент Георгій Якович Неділько. По-ряд – Любов Кириченко (знана як Пономаренко). За нею – відомий нині московський сходознавець, перший перекладач Корану українською мовою, чому присвятив майже сорок років, член Спілки письменників Олександр Петькун. Якраз під Гоголем – наймолодший брат Леоніда Горлача Микола Коваленко, який писав чудові оповідання (загинув у авто-катастрофі в Москві). Віктор Попок усе своє трудове життя присвятив Чернігівському обласному радіо. Чудовий поет:

Я на жорстокості любові внав грудьми...

За ним – Анатолій Шкуліпа, поряд з яким – Микола Шкура, що писав гарні вірші, але став ще кращим учителем. А далі, спиною до фотооб'єктива, сидять: чудова поетеса і журналіст Валентина Примостко, перед промовцем – Олександр Забарний та Світлана Гусєва (нині – Жила – доктор педагогічних наук, професор Чернігівського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка). Отже, один письменник виховав шістьох, і це ще не всі... Бо поза кадром залишилися Володимир Сенцовський (Ященко), Володимир Сапон, Володимир Кузьменко, Таїсія Шаповаленко, Олексій Нестеренко...

Що характерно?... Чим далі ми віддаляємося від нашої алма матері, тим важчими стають дороги назад. Ми зрідка бачимось, іноді телефонуємо одне одному, ділимося вражен-нями, даємо поради... Ми – рідні по духу, не по крові, але це зближує і ріднить нас аж ніяк не менше. Того, що судилося нам у юності, більше ні з ким не проходять. Це – найбагатша з усіх стежин... Стежина поезії... І хоч далі ми йдемо нею кожен зосібна, все одно скрізь і повсюди відчуваємо оте тендітне ще плече колеги-літстудійця... Бачимо рожевий запал в очах і ненастанно прагнемо вогню.

А рідкісні зустрічі дають такий заряд до творчості, що ми знову почуваємося, мов після вчорашнього дня літстудії, коли все кипіло довкола і не знаходило собі місця. Як і наші ненаситно-непогамовні серця.

Зустрічаємось і обов'язково фотографуємось. Якщо не біля нашого духовного наставника – Миколи Васильовича Гоголя,

*Колишні літстудійці
(під покровительством графа Безбородька)
Олександр Забарний, Микола Луговик,
Анатолій Шкуліна*

то – з не меншим трепетом – біля духовного попечителя, графа Іллі Андрійовича Безбородька, який ще у дев'ятнадцятому сторіччі подбав про нас, втілюючи в життя чудесний задум свого старшого брата – князя Олександра Андрійовича Безбородька, зводячи для майбутніх поколінь українців такий прекрасний і неповторний навчальний заклад, яким нині є Ніжинський державний університет, що носить ім'я одного з найперших своїх випускників, найславетнішого серед них – Миколи Васильовича Гоголя. Хто вчився тут, той достеменно знає: тільки зайти між цих білих колон і стін достатньо, щоб поновити в собі духовні сили. Ось така тут життєдайна аура!..

– Перші публікації у пресі... Як потрапив до збірника «Вітрила»? Виступи у республіканській періодиці...

– Як не дивно, до сих пір не друкувався у, здавалось би, найріднішій своїй газеті – у прилуцькій міськрайонці. Спочатку, мабуть, добре, що забракували мої перші поетичні потуги. Особливо постарався молодий тоді спілчанин-земляк Микола Турківський, який, забракувавши початківця, взяв мене за живе... Я зрозумів, що, як заповідав великий український поет,

«І рости, і діяти нам треба». Але – як? До досягнення цієї квінтесенції довелося пробиратися хащами незнань і відкриттів, після яких неодмінно йшли розчарування, бо, як виявлялося, ті нелегкі мої відкриття для людства були вже давно пройденим етапом... А потім наші дороги з прилуцькою газетою розійшлися в різні боки. Мене пригріла і виховувала Козелецька районна газета. Їй і завдячую, що дала мені стартовий майданчик, і я полетів, як Юрій Гагарін, – тільки у космос людських душ. Мене стали вирізняти, дякували за якісь теплі й проникливі слова.

Потім – була ніжинська міськрайонка, обласна преса. Я реалізовував себе у найрізноманітніших жанрах. Оце якого жанру не було ще в моєму доробку, за той і брався. Плодовитий був – до неймовірності. Обріс із десятком псевдонімів, бо не міг же один номер газети виходити тільки за моїм прізвисьцем.

Щодня ходив по краю прірви. Я став небезпечним конкурентом, тому майже на кожному кроці треба було остерігатися підніжки, а я – мовби не помічав їх. Легко переступав і не переймався, як дрібнички обростають чорним мохом...

По правді сказати, навіть не пригадую, як потрапив до єдиного, а тому – найпопулярнішого серед молоді – альманаху «Вітрила». По-моєму, після республіканської наради молодих поетів у Ірпені відібрали... Це була така книжечка, яку читав кожен письменник в Україні... Отож, моє ім'я запам'ятали... Зі мною почали вітатися літературні авторитети... Станіслав Тельнюк, Олесь Лупій, Микола Луків, Володимир Яворівський, Віталій Коротич, Ганна Чубач, Тамара Коломієць, Володимир Дрозд, Петро Осадчук, Віктор Кочевський... Я потроху вrostав у їхню сім'ю... Потім були журнали «Ранок» і «Прапор» (тепер «Березіль»), перемога в поетичному конкурсі газети «Молодь України»... Друкували «Робітнича газета», «Радянська освіта», «Сільські вісті», журнали «Дніпро», «Малютко» і «Барвінок», щоквартальник «Поезія», нарешті – «Літературна Україна», найзаповітніша мрія кожного початківця.

– Ти і національне питання... Сприйняття чи заперечення національних проблем у студентські роки...

– Заднім числом ми можемо бути всі занадто розумними. Як ото говорив батько знаменитої Проні Прокопівни: «Аж

страшно!» – вустами мого знаменитого земляка-прилучанина Миколи Яковченка у класичному вже фільмі «За двома зайцями».

Давно, але, на жаль, уже із післястудентських років, вважаю, що саме національне питання в Україні – головне, через яке й заскубують її всякі біди протягом багатьох століть поспіль. У нас надто розмите почуття національної гордості. Чому так сталося?.. Напевне, через надмірний достаток і природних ресурсів, і талантів. Наша гостинність ніколи не знала розумних меж. Ми завжди безоглядно роздавали кращі свої надбання, щедро збагачували інші держави й народи. Натепер вам землі й ріки, тепер ліси, гори і те, що в них, беріть письменників і художників, архітекторів і композиторів... Що кому не вистачає, розгрібайте, у нас іще є... І правда, у нас є... Воїстину, як ото в народній приказці: чим більше роздаєш, тим більше прибуває... А в кінцевому результаті – нема нічого. Є незалежність, за яку стільки найпатріотичніших життів покладено, а держави й досі немає... Нормальної держави, як у людей. Бо то не держава, громадяни якої тут і там, не криючись, клянуть її: «На біса нам ця незалежність!».

Вдома.

І правда, це не держава, у кишенях керівників і народних депутатів якої вміщається не один річний бюджет України. Так

безбожно красти українці ніколи не вміли. Я не кажу про інші національності. То – їхні проблеми. А от свої... Звідки вони взялися на нашу голову? Із розвинутого соціалізму?.. Із його сонцесяйного океану прибилися до нашого берега?.. Добро з таким душком, від якого і під протигазом не заховаєшся...

У студентські роки я над дечим замислювався. Дещо мене коробило. Мабуть, тому й недолюблював такі предмети, у яких суть людська, як ото на кисіль шкурка, вилами натягнута. Тому й конспектували мені обов'язкові праці Маркса і Енгельса, Леніна і його найвірніших послідовників двоюрідний брат Микола Хорунжий, який навчався у технікумі

Микола Хорунжий із матір'ю

*Брат
Володя*

механізації, рідний брат Володя, починаючи з шостого класу, і майбутня дружина, моя невичерпна Надія (і в прямому, і в переносному значенні), ще працюючи в Києві на одній із будов маляром-штукатуром. Ім це найдужче підходило, бо найближче зливалося з реальним життям, чого вони ніяк не могли второпати. А як саме потрібно було конспектувати, бо все-таки боязко підступатися (для інституту ж), я всім давав однаково мудру установку:

– Переписувати через абзац і по діагоналі...

Найкраще (бо найкоротше!) це виходило у шестикласника. А як виявилось на практиці, точно так – через абзац і по діагоналі – ми й

крізь комунізм непомітно проскочили... І до сьогоднішнього дня дійшли.

Пора вже зрозуміти: чим швидше ми станемо націоналістами (тобто – патріотами), тим швидше виберемося із повсякденних негараздів своїх. Годі продаватися за копійки. Є набагато значиміші цінності.

– Причини, що спонукали до вибору журналістської професії. Роздуми з приводу роботи у редакції. Стосунки з колегами. Постать редактора. Співпраця з іншими виданнями.

– Ніяких причин не було. Як подивитися стороннім оком, шлях до редакції ніжинської міськрайонної газети прослався для мене дуже гладенько. Я ще й диплома у вузі не встиг отримати, а вже був зачислений кореспондентом відділу сільського господарства. Звісно, що навчання в інституті було не єдиним моїм заняттям. Я досить частенько виконував редакційні доручення і писав не лише про студентське життя, а й про інтелігенцію міста, робітничий клас... Причому – писав різножанрово і плодovито. А що сільське життя знав досконало і перепробував хліборобські професії власними руками, то й у колектив влився зразу і без розкачок. Переступлю бар'єр скромності (аж тепер, майже на фініші) і скажу, що багато хто на Ніжинщині починав читати міськрайонку саме з моїх матеріалів... Ну, хоч раз у житті можу ж я похвалити себе, якщо ніхто не хоче цього робити?.. У тому, що підібрався достатньо талановитий творчий колектив, – заслуга редактора. Григорій Миколайович Зорка був майже земляк, тільки й того, що з Варвинщини, а як навпрошки – наші села відділяли якихось два з лишком десятка кілометрів, і, як я тепер переконуюся, носив він звання заслуженого працівника культури цілком заслужено, бо здійснював титанічну роботу в цій нелегкій галузі. Риба, як мовиться, псується із голови, але нам це, здавалося, не загрожує, бо для нашої голови не було нічого важливішого, ніж газета і її здоровий дух. Усякі там інтрижки, навуходоносорство, виїдання і таке інше, доки керував Зорка, у редакції притулку не знаходили. Людей цінували за те, що він може зробити... Коли підходили жнива, найвідповідальніша пора і в житті газети, як на ту застійну пору, редактор запитував у секретаря:

– Кого будемо відпускати у відпустку?

Звісно, найгарячіший місяць був найпривабливішим і для відпочинку на березі якогось моря, тому й загострювалося навколо нього питання щорічних відпусток.

Секретар, не думаючи, кидав:

— Хай ідуть всі к чортовій матері, а залишиться тільки Шкуліпа.

І я завзято жнивав разом із заклопотаними по саму зав'язку колгоспниками. І в тому, що на їхніх грудях знайомі державні нагороди, була і моя праця та оперативність. Про кращих жнивників Ніжинщини дізнавалися і з обласної преси, і з республіканської...

Стосунки з колегами були гарні. Я до них ставився добре, а вони... Не всі, на щастя...

Різними методами люди торують собі шлях на Олімп. А він виявився вільним досить несподівано. І за великим рахунком колектив застукала страшенна розгубленість.

Те, що при Зорці стягувалося з прицілом на майбутнє, луснуло, як мильна булька. Після його смерті колектив залихоманило, перекособочило. Одна половина надулася, інша – відвернулася... З майже тридцятитисячного тиражу газета ледве втрималася на двох. Маючи такі можливості, такі знайомства, які ніхто й ніколи в нас ще не відміняв. Історичне приміщення, в якому розташована редакція, ледь не розвалилося в пух і прах. Ось що важить одна людина!

Я не кажу, що завжди і в усьому був святий, але, якби був Зорка, все склалося б по-іншому. Інвалід війни і комуніст. Але комуніст суто український, яких нам нині так не вистачає.

*Анатолій із матір'ю.
Дружина. Бабуся. Хрещена.*

Зорці завжди можна було щось довести. Він цінив пошук і оригінальність. Він міг відстояти тебе у першого серетаря і взяти вину на себе – як керівник. Він не терпів підлості і дворушництва.

Був простий і завжди доступний для всіх. Це була справжня людина, при якій сформувався і проявився не один десяток майстрів газетного пера. А коли починає керувати людина, яка власноруч не вміє забити елементарний цвях у стіну... А потім ще й інших критикувати в газеті, що не так щось зробили... Переінакшувати позицію автора чергового матеріалу в газеті...

Словом, значна частина дописувачів перестали співпрацювати з редакцією.

Я не збираюся когось обвацькувати дьогтем, але душа й досі болить... Де ті розумаки тепер, які загнали в гроб одну з найавторитетніших в Україні газету міськрайонного штибу?

У всякому разі дехто з них уже навіки перестав телефонувати чи писати у різні видання, щоб не друкували моїх віршів чи рецензій на збірки, які такі проривалися до читача... На зло... Хотів написати «ворогам» і зупинився. Я їх і досі не вважаю ворогами. Навіть за те, що умовляли деяких відповідальних осіб не приймати мене до лав Спілки письменників... Мені їх просто жаль, вони керувалися принципом: і сам не гам, і тобі не дам...

Досить часто друкував матеріали в обласній газеті «Деснянська правда», – в основному – доки живий був поет Кузьма Журба, з яким співпрацювати було і цікаво, і обопільно корисно. Він хоч і був значно старший за мене, у батьки годився, але нас єднала щира дружба, аж до трагічної його кончини в автомобільній катастрофі.

На жаль, роки незалежності України не стільки з'єднали, як роз'єднали з друзями. А можливо, це тому стало більш помітним, що просто ми всі значно постарішали. Лише Україна в нас – як молода. І досі – все на неї, бідну, списується... Як ото на бідну невістку у вреднючої свекрухи...

– Твоя журналістська діяльність і ведення в газеті літературної сторінки «Джерело». Нові поезії, нові імена...

– Роботу в міськрайонній газеті я б не називав якоюсь особливою діяльністю. Вона – звичайнісінька, як і будь-яка інша. Тільки й того, що вона більш на виду, якась ніби авторитетніша. Все-таки слово «кореспондент» має маг-

нетичну силу. Кому хочеться, щоб тебе розкритикували привселюдно, висміяли?! Тому, у яке б село не приїздив, зустрічали... Не завжди радісно, але з розумінням, бо направляв райком, а не хтось там із... непришійкобиліхвіст...

От зараз доволі часто можна почути, що незалежність винувата у всіх наших бідах... Що вона розвалила колгоспи, знищила село. Неправда це! Просто така трактовка вигідна тим, хто погрів добряче руки на чужій біді.

Я пропрацював у газеті шість із половиною років, об'їздив і обходив Ніжинщину вздовж і впоперек безліч разів – до міліметра. Знав найпотаємніше в кожному селі – великому й малому. Тому стверджую: село почало занепадати в період найбільшого розквіту соціалізму... Коли змушували селян відрами виливати в канави бензин і солярку... Коли цілодобово не вимикали світло на фермах і тракторних станах... Коли найчарівніші українські села змусили називати неперспективними... Коли, підкоривши космос, залишили селянина наодинці із сапою й косою, як і його далеких прашурів...

На власні очі я побачив, що більш-менш пристойні надої беруться із зайвих, неврахованих, корів, а врожаї – із незаписаних гектарів... Усе це – соціалізм ізсередини. Ним ситий надовго не будеш, бо колись же ота брехня мала датися взнаки. І в той же час я неприховано захоплювався ентузіазмом наших людей, працьовитістю, винахідливістю, наполегливістю... І про це завжди писав. Погортайте підшивки газет за другу половину сімдесятих років минулого століття і ви переконаєтесь, що більше нарисів і замальовок, репортажів, а то й віршованих оповідей не написав ніхто. А ще ж – і під псевдонімами... Я жодного разу не обмежився лише редакційним завданням, а постійно привозив із села те, що цікавить насамперед мене. Тільки людська душа має неповторну цінність. Вона й уберігала мене від заялжених газетних штампів, до яких часто-густо вдаються особливо журналісти районного масштабу.

Певен, що кожен початківець перед тим, як виписатися в письменники, обов'язково повинен хоч трохи пропрацювати в маленькій газеті, в такій, де все доводиться робити самому. Але, якщо залишитися в ній назавжди, ніхто не дасть гарантії, що невдовзі ця маленька ненажера тебе не проковтне – і прощай тоді, творча особистосте!

Щомісячна сторінка «Джерело», де друкувалися твори початківців, виходила ще до мене. А коли я став штатним працівником редакції, то водночас, як найавторитетнішому

місцевому поетові, мені довірили готувати її до друку. Ніжинська земля завжди багатила талантами, а літературни-ми – й поетів. Тому проблеми з наповненням сторінки не існувало ніколи. Навпаки – не знали, де вишукати ще газетну площу, щоб ніхто в райкомі чи міськкомі партії не сказав по-тім, що «Під прапором Леніна» – не літературна газета.

Відтак при редакції почало діяти – і досить плідно – літературне об'єднання. Ми досить часто проводили спільні засідання з літературною студією інституту, де я зовсім недавно був головою, а всі ті літстудійці – мої друзі і натхненники. Олександр Лисий, Володимир Глущенко, Алла Ісаєнко, Володимир Григоренко, Олександр Гадзінський... У Ніжині поетів – як на Камчатці гейзерів! Працюючи над виданням поетичної антології тих, хто на час виходу книжки живе у Ніжині, я упорядкував добірки майже сотні авторів. Та нехай будь-який обласний центр спроможеться на таке видання! А скільки поетів-прозаїків пройшло знамениту ніжинську школу, поповнивши собою галерею слави інших земель і народів!

Робота в редакції була досить плідною і в поезії. Тоді зав'язалося або написалося дуже багато чого, що, на превеликий жаль, поповнило не книжки, а папки в шухлядах та підвалах.

– Передумова і поява першої збірки поезії «Звернення до радості». Як ти сприйняв передмову до неї, написану Сердюком? Співпраця з редактором. Чи всі сподівання виправдала збірка? Де відбулася її презентація? Чи були відгуки критиків?

– До першої поетичної збірки у мене була рівно така ж дорога, як у Ісуса Христа до Голгофи. Тільки й різниці, що ніхто мене за неї не розіп'яв... Як і не похвалив дуже.

Мабуть, моя доля схаменулася, що, заводячи мене у злополучне «ЗЗ», так і не дала відчутти на смак те високоморальне задоволення, яке може відчувати творча людина, побачивши на власні очі хоч крихітний результат своєї титанічної праці. Я ще раз підкреслюю: саме титанічної, бо робота над словом – найважча з усіх, а якщо брати до уваги те, що вона здійснюється в Україні, то ця робота ще й найневдячніша, навіть небезпечна, бо пахнула вона завжди психушками і концтаборами.

Кілька моїх попередніх рукописів видавництва забракували. І, за великим рахунком, вчинили правильно, бо не

зробили з мене улесливого співуна партії і її непрохідних міражів.

Нарешті видавництво «Радянський письменник» пообіцяло включити мене у видавничий план 1985 року. Яким же було моє здивування, коли всього-на-всього через якийсь місяць-другий я побачив своє прізвище у видавничому плані роком раніше! Та й на цьому моя фортуна не зупинилася і піднесла мені ще один сюрприз: знову якийсь «класик», маючи, як тоді велося, заброньовану позицію на вихід книжки, з певних причин не встиг її дописати, і щойно утворену прогалину досить легко заповнили мною. От що значить жити в соціалізмі, коли план – закон! Ще й гонорар виплатили, про що зараз письменникам, мабуть, уже й снитися перестало.

Внутрішнє наповнення майбутньої збірки теж ішло зворотним шляхом. Добре, що редактор виявився передбачливим. Прочитавши рукопис, Борислав Павлович Степанюк, відомий поет і перекладач із киргизької, сказав:

– Слухай, старий, зніми ти оцю першу половину віршів і до пори, до часу нікому її не показуй. Цензура все одно не пропустить – і клопотів ти тоді не оберешся. Станеш на виду у партійного керівництва явним націоналістом – спробуй тоді пробити стіну заборони.

З Бориславом Павловичем ми зійшлися душами досить легко й зразу. Він називав мене «старим» не за віком, а за тим, що вважав мене своїм ніби аж давнім другом. Мабуть, значною мірою це тому, що ріднила нас одна земля – Прилуччина.

– Треба «паровоза» до збірки, – твердо сказав редактор. – Напиши щось про партію, про комуністичний поступ нашого народу...

Оскільки сам видавничий процес зробив реверанс на два кроки-роки вперед, то з виконанням замовлення треба було поспішати. А воно не писалось. Тоді я пішов шляхом найменшого опору. До шматочка із однієї моєї поеми притулив заголовок і вийшла «Балада червоної юності». Інший шматочок назвав «Біла пам'ятника будьонівцю», хоча ні про який пам'ятник я тут не писав, бо ніколи його навіть уві сні не бачив... Не знаю, як воно так поєдналося, але цензура не дивилася і пропустила. А тут же прямим текстом сказано про поєднання жовтого і блакитного кольорів – у цвіті кульбаби і дзвіночків, понад якими рветься в атаку вершник.

Я зовсім не збираюся приписувати собі заднім числом якісь визвольницько-національні заслуги, але те, що боліла мені передовсім Україна, ніхто не переінакшить.

Так само вписався рядок у наступний вірш – для «паровозності». І тогочасним ідеологам досить виразно уявився «ленінської правди материк», на якому міцно став і я – молодий поет найшасливішої радянської епохи.

От би нам зараз таких ідеологів, як тоді, – напористих, зубастих. Щоб згуртувати нашу Україну, збагатити, зберегти від тих, у кого руки дуже липкі і в кишенях бездонних цілі ешелони народного добра вміщається.

До речі, назва першої збірки теж не відразу з'явилася. До останнього моменту у видавничий план ішло «Наодинці з усіма». Але тут хтось там із впливових приїхав із Москви і сказав, що білокам'яна рясніє афішами з такою назвою. Тому мені терміново запропонували подати щось таке життєствердуюче. Я подав список із півсотнею назв, але жодна не підійшла. Потрібне було щось таке радісне. Але з моїх віршів дихали на повні груди смуток і печаль. Ух, яке це складне завдання – зробити з мухи слона! І я з відчаю написав: звертання до радості... Тобто – як звертання до того, чого в мене, на жаль, нема, але всім його треба від мене.

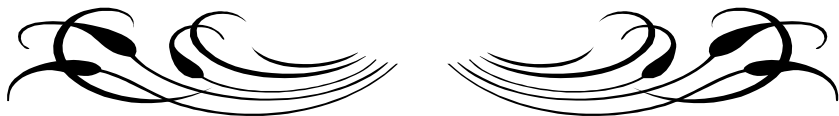
На цьому й порішили. Коли ж отримав сигнальний примірник, то замість «звертання» прочитав «звернення». Мабуть, хтось помилився при наборі. Пір'я настовбурчувати було не перспективно, щоб ніхто не засів дошукуватися «радості» прискіпливіше.

Те, що передмову до мого поетичного первістка написав саме «дід Сердюк», як він себе іноді полюбляв називати, а вслід за ним – поза очі – і ми, було для мене особливо дорогим. Павло Олександрович керував інститутською студією, хто ж, якщо не він, мав найбільше право, благословляти у літературний світ?!

Презентацію збірки організували працівники Ніжинської центральної міської бібліотеки, і вона стала для мене трепетно пам'ятною... Руфіна Михайлівна Хачатурян, Зінаїда Пилипівна Петрик... Завжди з теплотою їх згадую, а коли зустрічаюся – захоплююся їхньою привітністю і відкритістю.

В цілому збірка була схвально оцінена. З'явилися рецензії в районній та обласній пресі. Але до Спілки письменників вона мене не довела. Запропонували написати вагомішу книжку, тоді й пообіцяли повернутися до офіційного мого визнання.

Признаюся: не так уже й приємно, коли на високому рівні заявляють про твою неповноцінність. Але це мене лише підхльоснуло – і вірші полилися з мене новим водоспадом.

ЛІРИЧНИЙ ВІДСТУП-1

Тут я передовірюся нашому спільному літературному вчителеві – Павлу Олександровичу Сердюку, бо хто краще скаже, якщо не він?! Пізнавши Анатолія з перших творчих пошуків, уважно і доброзичливо контролюючи його поетичне зростання, він із перших кроків направляв, куди і як потрібно йти, щоб стати справжнім поетом. Анатолій швидко схоплював мудру науку, багато писав, переписував, креслив, викидав... А загалом – творчо зростав. Іноді – погоджувався, іноді – категорично заперечував, та все ж – завжди дотримувався свого золотого правила: якщо є зауваження, значить, там хоч щось, та не так. І фразу конче потрібно дошліфувати.

Але давайте пройдемося стежками біографії поета трохи конкретніше, вслід за рядками нашого найвизначальнішого Учителя.

Із джерел поліських

Анатолій Шкуліпа народився 1950 року в тому селі Калюжинці (нині Срібнянського району на Чернігівщині), яке, подарувавши світові знаменитого Остапа Вересая, мовби акумулювало у своїй пам'яті гордість українського кобзарства, соціальні речитативи думно-пісенного епосу. Дитинство ж і рання юність Анатолія минали в сусідньому селі Охіньки Прилуцького району, де й понині ветерани-колгоспники тепло згадують Олексу Десняка, що колись жив тут, працюючи над романом „Удай-ріка“. До речі, прообразом головної героїні роману – комсомолки Ярини Байгуш – була родичка Анатолія, нині вже похилого віку пенсіонерка Ульяна Байгуш.

Десь від тої криниці народної пам'яті, від пісень і легенд юності, переказів про Тараса Шевченка, який не раз бував у цих краях, ведуть першу нитку і юнацькі ліричні імпульси. А з рядів Радянської Армії прибув Анатолій до старовинного Ніжинського педінституту уже з чималим набутком віршів,

щоправда, здебільше „зеленцем“, та працював неофіт-філолог справді з військовою зібраністю й самодисципліною, згодом очолював інститутську літстудію, щедро всотував дух історії, дух Гоголя і Гребінки, Глібова і Богушевича, сплавлений з живими ритмами сучасності. Той заряд живлющих традицій, віддалених і сьогоденних, якісно трансформувався в нову напругу власного художнього чуття, зосередженого пошуку своєї теми, образу, мелодії. Усе частіше з'являлися нові поезії А. Шкуліпи у місцевій і республіканській пресі, альманасі „Вітрила“, журналах „Ранок“ і „Прапор“, піврічнику „Поезія“ (1982), виборено перше місце в поетичному конкурсі „День Перемоги“ (газета „Молодь України“, 1980). Нині – перша збірка. Яке місце вготоване їй на книжковій полиці молододі поезії, скаже час і читач. Видається прикметним, що в невеликій віршовій площі (типовій для поетичних первісток) автор прагне до художньої об'ємності думки, наповнення тематичного і жанрового, суголося мотивів громадянської й інтимної поезії, традиційної відграненості ритмомелодики вірша, конкретної, предметно зримої образності. Нерідко ця конкретика, введена у сферу ліричного роздуму, своєрідно поєднує публіцистичні й асоціативні грані образу, наділяючи змістовністю поетичного символу, скажімо, звичайний криничний журавель, що живе покликанням напувати спраглих, дерева, що „встають у сонце“, озорену світанням постать орача, котрому, „щоб лягти ріллею, вся планета котиться навстріч“.

Хоча, кажучи за аналогією, навстріч самому автору це не завжди приходить слово найжаданіше. Але початок обнадійливий: є добрі паростки на доброму ґрунті, хай щастить їм у зрості.

Павло СЕРДЮК

* * *

Після таких слів літературного метра саме собою напрошується заглиблення в поезію. Та й як без неї обійтися, якщо розмова-то в нас про того, хто її творить? А чи поезія творить із людини митця?... Тут іще – як подивитися... Гадаю, вплив – обопільний... Висока чистота душі обов'язково підіймає поетичні небеса до осончених висот. Якщо іще й можна сфальшивити, то лише в кількох віршах. Уся творчість ніколи не стане світлою, якщо душа митця геть затемнена різними почварами. На щастя, Анатолія Шкуліпу обминула

ця хвороба. Він, якщо чим і незадоволений, то передусім самим собою, якимось рядком чи словом, яке не вдається знайти...

Іноді шукає його цілими роками, навіть десятиріччями, але так і не знаходить те єдине слово... І ювелірно відшліфована оправа на нього вже чекає давним-давно, а його немає... І лежать, по суті, готові вже вірші, чекають свого часу... Що це? Самовимогливість? Відповідальність? Чи просто-напросто видатки майстерності?..

Мабуть, усе, разом узяте.

А коли ж читаєш Шкуліпину поезію, здається, легко й невимушено стелеться... Як ото по гарно виструганій дошці долонею проведеш – ні задиринки...

ЗВЕРТАННЯ ДО РАДОСТІ

*Пісне недоніжсена,
Думо недодумана,
Пригорнись до Ніжсина
І лети до Умані,*

*До Дніпра весільного,
До землі багатої,
Як до неба синього –
Ластівки над хатою.*

*Пригортайсь до рідного
І до найдорожчого –
Співу журавлиного
Над полями й площами.*

*Не забудь торкнутися
Голубими крилами,
Ніжністю вернутися
В край, де говорили ми.*

*До криниці чистої,
До калини тихої,
Де й до ранку вистойш,
В зорях заколиханий.*

ВДОМА

*Берези вибігли на гору –
Легкі і звабні – диво з див.*

*Покликали мене із двору –
Навік я спокій загубив.*

*О, як вони похорошіли
За ці роки, покіль мене
Кружляли білі заметілі
І обпікали, мов вогнем.*

*Покіль дощі сікли картечні,
Нові повіяли вітри...
Берези! Подруги сердечні,
Скажіть, чи видно ізгори*

*Моє дитинство ясночолє,
Мої стежини молоді?..
Невже усі вони, мов кола,
Розбіглись по швидкій воді?*

ІНОДІ

*Холодно – аж дихати несила.
В інеї колючому кашне.
– Де тебе до темряви носило? –
Мати у дворі спиня мене.*

*Зачекалась, видно, бо сердита.
Довго стука в сінях чобітьми.
Як на зло, свистить несамовито
Вітер, що лишився за дверми.*

*Він за мною всю дорогу гнався,
Снігом щоки рвучко розтирав.
А коли я раптом спотикався –
Вмить хапав за комір чи рукав.*

*А тоді ховався за кущами,
Снігурів дражнив навперебій...
Аж не віриться, що це той самий
Вітер завиває у трубі.*

*Холодно, аж пальці задубіли,
І не попадає зуб на зуб.*

*Мати ще з порога, зрозуміло,
Точно визначає: „Ну й задуб!“*

*...Вилізаю похапцем з кожуха –
І до грубки, де тріскучий сміх
Роздає вогненна завірюха
І сміється білозубо сніг.*

ЗГОРЮ, ТА ВОСКРЕСНУ

*Не дивуйсь, що я тебе малюю.
Сам себе в інакшій – не прощу.
Ніжно ластовиння обцілую,
Наче вип'ю крапельки дощу.*

*Я без тебе – дерево без крони,
Що пробила блискавки стріла.
Наді мною – місяць без корони,
Наче птах без жодного крила.*

*Наді мною – вересень і небо.
Я пірнаю в них, як у вогонь.
Тільки б прихилитися до тебе
І згоріти в полум'ї долонь.*

*Та не стліють наші юні весни
В променях нев'янучих жарин.
Я на завтра заново воскресну,
Наче птиця фенікс із руїн.*

ХАЙ БУДЕ ТАК

*Ти не чекай. Я більше не прийду.
З-перед очей твоїх навіки зникну.
Візьму з собою всю твою біду,
Закутаю в туманову слюду,
Аби зірок не затіняла в вікнах.
Ти не чекай. Я більше не прийду.*

*Так, мабуть, краще буде нам обом.
Ти – у промінні. Ну, а я – в тумані
Зав'язну кимось кинутим листком.
Позбудуся на решті всіх утом,*

*Розвію недовіри і омани...
Так, мабуть, краще буде нам обом.*

*Навіщо те, що жити заважа?
Нехай воно пліснявіє в болоті.
Я розберуся, де між чим межа,
Хто любить, хто відверто зневажа,
А хто зумисне йде усім навпроти.
Навіщо те, що жити заважа?*

*Іди спочинь, бо я вже не прийду.
Нехай тебе освітять чисті квіти
У полі, в лузі, в щедрому саду.
Візьму з собою всю твою біду,
Аби тобі не затіняла світу...
Іди, спочинь. Я більше не прийду.*

** * **

Поява друком першої книги молодого поета не залишилась поза увагою літературних критиків: схвальні відгуки про неї на сторінках періодичних видань умістили письменники Станіслав Реп'ях, Леонід Горлач, Павло Сердюк. Вони без перебільшення відзначили, що поезія Анатолія Шкуліпи приваблює насамперед ліризмом і молодечим запалом. Особливо виділяються хліборобська тема і тема спадковості поколінь, а також – вірші про кохання.

У душі молодого поета надійно вгніздилося два почуття. Перше – радість, якою завжди супроводжується поява книги, надто – первістка, який, як ото тендітний паросток крізь асфальт, натужно пробивається крізь усілякі видавничо-цензорські перепони на світло душевних запитів читача. І це не може залишити байдужим... А друге почуття – із гіркуватим присмаком вічного невдоволення і, ще пекучішого, – розчарування.

Анатолій довго не міг зрозуміти, чому значна частина його віршів соціального звучання не потрапили до збірки, тим більш болючіше – визначальних віршів, так би мовити – „паровозних“, тих, що тягнуть за собою всі інші вірші... Ну,

чому було знято з набору твори про нелегкі будні такого, до болю рідного, колгоспного села, де за красою природи найсправедливіша на світі радянська влада затила не хотіла помічати тогочасні проблеми?.. А вони ж, ті капосні проблеми, наперекір усім партійним програмам, мовби камінь на шиї, вперто тягнули колгоспне село на дно комуністичного болота...

Відповідь на це знав редактор збірки відомий український поет Борислав Степанюк. Поет-фронтовик, а головне – земляк, який залишив на полі бою свою руку, став не лише літературним хрещеним батьком Анатолія, а й мудрим другом-порадником на довгі роки. Як уже згадувалося, він досить тонко і авторитетно зміг убезпечити молодого поета, якого тогочасна ідеологічна система надзвичайно легко могла б зачесати під широчезну гребінку українського буржуазного націоналіста.

Вовк у капкані відгризає собі лапу, щоб визволитись...
Поет – не вовк, а серце поета – не лапа...

Ідеологічна машина тернула кострубатими жорнами попід самісіньким носом – за великим рахунком Анатолій не встиг навіть збагнути, що ж воно таке, отой буржуазний націоналізм, і яке він має відношення до українських селян, у яких, за радянськими привілеями, моральні стимули ставилися набагато вище за матеріальні... Точніше – все відбувалося за тим же самим сталінським гаслом: нам сонця не треба, нам хліба не треба, робота нам треба, роботу давай!..

Редактор першої збірки підвів під молодого і поривистого поета надійну життєву платформу, дав можливість зміцнити його поезію, стати на крило – так би мовити, та і взагалі – загартувати характер, що дуже важливо на довгому і вибоїстому шляху входження у велику літературу. Колишньому сільському хлопцеві Бориславу Степанюку була надто близькою тематична палітра Анатолія Шкуліпи, особливо – тема минулої війни та її пекучий відгук у серцях і долях селян. Молодий поет був надзвичайно чесним у цих поезіях, він ніде не злукавив і не сфальшивив, як це почасти траплялося навіть у старших за віком майстрів слова; він тонко зумів обійти пафос, який так і напрошується в рядках про славу й героїку наших воїнів-визволителів. А тому вірші

Анатолія, який народився вже після війни і знав про неї лише з розповідей та преси, брали за живе, підкупляли безпосередністю і щирістю.

На світанні біліє усе восени,
Навіть шиби осель і круті перелогі.
Морозець побілів і стежки, і дороги –
Скроні ж батька мого побілили з весни,

Голубої весни
Перемоги.

(„Забілів морозець“)

Отож, поезії воєнної тематики („Перший вечір війни“, „Воєнна балада про матір“, „Ще й нині сниться ветеранам“, „У музеї“ та ін.) немовби склали заспів збірки, дали їй надійну закваску, із якої виросла міцна стіна, що захищала автора від проникливо-пильних цензорів.

Варто зазначити, що розповіді про воєнне лихоліття авторитетних для Анатолія людей, передовсім – батька, дядьків і сусідів, засвітилися в образах надто дохідливих і переконливих, чим швидко знайшли дорогу до зашкарублених сердець. А роками витягування села з руїн він протоптався босими ногами вже сам, тому в щирості його почуттів і поготів немає сумнівів. У цих віршах він „до краю чесний і правдивий“ – без перевітлення в ліричного героя. Його ціннісні орієнтири, як поета і людини, спрямовані на формування у читача розуміння історичної правди та почуття глибокої шани до тих, хто захистив Батьківщину від знахабнілого ворога.

Переважає більшість віршів, що склали збірку, – це роздуми ліричного героя над змістом життя. І, які б труднощі не довелось долати, автор залишається переконаним оптимістом, із активною громадською позицією:

Не вірю в тінь песимістичну –
Нехай хоч як вона кружля,
Та кожним деревцем окличним
Мене підтримує земля.

(„Відчуть господарем себе“)

Прикметно, що натхнення він черпає від праці на землі, від рідного і такого неоціненно-дорогого йому поліського краю, від людей, поміж якими ріс і набирався досвіду, від звичайних, а в той же час незвичайних, трудівників-хліборобів. Підтвердженням даної тези можуть слугувати поезії „Довір'я“, „Цінність“, „Ода зернині“.

Аби не заблудитись
В нещирості душі,
Я кличу в поміч вітер,
Що спав на спориші.

Тоді в шляхах гарячих
Вертаю до села,
До літ своїх дитячих,
Немов до джерела.

(„Кредо“)

Кінцівка цього вірша вийшла децю вкороченою, але на час виходу збірки (початок вісімдесятих років минулого століття) – найбільш виправдана і головне – виграшна, бо козирна, для автора:

Щоб знати, що над краєм,
Мов тінь, не пролечу,
Я знов і знов звіряю
Свій крок по Іллічу.

Справді – ідеологічно виправдано і конче необхідно, щоб запудрювати й далі мізки молодому поколінню, яке треба було виховувати в дусі славних будівників комунізму. Але ж ніхто не знає, що вірш мав зовсім інше закінчення. Більш людяне і значно ближче до серця. Автор ризикнув децю поіронізувати з читачем і по короткій паузі, цілком достатній для того, щоб уявити одного Ілліча, а насправді – погордитися зовсім іншим:

Та не по тім, що в школі
Обтяжили труди...
По Іллічу Миколі,
Що майстер – хоч куди!

Досить часто в поета буденна простота стає навидоввижу значимою. І ніякі художні засоби ніби не використані, а звучить сильно. Бо неідробно щиро.

Походиш рідними стежками
І поговориш із людьми –
І вже не просто ти з руками,
А, наче сокіл, із крильми!

(„Відчуття рідного“)

От уже сказано: пише – як живе... З неабияким захопленням кращими досягненнями інших і водночас – із сучасним людським умінням заздрити лише по-доброму.

Лірика Анатолія Шкуліни почуттєво різноманітна, іноді, здається, що йдеться про одне й те ж, зате – один лише нюансик, один лише штришок – і тема набуває зовсім іншого розкриття. Особливо це стосується віршів про природу. Щодня ми дивимося на те саме поле чи річку, щодня милуємося одними й тими ж деревами чи квітами, а поет підмітить щось таке – і ми вже переповнюємося досі незвіданими почуттями. Такими, приміром, є дерева, які „вростають у сонце“, зорі, що „сиплються до ніг“, райдуга, яка „упала на дорогу“, бджола, що „не тільки вміє взяти“, лелека, який доскиртує, „мовби справжній скиртоправ“, зрештою, вся планета, яка „котиться навістрів“ лише заради єдиного – „щоб лягти ріллею“.

Пейзажні вірші – глибокі, як борозни. Це не просто замилювання природою, а лише переконливе тло, на якому можна якнайвиразніше висвітлити головне гасло людського буття:

– Не будь байдужим!

Мальовнича краса природи досить співзвучна із благогородством і значущістю нелегкої хліборобської праці, що „спрозорує“ людські душі і серця.

Ліричний герой пейзажних віршів глибоко переконаний, що краса рідної природи здатна не стільки хвилювати й замилювати, як виховувати в людині почуття ніжності і бережливості, доброти й любові, словом, усього того, чого нам іще так не вистачає. Для прикладу тут варто назвати вірші „Чарівниця з сонця і води“ чи „Під мелодію травинки“.

Власне, здавна і непогано знаючи Анатолія Шкуліну, я б усе його життя назвав таким, що триває під неповторно зачаровану мелодію травинки... Тендітної і беззахисної, але невичерпно значимої на землі.

Цілком слушно зауважив колись літературознавець Петро Дробот: „Характерно, що в словесному живописі Анатолія Шкуліни часто акцентується увага на одному-двох предметах (чи деталях), і вже через них розкривається оцінка побаченого і відчутого. Напевне, найпомітніше це виявляється в описах пір року. Скажімо, в малюнках теплового літа – це і „жовточубі соняшники“, в які, немов у бубни, „урочисто б'ють джмелі“, творячи „щасливу мелодію“.
(Петро Дробот. „Про вірші А. Шкуліни“).

Як бачимо, вже у першій своїй збірці пручаївсько-ніжинський поет Анатолій Шкуліна зумів виявити себе доволі глибоким ліриком, який здатний передати найпотаємніші порухи людської душі, найзворушливіші пориви людських почуттів:

Кохана, вслухайся у ніч.
Вона для нас обох говорить.
І ніжність горнеться до пліч,
Мов до землі – безкрає море.

Погодьтеся: щось таємничо-романтичне вкрадається у вашу душу і огортає такою теплотою, що наразі до невизначених меж виростає щира уява і окрилюються думки... Є в цих проникливих рядках щось від класичного українського романсу. Пісенність поезії – ще одна ознака поетичного стилю Анатолія Шкуліни.

Що ж стосується „ідеологічних віршів“, без яких у так званий радянський період не могла вийти жодна поетична збірка, то їх у книжці по суті майже немає. Або ж заголовок був дописаний на замовлення редактора, щоб послужили вони „паротягами“ для молодого поета, як-от: „Балада червоної юності“ чи „Біля пам'ятника будьоннівцю“, чого насправді ніколи не було (це я знаю ще з часів наших літстудій у ніжинському інституті), або ж – як у випадку з Іллічем, із іменем якого, розумієте самі, боронь Боже, було експериментувати – нехай хоч і поетично.

Його цікавила найбільше Україна. Саме тому він уже з першої спроби і відбувся, як поет. Як непересічна особистість із власним поглядом на життя.

* * *

...Життя, в якому теми міняються, а свята довірливість залишається. В таку інтонацію не можна не повірити. Такою простою не можна не проїнятися. Звідки це в Анатолія?.. Питаю сам себе, і в той же час розширюю коло запитань із біографії поета.

– Що стало приводом до зміни професії? Робота в «Союздруці». Її вплив на творчість.

– А нічого я не змінював. Знову ж таки – за великим рахунком – якщо людині щось дається від Бога, то воно й веде її по життю. А де хто заробляє на хліб насущний – не так уже й важливо. Якщо копнутися трохи вглиб, то майбутнього Нобелівського лауреата Йосипа Бродського колись судили за байдикування, мовляв, чому нічого не робиш? А він відповідав: «Як це нічого?.. Вірші пишу... Перекладаю інших поетів»... Це вже пізніше, коли Нобелівську премію присудили, спохопилася Росія... Аякже! Наш – бо по-російськи пише...

Мене за гультки ніхто не судив. Я завжди щось робив... Частіше – далеко не те, що душа просила.

Якби хто тільки знав, як це нелегко: робити те, з чим спокійнісінько могли б справитися інші... Але ж і жити треба! Тому добровільно, майже щодня, власними ногами наступав собі на серце і йшов виконувати те, за що міг би купити шматок хліба й чогось до нього. Не думаю, що від цього виграла Україна. Духовний кордон і духовне поле – набагато значиміші за всі інші. Будуть вони надійними – буде й у державі розквіт. Шкода, що цього ніяк не усвідомлять ні наші правителі, ані сам народ, що постійно дозволяє експериментувати над собою. І якщо й рятує нас щось, як народ, що не розвіявся десь у тисячоліттях, то насамперед – оте духовне, про яке я говорю.

З редакції мене виїло життя – як небезпечного конкурента, досить уміло скориставшись слабінкою у найскрутніший для мене час. І добре, бо звідки б я дізнався, хто є ху, як пізніше потім сказав Михайло Горбачов?!

А робота в «Союздруці» стала першою, яка трапилася мені під руки. І не шкодую. Бо тут працювали прості люди. Продавали в кіосках газети й журнали, всякі дрібнички... Складали копійчку до копійчки, показуючи, як треба берегти народне добро. Тоді я зовсім по-іншому подивився на свою журналістську практику. Зрозумів, що тепер дещо зовсім не так би написав...

Зате – більше віддався творчості. Робота не обтяжувала, писанина не затягувала в болото своєю безтолковщиною, а що ще треба творчій натурі?

До речі, й перша книжка моя з'явилася, коли я вже пропрацював не в редакції майже два роки! От тому вона й стала декому кісткою в горлі!.. Аякже! Не потонув, як хотілося б... А як же ревно відштовхували мене від берега!.. Вплив – ще, чого доброго, дивись – і в Спілку приймуть... Ага! Та не бачити тобі Спілки, як своїх вух...

Дзвінки – дзвінками, листи – листами, а що моє офіційне визнання затягнулося – було справедливо. Це вже пізніше, коли вийшло у світ зняте власноруч із першої збірки, аби не накликати біди, все стало на свої законні місця. Але ж хто знав із тих, що голосували проти? Тому – моє загартовування продовжувалося. Мій внутрішній світ ускладнювався і наїжачувався.

Благо – газет і журналів було з усього Союзу! А як хлинула перебудова – начитався... День у день кілька років – безвідривно у всесоюзному вирі гласності...

І – наче на світ народився. Бо, несподівано для самого себе, в мені раптом знову зав'язалося стільки вузликів, які натягнули обірвані в століттях ниточки, і вони задзвеніли кобзарськими струнами, засвистіли козацькими шаблями, заіржали здібленими на волі кінями...

– Передумова створення збірки «Право на взаємність». Співпраця з її редактором. Чи сповна реалізувалося все задумане? Реакція критики, думки друзів...

– До неї пролягла прірва глибиною у сім років... Взагалі – література для мене, як вогонь для Прометея. Тільки й різниці, що ніхто мене не приковував до скелі, я сам це зробив, для свого хоч мимовільного задоволення в муках творчості.

Прірва пролягла така довга не тому, що в мене був творчий застій, як це частенько трапляється з нашим нерівноваженим братом. Слава Богу, його в мене ніколи не було. Був лише страшенний брак часу. І нині я постійно його відчуваю, цей злополучний брак. І нічого з цим подіяти не можу. Досі ніяк не реалізується найзаповітніша моя мрія – хоч місяць, ну, хоч тиждень побути на безлюдному острові... Навіть без П'ятниці, як було це з Робінзоном. Я втомився від повсякденної, особливо – високорангової – брехні і кривлянь, втомився від всюдисущого нахабства і груб'яництва, що спотворює справіку чисту, безмежно пісенну українську душу.

І віршів у мене залишилося ще від першої збірки чималенько. Просто така була система. Вона, міцно стискаючи зуби, постійно осмикувала мене: «Не рипайся!» І доки я розібрався, з якого боку краще заходити, ляпнуло у прірву аж сім дорожочінних моїх років. Зате у тому ж «Радянському письменнику» було схвалено до друку аж два моїх рукописи! Який із них видавати, треба було вибрати мені. Поєднати ніяк

не можна було, бо стримувало неписане правило: для поетичної збірки поета такого дрібного калібру, як я, виділялося два з гачком, ну, від сили – три друковані аркуші. У мене ж одна драматична поема займала близько двох сотень сторінок. Окремих поезій теж не менше набралось. Мені ж давали менше третини необхідної площі. Та й то чудово! Я, не затаюючи ні на кого образи, хутко розправився зі своєю писаниною. І правильно зробив, бо якби хоч трохи затримався, держава б і того не встигла видати за свій кошт та ще й з гонораром.

У мене був цілий цикл віршів «Право на взаємність», з яким добровільно довелось розпрощатися. Вибрав кілька віршів – для закваски цієї визначальної для мене назви. І першу дію драматичної поеми поставив під кінець. Щоб заявити читачеві про її існування. Правда, там дещо переплутали з рядками, і фотографію розмазали при друкуванні, але то – суцця дрібниця в порівнянні з тим тупиком, у який загнала поетів наша рідна, уже незалежна держава. Нині в нас у пошані рекетири і злодії. На них хочуть бути схожими наші діти, на крутих, що роз'їжджають повсюдно на іномарках.

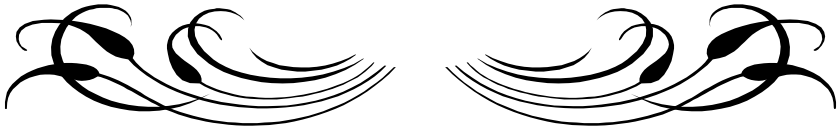
Робота над книжкою познайомила мене зі ще одним земляком, із чудовим поетом Дмитром Андрійовичем Головком, який родом із тичинівських Пісок. Його підтримка згодилась мені і в майбутньому.

Критика оцінила те, що змогла прочитати. Друзі знали більше, тому їхня оцінка сягала значно ширших обріїв.

А от приймальна комісія виявилася незрушно невблаганною – знову перед самісіньким носом перегородила дорогу шлагбаумом. Хоча цього разу таємне голосування, як і раніше, особисто незнайомих мені письменників було набагато втішніше – не допустили до лав Спілки лише двома голосами!

Я повеселішав, що справа зрушилася, і заходився знову писати – переважно у вихідні та свята, бо в інші дні займався роботою та так званою халтурою, щоб не простягнути ноги, маючи зарплату від однієї лише роботи. Тож, як ти розумієш, на поезію залишалось не так і багато часу.

ЛІРИЧНИЙ ВІДСТУП-2

Невіддільність природи і людини, праці і любові, чистота почуттів і щоденна турбота про світ, у якому живемо, – ось такі мотиви цієї збірки. Характерні для автора заглибленість і традиційна філософічність поєднуються у віршах зі звичністю форми, точністю рими, народнописаними образами.

(Це – з короткої анотації до другої збірки).

* * *

Ні, хай таки говорять за поета його вірші! У них, як на мене, така біографія повоєнного покоління записана, що зумисне й не придумаєш. А мрії яку рушійну силу спружинюють!.. А прагнення до прекрасного!.. По коліна в розрусі – і стільки простору побачити!.. Стільки величі для повнокровного життя!.. Не зважаючи ні на що...

ПЛІН

*Кому – на весну, а кому – на зиму.
Кому – на сонце, а кому й на дощ...
Веселку на руках своїх нестиму,
Немев тебе, крізь урочистість площ.*

*Повз шепіт вітру і завісу диму,
Минувши неповторність квітників,
Веселку я в очах своїх нестиму,
Зачувши клеїт перших журавлів.*

*Звеличу мрію, серцем розімлию.
Ввійду у сяйво кленів і беріз.
Я до краплини барви всі розсію –
Нехай веселка проростає скрізь.*

МОНОЛОГ РЕПРЕСОВАНОГО

*В сорок п'ятім звільнили... на більші тортури.
Хто ж бо знав, що відвернеться знову судьба?..
Ще лютіший тиран в снігові кучугури,
Як непотріб, народи свої загрібав.*

*Що там я поміж них?! Загубився, мов тріска,
Недотерзане тіло і стогін не брав,
Як знущалась потвора (уже не арійська,
А своя, заховавши кастет у рукав).*

*Навіть кров не текла – на льоду замерзала.
І у вічність пливла із-під ніг мерзлота...
Краще б там мене погань чужа дотерзала,
Ніж своя, що гарчить, підібгавши хвоста.*

*Відбілили рубці із фашистських катівень,
Та ячати́ме вічно стражденна душа,
Бо, коли й відлетить, недотягнеться в рівень
Із прощенням того, хто руїни лишав.*

*Я ж нікого не зрадив... За що мені мука?..
Що в полон загребли, коли кров'ю стікав?..
Ось яка вона мудра – тиранська наука,
Справедливість, якої ще Всесвіт не знав.*

*Щоб відсох мій язик. Не забудеться зроду,
Як за Сталіна-батька ми прагнули мсти...
Досі харкають кров'ю щасливі народи,
Бо тиран іще щупальця не відпустив.*

*Міцно стискують горло – неначе залізни.
І, немов перед смертю, холонуть вуста:
Чорна люлька з-під вусів попихкує грізно –
І в нові покоління злий дух уроста.*

ДІДОВА СПОВІДЬ

*Дорожили ми чесно землею,
Розправляючи плечі віків.
Присягалися кров'ю своєю
І на вітер не кидали слів.*

Говорити було нам, їй-право,
Як за плугом надвечір іти...
Чом же зараз наліво й направо
Обіцянок чорніють хрести?

Де обіцяні ті п'єдестали,
На яких квітували б діла?..
Наче очі нараз розв'язали –
Скільки ми ще не знаємо зла?!

Дорожили ми чесно землею.
Чом же внуки бояться землі?
Не престижно ходити ріллею?
Ніде душу відвести в селі?

Збайдужили... Зчерствіє хлібина –
Можна свіжу в крамниці купить.
А того й не збагнуть, що людина
Разом з хлібом черствіє щомить.

Понад цвинтарем пустка шугає,
На могилах шумлять бур'яни.
Тим довіку прощення немає,
Хто покинув дідівські лани.

І ЛЕТІЛА ПІСНЯ...

Володимиру Івасюку

Зірочка погасла –
Навіть не стемніло,
Не замерехтіло
Тінями в саду.
Тільки обізався
Соловей несміло:
„Я до твого серця кладку прокладу...“

Квіточка погасла
На вікні моєму –
Наче й не світили
Білі пелюстки.
Тільки пісня стиха
Зойкнула від щему:
„Хоч скачи у воду, –
кажуть парубки...“

*А чого скакати? –
Плакала Марічка.
І рум'янець ніжно
Щоки осявав.
У косі шовковій
Пломеніла стрічка.
І летіла пісня – мимо – понад став.*

** * **

Чудовий поет і публіцист, член Національної спілки письменників України Олександр Астаф'єв, нині професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка, рецензуючи „Право на взаємність“, писав: „Основні прикметні художні ознаки нової збірки Анатолія Шкуліпи: публіцистичний пафос, намагання ліричними засобами унаочнити больові, тіньові сторони дійсності, інтерпретуючи їх читачеві як символи й алегорії суворого життя нашого народу на порозі ХХІ століття. Що й казати, сьогодні, у пору суспільних колізій і значущих конфліктів, коли на карту ставиться доля нації, публіцистичне слово – як це показує практика – якраз і є тим найрядовішим бійцем, що може втрутитися в ці катаклічні події і змінити їх на краще, вплинути на розвиток національної свідомості народу“ (газ. „Деснянська правда“. № 219 від 14 листопада 1990 року).

Цілком поділяючи думку такого тонкого і багатогранного дослідника літератури, як Олександр Астаф'єв, зазначу, що у своїй другій книзі, яка значною мірою є не надрукованою частиною першої і шлях до якої проліг довжиною у сім бурхливо-гласних років, Анатолій Шкуліпа виступив уже як повністю сформований поет – із своєю принциповою життєвою позицією і власним поглядом на суспільне життя в Україні. Можливо, він тому й засидівся перед другим кроком у літературу, щоб уже назавжди позбутися ідеологічної зашореності і, попри все, ваговитіше стає на захист ідеї насамперед національної! Відтепер він не просто помічас пороки і суперечності в житті суспільства, а критично оцінює дійсність, досить загострено оприлюднює ті найскладніші почуття людської душі, які змушують нас повновому поглянути на життя, значно переосмислити його, зробити правильні висновки і допомогти українцям врешті-решт визначитися у власній життєвій позиції.

У згаданій рецензії Олександр Астаф'єв продовжує: „Щоб уникнути, з одного боку, фотокопії дійсності, а з другого, голої ідеологічної риторики, поети – як підказує естетичний досвід – користуються не стільки типом як художнім засобом, скільки символом...“ і, як приклад, наводить рядки із вірша „Світлофори соняшників“:

Зелене світло, жовте...

Як все звично!

З дитинства найрідніші кольори.
Нам світлофори соняхів велично
Освітлювали вранішні двори.

І далі – від узагальненого до особистого:

Цей світлофор! Як зблисне жовта фара,
З глибин зринає соняшника цвіт.
А на вуста сіда медова пара,
Немовби посолодшав раптом світ.

І знову – сентенції узагальнення:

Ми в землю цю закохані безмежно,
Тому, аби всі фарби зберегти,
Нам соняхи гукають:
«Обережно!» –
І голос їх звучить на всі світи.

Глибинно національний образ-символ досить правдоподібно-виправдано осучаснений автором – і вже „світлофори соняшників“ звучать-світяться навдивовижу свіжо і привабливо... Виростають вони на перехрестях усіх життєвих доріг і ніби застерігають нас – перед тим, як ступити, добряче подумати, щоб не наламати дров... Цей світлий і до щему дорогий кожному українцеві, що зріс у селі, образ не просто виступає функцією, відображенням авторського вболівання за природу й суспільство, а є широким розгортанням цієї функції і неминучим уростанням її в безкінечний ряд; і ми самі його прочитуємо чи домислюємо, маючи на увазі той комплекс соціальних, економічних, екологічних та етичних проблем...

Слід наголосити, що в новій збірці Анатолій Шкуліпа не поскупився на образи-символи. І звучать вони напроцуд

привабливо і переконливо. Це і образ маленького клена, який, немов забавне хлоп'я, іде по безбарв'ю, обминаючи сивий дим пригашених багат (, „Кленок“), і образ дощу, що провалився крізь хмару (, „Сонця розбризкана ртуть“), і, безперечно, образ насіння, якому сниться колосся (, „Пробудилась природа“)... На радість, цей перелік можна продовжувати й продовжувати, що свідчить про досить високий потенціал автора як поета.

У своєму багаторіччям вистражданому „Праві на взаємність“ Анатолій значно поглиблює розвиток такої близької йому теми, як життя сучасного українського села. Непомітно-ненав'язливо створюється своєрідна ціла поетична галерея віршів-портретів, замальовок буденної, але такої одухотвореної у віках хліборобської праці. Найпочесніше місце тут займають вірші „Майстер“, „Батько“, „Дідова сповідь“, „Веселка незгаслого літа“.

Дещо незвично, як для сьогоднішнього, можна сказати, вкрай звихнутого дня, коли повсюди панує злощасний культ грошей і кожен, зухвало хизуючись, прагне якомога більше урвати собі, навіть контрастно змальовано образ сільського тесляра у вірші „Майстер“. Це – надзвичайно чесна і порядна людина, працелюб, якого нині і вдень із вогнем не знайдеш:

Він просто ремесло своє любив,
І не ганявсь ніколи за грошима.
Дививсь довкола чистими очима,
Бо все життя, як для душі, робив.

Проте, на жаль, люди не цінували його по-справжньому, так, як він, майстер, на це чесно заслуговував. А найбільш цинічні навіть кепкували з нього, відверто насміхалися з його безмежної доброзичливості, брали на кпини лише за те, що він „прощав борги за зроблену роботу“... Рідкісно талановитий збіг: і просто написано, і водночас – глибоко проникливо. Морально звихнулося українське суспільство, чого в ньому доколишній світ ніколи не знав. І поет відверто засуджує моральну недолугість чорних задрісників і хитрунів, які, заради власної вигоди, не гребують нічим, і в той же час підносять на належний рівень таке святе в нашому народі почуття поваги до людей справжніх, високопрофесійних і глибоко моральних – до майстрів своєї справи.

Полиннопрогрітими думками про збайдужіння молоді до землі наскрізно проінятий вірш „Дідова сповідь“. Цілком доречною низкою так званих риторичних запитань, ви-

струнчених у наростаючій градації, автор обурюється тим, що підрастаюче покоління почесну хліборобську працю чомусь вважає принизливою для себе, а життя в селі – відсталим і неповноцінним. Якось воно не в'яжеться і кричує контрастує: найсправедливіша Країна Рад, найбільш правильне у світі комуністичне виховання, така високо моральна школа із соціалістичною системою освіти – і духовні й національні покручі, яких усе це разом брехливо-фальшиве збіговисько пустило у світ... А як на сьогоднішній день – підсунуло таких собі хирлявеньких будівників нової – уже незалежної! – України... Тому й прогнулися їхні плечі, що не надійні... А що робити, коли крацих – нема?

Збірка побачила світ у 1990 році. Ще існував (хоча й тріщав уже по всіх швах) Радянський Союз – велика ідеологічна імперія... Пародія на рівність і братерство, з яких невдовзі ріками потекла, як завжди, ні в чому неповинна кров.

Ще у просторах райкомівсько-обкомівських кабінетах із притаманним лише комуністам розмахом намічались грандіозні плани побудови-перебудови новітнього суспільства, іще підгострювала і без того гострі пазурі комуністична цензура, а пручайвсько-ніжинський поет у своїх творах уже закликав земляків до життя значно важливішого і яскравішого, ніж досі, – до вільного і незалежного, як вітер у полі. Він змушував усіх нас, у кого ще не вивітрився страх із жижок, сміливо і якомога швидше переосмислювати вкрай зашкарубле сьогоднішня. Показовим у цьому плані став вірш „Земля чутлива“:

*Дожилися! Соромно признатись:
Хазяїв давно зняли на крик.
Завели нас, начебто за ґрати,
Кабінетні методи в тупик.*

І далі – з неприховано-саркастичною іронією – про систему, що прогнила наскрізь... Глузливе уточнення, де ж це благо відбувається:

*На землі, що світові опора,
У краю, де стільки висоти...*

І раптом – як вирок за те, що втратили національну свідомість:

Хай нас пропече востаннє сором:
Воду в ступі цілий вік товкти...

Взагалі – Анатолій Шкуліна у своїх віршах досить широко використовує сатиричні прийоми зображення. Так, у цьому ж таки вірші, він змальовує „високопоставлених“ осіб, які зібралися біля столу, як біля „репнутого корита“. В іншому творі, зображуючи наші екологічні проблеми, автор пише, що „Море жабурунням поросло, Ріки поставали рівчакми“ ...

Одначе, як би там не шкребло на душі чи не перчило в горлі, ліричний герой, так нелегко і наполегливо здобуваючи оте споконвічне право на взаємність, – дуже приваблива і жадлива до життя натура, людина з неспокійною вдачею і наполегливістю, яка покликана запалювати серця. Він прагне вникнути у найглибші схованки людської душі, щоб у розбурханій вир довоклишиніх подій сміливо виплеснути, здавалось, невичерпну „стихію почуттів“ і в той же час чутливо, навіть делікатно, відреагувати на всяку людську біду, хоч і маленьку, але ж таку важливу для конкретної людини. Тому, вчитуючись у поетичні рядки, мимохідь помічаєш, що в ліричного героя, який часто ототожнюється з автором, „Оголені всі нерви, як антени“, „Щоб жоден імпульс болю не минуть“. Власне, у цьому поет і вбачає суто земне і передовсім національне покликання митця. Недарма саме в поезії „Дніпро“ він не без пафосу ззнається:

Моя душа бере чайні крила,
Я й сам уже давно – немов ріка,
Бо стугонить така у тілі сила,
Що, як добро, безслідно не зника.

Ліричний герой палко закоханий в Україну, він ладен служити народові до кінця, задля нього готовий на самопожертву – в ім'я торжества справедливості і процвітання на рідній землі:

Якщо потрібно – стану обеліском,
Моя зоря – це й буде мій мажор!
(„Мажорний мінор“)

До омріяної Україною незалежності залишалось... Ось-ось... Але поет, хоч ніколи й не записував себе в ряди борців, передчував її. Особливо це помітно з вірша „Реставрація“,

написаного ще на початку вісімдесятих років минулого століття під враженням (нареши!)) приведення до Божого вигляду однієї з найдревніших пам'яток архітектури українського бароко – Миколаївського собору, датованого 1668 роком, у першопочатках якого (як переповідає легенда) колись вінчався (а якщо й не вінчався, то обов'язково бував) один із найславетніших наших гетьманів Богдан Хмельницький із сестрою відважного ніжинського полковника Івана Золотаренка:

Відчуваю усе, що минулося,
І захоплююсь тим, що гряде...

І справді – невдовзі Україну накрили події, від яких заворушилася земля під ногами. То озвалися до нас славетні і невинувато забуті предки... Анатолій Шкуліна на повні груди вдихав їхні голоси, відчуваючи, як неосяжно значимо трепече його єство.

* * *

Ніби й нема галасливого крику про любов до рідної землі, а вона вловлюється з першого до останнього слова. І не треба нікого в цьому переконувати. Все дуже чітко і зважено. Бо, здається, просвічується з фібрів душі... З найсокровеннішого, що може бути в людині. Тому й не стримуюся, щоб не уточнити, на чому в нас останнім часом багато фальшивих списів поламано.

– Твоя реакція на факт отримання Україною незалежності?..

– Я ще й досі не можу прийти до тями... Для мене це – найбільше свято... Свято душі, яке може овіювати людину тільки раз. Свято гордості за свою землю, на якій нарешті вродило те, що давно посіяли наші предки. Свято справедливості, на яку заслуговує кожен працьовитий і порядний народ... А що до тями не можу прийти, так цьому є досить просте пояснення. Сам факт отримання країною незалежності звалився на наші голови, як сніг на зелене листя. Ми виявилися не готовими до такого величного свята. Це ж треба!.. У шалених віках кров ріками проливали, у стількох історичних битвах на січку пересіклися з ворогами-гнобителями, а до кінця незалежності так і не здобули. А тут – ні стрельнуло, ні

зойкнуло, аж воно – дивись і радуйся: яке сонце над рідною землею здійнялося! На жаль, досі нам так і не усвідомилося, яке це велике благо. Тому й зав'язли у негараздах, тому й засмикалися в конвульсіях, тому й надулися, мов сичі на місяць. Якби зі зброєю в руках виборювали, все б одразу переінакшилось. Бо тоді б згуртовані прийшли до незалежності. З однією метою: відбудовуватися і збагачуватися далі. А так... Хто – в луг, а хто – в плуг... Ті, що до влади до-рвалися, мабуть, і не чули ніколи про свої святі обов'язки. Лише й знають, як у правах на свій розсуд возвишатися та народне добро розтринькувати по світах.

Невже нам давалася Божа благодать лише для того, щоб ми розділилися і, мов у кривому дзеркалі, скособочили своє справжнє обличчя, понівечили свої лівий і правий боки, безбожно переішали своє темне і світле єство?

А що наша незалежність і є Божим даром, так тут і сумніватися нема чого. Нарешті Всевишній змилювався і вирішив реабілітуватися перед українцями. Бо хто ж іще так свято беріг і шанував його сина? Хто ще стільки на тортури йшов, а віри в Христа так і не позбувся?!

Наша незалежність – це плата за оті мільйони, які протягом століть нещадно викосилися безкінечними війнами і голодоморами, гнобленнями й репресіями, вогнем і страхом... Страхом називати навіть своє прізвище споконвічне, бо воно націоналізмом пропахло. Який іще в світі народ дожився до такої ганьби, що став боїтися свого прізвища?

Отож, усе, що ми маємо нині, цілком закономірно і заслужено. Камінчик полетів із сонячної вершини незалежності – і нас накрило лавиною усвідомлення своїх гріхів і провин. Хата ніколи не буває крайньою, навіть якщо вона і в найглухішому кутку вулиці. А тим більше – люди в ній.

– Участь у громадських рухах та партіях. Тема України у творах...

– Офіційно – ніколи і ніде. Якщо мене Бог уберіг від модного і перспективного, щоб поповнити ряди портфеленосців, вступу до лав комуністичної партії, то все інше потім стало спотвореним її відображенням. Україна і народ, якими так палко всі прикриваються нині, – лише знаряддя в погоні за владою і дивідендами від неї.

В армії від партквитка мене відгородила лише демобілізація. Майор Волков, парторг полку, який дуже мене

любив і охоче брав на всякі зустрічі з німецькою молоддю (під гаслом «Дружба – Фройндшафт») був глибоко розчарованим, що я їду додому без партійного квитка. Ну, не хочу пов'язувати свою долю з армією – нехай. Але ж можна демобілізуватися і через місяць, доки пройдуть мої характеристики через штаб армії... І як у мене вистачило слів і аргументів відмовити такому доброзичливому і по-батьківськи турботливому чоловікові – досі не збагну?!.

Не від чогось там, а від самого керманіча!.. Від честі і совісті нашої епохи уберігся...

Потім ця честь брала мене в меланхолійно-махровий оборот під час навчання у вузі. З такими документами, які подарував мені на прощання до сліз розчулений майор Волков, в інституті перепон би мені не знайшлося.

А в редакції сказали прямо:

– Вступай.

Я поцікавився:

– Навіщо?

– Як це? – незрозуміло закліпав очима парторг. І пояснив першим, що на ум прийшло: – Щоб потім завідувати відділом...

– А так не можна? – моя цікавість враз трохи підросла і стала ніби аж на дибки.

– Ні, – серйозно сказав парторг. – Так не затвердить міськком. Сам розумієш: газета – партійна...

– Не розумію, – добродушно сказав я. – Хто дужче потрібний газеті, я чи мій партійний квиток?

– Ти, – сторожко роззирнувся парторг. – Але... з партбилетом.

– Я ж і так пишу все, що потрібно, – спробував довести, що важливіша все-таки людина, а не якийсь там папірець. Квиток же не писатиме репортажів та нарисів. Хіба не було в нас таких: із партійним квитком, але без журналістської клепки?.. Де їхні матеріали в газеті?

Парторг розпалювався. Наїжджав зусібіч і дедалі частіше. Довелося сходити з хлопцями і добряче випити. Допомогло.

– От бачите, – безпомічно розвів руками я, – не достойний...

Відстали, але не пробачили.

Взагалі-то, комуністичні ідеї мені привабливі ще й зараз. Шкода лише, що вони – недосяжні. А в Україні нині комуністична партія зовсім чужа. Бо печеться більше про чужих, ніж про своїх.

Таке собі чужорідне тіло... Болячка, яка свербить, а чухати ніхто не знає де.

Приваблював Народний Рух, так і його вразила комуністична хвороба. Портфелеманія. О, то така штука, що все розвалить – і з середини, і з зовні. Тому й болять мені все це. А що болять поетові – не може обминути віршів. Про Україну їх у мене чимало. Та всі без винятку – про неї. Навіть вірші про кохання.

– Тема голодомору у твоїй поезії... Чи пов'язано це із твоєю родиною? Що спонукало звернутися до цієї теми?

– Про голодомор тридцять третього я почув ще в дитинстві. А оскільки в нашій родині найстаршою була бабуся, з мого правильного розуміння – єдина, хто свідомо могла все пам'ятати, я почав допитуватися в неї. Вона здебільшого відмовчувалася або ж звертала на зайнятість. Так тривало багато років. Нічого не дали мені і пошуки в сільській бібліотеці. Знайомі теж відмовчувалися. Я нічого не міг збагнути. Чому? Держава найбільшої у світі справедливості, «где так вольна дишет челавек», виявилася такою короткою на пам'ять, щоб бодай поспівчувати родинам мільйонів безневинно загублених людей.

Бабуся Маруся.

Аж коли грянула перебудова, і над нами, затемненими ідеологічними заборонами, раптом піднялася завіса гласності, бабуся заговорила. Та й інші також додали кожен свою дешицу. І все оте внутрішнє незадоволення, яке накопичувалося десятиріччями, весь отой бунт душі вирвався з мене на простір величезною кульовою блискавкою... Я написав щось схоже на поему, хоча ніколи й не визначав жанру... А так – близько двох десятків віршів під промовистою назвою «Голодовка». Як у народі це лихо називали, так і я взяв це слово, хоча словники для подіб-

ного трактування пропонують удвічі коротшу назву. Настільки це велике для мене потрясіння було, що вірші написав я значно швидше, ніж рука встигала записувати. Тоді ж переплів поетичні рядки дошкульними публіцистичними вставками – вийшла напрочуд містка і болюча для кожної української родини передача, яка досить помітно прозвучала з гучномовців по першій програмі Українського радіо. У лютому – якраз у рік, коли все прогресивне людство планети, але ще не Україна, з глибокою скорботою відзначали 60-річчя геноциду проти нашого народу. Радіо передало мені чимало листів від слухачів з усієї України, за якими я відразу ж зробив другу таку передачу. Хоча вона вже прозвучала по третій програмі, яку Україна і досі ще майже не слухає. Так почала підійматися в нас нова хвиля затикання ротів, які говорять правду.

Звісно, мою родину голодомор теж не обминув. Я вже після передачі випадково дізнався, що він забрав двох моїх дядьків, тоді ще маленьких зовсім, материних братів...

Успіху передачі сприяло те, що вірші читали відомі артисти, серед яких – незабутній Павло Громошенко, народний артист України, який невдовзі і полишив цей світ.

– То коли ж прийняли до Спілки письменників? Хто давав рекомендації?

– Раніше, іще в Союзі, всі документи готувалися двома мовами – українською і російською. Я вже зараз і не пригадую точно, хто і за яким разом рекомендував мене прийняти до спілчанських письменницьких лав. Першим, як і належить, був Сердюк, відомий і знаний в Україні критик і літературознавець. Та й хто краще за нього знав, на що я здатний. Леонід Горлач одразу зголосився, бо теж непогано був обізнаний із моєю творчістю, поскільки я навчався в одній групі з його молодшим братом Миколою і ми доволі часто зустрічалися – і в Києві, і в Ніжині. Третім став Віталій Коротич, один із найпопулярніших тоді в Україні, бо чого вартими були на той час лише його знамениті радіопрограми! Та ще й редагував авторитетний журнал «Всесвіт», секретарював у Спілці... За другим разом мені порадили поновити документи і... особливо... замінити рекомендацію Коротича... Мені й зараз не подобається такий підхід... Ледь що – і починають наїжджати одне на одного. Замість того, щоб об'єднатися. Кожна

*1982. Віталій Коротич залишає запис у книзі відгуків
музею Миколи Гоголя (завідувач Ніна Корінь)
у Ніжинському педінституті.
Далі – поети Василь Буденний і Анатолій Шкуліна,
ректор (трохи згодом – академік) Федір Арват.*

людина має право вибирати те, що їй найбільше підходить. Ну, хто з наших письменників іще зміг би запросто читати студентам лекції в американських університетах англійською мовою? Чи хто б відмовився очолити всесоюзний журнал «Огонек»? А Коротич, де б і яким не був, залишився вірним українському слову. Він гідно ніс його по всіх континентах. А те, що він сказав щось комусь не до вподоби, так хіба ми цього не робили ніколи?.. «Кожна людина, яку я зустрічаю, у чомусь перевершує мене і вже в цьому плані я можу в неї повчитися», – не втомлююсь провтоврювати Ральфа Еммерсона. Гадаю, Коротич прислужився б Україні значно більше, якби на нього не вилили цистерну помиїв... Свої ж таки, не чужі... І не на одного нього... На превеликий жаль... Знову й знову спрацьовує злополучне: бий свого, щоб і духу боявся...

Потім рекомендації давали Борислав Степанюк, Володимир Коломієць... Але тут мені прийшла на думку давня

дитяча казочка про мишку, яка допитувалася, коли ж нарешті буде хліб?.. Тому й ми потерпимо, оскільки, щоб дорости нарешті до Співки, мені порадили написати ще одну книжку... Точніше – видати, бо написані в мене вже були. А пройти успішно видавничі лабіринти ставало дедалі складніше.

– Як з’явилася збірка «Зірки над хрестами»? Творчий задум і його реалізація. Робота з редактором та спонсорами. Відгуки.

– У головному письменницькому видавництві вже давненько назбиралося, що видавати з моїх творів, от біда лише спіткала: гроші, які чесно й наполегливо заробляли найпопулярніші українські літератори – мов корова язиком злизала. Блискавично – ніхто навіть дотумкати не встиг, що так можна в дурні пошитися. Тут були повнющі кишені, а тут... Видавництво ледве кінці з кінцями почало зводити. «Економічна криза», – безпардонно сказали маститі компартійні злодії і їм всенародно повірили. Більше того – ще й свої заощадження німо віддали, аби й надалі не пропадав апетит.

Бідкалися ми так із редактором попередньої книжки, аж Дмитро Андрійович і каже:

– Нічого сидіти склавши руки. Маєш знайомих керівників, у кого виробництво не розвалилося?

– Маю, – твердо відповів я, бо відразу подумав про Прилуцьку тютюнову фабрику, з якою Ніжинське відділення «Союздрук», де я працював заступником начальника, мало тісні контакти. Її тодішній директор Олег Любомирович Ясон був чоловіком добродушним і далекоглядним, а головне – родом із Західної України, отже, значно патріотичнішим за наших східняків, на що я, признатися, далекоглядно розраховував – і не помилюся.

– Давай рахунок, – зголосився відразу патріотичний керівник.

І я помчав у Київ. Оскільки справа з виписуванням подібних рахунків була тоді ще новою, що та як, у видавництві примірялися довше, ніж мої рідні Прилуки перераховували гроші за майбутню книжку.

Згадалося древнє: аргонавти, золоте руно, Ясон... Як сон...

Чи стала для Олега Любомировича моя поетична збірка отим золотим руном?.. Мабуть, ні. А для мене стала, бо я з давніх-давен відчував себе аргонавтом.

– Лиш використай гроші за призначенням, – попросив Олег Любомирович. – Ми багатьом давали, на різні проекти, але ніхто так і не скористався грішми за призначенням. Пропадали.... У страшенному вирі гіперінфляції.

Зізнаюся: і в мене такі дорогоцінні кошти ледь не зійшли прахом. Точніше – не в мене, бо я їх ніколи і в руках не тримав. У видавництві ледве не знецінилися.

Я спрацював швидко. Ніжинському художнику, моєму другові Валерієві Огієнку (на жаль, через два з лишком року він помер) замовив обкладинку. Він намалював усе точнісінько так, як я розповів йому. Лише першу букву мого імені в зірку вписав... Гадаю, досить вдало і оригінально... А на першу сторінку намалював хлібину, облутану зусібіч колючим дротом... Досить містко і символічно... Щоб отримати якісніше зображення, попросив чудового ніжинського фотомайстра Юрія Юрійовича Власовця, з яким працював у газеті, зробити знімки, у чотири рази менші від малюнків.

Власовець ніколи мені не відмовляв – ні для газети, ні в житті. Тим більше – що і його виїли з редакції. У моїй голові й досі не вкладається: такого рівня фотомайстра – і на вулицю, залишивши газету без фотокореспондента...

Знімки були чудові. Та перевершили мої сподівання... негативи. Я глянув і завмер: на чорному тлі наче білою блискавкою випалено фрагменти нашої долі...

Дмитрові Головку, як редакторові книжки, залишалося небагато... Лише з десяток нових віршів переглянути... А от сам видавничий процес затягнувся до тривожного сигналу. Ясон – як у воду дивився, коли попереджав.

Цілих п'ять місяців довелося достукуватися до чиновницьких сердець. Гроші кілька разів знецінилися. Щоб хоч якимось дійти до читача, я нашвидку переполовинив уже готову книжку.

Вона ще не вийшла, а я вже мав чимало відгуків. Завдяки Українському радіо. Були навіть такі, які вимагали негайно мене розстріляти або повісити. Щоб не наговорював на їхню рідну партію.

Олександр Астаф'єв, член Спілки письменників, який тоді викладав у Ніжинському вузі, а нині – професор Київ-

ського національного університету імені Тараса Шевченка, при зустрічі повідомив радісну звістку:

– Вітання тобі від Забаштанського!

Я зупинився, спантеличений:

– Дякую... А звідки? – почав підбирати в думках слова, мовляв, звідки й чого це раптом?..

– Володимир Омелянович дуже високо оцінив твої вірші про голодомор. Сказав, що це одне з найкращого, що написано в нас на цю болючу тему.

Забаштанський, чия висока духом творчість відзначена Шевченківською премією, виявляється, пам'ятав мене ще з далекої ірпінської наради, де критикував мене за поверховість і рядкогонство... І ось, послухавши радіо, він порівнює у феноменальній своїй пам'яті те, що було, з тим, що його вразило, і, попри свою фізичну обмеженість і скутість, знайшов можливості, аби відзначити творче зростання далекого від нього... любителя заримовувати почуття. Я ще й досі страхався називати себе поетом, бо для мене це щось таке повітряне, неземне... А я ж звичайнісінька людина, яка щодня топчеться

заклопотано по землі і місяця собі не знаходить для перепочинку.

До речі, я оце подивився на дати і помітив, що до Співки був прийнятий майже відразу після виходу книжки. Певне, отой радіовиступ запав у голови і членам приймальної комісії, які таємно проголосували за мою кандидатуру.

– Родина... Ставлення дружини до твоєї творчості. Підтримка з боку рідних. Вплив на твою творчість сина.

– Ніхто й ніколи в моїй родині не вважав мою твор-

чість серйозною справою. І мали на це всі підстави, бо віршами ситий і сам не будеш, і сім'ю не прогродуєш. Тому я постійно роздвоювався, а то й розтроювався – між повсякденною селянською роботою і поезією. Коли повертався до Ніжина, на запитання друзів по творчості «Ну, як?» – відповідав:

– Писав – до упаду... Лопатою, вилами, косою...

Це були достойні твори. Їх високо оцінювали однокласці, але вони невігойно краjali моє і без того розтерзане думками серце: бо вони обкрадали мене... Безповоротно забирали дорогоцінний час.

На жаль, невисокої думки про мою творчість і дружина. І я розумію її, оскільки вона – нормальна людина і хоче звичайного людського щастя, хоч крихітку уваги чоловіка, з яким поєднала свою долю... Для чого поєднувала? Невже для того, щоб бути весь час самою? Бо я весь час тікаю, заглиблююся в себе, як равлик у мушлю.

Мабуть, мені не треба було одружуватися. Я й так міг бути щасливим – один і з усіма водночас... На всьому білому світі... У минулому і майбутньому...

Ех, протиріччя!.. Та якби не було в мене родини, якби не мав такої прискіпливої дружини, чи збувся б я коли, як поет? Чи написав би те, за що потім оцінили?

Нізащо!

Син зробив мене серйознішим і повернув у дитинство. Він навчив писати мене цікавіше і зрозуміліше. Бо з його дитячих губенят я постійно чув істину. Будучи маленьким на зріст, він уже був великим філософом.

Весь час просить щось розповісти. І я розповідаю, що на думку спаде, бо запити в малого – невимірні. Слухає уважно і не заважає. А коли сподобається щось, просить:

– Іще...

Доводиться повторювати. Іноді вистачає одного разу, а трапляється – що й по тричі повторюю. От тобі й визначайся, примірюйся, що цікаво нашим маленьким громадянам.

Син і сам любить розповідати. Безперестанку лепече. Повторює по кілька разів і перепитує, чи почув я. Буває, що й не чую, у чому я чесно зізнаюся, бо така вже в мене натура – слово вбік заводить, хоч ти криком кричи. А син і не ображається, залюбки повторює, цікавиться моєю думкою. А вона вже не в один творчий задум зав'язалася. Спонсора б знайти – для реалізації.

* * *

Тут я просто змушений уточнити: син Анатолія Шкуліпи Олексій ріс значно швидше, ніж писалася книжка. Але що прикметно: все, нами мовлене, за ці аж занадто суперечливі роки нашої української залежності-незалежності зовсім не втратило свого сенсу, більше того – подекуди соціальне звучання навіть помітно загострилося.

А на подібне уточнення напросилися фотографії із сімейного архіву, без яких подібна книга тільки втратить у своїй акцентованості.

– А дружинині батьки... Як вони ставилися? І до тебе, й до твоєї творчості?..

– До мене – прекрасно. Тесть мій – Семен Іванович Скоба – взагалі компанійською людиною був. Гарно грав на гармошці. Хвацько вибивав у бубон. Добре співав, а ще краще – витанцювував. Під час війни

тривалий час був у полоні, але до марочної компенсації, як оstarбайтеру, не дожив. Як і до свого шістдесят четвертого року. Помер 17 квітня 1984.

Якщо про тещу й складають усякі анекдоти, то це однозначно, що не про мою. Феодосія Степанівна (від роду Бура) була людиною вельми творчою. Вишивала такі килими, що їм у найпрестижніших музеях би стіни квітами освічувати. Вважалася хорошою модисткою. Передовою дояркою. Матір'ю шістьох дітей. Мабуть, вона чи не єдина, хто прочитав усі мої книжки (і не один раз! і щось там у них знаходила для своєї натруженої, але воістину невтомної душі. Померла 7 серпня 2009 року, добре вимучившись і вистраждавшись, мовби всього й мало їй дісталось в сумні лихоліття.

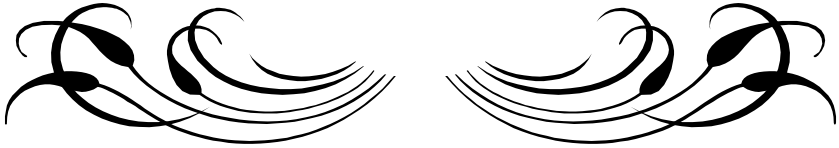

*Дядько Григорій.
Тесть Семен.
Батько Григорій.*

*Мати Ганна.
Теща Феодосія.
Баба Марія.
Хрещена Катерина.*

4 грудня 1976 року. На храму у Пручаях. Єдиний раз разом.

ЛІРИЧНИЙ ВІДСТУП-3

На одній із ірпінських нарад молодих літераторів авторів цієї збірки закидали: „Чому стільки печалі?.. Чому стільки суму?..“ А, власне, від чого було радіти?.. Стільки несправедливості довкола. Стільки безвідповідальності, душевної черствості, словоблудства. А радість, ота хвалена-перехвалена, якщо її пробивалася до серця, то лише поодинокими проблісками.

Голод, репресії, зубожіння душ, вкорочення народної пам'яті, втрата національної гідності і гордості... Потім – Чорнобиль, поза яким чорна прірва небуття... Вірші на ці теми і складають основу збірки.

(Це – з анотації до книжки „Зірки над хрестами“).

* * *

Власне, мотив суму і печалі – це провідна риса Анатолія Шкуліпи як поета. Проте вона в нього не песимістична. Скільки б не нагнітав він у своїх творах журливої інтонації, скільки б не нанизував печальних ноток на стержень почуттів, однак – у найвирішальніший момент – так би мовити, на останньому віражі, він знаходить розв'язання, яке виводить із тупика на сонячний простір. Треба жити – що б там не було. І треба залишатися людиною, яка може поспівчувати, непідробно перейнятися чужим болем, порадити іншим, як подолати життєві труднощі.

ПРОЗРІННЯ

*Не ті возгді, не ті тепер герої.
Даремно ми молилися на них...
Народе мій! Кого в свої покої
Ти упустив у чоботях брудних?*

*Кому довірив долями вершити?
Отим катам, що храми возвели
На палях із кісток, чи їхній свиті,
Що й досі ще облизує столи?*

*Недоїдками давляться, неситі,
І, мабуть, не наситяться повік
Осатаніло кров невинну пити
Під чаркування блазнів і базік.*

*Мільйонів мало... Голоду й репресій
Не вистача – аж корчаться від зла.
Держави цілі довели до стресів –
Щоб їх чума болотяна взяла!*

*Для того і тримали у застої,
У жабуричні звершень-показух...
Не ті вожді і липові герої...
Не те життя, що випустило дух.*

*Словесна пара простір застилає.
Куди іти, коли інструкцій вир
Ще глибше нас у злидні затягає?
Лише й хвали, що боротьба за мир.*

*Куди іти?.. Ізнов за бюрократом,
Що вивіску на дверях поміняв,
А сам, як був, так і лишився катом,
Як не людей, то їхніх добрих справ.*

*Замучує. Ганя по кабінетах.
Хоч лобом бийся між прозорих стін.
Та й з чим іти?
Із плугом чи з багнетом? –
Іще вагання калатає дзвін.*

* * *

*Імла чорнобилем горенить,
Ні дня прожити без наруги.
Посеред літа навіть клени
Почервоніли від наруги.*

*Посеред літа наші душі,
Мов листя, в'януть без упину.
Чи на гербарій нас досушить,
Чи кине зозла в домовину?*

*Ніхто не зна своєї долі.
Проте в очікуванні згуби
Дедалі глибше в серце коле,
Що атом ще покаже зуби.*

*Іще ошкіриться жорстоко,
Як татъ, і в третьому коліні.
І довго буде жмуристь око
По-демонському
в Україні.*

*І ми, ослаблі до знемоги,
Відкинувши усякі слухи,
Ледь волочитимемо ноги,
Аж поки видохнем, як мухи.*

*Бо у чорнобильському колі
Не зупинити центрифуги,
Допоки атом на престолі,
А ми – раби його і слуги.*

*Допоки, наче амбразуру,
Ми закриваєм кожну шпару,
Ще не один Чорнобиль здуру
Згуцатиме тривожну хмару.*

*Посеред літа, серед ступу,
Серед наруги і напруги
В життя іти нам, як до склепу,
З чорнобильської центрифуги.*

* * *

*Переболівши в мозолях,
До зір піднесених з розпуки,
Просвічує Чумацький Шлях
Крізь наші невидгоїні муки.*

*Крізь наші душі, що давно
Вже від роздвоєння здрібніли,
Бо нам від роду не дано
Розмежувати чорне й біле.*

*Розмежувати – до кінця.
А то сір'ятина щодення
Так пов'їдалася в серця,
Що вже немає нам прощення.*

*Доземно стогнуть прапори.
Бо задля липового діла
Так позростались кольори,
Що вже без крові й не розділиш.*

*А нам би – поля золотінь,
Аби очиститись хоч трошки,
І неба мрійну височінь,
Що проростає із волошки.*

* * *

Він замовк... Не міг і я нічого додати. Діставши з пачки останню цигарку, запалив. Роки, які, завдяки розмові, повертали нас у юність, стрімко відлетіли, лишивши взамін сивину волосся, переоране зморшками чоло та невирішені проблеми сьогодення.

Вечірні сутінки поступово огортали парк, а разом із ним – і наші зболені душі.

І раптом, мов за командою, спалахнуло світло у всіх аудиторіях університету. Чиясь добра рука увімкнула рубильник. Будівля вузу відразу ж стала схожа на казковий палац. Манливе світло прожогом пробігло і по ланцюжку алейних ліхтарів, що вишикувалися від будівлі вузу аж до Остра, углиб міста, і, звичайно ж, – до студентського гуртожитку.

Мені, глянувши на золоте намисто вогнів, у які розкішно увібрався університет, місто, а можливо, і вся Україна, на якусь мить захотілося польоту...

– Ти поглянь лише, яка краса! – повернув мене на грішну землю голос Анатолія. І відсахнувся від годинника: – Овва! Та ми з тобою заговорилися...

– Одержимо на горіхи від дружин, – простягнув я на прощання руку. – Бувай!

Міцний потиск, вкладаю всю свою повагу і шану до цієї чесної і порядної людини.

І знову таки не домовляємося про наступну зустріч. Свідомо віддаємо її в руки Його Величності – Випадку.

* * *

Із плином часу по-новому заглиблююся в те, що, здавалось би, вже давним-давно осмислене. І відчуваю, як звідкись ніби вітерець свіжий повіває. А що стосується лірики Анатолія Шкуліпи, то це і в переносному значенні саме так, не лише в прямому, бо у його віршах настільки зримо постає природа, що іноді диву даєшся: як тонко можна відчувати і як точно можна передавати свої почуття засобом звичайнісінького слова!

„Зірки над хрестами“ – третя книжка поета. У слов'янській міфології число три – магічне. Ми хрест на себе покладаємо трьома пальцями, зібраними в пучку... І – тричі так... Свято віруємо „в ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа“ ... Тричі кланяємось перед рідним порогом і на перехрестях усіх життєвих доріг, аби нам завжди стелилася удача до ніг... Прикметно (не знаю, чи це помітив хто), але кожна книжка, яка досі виходила у світ, свідомо називалася автором трьома словами... Як бачимо, не стала винятком і та, про яку я розпочав розмову із символічності української трійки.

*Не будемо долучатися до поліського фольклору, аби розширити це питання і водночас – вигідно звузившись до обширів малої батьківщини поета. З певністю зазначимо лише те, що для Анатолія Шкуліпи третя книга стала рубіжною, оскільки не лише утвердила його у почесному званні поета, але й підняла на якісно новий щабель у творчості, що в свою чергу досить помітно підвищило рівень відповідальності автора за своє слово. Третя книга відкрила зовсім нові грані поетичного таланту Анатолія Шкуліпи: потужну громадянську значимість людини, загострене відчуття правди, уміння по-філософському осмислити життя в усіх його проявах. До речі, це глибоко простежується уже в самій назві збірки: зірки над хрестами... Саме **над**, а не **на** хрестах, чи **під** ними... Або й зовсім навпаки: хрести **під** зірками... Чи **на** зірках... у них... Уявляєте, як кардинально змінюється*

зміст? Яке соціальне навантаження несе, здавалось би, зовсім беззмістовний прийменник? Будь-який із цього далеко не повного граматичного ряду!.. Ось вам і робота над словом!.. Ось вам і перелопачування словесної руди заради одного-єдиного зблиску поетичного образу!.. У назві збірки закладено художньо-місткий, символічно-асоціативний образ нашої складної історії і сучасності – разом із їхніми найбільчшими протиріччями. Зірка, яка підноситься над хрестом, немовби символізує вознесіння душі над тілом... Духу над смертю... Добра над злом... Зрештою, неземних проявів над земними... А може, ще й навпаки?.. Владне сходження „червоної зірки“, як символу більшовицької ідеології, над духовними святинями України... Над розграбованими храмами з поваленими хрестами... Над сплюндрованими іконами... Вісімдесят років тотальної наруги над національними традиціями... Голод, репресії, зубожіння душі, вкорочення народної пам'яті, втрата національної гідності і гордості...Потім – Чорнобиль, поза яким – і зовсім чорна прірва небуття...Вірші на ці, найбільчі для українського народу, теми і складають основу збірки.

Гадаю, досить важливо те, що автор не розмахує кулаками на адресу сусідів чи ще там якихось зовнішніх ворогів, аби легко списати на них усі наші невдачі і біди. Трьома влучними рядками він змушує стрепенутися від віковичної міопії всіх, кому ще дорога земля предків:

Безбожники...
Коли топтали хрест,
То ми передовсім себе топтали...

Саме звідси – провідний мотив душевного неспокою, тривоги, вболівання ліричного героя за нинішню долю рідної землі, якій дуже нелегко відстоювати свою державність, і в першу чергу – через своїх же таки псевдопатріотів, неприховано цинічних і край бездушних.

Україно моя обезкровлена,
Занедбали тебе, мов чужу...

Уже ці перші рядки з ліричного послання „Україні“ сприймаються як поетичний згусток найсокровенніших почуттів болю, глибокого обурення і водночас такої необхідної за-

стороги... Нищівний осуд нещирого патріотизму, від якого насправді лише розжева пінка зверху... Щоби бризкати нею навсібіч заради власних вигод і керівних крісел.

Тема псевдопатріотизму, який, на глибоке переконання автора, є чи не найважливішою причиною всіх наших бід, особливо гостро звучить у цілому ряді віршів метафорично-промовистого циклу „Плями на долі“. Відомий літературознавець Павло Сердюк у свій час дуже точно визначив емоційну наснагу згаданого циклу: „Схвильовану мову автора увиразнює розмаїття поетико-інтонаційних відтінків, від журналодірливих до гнівносаркастичних. У щойно названому вірші-посланні з його тривогами за день сьогоднішній і завтрашній, художня інвектива, як осудження фальші, словесно-паперових пустоцівтів, набуває нот сатиричного гротеску:

Україно моя запаперена,
Забазікана – до хрипоти...

Далі на зміну гіркій сатурі приходить сумовита медитація...“

У своїй третій книзі Анатолій Шкуліпа мовби зриває полуду з очей зачумлених людей. Він гранично сміливий і відвертий, націлений на нещадну боротьбу за Правду, за Україну, за Народ. Якраз із цих позицій і хочеться відзначити безперечне творче зростання поета, як щодо тематичної об'ємності, так і до художньої досконалості та жанрової різноманітності творів.

На значну увагу заслуговує вміщена у збірці ліроепічна поема „Голодовка“, у якій автор вдумливо-зболено осмислює тяжкі, найтрагічніші сторінки історії України, пов'язані зі страшним масовим голодом у 1932–1933 роках, штучно спричиненим очманіло-озвірілими служачами сталінського геноциду, що свідомо прирікав український народ на жахливі муки голодного вимирання.

Варто зазначити, що це перша спроба в українській літературі початку 90-х (хоч насправді – написана в кінці 80-х) років ліро-епічного осмислення багатомільйонної людської трагедії голодомору. Раніше про це говорили лише українські письменники в діаспорі або ж ті, кого згноїли в сталінських таборах, щоб не були такими розумними. Мабуть, саме тому опублікована і озвучена першою програмою Українського радіо поема отримала такий широкий розголос. У виконанні

відомих артистів (у перемішку з авторськими ремарками на злободенну тему – тоді ще з нагоди 60-ліття голодомору, яке на державному рівні ще ніхто з керівників і не зайкнувся відзначати), самобутній твір глибоко схвилював тисячі українців, які поспішили відгукнутися своїми емоційними листами та спогадами, надісланими на адресу Національної телерадіокомпанії.

Просто зобов'язаний хоч децицію зацитувати.

Як пишуть Михайло Трохимович і Дора Сергіївна Епікі із Рівного, „ми на власній шкурі перенесли той тричі проклятий голодомор. І відбувалося це, до речі, на Харківщині, у селі Шелудьківка Зміївського району, звідки обоє родом. Тоді там не було жодного куркуля справжнього. А хто куркуль, визначав комітет бідноти, куди входили, як правило, ті, хто не любив працювати. Ледацюги... Достатньо було пальцем ткнути – і вся сім'я щойно спеченого куркуля опинялася на вулиці. Разом з малими дітьми... І людоїдство було. Пригадується, в сусіда померла дитина, то її зварили, і їли, щоб усім не вмерти з голоду. Хіба забудеться таке?

Ми пережили і сталінський геноцид, і брежнєвський бенкет під час чуми. І сьогодні переживаємо ганьбу за неспроможність по-господарськи розпоряджатися величезними багатствами нашої землі... Чи не час зараз нашим народним обранцям відкинути всі пристрасті й амбіції міжпартійної боротьби і об'єднатися нарешті, спільними зусиллями взятися за вирішення найважливіших економічних і соціальних проблем?!“ – клопочеться глава сім'ї. Поважна людина. Інвалід війни. І клопочеться від імені батька свого і трьох братів, з якими разом йшли на фронт, та лише йому самому судилося повернутися.

„Пережила і я голодомор 33-го у містечку Літині на Вінниччині, – пише ветеран війни Білінська зі Львова. – І досі перед очима ті попухлі від голоду діти з простягнутими рученятами. Мою подругу разом із братиком, які померли від голоду, знесилений батько виволік із хати і прикопав у каналі... Їхня мати померла трохи раніше“.

Якби не кропива, бруньки липи, а потім – якби не затірка, яку варила мати із зеленого жита, не пережив би тієї страшної пори і Микола Хомович Байбарза з Києва, нині інвалід.

„Я в Україні живу давно, якраз із тих пір, коли після голодовки із центральних областей Росії вербували пере-

селенців, – згадує пенсіонерка Ніна Дмитрівна Коломієць із Чернівців. – Привезли нас тоді в село Пластунівку Білолуцького району, що на Луганщині. І хату нам дали, де вся сім'я вимерла від голоду“.

„Наше Гуляйполе – особливий махновський район, як його називали сімдесят років, також вимирало у 1932-1933-му, – пише Василь Григорович Коростильов із Запорізької області. – Двічі на добу по Гуляйполлю їздила бричка, рано вранці і ввечері, збирали трупи, відвозили у глинище біля Христо-Воздвиженського кладовища і викидали у глибокі ями з-під вибратого піску та глини“.

„Я все це пережила і бачила своїми очима, – подає свій голос Любов Павлівна Стрижченко із Херсонщини. – Дорогі діти, внуки мої, тепер я можу спокійно вмирати, знаючи правду про знуцання активістів-комуністів“.

„Не можу я спокійно чути, коли і зараз дехто каже, що Сталіна б сюди, він би навів порядки, – пише Надія Михайлівна Петренко з Умані Черкаської області. – Ох, люди, люди! Невже витруїли з ваших сердець усе людське?.. Дасть Бог, може ж, такі переживемо ще й цю розруху. Розумних людей у нас вистачає і козацький рід не перевівся. Не затьмарили б чорні хмари нашої стражденної землі!“

А вони таки затьмарюють, якщо дивитися в корінь проблем. Зацитовані листи писані ще в березні 1993 року! А що змінилося, чого так боявся, приміром, фронтовик Епїк?!. Бо тодішні амбіції наших вельмож-депутатів у порівнянні з нинішніми – то суцї дрібнички.

А зараз в Україні – мінус понад шість мільйонів населення... Та ще двічі по стільки поневіряється по світах у пошуках заробітку... Та ще їхні забуто-занедбані діти і старенькі батьки... А на вершинах цієї страшної біди – купка мільйонерів та мільярдерів розкошують, мов не перед добром... Хижо потирають руки та зирять з-під лоба, що б його ще потягнути у бідного народу, в безкорисливій любові до якого вони (по кількя разів на день) не втомляються клястися з високих державних трибун.

От до чого доводять руки загребуцї та очі завидюцї!..

І все це – відгуки на крик знедаленої душі поета. Чи не найзначиміша оцїнка його проникливої творчості!..

Вірші, які не мертві в часі, проникають із теперішнього в минуле і змушують по-серйозному думати нас про майбутнє, якщо ми не хочемо, щоб трагедії повторювалися.

*Саме для цього потужним сполохом над Україною за-
калатало в дзвони пам'яті некучо-проникливе поетове слово:*

Відбуло?..
Відгуло?..
В забуття провалилось?..
На чий кулеші поросли спориші?..
Та вони не згодяться вже навіть на силос...
Голодовка ума...
Голодовка душі...

*Вкрай виснаженими поглядами людей, замучених го-
лодною смертю, ці слова, мов багнетами, впинаяться у наше
сьогодення, в якому, наче після якогось стихійного лиха, знач-
но виросло і бездомних, і ошуканих, і немічних, і сиріт, і взага-
лі – нікому не потрібних людей. Поет мовби застерігає су-
часника, що голодовка духовна, як і голодовка фізична, неми-
нуче веде до всенародної трагедії, до виродження нації і її
неповторного генофонду. Кусень хліба та шмат сала, які перед
кожними виборами поблажливо кидають народу новоспечені
політики, лише ускладнюють ситуацію, бо відволікають
народ від вирішення нагальних проблем. Принагідно зазначу
лише, що в книзі чомусь відсутнє жанрове вирізнення цієї
досить глобальної речі, як і ще однієї – „Повернення“, що
теж цілком аргументовано витягує на визначення поеми.
Обидва твори – оповідні, значні за обсягом, а головне –
відзначаються глибиною змісту і широким охопленням подій.*

*Розмірковуючи над сьогоденням, автор підводить нас
до висновку, який він саркастично-гнівно вихлюпнув у вірші
„Прозріння“:*

Не ті вожді, не ті тепер герої,
Даремно ми молилися на них...
Народе мій! Кого в свої покої
Ти упустив у чоботях брудних?

*Саме в болісних роздумах поета і народжується думка
про необхідність національного очищення – морального,
етичного, суспільного... Нова українська держава потребує
зовсім нової суспільної моралі, яка, як показує багатовіковий
досвід, має будуватися на відроджених християнських
чеснотах.*

А щоб ні в кого не склалося враження, що я зумисне захвалюю збірку, хочу знову таки звернутися до суджень літературознавця Павла Сердюка (чи не найголовнішого Анатолієвича, та й мого, учителя): „Художні переплетіння іронії й інвективи, уципливої насмішки й відверто вираженого осуду загалом властиві для більшості лірико-публіцистичних творів збірки. Хоча можна помітити, що іноді тут не обходиться й без певних вад, коли публіцистичність, сильна в зачині, децю втрачається у фіналі. Чи не багатослів'я часом тому зашкоджують? Як відомо, жанрові особливості лірики вимагають стрункої образно-словесної зібраності й ваговитого прикінцевого пуанту. Переважно це авторові вдається, хоча окремі рядки часом викликають враження недостатньо містких, мовби випадкових у загальній композиції твору“ (газета „Деснянська правда“ від 3 березня 1994 р.). Усе-то так – з погляду досвідченого і чесного критика. І все ж – просто зобов'язаний зазначити: коли писалися ці вірші, у мізках поета ще досить кріпко возсідав внутрішній цензор, воздвигнутий туди, здавалось, на вічне правління тоталітарним комуністичним режимом. Він весь час підбивав під руку із самопискою і кричав: того не можна, те не так, те зайве... Знаючи здавна автора, я іноді диву даюся: як воно тоді не побоялося і вирвалося на білий простір паперу... Звісно, перед виходом у світ книжки, уже з новітніх позицій, можна було децю підправити, осучаснити... Але – до честі поета – він цього не зробив.

– Чому? – поцікавився прямо.

– Не хочу бути героєм заднім числом, – теж прямолінійно відповів поет і зітхнув, додавши: – Їх і так у нас доволі багато розвелось.

Бути чесним у творчості – чи не найголовніше правило митця. І приємно відзначити, що Анатолій Шкуліпа ніколи йому не зраджує. Певне, саме тому зірки над хрестами, як соціальне явище, помітили не лише в Чернігові, а й у столиці, що було зазначено досить авторитетними літераторами. Ця книга започаткувала новий етап у літературному процесі, зокрема, Чернігівщини – етап духовного прозріння, на якому вже торували свої стежки Дмитро Іванов, Василь Охріменко, Олена Шульга... Кожен осібно – і разом, що показали нові видання придеснянських поетів і прозаїків, які досить потужно влилися в повноводу ріку літератури вже нової – незалежної! – України.

ВЕЧІР ТРЕТІЙ

Якраз випадок і організував нашу наступну зустріч. Була Покрова – дуже шановане в народі свято. Здавна саме до нього селяни завершують усі польові роботи, військові, вважаючи її своєю покровителькою, повертаються із літніх таборів, а вагітні жінки просять її надійного заступництва. А ще 14 жовтня, на Покрову, по всій Україні відбуваються гучні ярмарки і храми.

Золота осінь 1993. Під час святкування 1000-ліття Ніжина. На сходинах знаменитої гімназії вищих наук князя Безбородька. Студенти вітають відомих своїх випускників письменників Володимира Морданя, Євгена Гуцала, Леоніда Горлача, Олексу Юценка, Анатолія Шкуліну... Крайній справа – декан філологічного факультету професор Григорій Самойленко.

За дивним збігом обставин... Хоча, що тут дивного, у вже згаданих мною Калужинцях, що на Срібнянщині, був храм. І стікається на нього, а потім і на похрамини, люд із Сокиринців і Васківців, із Охіньок і Прилук, Ромнів і Лубен, і навіть зі стольного Києва... Не їдуть лише з Ніжина, бо на Покрову у Ніжині ярмарок. І ярмаркують тут люди гучно, весело і з достатком. Ніжинський Покровський ярмарок сягає своєю історією у сиву давнину, на сотні років, і з'їжджаються на нього люди з усіх куточків України і прикордонних областей Росії та Білорусі.

Чого тут лишень не знайдеш – кептарики та хутра з Галичини й Закарпаття, меблі з Буковини, вина з Криму та Молдови, кавуни з Херсонщини, галушки та шинка з Полтавщини, крам із Слобожанщини. Та найбільше товарів – місцевого виробництва: риба й ковбаси, сало всіх можливих сортів, сири різного гатунку і якості – куди тій Голландії!.. Та хіба все помітиш, коли очі розбігаються?.. Одні славетні ніжинські огірки чого варті...

А ще виносять свої вироби теслі і бондарі, ковалі і бортники, ткалі і вишивальниці, богомази і художники.

А яких пісень почуєш на ярмарку! Співають усі – професіонали й аматори, заслужені і не дуже, справді народні і ті, за яких уже співає сивуха.

А як матюкаються!.. Великодержавна класика, іржавими плугами ворана в наші покалічені душі... Молодь танцює й співає, чоловіки п'ють, жінки сваряться... Ну, чим не ідилія?.. Хоча – скоріше для жарту...

Але чого гріха таїти, у Ніжині співати таки вміють... Тому, що вчать цьому і в школі мистецтв, і в музичній школі, і в училищі культури. І в славному Гоголівському вузі, на музичному факультеті. А ще ж маємо свій театр, та ще більш як зо два десятки храмів і монастирів, і в кожному – хор, хай і невеликий. Але ж дзвінкоголосий! То ж не дивно, що ця земля дала Україні і Марка Бернеса, і Аллу Кудлай, і брата та сестру Анісімових та ще з десяток менш відомих, але надзвичайно перспективних співаків. У місцевому вузі ставили голос самому Федору Стравінському... А який хоровий колектив створив у інституті Віктор Іконник!.. Легенда!..

Того дня, набазарувавшись, я вже збирався додому. Але серед гамору міської площі я раптом почув кринично-чистий дівочий голос. Пісня покликала мене – і я підійшов до гурту. Співали дівчата з училища культури. Співали задушевно, щиро, натхненно.

Пісня зривалася вгору над гамором міста і летіла аж під небеса. І нічого в світі кращого вже не було.

Дівчата співали про красу осені і про втрачене кохання. І слова пісні тугою лягли на серце.

Біля мене сумно промовила жіночка середніх літ:

– Як гарно... І хто ж такі пісні пише?

– Наші ж і пишуть, – сяйнула усмішкою одна з дівчат, що співали, – Іван Синиця і Анатолій Шкуліпа, – і уточнила: – Іван Іванович ось акомпанує нам, а Анатолій Григорович десь тут поряд був...

Я сахнувся: «А чому б це старого приятеля із святою Покровою не привітати? Чим не нагода й про рідні Калюжинці згадати?..» Звівся навшпиньки і зовсім недалеко побачив його високу статну постать.

– Агов! – махнув рукою.

Анатолій хутко оглянувся і привітно махнув рукою у відповідь, мовляв, іди сюди...

Ми блукали ярмарком десь ще з годину. Зрештою, втомившись, сіли на колоді понад берегом Остра.

– Ну, що, по чарчині та згадаємо юність нашу кипучу? – збадьорено запропонував я.

– Там, де кипіло, там і залишилось... – відмахнувся Анатолій. – Тут і так радості багато... Давай ліпше осінь послухаємо...

Ми помовчали. Згадавши нашу попередню зустріч, я запитав:

– Толю... Ти не полишив пісні писати?.. Після студентства – нічого не чув більше...

І вже наполегливіше:

– Чи училище культури друге дихання відкрило? До речі, як тобі там працюється?

– Коли місцеве керівництво продало на аукціоні «Союздрук» пройдисвітам, нові власники запропонували... не золоті, але й не піщані гори...

Я сказав: якби працював такими методами, то не ви б купили «Пресу» (так тоді підприємство називалося), а я...

Забравши документи, вийшов на вулицю... У тисячі безробітних і нікому не потрібних людей.

Зустрічаю знайомого, перекидаємося словами, як ведеться. Аж іде ще один знайомий (його) – нашою най-

головнішою в Ніжині вулицею, Гоголівською. От і запитав знайомого: чи не чув, бува, де б на роботу чоловікові влаштуватися. А він одразу: знаєш директора училища культури? Там саме заступника потрібно, з адміністративно-господарської частини...

Людмилу Лаврентіївну Єрмольченко я знав давно. З чим, думаю, чорт не жартує, поки Бог спить? Та й пішов прямисінько через площу, по Овдіївській...

Людмила Лаврентіївна подивилася на мене недовірливо. Бо не повірила в благодатні метаморфози. І в той же час – який із поета господарник?.. На її місці я б усіх брав лише на рік, а тоді б продовжував контракти з тими, хто хоче і вміє працювати... Ось так і прижився... Голову собі забиваю культурою і мистецтвом, а вони – мною...

Треба сказати, це – те, чого мені довгий час не вистачало. В училищі я багато чому навчився, став розрізняти бемоль і бекар, перестав плавати в тактах... Навіть розібрався, хоч і з великим трудом, що таке вокал... Бо досі, особливо під натиском філологічної освіти, яка виробила в мені професійну звичку смакувати слова по складах, те слово так і розділялося в мені на частинки, кожна з яких мала своє самостійне і в той же час – об'єднане значення.

Знаний ніжинський музикант Микола Коваленко зробив аранжировку не одного десятка пісень Анатолія Шкуліпи.

Я й раніше писав пісні, але значно рідше... Вони жили в мені довго і потихеньку. І ніхто й ніколи їх би не почув, якби не училище. Микола Серета, Іван Синиця, Леонід Міклушов... Особливої співпраці не було, на жаль, і все ж таки ми дещо спромоглися разом створити... Як, до речі, і з Володимиром Багмутом... Але найважливіше – інше. Я майже розібрався, особливо з приходом в училище Миколи Коваленка, з нотною грамотою. Навчився сам записувати мелодії, які переслідували мене все життя. Тепер хоч зберігаються вони на папері, який я дуже люблю.

– Виникнення збірки «Релігія кохання». Який її резонанс?

– Я прийшов працювати в училище в золотий для творчості час. Не отримували ні зарплати, ні стипендій. Не було грошей ні на що. Всі сиділи на вулкані незадоволення і накопичували в собі злість до всього, і один до одного – в найпершу чергу, якщо хтось виявлявся вдатніший... Працювати мені стало – одне задоволення: переважно – сиди й пиши... Чи вірші, чи музику, чи прозу... Та хоч анонімки – кому яке діло?! Всім хотілося грошей, а їх ніде не було.

Трохи переваривши в собі ситуацію, порозкладавши все на полицях, я несподівано дійшов висновку: треба негайно зробити книжку про кохання! Чисту і світлу – як роса у вранішніх промінчиках.

Чудні наші люди! Вони хочуть неземного кохання, але – на землі. А так не буває. Тому й неземне, що понад землею... І понад тими бідами, які обсідають зусібіч... Зумій лише піднятися над ними – і вони самі собою зникнуть, бо здрібніють нараз перед тим великим почуттям, яке тільки й може переповнити людину.

Не хочуть. Навідріз відмовляються. Носами крутять гонористо. Долі одне одному калічать, та найбільше – дітям своїм дорогоцінним.

Дещо в мене було написано ще із студентських років. Дещо – занотоване, але обірване на півдорозі... Я смикнув за чарівну ниточку, як у казці, і на мене полився чарівний водоспад любовної лірики. І сам такого щедрого дощу не чекав.

Коли вийшла книжка, дружина впевнено сказала, прочитавши:

– Здурів на старості літ...

– Я й був такий, просто ти не помітила, – як завжди, не поліз у кишеню за догідливим словом.

Релігія кохання – це щось неймовірне... Передусім – для мене самого. Працюючи над нею, я відчув таке творче піднесення і таке блаженство від нього, яке рідко буває. Для мене раптом зникли всі труднощі... Я міг заримувати будь-яке слово і будь-яке – перетворити у вірш про кохання... Досить довго накопичувався у мені цей колодязь почуттів, доки – нарешті! – полився через край...

Знаю, що, як і попередню мою збірку (зовсім протилежну за звучанням), знайшлися люди, які прочитали мою «Релігію» за один присід. А хіба це не нагорода авторові?!

Моя душа кричала: є іще чисте кохання! Не затоптали його повсюдною порнографією і розбещеністю!

І, здається, мене почули. В усякому разі – я на це дуже сподіваюся.

Та цієї б збірки ніколи не було, якби... не один чоловік.

Зустрічаємося якимось на розі дрібненьких старовинних вуличок, на які так багатий древній Ніжин, перекидаємось про новини, політику... От Сергій Левченко, який родом теж із Прилуччини, і говорить:

– Що ти ждеш із моря погоди?! Приходь у вихідні чи в обідні перерви і набирай на комп'ютері книжку... У тебе ж є...

– Знайдеться, – зам'явся я, бо ніколи з комп'ютерами не мав справи.

– Та не переживай, – заспокоїв земляк. – Я скажу – і дівчата покажуть, як це робити... Ти ж на машинці друкуєш?

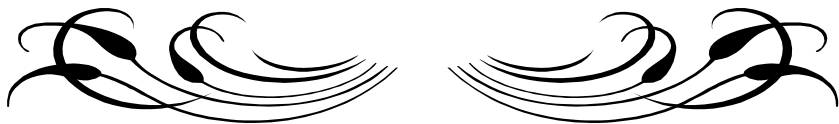
– Друкую...

– Ну, тоді й на комп'ютері зможеш.

Отак короткими перебіжками і до висотки дістався. Редактором зголосився бути знаний поет Леонід Горлач, який посприяв тому, щоб вона вийшла під егідою такого шанованого і авторитетного в Україні видавництва, як «Дніпро». Шкода лише, що тяжка недуга скосила ще зовсім молодого Сергія Левченка, ініціативного і винахідливого керівника новоствореного в Ніжині Центру підприємництва. Нещадно поточений хворобою, він в останні місяці свого життя до всього збайдужів, і я так і не дізнаюся, чи й дочитав він книжку, яку я подарував йому першому... Бо з нього починалася її дорога у світ до читача.

Другим був директор закритого акціонерного товариства «Ніфар» Микола Олександрович Діденко, фінансова підтримка якого стала найвідчутнішою.

Ось так і творю – між утратами і здобутками.

ЛІРИЧНИЙ ВІДСТУП-4

Не стану нічого вигадувати – процитую, що сказав сам автор до своєї найбільш ліричної збірки. Прочитав – наче вогненний вихор прогоготів-прокрутився в душі... Іноді продовжую ловити себе на думці: як таке й витерпіти можна, щоб не звихнутися?.. Тому цілком виправдано, що автор дуже часто вдається до такого художнього засобу, як гіпербола... Перебільшення в коханні – на кожному кроці. І в той же час – нема нічого світлішого й прекраснішого за нього.

* * *

*Якби не кохання, ми б ніколи не стали людьми!
Але знову перетворюємось у звірів, повіривши теле-
візорам і сумнівному читиву, звідки повсюдно пропонують по-
займатися коханням.*

*Як просто!.. Натиснув кнопку – і вже тебе кохають.
Натиснув ще раз – і вже ти найдорожчий у світі.*

Анатолій Шкуліна

* * *

*Нині такий час, коли всі вдарилися в політику. Але хіба є
вища політика за любов?! Тільки вона – незмінна правителька
наших сердець і мрій. Тільки вона – найпотужніший рушій
прогресу. Все, що відбувається довкола нас, завдяки любові.*

*А в любові – завжди два крила. Радість і страждання. І
коли ще недавно страждати в нас ні від чого було, як запевняли
радянські ідеологи, а вслід за ними – послухні критики й
цензори, то зараз цих страждань уже ніякими греблями не
перегатити.*

(З анотації до „Релігії кохання“)

* * *

Під час читання цієї книги, як ото снігова лавина (тільки гаряча) з високої гори, наростає невимірне і незбагненне почуття... І як воно тільки вмістилося в поетових грудях?!. Як не розірвалося там, мовби зачеплена ненароком міна?!. За-те – прокотилося по схилах душі пекучою магмою, прошипіло, нещадно випікаючи живі місця, – і димом сходить...

Бачили обсмалене блискавкою дерево?.. Це ж скільки часу потрібно, щоб оговталося воно і знову зазеленіло?.. Та й чи відродиться коли сповна?

Поетова душа так само. Ніхто цього не бачить і не відчуває. Думає, що це легко й просто. Що там?.. Береш ручку і пишеш... Але хто пройметься тією писаниною, якщо вона з пальця висмоктана?!. Хто повірить у страждання?..

Мільйони разів говорилося:

– Ти найкраща у світі...

Які прості слова!.. І в той же час – яка це сильнюща гіпербола, якщо вулканом вивергається із кратера зболеного серця!..

Вода ціннішає лише тоді, коли нестерпно хочеться пити. А так... На неї можна й уваги не звертати... Як і на почуття... Якщо вони не від того, від кого ждеш...

* * *

*Стань моєю піснею,
я відлунням стану.
Стань моїм промінчиком –
тільки не останнім.
Обізвись вербичкою
та й понад травою –
Навіть проти вітру я
повернусь луною.*

*Стань моєю тугою,
тільки щоб відчула,
Як вона до трепету
серце сколихнула.
Стань моєю думкою,
сонцем стань нетлінним,
Я на все погоджуюсь,
лиш не стану тінню.*

ПРИХОДЬ У ГРАФСЬКИЙ САД

*В самоті пересилю досаду,
Запізнілих думок наряду
І по стежці до Графського саду
Юним графом до тебе прийду.*

*Натомилося наше чекання.
Що цвіло, відійшло в небуття.
Буде зустріч, як спалах світання,
Буде трепетний щем каяття.*

*Буде знову гроза понад садом,
Буде вітер терзати плече.
А ми тихо край світу присядем,
Доки злива нудьгу досіче.*

*Горобинава ніч над шляхами
Заламає, мов руки, гілля.
Не погасла свіча поміж нами,
Пломеніє і манить золя.*

*Приходь у Графський сад,
Де горобини вряд
І тисячі принад
На стежці звад.*

*Хоч мить яви назад,
В забутий Графський сад,
А там – хоч зорепад,
А там – хоч град.*

ПОДИХ НОЧІ

*Ночі жаданої подих останній
Вдарив легенько у дзвони роси.
По золотому промінню, коханий,
Ти мене в думи свої віднеси.*

*Очі заплющу і тихо долину...
Доки веселка росу не доп'є,
Слухати буду крізь тугу долину,
Як надривається серце твоє.*

*Млітиму довго, аж поки не стане
Ні висоти,
 ні повітря,
 ні слів..
Наніч – покійно в обіймах розтану,
Вранці – воскресну із маєва снів.*

** * **

*Відкладу розбиту ліру –
Вже межі дійшов.
Не чекав, та і не вірю
Я в твою любов.*

*Якщо зблисне випадково,
Наче водограй,
Заховай у тень вербову
І не відпускай.*

*Одягнися у зелене,
Подивися в даль.
Не пускай любов до мене,
В ній – моя печаль.*

*Якщо хочеш посягнути
На мої чуття,
На прощання дай отрути...
В бартер...
На життя.*

*Із твоїх долонь візьму я
Все, що піднесеш...
Ех, мій коню!..
Дивна збрюя...
Б'ється срібна креш.*

** * **

*Ще зроду так не томила знемога.
В чеканні – межі не дійшовши,
У тебе до мене предовга дорога,
А в мене до тебе – ще довша.*

*Вербовим корінням сплелося терпіння.
Який пересилити біль ще?!
У тебе до мене клекоче стремління,
А в мене до тебе – ще більше.*

*Довкіл зачаровує нас щебетання.
Розтали останні тумани.
У тебе до мене три моря кохання,
А в мене – аж три океани.*

** * **

*Якби міг, я б процитував усю цю книжку. 2002 рік став для письменника справді етапним. Шкода, що на полицках лише небагатьох щасливчиків (бо мізерним накладом) з'явилася нова поетична збірка Анатолія Шкуліпи „Релігія кохання“, видрукувана під егідою престижного київського видавництва „Дніпро“. Не треба далеко заглядати, щоб сказати, що вже сама назва книги глибоко філософська, і не лише тому, що використано таке містке і неоднозначне слово, як **релігія**, а передовсім тому, що вжито воно в зовсім несподіваному ракурсі, поряд зі словом **кохання**, яким прийнято позначати поняття абсолютно віддалені від релігії.*

Ви лишень заглибтеся у зміст поєднання цих двох всеосяжних понять: кожного зокрема і разом!

Релігія – це сповідування певних канонів, дотримання давніх культових ритуалів, оспівування визначених людських чеснот... А кохання – як вибух людських почуттів і пристрастей... Це – почуття, яке й досі ніким не унормоване, бо кожного разу може легко вискочити поза межі не лише церковного, але й світського життя.

Отак, глянувши на обкладинку, можна скептично усміхнутися. Мовляв, автор удався до поєднання зовсім непоєднуваного... Ох, уже ці писаки!.. До чого вони тільки не вдаються, аби лише голови людям задурманити!..

Аж ні!.. Анатолій Шкуліпа не лукавить перед читачем і світом. Уже з перших віршів збірки переконливо доводить цілковиту аргументованість назви. І, чим далі зачитуєшся, тим повнокровнішою рікою тече поезія. І стає видно, що поет не прагне до чогось надзвичайного, він просто ставить кохання над усе і возводить його, як найважливішу релігію життя на землі. Він глибоко усвідомлено поклоняється коханням, як вищій силі, що керує життям людей і постійно панує над

їхніми почуттями та думками, повсюдно возвеличує людину і кличе її до активних дій – не ради себе і своїх забаганок, а заради іншої людини, що, зрештою, визначає головну сутність нашого призначення на землі.

Здавалось би, писано вже й перетисано про це...

Звертаюся – найперше – до визнаних авторитетів у літературі, щоб іще раз підкреслити, наскільки відповідальна це тема – кохання, пишучи про яке досить легко збитися на манівці і просто-напросто, як заць між трьох сосон, заблукати-загубитися між трьох казаних-переказаних слів.

Поезія – це якраз той вид мистецтва, де однозначно межую, тим більше – між почуттями, ще нікому не вдалося провести. Мовляв, отут – трохи суму, а отам його зовсім немає... Чи ще якісь теревені у такому ж плані, які, звісно, лише заплутають наші розмірковування...

Тому чітке проведення меж між людськими почуттями залишимо психоаналітикам, якщо вони намислять колись узятися за цю нележку справу.

Я ж... Наспів вихоплюю цитати – лише по два рядки з кожного поета, оскільки не ставлю собі за мету аналізувати їхню творчість, а лише принагідно хочу накреслити хоч певні паралелі, аби зазначити, що поміж ними таки ще існує неосвоєний у інтимній ліриці простір.

Іван Франко:

Я понесу тебе в душі на дні
Облиту чаром свіжості й любові...
(„Хоч ти не будеш цвіткою цвісти...“)

Володимир Сосюра:

Та на тебе, чужу і кохану,
я і славу б свою проміняв.
(„Коли потяг у даль загуркоче...“)

Микола Вінграновський:

Ти тут! Ти тут! Кохана, ти – як світ.
Початок і кінець твій загубився...
(„Ти тут!“)

Дмитро Павличко:

Моя печаль тебе не поневолить,
А тільки радісний розбудить щем.
(„Сріблиться дощ в тоненькому тумані...“)

Чотири меридіани, які наскрізно протинають паралелі наших почуттів.

Ось вони – найавторитетніші проповідники релігії кохання!.. Хоча, якщо бути повністю аргументованим і точним, то... вони цього й не знали... Проповідники кохання – так!.. А от у поєднання зі словом “релігія”, то це вже суто Анатолія Шкуліпи визначення. Мало писати вірші про любов... Важливо осмислити: для чого це? І ради чого? Звичайні людські почуття, піднесені в наших душах до рівня Бога, – не можуть бути брудними. У них абсолютно відсутня тваринна похоть. Кохання – це те, що робить людину кращою, навіть тоді, коли воно нерозділене.

У літературі кожного народу є немало поетичних рядків, які стали вершиною красного письменства. Проте, як не дивно, і як мені передовсім здається, саме з названими літературними постатями, нібито й випадково вихопленими іменами українських класиків, найбільш асоціюється назва і три розділи книжки, яку бодай поверхово хочу проаналізувати.

По-франківському, філософськи-глибинно, осмислює автор назву і проблематику збірки.

Перший розділ, як саме навіяння, „Передчуття тебе“ – це сосюринська романтика молодого кохання.

„Із колодязя ніжності“ – другий розділ, поезія в якому джерелиться і, як у Вінграновського, доповнюється децю елегійним почуттям – любові, що досить органічно переростає від просто коханої людини до рідної землі, до всієї України.

Третій розділ „Течія – посередині“ являє собою цикл згущено драматизованих роздумів про складнощі любовного почуття, що, як і в Павличка, часто трансформується у поглиблені філософські рефлексії.

І разом з тим, учитуючись у вірші Анатолія Шкуліпи, з особливою приємністю хочеться відзначити його неповторну індивідуальну манеру. На його художній палітрі постійно межують надзвичайна простота викладу і свіжа образність, що доволі часто звучить афористично – чи не найвище досягнення будь-якого митця.

Як жінка, ти зовсім мені не цікава,
Бо в тебе немає вогню.

І водночас – по-франківськи фатально:

Нема життя мені без тебе,
Але з тобою теж нема.

Оця безмежна відкритість і ще більша щирість почуттів ліричного героя (а ним, як переконливо здається, дедалі виразніше виступає сам автор), і перетворює вірші на довірливу сповідь. І глибина й ненав'язливість цього почуття неминуче передаються читачеві, спонукаючи його до перегляду себе, своїх тасмних намірів і вчинків, зрештою, – до очищення, хоча б перед самим собою.

Якби ти знала, як моя душа
Карасться і стогне за тобою...

Як зазначив у своїй рецензії на збірку старший викладач кафедри літератури Ніжинського університету імені Миколи Гоголя, поет Олександр Гадзінський: „Ведеться розмова про найсокровенніше на рівні сердець. Нікому нічого не на-в'язується, саме собою впливає з драматизму ситуації“.

Найтонші нюанси найвищого людського почуття Анатолій Шкуліна висвітлює рідкісно багатогранно і зусібч. Зачитуєшся – і ще глибше поринаєш у шалено-прекрасний вир кохання. Барвиста пристрасть дихає буквально з кожного вірша, викликаючи і посилене биття серця, і неймовірні спалахи емоцій, що, на перший погляд, мають усе зруйнувати, а насправді – непомітно зцілюють духовно і додають сил.

Любов мене випалює до тла,
Та я у ній увесь не вигораю.

Боже!.. Звідки вона й береться, ота непроминуца енергія, з якої постійно живиться вогонь любові?! Отже – це є перспектива для розвитку життя. І зовсім не обов'язково вдаватися до палких освідчень за допомогою пристрасно вимовлених, але таких прямолінійних слів. Справжнє почуття любові передається через енергію буття, часу, простору... Її можна просто відчувати, ту священну і неповторну енергію... Бо це – енергія серця, найпотужнішого у світі реактора почуттів, що здатні зруйнувати будь-які перепони.

На відстані нездійснених бажань
Ніщо на світі так не відчуваю,
Як губ твоїх розцвічену герань,
Яку вустами трепетно торкаю.

Яка сила і яка свіжість вислову!.. Одне лише слово „герань“ чого варте!.. Тут і губи коханої зразу уявляються, і вікно, де ця невибаглива домашня квітка постійно сумує в горицику, і неминуче – стежка у світ за склом, по якій ось-ось просто зобов'язана прийти... любов...

Автор глибоко переконаний, що найпростішу у світі молитву, яку одна людина обов'язково повинна дарувати іншій, достеменно знають усі.

– Я тебе люблю!..

І не треба нічого вигадувати. Не треба мудрувати чи вигинатися. Ці слова здатні творити чудеса – звісно, якщо мовлені від душі і не тоді, коли на них уже втомилися чекати.

Саме тому вкрай вистраждане серце ліричного героя наскрізь пронизує своїм криком галактику:

О, Боже!
В безвісті огрому
Лише одна зоря сія.
Не віддавай її нікому,
Вона моя, моя...
Моя!

Візьму на себе сміливість потвердити, що це – рідкісна книга, оскільки її ліричний герой – від сторінки до сторінки – буквально вражає розмаїтістю своїх найсокровенніших почуттів... Біль і захоплення, радість і печаль, співчуття і співпереживання, фатальне розчарування і глибока переконаність у силі свого кохання... Важко навіть уявити, як могло уміститися все це в одному серці!..

А він іще й філософствує...

Якби ж то знати, що збунтує кров,
І що мене стривожить і стриножить!..
Ця річка називається Любов,
І я перепливти її не можу.

Така книжка, на переконання багатьох фахівців, із якими мені доводилося обмінюватися враженнями, є ваговитим

внеском у скарбницю української інтимної лірики. Тому вона цілком закономірно була відзначена літературно-мистецькою премією імені Михайла Коцюбинського.

Одначе, й це не кінець у розмові про любовну лірику поета. Гадаю, найбільш показовим тут буде коротенький лист, яким відгукнувся до Анатолія **Микола Турківський** із Прилук відразу після прочитання його „Релігії кохання“. Так-так, точнісінько за Чеховим: якщо на початку п'єси на стіні висить рушниця, то колись вона обов'язково повинна вистрілити! Якщо пам'ятаєте, Микола Петрович, один із засновників Чернігівської організації спілки письменників, ще тільки-но Анатолій ступив на поетичну стежу, із молодечим запалом бабахнув по ньому з обох стволів: так не пишуть!.. Добре – хоч охоти не відбив. Тепер же він, десь через тридцять п'ять років, із радістю відгукнується:

„Я давно вже причастився до твоєї книги лірики, книги кохання, до „Релігії...“ Мав таку насолоду читати вечорами, коли вляжешся уже „на дачі“ після рабських робіт всіляких у селі, в Линовиці.

Твої поезії повнили мене силою. Мені здається, що ти в них показав різні відтінки кохання, навіть більше того... Їх стільки, що й не полічити. Як полотна гарного живописця у переливах і з'єднаннях різних фарб – так, здалося, й мені.

Без ніяких захвалювань можу сказати, що ти – молодчина!“

Такі постріли дуже потрібні для митців. Вони хоч і раять, проте лиш для того, аби ввести в їхню душу цілющий бальзам: все-таки треба знати, що когось твоя творчість хвилює!

– Ну, якщо по правді, Анатолію, звідки така велика і багатогранна любов? Чи побажав би ти такої іншим людям?

– Не дай Боже!..

– Чому?

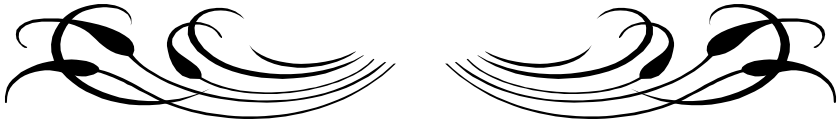
– Велика любов – як і велетенський камінь... Хто його піднесе?.. А схитруєш правдами й неправдами, підставиши-ся – все одно десь привалить.

Не знаю, з якої любові народився я, але, що на її шляху поставало багато протиріч, це – безперечно. У моїх батьків була дуже серйозна молодість, що й наклало на мене чи не найпомітніший відпечаток.

– Проза... Драматургія... Теми, мотиви... Де що публікувалося?

– Все це, по суті, залишилося на задвірках великої імперії, як написав колись знаменитий Валентин Пікуль. Деякі не значими оповіданнячка я встиг опублікувати в газетах. Але то так – лише проби молодого пера. На цілих два з гаком десятиріччя застряв я зі своїм романом. Лише трошечки не встиг дорватися до читача, як мене разом із видавництвом «Радянський письменник» і всією державою застукало страшенне безгрошів'я. В Українському центрі духовної культури розсипали набір драматичної поеми-легенди. Є ще дещо, але що про нього говорити? Книжки новітні читалися, а моїх не читав навіть я сам. І це мені болить нестерпно. Бо робить мене неповноцінним. Не до кінця реалізованим, що надпекельніше для митця. Досить часто почуваюся кактусом, який десятиліттями з усіх сил натужився зацвісти, а як пора настала, – запроторили безжалісно в непроглядний та ще й завалений усіяким мотлохом льох. Мовляв, скільки хочеш цвіти, скільки хочеш силкуйся здивувати, але хто тебе там побачить?!

ЛІРИЧНИЙ ВІДСТУП-5

Не буду нічого нового вигадувати, говорячи про художню прозу Анатолія Шкуліпи. Переступлю через поріг скромності і процитую сам себе, тобто – наведу повністю рецензію, яку я написав щойно після знайомства з його першим і поки що, на жаль, єдиним друкованим романом. Звісно, цю рецензію можна було б розширити і поглибити, на що твір заслуговує безперечно, однак я цього не роблю, бо мав тоді зовсім іншу мету: скоріше донести до читача мою радість про творчий успіх земляка уже на іншій літературній ниві.

На крутозламі долі

Нещодавно у столичному видавництві „Український письменник“ побачив світ роман нашого земляка, члена Національної спілки письменників України Анатолія Шкуліпи „Будемо живі“. Відомий широкому загалу читачів передусім, як поет, автор кількох збірок лірики, а тому вихід прозового твору, та й ще такого великого соціального полотна, викликав беззаперечну зацікавленість, як у офіційної літературної критики, так і в широкого читацького загалу.

Надзвичайно точно і правдиво у своєму передньому слові сказав рецензент роману поет Леонід Горlach: „Написати справжній роман – значить, звершити творчий подвиг. Анатолій Шкуліпа зумів це зробити в даному творі, тому епічне полотно так насичене добірним ліричним словом, а літературні характери, взяті й зліплені з життєвого матеріалу, запам’ятовуються надовго“.

Так, на створення роману автор затратив чотирнадцять років власного життя; ще майже десять років твір чекав у видавництві часу, коли зрештою з’являться фінансові можливості на його видання.

За жанром це – соціально-психологічний роман, у якому описуються події кінця 60-х років минулого століття із заглибленням у Велику Вітчизняну війну, яка нещадно

понищила і перекрутила людські долі. Автор у своєму творі показує, яка коротка відстань від кохання до горя і як потім вводиться іти, щоб повернути втрачене. Можна розчавити все, навіть бажання жити, і скільки треба тоді людських зусиль, аби по тонюсінській волосинці надії вибратися з чорної безодні.

Отож, провідною темою твору є змалювання життя українського села повоєнних років та місце людської долі у соціальних катаклізмах того часу. Саме на тлі соціальних подій розкривається і доля головного героя – Леоніда Берізка, його матері Марії Прокопівни, його товаришів із університету і Зої Коваль.

Тематична палітра роману надзвичайно багата. Якщо говорити про його соціальний аспект, то це – тема війни, тема входження трагедії війни у людські долі, тема повоєнного суспільства, і – особливо яскрава – тема повоєнного села, тема сталінських репресій і відгомін їх у людській долі, тема голодомору 1933-року, тема партійного керівництва суспільним життям, тема зради і морального занепаду особистості.

Якщо ж говорити про психологічний аспект роману, то це – тема святої материнської любові, тема моральних стосунків у колективі; це – романтика щирих почуттів кохання, це – етика професійних стосунків, це – відродження історичної пам'яті народу, збереження його національних традицій, тема дружби.

Говорячи про спектр проблематики твору, хочеться відзначити його актуальність та сьогоденність. Серед провідних проблем твору – проблема людських стосунків, проблема професійної порядності журналіста, проблема екології людської душі, проблема села та його відродження, проблема підбору керівних кадрів, проблема ставлення людини до природи та багато інших.

Аналізуючи сюжет роману, варто зазначити, що він надзвичайно динамічний. Не зважаючи на те, що роман охоплює значний часовий проміжок, події у ньому розвиваються надзвичайно стрімко, а тому читач постійно знаходиться у певному інформаційному потоці, що, поза сумнівом, підвищує зацікавленість до читання роману. За моїми підрахунками у романі розроблено вісімнадцять сюжетних ліній. Вони різні за тривалістю та гостротою викладу, але, до честі автора, всі завершені і доволі вміло скомпоновані. І я цілком погоджуюсь із думкою старшого редактора видавництва „Український письменник“ Василя Омелянчука, що „книга не

однопланова. І зовсім не детективна, це – історія, хоча й не без елементів пошуку, що додає оповіді своєрідної захопленості“.

Говорячи про головний конфлікт роману, варто зазначити, що він лежить у соціальній площині. Якщо його означити коротко, то це – людина і суспільство, в якому вона живе. Саме у такому поєднанні постійної протидії виживають і в певній мірі вирішуються усі конфлікти.

Відірваність реального людського життя від рекламованої соціальної ілюзії і спричиняє соціальний конфлікт. Театральність соціалістичного буття бачать усі позитивні герої роману. Про нього розповідає у приватних розмовах із Леонідом Берізком і директор школи Максим Григорович, і декан історичного факультету Інокентій Савич, і сільський батьюшка. З головною героїнею роману Зоєю Коваль про це веде розмову редактор газети Павло Герасимович, досвідчений журналіст Дмитро Дмитрович, сільський філософ і пастух дід Матвій. Саме у цих бесідах і формується світогляд молодих людей, їх життєва позиція, яка, власне кажучи, сьогодні і привела нас до зміни соціального устрою.

Досліджуючи авторську позицію у творі, можна зазначити, що автор надзвичайно делікатна людина. Він не нав'язує читачеві готових висновків чи переконань, а через зіставлення життєвих явищ, людських характерів, підводить читача до самостійних узагальнень, вибору власної життєвої позиції.

За композиційною побудовою роман складається з двох частин: „Подих зустрічі“ та „Папороть зацвіла!“, до яких входить 108 розділів, по 54 – у кожній частині. Загальний обсяг роману становить 445 сторінок друкованого тексту.

Аналізуючи систему образів роману, варто зазначити, що вона розгалужена і включає в себе представників усіх соціальних груп населення. Причому герої, які мають негативний соціальний статус, зустрічаються і серед керівної партійної верхівки і серед журналістів, і серед звичайних працівників сільського господарства. Та, все ж, переважає більшість героїв роману – люди чесні, порядні, працьовиті, бо саме на таких тримається наше життя; дякуючи їм, добро перемагає зло. Проте на образах кількох головних героїв роману хочеться зупинитися детально.

Перш за все, це стосується головного героя твору – Леоніда Берізка. Він – студент-випускник історичного факультету Київського державного університету імені

Тараса Шевченка. Саме у його слова і думки автор вкладає міркування про ущербність існуючого ладу, про необхідність збереження національних традицій та історії українського народу. Це – чесна, порядна, працьовита молода людина, яка не лише сама набула ґрунтовні знання з фаху, але від учителів своїх усапдувала кращі риси справді українського інтелігента.

Саме такі молоді люди, озвучені письменниками-шістдесятниками, згодом візьмуть на свої плечі тягар боротьби за незалежність. Не випадково ж автор роману епіграфом до обох частин свого твору взяв душепроникливі рядки з вірша Василя Симоненка „Лебеді материнства“. Інша головна героїня, Зоя Коваль, – молода журналістка районної газети. Вона не має спеціальної освіти, лише мріє про неї. За її плечима – середня школа та „університети“ життя. Проте чесність, принциповість, уміння розібратися у людях допомагають їй оволодіти професією газетяра. Вона щира у всьому: у роботі, у ставленні до людей, у коханні... І ця щирість така правдива і реалістична, що змушує читача з оптимізмом дивитися у майбутнє.

Анатолій Шкуліна свій творчий шлях теж починає кореспондентом відділу сільського господарства Ніжинської міськрайонної газети, а тому добре знає життя редакційного колективу. Прототипи його героїв добре знайомі і ніжинцям, і старшому поколінню газетярів області. Це – і редактор газети Григорій Миколайович Зорка, і відповідальний секретар Юрій Аронович Каганов, і ще цілий ряд порядних людей. Не викликає сумніву той факт, що твір художній, у ньому достатньо домислу і художніх узагальнень. Частина героїв твору – образи збірні. Проте такі герої, як фотокореспондент Василь Гудзенко, літератор і журналіст Степан Довгунець теж мають своїх реальних прототипів і в багатьох епізодах доволі пізнавані.

Якщо ж говорити про головну ідею роману, то вона очевидна. Це – возвеличення материнської любові у нашому такому непростому житті. Це – гімн матері, яка не лише народила і виховала своїх дітей, а яка їх вистраждала; це – уславлення жінки-трудивниці, у якої болить серце не лише за своїх дітей, але й за увесь світ. Не буду вдаватися до детального аналізу сюжету роману, полишу змогу читачеві самому повною мірою оцінити цей твір. Процитую лише думку нашого земляка, народного депутата Володимира Бон-

даренка, який профінансував це видання: „Тепер я знаю точно, що книги беруться із життя. Якщо не вірите – прочитайте!“

На цьому можна вже було б і ставити крапку. Але мої роздуми над твором були б не повні, якщо б не сказати кілька слів про мову роману. Як справжній лірик, Анатолій Шкуліпа переніс із царини поезії на царину прози її кращі ознаки: високу образність, колорит художнього слова, емоційність мови. З цією метою він вдається до широкого використання тропів: яскравих порівнянь, звуконаслідування. У романі досить часто використовуються пісенні рядки, приказки. Мова героїв твору глибоко індивідуалізована.

Задля чого ж усе це робилося? Сам же автор на це дає відповідь: „Щоб зав'язка для життя у молоді зовсім іншою була. Кріпшою!“

Олександр Забарний

(журнал „Літературний Чернігів“ № 3 за 2005 р.)

* * *

У міськрайонній газеті „Ніжинський вісник“ (за 2 серпня 2008 року) розгорнутою рецензією на роман Анатолія Шкуліпи „Будемо живі“ виступила відома місцева поетеса Надія Івченко. Щоправда, це скоріше був відгук небайдужої читачки на широкоформатне полотно земляка, ніж суто рецензія у класичному її розумінні.

Пам'ять спрацювала миттєво. Понад три роки промайнуло, як і я прочитав цей роман, про що відразу ж відгукнувся в „Літературному Чернігові“. Ось де чудова можливість переконатися на ділі: то які ж сліди залишилися в мені від прочитаної книги?.. І чи залишилися вони взагалі?.. Чи вивітрилися, як і безліч книжок, які доводилося брати в руки за цей час?..

Свіжо... Зовсім свіжо повіяло на мене з тепер уже уявних сторінок роману... Виявляється, нічого не забулося і не притушилося. Досить виразно ожили події роману, заговорили герої... Брати-близнюки і їх друзі та вчителі, Зоя Коваль, матері, шофери, працівники редакції, діди і навіть фашисти... Колоритні фігури Довгунця і Кононенка, голів сусідніх колгоспів, фотокореспондента... Чи не найкраща оцінка твору, коли він не забувається і продовжує хвилювати і будити думку!..

З притаманною жінці емоційністю пані Надія висловила свої судження щодо роману, із якими я в цілому погоджу-

юсь. Одначе, два твердження авторки статті викликали у мене почуття, м'яко кажучи, незгоди і змусили знову вдатися до переосмислення чи точніше – доосмислення роману.

Пані Надія категорична у своєму твердженні: „Роман – історичний. Автор глибоко переживає трагедію Великої Вітчизняної війни для народу. І тут же правдива паралель: фашизм і сталінізм. Різниця – мала, бо обидві системи вивозили дітей у табори за колючий дріт...“ „Повинен по-дискутувати з шановною авторкою щодо жанру твору. На мою думку, роман „Будемо живі“ – соціально-психологічний. Анатолій Шкуліна не ставив за мету створити історичне полотно із притаманними для такого твору хроніками, конкретними історичними подіями, особами, деталями; з публіцистичними відступами та широким використанням епістолярії чи документалістики. Автор створив у романі таке соціальне тло, на якому доволі чітко проявилися характери героїв. Він надзвичайно реалістично передав не лише події, але й дух, колорит часу, в якому ці герої жили. Головні для нього не якісь конкретні історичні постаті чи герої, а особи, персонажі із їхнім внутрішнім світом, особистими переживаннями та судженнями, з конфліктами, які часто-густо переростають у один великий соціальний конфлікт – людини і тоталітарної, але зверху красиво припудреної, системи, в якій ця людина, здається, нібито повнокровно живе, а не існує. У романі десятки людських доль. Як маленькі потічки, що прямують до русла великої ріки, вони зав'язуються в єдиний вузол глибокого соціального конфлікту, щоб, зрештою, дійти до такого важливого висновку: так жити не можна! А тому автор так багато в романі уваги надає психології героїв: психологічному портрету, внутрішнім монологам, поведінці в екстремальних і суто побутових ситуаціях, а що найголовніше – він не нав'язує читачеві своєї думки в оцінці суджень і дій персонажів. Читач має все це оцінити з точки зору власних моральних та етичних уподобань і принципів.

Не був би я таким категоричним і в оцінці паралелі – фашизм і сталінізм. Стимулом до подібного заперечення слугують передусім яскраві долі героїв роману. Та й сама історична канва напрошується до порівнянь. Якщо для українського народу фашизм є ідеологією відверто ворожою, людиноненависницькою, яка потребує миттєвої реакції і протидії, то за досить тривалий час рожевої соціалістичної ейфорії в багатьох виробилося цілком пристойне ставлення

до сталінської епохи в розбудові небаченої у світі держави. Сприймавши комуністичну ідеологію як єдино правильну, герої роману проходять складний шлях морального прозріння... Щоб переконатися: чесна людина також ворожа для комуністичної системи... Та що там говорити про 50-70 роки минулого століття, коли ось уже два десятиліття незалежної української держави ця зловредна ідеологія живе в народі і вперто протидіє суто національній ідеї – українській! А тоді з ім'ям Сталіна вставали, ішли у бій, ба навіть на розстріл... Це велика трагедія нашого народу, а тому, ще раз наголошую, вона потребує індивідуального морального прозріння, а не пафосного узагальнення.

Якимось однобоким, як мені видається, є твердження Надії Івченко, що „Анатолій Шкуліпа і в прозі поет...“ Поза сумнівом, у романі ми знаходимо ознаки його поетичного стилю – заглибленість у природу, точність у доборі художніх означень, широке застосування тропів, неординарні метафори і порівняння, розмаїтий спектр естетичних переживань... Все це вигідно наповнює твір, особливо – коли автор вдається до змалювання пейзажів чи ліричних відступів, монологів а то й діалогів героїв.

І все ж, письменницький стиль Шкуліпи-прозаїка зовсім інший, аніж Шкуліпи-поета. Вражає його досконала заглибленість у епічний сюжет, велика увага до художньої деталі, яку він не губить, а постійно розвиває і вдосконалює завдяки філігранному шліфуванню психологічного стану героїв. Я цілком згоден із Надією Івченко в тому, що роман поліфонічний. Але, незважаючи на чисельність сюжетних ліній, твір вражає логічною завершеністю: жоден епізод, як мовиться, не завис, а дійшов до свого кінцевого розв'язання. Пані Надія у своїх нотатках, посилаючись лише на свої спостереження, порівнює Анатолія Шкуліпу із Михайлом Коцюбинським. Що ж, я не хочу піддавати бодай найменшому сумніву подібні сентенції. Проте не відмовлюся висловити свої. Мені здається, що письменницький стиль дискусійного нами автора бере потужні витоки із прози Панаса Мирного та Івана Нечуя-Левицького, а згодом і від молодших класиків української літератури – Григорія Тютюнника і Василя Земляка. І це лише укорінення, бо авторський стиль Шкуліпи-прозаїка лише виробляється, набуває своєї індивідуальності. Попереду шлях утвердження, а тут лише життєвого досвіду замало, тут має викристалізуватися художній талант майстра, який сприймає життя у всій його велетенській

палітрі. Наголошую це тому, що знаю: Анатолія Шкуліну постійно переповнює поезія, вона вирує в ньому, як ото пекуча магма у кратері вулкана, що проснувся і ось-ось почне вивергувати її у небеса... А якщо так – на прозу в нього просто не вистачить часу. Я не перестаю дивуватися, як він умудрився пройти під магмою і не згоріти, подарувавши українському читачеві таке пристойне художнє полотно. Переконаний: якби знайшовся режисер і втілив його на екрані, серіал би вийшов надзвичайно цікавий і захоплюючий.

– Редакторська робота... Упорядкування збірника «На пагорбах століть»... Праця над першою поетичною збіркою Володимира Прокоповича «Поza межами тіла»...

– Редакторська моя робота зовсім не значна. Вона могла бути вельми помітнішою, якби...

Зараз книжка «На пагорбах століть» видається достатньо примітивною у порівнянні з тими, які нам запропонували сучасні поліграфічні технології. А тоді, на зорі самостійної держави, це був неабиякий прорив.

*Осінь 1993. На святкуванні 1000-ліття Ніжсина.
Письменники Євген Гуцало, Анатолій Шкуліна, Володимир Мордань,
Володимир Сенцовський.*

Готуючись до 1000-ліття Ніжина і отримавши підтримку тодішнього голови міськвиконкому Анатолія Платоновича Романенка (на жаль, нині покійного), я немало енергії витратив тільки на те, щоб перебороти небезпідставне побоювання місцевих поліграфістів, що вони не зроблять достойного ювілейного видання, бо нема на чому. Але я переконав, що на даний час набагато важливіший сам факт зрушення видавничої проблеми в нашому місті із мертвої точки.

Книжка була зустрінута на «ура». Дві тисячі примірників розійшлися блискавично і вже ось другий десяток років роблять дуже корисну справу, насамперед – дають можливість підростаючому поколінню вивчати літературу рідного краю не з уяви, а на доволі пристойних зразках. У збірнику поряд надруковані твори відомих українських письменників, які – без сумніву – своєю присутністю зробили б честь будь-якій літературі, і твори молодих... Але всі вони нерозривно пов'язані з Ніжином – народженням, проживанням чи навчанням.

Через десять років я взявся за іншу роботу. Майже сто поетів, які на день упорядкування мешкали в Ніжині, зійшлися під обкладинкою з промовистою назвою «У храмі духу», бо, як мені здається, **що**, як не храм високого духу людського, має вивищуватися на вікопомних ніжинських пагорбах?! Та й узагалі... Що утримує Україну на шляху тисячоліть, як не її високий моральний дух?!

За тривалий час роботи над чужими творами я міг би зробити свою, власну, книжку, але цілком свідомо відклав своє убік, бо, вважаю, що колективний збірник необхідніший нашому читачеві, особливо – дітям, для яких нині так мало хороших орієнтирів.

Тому й узявся за упорядкування і негайне видання першої поетичної збірки Володимира Прокоповича. Він уже давно дозрів до неї, але все якось не виходило. Аж тут раптом спеціаліст районного відділу у справах інвалідів Катерина Дейнега оперативно провела операцію по залученню місцевих підприємців до фінансування цієї книжки! Півтора місяця майнуло – не встиг і оглянутися. Це воно так лише непосвяченим може здатися на перший погляд: дрібничка. А коли серйозно взятися, робота над словом досить трудомістка, тим більше – якщо вона вимірюється лише порожніми трудоводнями, як колись у колгоспі.

Книжка вийшла приваблива. Знову ж таки, до оформлення залучив ніжинського художника – Олександра Лапшова,

тодішнього студента Ніжинського училища культури і мистецтв імені Марії Заньковецької.

Написав передмову – автор заслуговує своїм нелегким, але напористим життям, щоб про нього знали якомога більше. Живучи поза межами нерухомого знизу тіла, можна бути активним громадянином своєї держави, що вдається далеко не всім здоровим людям.

– Керівництво «Криницею наснаги» – літературною студією при Ніжинському будинку дітей та юнацтва... Що це дає для творчості?

– Досить тривалий час, після інституту й редакції, я ніякими літстудіями не займався. Творчі поодинокі зустрічі з початківцями не припинялися, але то було зовсім інше. Коли офіційно, то це й регулярно, у чітко визначений день і час, незалежно ні від чого. Сформовуються певні обов'язки, пожвавлюється і поглиблюється процес підготовки – як із мого боку, так і з протилежного. Ми – керівник і початківець – досить тісно пов'язуємося однією ниточкою. І, хто знає, хто кого тут більше учить? Досвідченіший чи той, хто лише пробує себе в слові?.. Напевне той, хто хоче більшого.

*Перші успіхи поетичних школярок.
Ольга Аксьонова, Віта Куранда, Яна Лола.*

Благо – зараз багато різноманітних конкурсів оголошується! Можна і себе випробувати на них, і з іншими порівняти. Не без гордості скажу, що ніжинці на Чернігівщині – на провідних ролях. Та інакше й бути не могло: яблука смачніші родять там, де міцніше коріння. А хто ще може так глибоко в літературні традиції? В цьому плані Ніжин аж ніяк не периферія.

Учусь спостережливості у дітей. Прагну повернутися до їхньої чистоти душевної і безкорисливості. З ними дуже непросто працювати, бо вони нещадно завалені недолугими навчальними програмами: спробуй зблиснути промінчику... З трудом, а таки пробивається, шукає простору той мерехтливий промінчик в учнівських зошитах чи блокнотах. Рідко, але трапляється: як одна секунда пролітає дві, а то й цілих три години творчих дебатів із жовторотим поетеням. І диву даюся: от що значить природа! Знать же то в дитини з теорії літератури, по суті, нуль. Лише природна пульсація життя та спостережливість. Лише згусточок вогню у маленькій душі... Пропікає він і мене, не дає зачерствіти до кінця.

– Участь у письменницьких з'їздах... Оцінка того, що відбувається в письменницьких організаціях...

– Головним критерієм оцінки письменника є його книги... Добре, якщо все це підкріплюється особистою порядністю і активністю громадянської позиції. А якщо ні – теж не біда. Роль трибуна хай виконує книжка. Перетворитися в пустопорожнього балакуна дуже легко, от тільки ради чого?.. Невже – щоб змарнувати такий дорогоцінний час і не написати, може, найкращої своєї книги?.. Отож, чого рватися на барикади, яких немає? Чого репетувати даремно про патріотизм, який, якщо придивитися, у багатьох також білими нитками стьобаний?.. І з цим треба бути надто обережним, щоб за красивостями у виступах перед аудиторіями напівсонних губошльопів не закамуювалося головне, те, заради чого, власне, й книжки пишуться. Були б вони написані – і, як би їм не перепинали дороги, вони все одно проб'ються і справу свою обов'язково зроблять.

У письменницьких організаціях книжок не пишуть. Пишуть їх наодинці із собою. Там, де керівництво розуміє суть корінного нашого питання, ще хоч якось творчість на плаву тримається. Треба визнати: як на мене, Чернігівщині пощастило, що з самого початку існування обласної пись-

менницької організації вибір упав на Станіслава Реп'яха. Він зумів задовольнити майже всіх, тому ось понад три десятиліття поспіль його переобирають на новий термін. А вередливому письменницькому братові не так то й просто догодити, надто це ускладнилося в перші роки незалежності України, коли, скільки людей, стільки й партій... Реп'ях і тут зумів проманеврувати між усіма течіями – і чернігівська письменницька організація не втратила свого творчого потенціалу, навпаки – наростила ще й видавничі оберти.

Участі у письменницьких з'їздах не брав. Зате, коли сурма просурмила тривогу, прибув до Києва і був серед тих 940 письменників, які з'їхалися з усіх регіонів рятувати Спілку... 28 лютого 2004 року... Короткий місяць і коротка пам'ять. Не у письменників, а в керівників держави, які змусили нас це зроби́ти. Невже історія так нічого і не навчила? Та письменникові не можна затикати рота! Чим глибше в нього вганяти кляп, тим потужніше чути голос. А мертвий письменник узагалі може на весь світ закричати – моторошно стане.

Що показав ІV, позачерговий, з'їзд письменників України? Найважливіше, мабуть, те, що він підтвердив: ми є, і нам заткнути рота не вдасться. З нами треба по-хорошому – тоді всім буде користь.

Що письменникові потрібно? Зовсім небагато. Писати і видавати книжки. За останні роки він уже згодився працювати задарма. Єдина з усіх професій на землі, по суті, – безплатна. Правда, в нас письменник офіційно ще не професія, бо за нею нічого від держави не стоїть... Отак-от... Крім письменника, ніхто більше не зажив нарешті при комунізмі. Пише по дві зміни щодня, працює без вихідних і відпусток і не отримує за свій нервово-напружений труд ні зарплати, ні пенсії. Потримати б на таких харчах хоч один місяць нашу вельмишановну (тоді – ще кучмівську) Адміністрацію Президента, Верховну Раду, уряд – гадаю, що до ранку всі проблеми були б вирішені. Ще й у всесвітньовідому книгу рекордів би потрапили. І міжнародний авторитет був би в нас у кишені, як найконвертованіша валюта.

З особливим піднесенням хочу потвердити: загартувалася наша письменницька Спілка на тому вулично-мокрому з'їзді, у чому через півтора року переконав наш форум, який уже відбувався в нормальних умовах – в ошатній і гостинній залі Будинку художників. Згладилися гострі кути, хоч політично – після Майдану – не так усе склалося, як гадалося.

– Зате ти до кінця пройшов добояновими стежками...

– Ними я не пройду, мабуть, до кінця свого життя, бо вони виникають і продовжуються в моїй уяві раз по раз, як тільки я заглиблююся в історію свого народу. А от певний етап, пов'язаний із виходом до читача моєї драматичної поеми-легенди «І знов являється княжна», завершився, здається, благополучно, що засвідчують схвальні відгуки в періодиці. Та й так... Якщо увечері даруєш книжку, а вранці схвильований телефонний дзвінок повідомляє, що вже... прочитано... Це – найдорожче... Навіть якщо одну лише людину призвести до поетичного запою, то вже недаремно душу викручував... Є почуття, а це – головне...

Взагалі-то на мою поему-легенду, мабуть, теж легендарність головної героїні наклалася, бо її шлях до найвищої точки був не менш важкий і сповнений трагізму, як і в чернігівської княжни Чорної.

А я ж у ній багато сумнівався. Думав зовсім викинути на смітник і лише «куркульська» вдача врятувала: шкода найменшого клаптика паперу, бо на ньому обов'язково щось знайдеться, що ще може пригодитися.

Образ нашої славної землячки, пройшовши крізь одинадцять сторіч, не загубився... Він гідний наслідування ще й зараз. І не лише дівчатами – щоб уміли берегти честь замолоду, але й політиками – щоби любили свою українську землю не за те, що її можна обдирати і збагачуватися, а передовсім за те, що вона – рідна, найдорожча... І більше такої ніде не знайти!

* * *

Варто нагадати, що драматична поема-легенда Анатолія Шкуліпи „І знов являється княжна“ побачила світ у столичному видавництві „Український письменник“ у 2005 році. Як і роман „Будемо живі“, книга видана за підтримки народного депутата Володимира Бондаренка, чий внесок у розвиток нашої національної культури неоціненний, оскільки він вимірюється такою валютою, яка ніколи не зазнає інфляції. Не стримаюся, щоб не наголосити: мені видається, що від часів нашого славетного земляка Івана Кочерги в українській літературі було надзвичайно мало драматичних творів такого татунку.

Цікава історія написання цього твору. Легенду про польську красуню, славу дочку чернігівського краю княжну

Чорну Анатолій Шкуліпа почув ще у студентські роки. Миттєво з'явилася поема про княжну, але тема легенди настільки зацікавила юнака, що він не залишився задоволеним і продовжував наполегливо й прискіпливо працювати над її удосконаленням. Зрештою, переклав написане на драматичну канву, оживив дію між героями, доповнив змістовними діалогами й монологами... Вже у своїй другій поетичній збірці „Право на взаємність“, яка побачила світ у тому ж видавництві ще 1990 року, ми зустрічаємо уривок із цього драматичного твору, але не тому, що весь твір ще був не дописаний, а тому, що видавництво, по черзі схваливши обидва рукописи до друку, поставило автора перед вибором: або окремою книжкою драматична поема-легенда, або ж – збірка віршів із уривком про княжну. Як бачимо, автор вибрав вірші, бо серед них були такі, які – на грані розлому радянської імперії – хотілося кричати (правда, найгостріші і найактуальніші з них в останню мить авторові по-дружньому знову порадили зняти, та все ж – поїзд у нову еру вже заходив на всіх парах).

Отож, шлях од задуму до появи повнометражної книги виявився довжиною у три десятиліття. Тому надто правдивими є слова письменника, які звучать мовби епіграфом до твору: „Мандрівка в легенду не така вже й легка, якщо пропустити все крізь своє серце“. Це – воістину так!..

Гортаю книжку і захоплююся малюнками ніжинського художника Валерія Ісаєнка, який допоміг нам відтворити зорові образи поеми-легенди, побачити на власні очі, якими ж були тоді і княжна Чорна, і її батько чернігівський князь Чорний, і няня, і дружинники, і легендарний київський князь Олег, і, здавалось, усесильний володар Хозарії зі своїми плічниками... Дуже тонко підмічено і майстерно відтворено, що дозволяє мені потвердити: художник і поет були співзвучні у естетичному баченні героїв твору, його провідної ідеї, головного конфлікту і життєвої перспективи. Всі малюнки у книзі – графічні. Через графіку краще сприймається портрет, характерні риси героїв, контраст добра і зла. І лише обкладинка книги виконана у кольорі. З неї на нас дивиться прекрасне обличчя сіверянської красуні – княжни Чорни. Розкішне волосся контрастує з білим – із золотими прикрасами вбранням... Палаючі вуста, витончені риси обличчя, а на противагу – вдумливі, сповнені болю очі... І передовсім – болю за рідний край... Адже за нею, за її тендітною по-статтю, на зелених пагорбах величаво розкинувся любий серцю Чернігів. Ще не поруйнований... Але духом своїм

упевнений у своїй незборимості. А внизу – плавно несе свої чисті води красуня Десна. З минулих віків у прийдешні... Напевне – щоб стати одним із найвікопомніших див України вже третього тисячоліття!

На середині русла – голубі, а під берегом ті води червоні від крові. Була січа... Страшна, неминуча... І над усім цим у ясній небесній блакиті – два лебеді... Білий і чорний... Два символи, які так любить автор.

Чого-чого, але в свої, суто літературні, роздуми, причому – на глибоко історичну тему, вкрай не хотілось би додавати політики, надто – сьгоднішньої, брудної і всуціль викривленої. Але, певно, справжні художні твори невідривні від суспільного життя, від його злободенних контрастів і геть заангажовано-перекособоченого перебігу подій.

Переконалий, що автор, виношуючи ідею твору, навіть уявно був далекий від політичних аналогій (та й не було їх у ті збайдужіло-райдужні брежневські часи). Але життя саме внесло відчутні корективи. І твір розкрився напрочуд несподівано.

Час, коли готувалася до друку книга, припав на поворотний 2004 рік. Розбуджена Помаранчевою революцією Україна раптом різко розділилася за кольорами: чорний і білий, чи то пак, голубий і помаранчевий, а між ними – рожевий, червоний, зелений, синій, оксамитовий, які згодом таки стануть тими ж самими чорними чи білими. А в небі, над не дошматованою ще державою, кружляють лебеді та шуліки, і також – білі і чорні...

У 2005 році, коли книга нарешті побачила світ, Україна з політичними кольорами начебто визначилася, проте різкий контраст не зник, а став іще різкіший. У своїх роздумах я зумисне обминаю прізвища конкретних осіб, які останнім часом правдами й неправдами вирвалися на політичну арену України. І зовсім не вдаюся до їхніх порівняльних портретів. У політиків, як і скрізь, вони навдивовижу мінливі, як і кольори, якими вони прикриваються і яким вони, як показує життя, не стільки служать, як прислужують. Скоріш би настав час, коли блакитний колір навіки зілеться із жовтим, і держава кінець кінцем по-справжньому стане лише жовто-блакитною і буде відповідати своєму прапору не лише на словах, але й духовно. Дай, Боже, щоб так і сталося. Але, хочу сказати, в сьогочасній політичній добі якимось по-особливому актуально прозвучав заголовок твору... І знов являється княжна... І знову сакраментальне запитання: то

прихід нового уряду зміцнить Україну?.. Об'єднає чи – вже вкотре! – віддасть на поталу орді?..

Минуло кілька аж занадто суперечливих років... Виявляється, лебеді (і чорні, й білі) теж – хоч іноді й досить примітивно – навчилися міняти колір. І ось уже ті, хто гордовито стояв на Майдані поруч і клявся у вірності народу, вже ніякі не білі (чи пак – не помаранчеві)... І солоденька легенда про лебедину вірність на масове розчарування іще вчора так одухотворених мільйонів, виявляється, лишилася тільки легковажною легендою...

Як вони не можуть зрозуміти, що у природі не існує блакитних, червоних чи помаранчевих лебедів, а є лише білі і чорні?.. Як правда і брехня... Чи добро і зло... Як честь і зрада... І як, зрештою, увесь наш світ...

А прекрасна княжна знову вже стоїть на мурах міста і готова будь-якої миті кинутися вниз, у непогамовне вировище протиріч і оман.

Скоріше – її нахабно зіштовхнуть. Як і завжди... Заради швидкоплинної вигоди...

Усе-таки брудна річ – політика... І вдався я до цих паралелей для того, щоб не проминути нагоду проілюструвати, наскільки історичний твір може бути актуальним і відповідати часові, в якому ми живемо. А втім, ще раз переконуємо в мудрій проникливості слів чудового письменника Леоніда Горлача, визнаного майстра історичного жанру в епічній поезії, якими він розпочав передмову до книги: „Історія – старий мед, який завжди хмелить душу. Чи не тому ми з такою жадобною припадаємо до неї, аби знайти відряду й забуття від пекучого сьогodenня, а ще – знайти утвердження власним розмислам і вчинкам?!“ Суцця правда... „Отож, кожний чесний літературний твір, у якому тісно поєднані історична достовірність і переконлива образна система, допомагають у реставрації народної пам'яті, стають отим старим, добре вистояним, трунком, який неодмінно возвеличує народну душу“.

Леонід Горлач мав право на такі слова, бо потвердив його історичним романом у віршах „Руїна (Мазепа)“ – про долю української держави та її історичних вождів, справжніх і вдаваних...

Вдамся ще до цитування, аби більш авторитетно охарактеризувати художню самотність твору: „Справжня поезія – це завжди несподівана метафора, символ,

який викликає у вдумливого читача зворотний зв'язок. Драматична поема багата на подібні прийоми. Скажімо, вдало обіграно образи чорних і білих лебедів, спредковічних виразників подружньої вірності. Лук у руках княжни Чорни стає врешті-решт знаряддям справедливої помсти... Усе це активно працює на розвиток основної ідеї твору: тільки єдність усіх руських земель, тільки рішучість державних дій здатна оборонити землю від іноплемянних загарбників. На жаль, у житті все складається далеко не так, як хотілось би. Надто – тим, хто безмежно любить“.

У народів вільних, цивілізованих... не прийнято забувати своє минуле. А ми, українці, цураємось свого давнього життя. Ховаємось і хапаємось за своє не таке вже й далеке, вигадане далекосяжними московитами „спільнослов'янське середовище“. Навіть віковично наше „Слово о полку Ігоревім“ догідливо називаємо „спільнослов'янською літературною пам'яткою“, а мова ж іде не про якогось там заволзького, а нашого, придеснянського, новгород-сіверського князя!.. Та й брат його княжив не десь там, а в стольному Києві! Тому – перестанемо, врешті, поринати у морок забуття, нав'язаний нам силоміць і зовні. Увесь цивілізований світ знає, що у Києві вже книги писалися, а околицями майбутньої Москви це кілька століть косолапі ведмеді блукали. І це – історичний факт, який не змінити ні запеклим русофілам, ані догідливим академікам.

Драматична поема-легенда Анатолія Шкуліти „І знов являється княжна“ якраз і є таким повноцінним твором, який веде нас, людей початку третього тисячоліття, в глибини століття дев'ятого, аби ми подивилися на себе очима наших героїчних предків. Цілком зрозуміло, що свідчень про ці бурхливі часи залишилося мало. А що стосується діянь чернігівського князя Чорного (за однією з легенд – імовірного засновника Чернігова) та його доньки Чорни, то тут і взагалі побутує більше легендарності, аніж документально виважених розвідок. Отож, зрозуміло, як важко було авторові поєднати скупі історичні свідчення і власну фантазію, аби створити повноцінний літературний твір“.

Певно, настав час вдатися до літературознавчого анатомування твору, щоб переконатися у його художній повноцінності та самобутності.

„І знов являється княжна“ за родовими ознаками належить як до епосу, так і до драми, а за формою написання – ще й до лірики. Як не дивно, вона рівномірно увібрала в

себе найхарактерніші ознаки всіх літературних родів: од епосу – розгорнутий сюжет, розгалужену систему образів, чітку хронологію подій; від драми – динаміку розгортання оповіді, композиційну побудову, відсутність прямої авторської мови, стильові ознаки; а від лірики – легку й пластичну мову викладу, високу емоційність і проникливу образність, досить виважену естетику почуттів і переживань, наявність ліричних відступів і монологів. Усе це й дає змогу визначити жанр твору як драматичну поему-легенду.

Вдаючись до аналізу виду лірики, як форми передачі почуттів героїв твору, варто відзначити домінування громадсько-політичної лірики із чітко вираженими мотивами філософської та лірики інтимної. Наявні тут і чудові зразки пейзажної лірики, особливо – коли мова заходить про неповторну красу Чернігівської землі.

Твір багатосюжетний, поліфонічний. Виписано сім сюжетних ліній, які переплітаються і об'єднуються у своїй більшості в головній – символі сіверянського краю, який всіма силами борониться від хозарської навали.

За композиційною побудовою твір складається із восьми самостійних дій, кожна з яких має свою назву і поєднується наскрізним сюжетом та авторським задумом.

У драмі порівняно невелика кількість героїв – лише десять, але наповненість дій досить висока, оскільки в творі багато масових сцен, де активно діють дружинники, гридні, ординці... Система образів твору будується за принципом участі героїв у тому чи іншому конфлікті. У свою чергу, конфлікт твору будується за принципом давно випробуваної боротьби добра і зла і відбувається між мораллю захисника рідної землі і з іншого боку – мораллю загарбника... Конкретніше – слов'янська душа проти хозарської жадоби. Отже, по один бік конфлікту – княжна Чорна, князь, Сивобородий, його син, дружинники; по інший – Каган, Чаушіар, ключник, ординці...

Якщо вести мову про проблематику твору, то вона є централізованою. Автор свідомо окреслює і акцентує увагу на головній проблемі – об'єднанні слов'янських земель і захисті їх від нападу загарбників. Хоча у драмі досить виразно піднято і кілька другорядних проблем, як-от: збереження природи, краса людських почуттів, засудження зради моральним принципам.

Значно доповнюють і увиразнюють твір ознаки казкового, що притаманне легенді: оживлення Сивобородим убитого лебедя, опис танцю чарівних русалок тощо...

Цілком згоден із думкою Леоніда Горлача: „Давня епоха вимагає і відповідної стилістики, фактури слова. І тут поет свідомо пішов на осучаснення мови, уникнувши спокуси зумисне архаїзувати живу тканину поеми. Сам плін подій, тонке знання тогочасного життя різних суспільних верств звільня повертає читача у далекі часи нашої історії, і захаращення тексту застарілими словами, до яких треба доходити зі словниками, тільки б зашкодило творові“.

Та все ж у кінці книги автор умістив словник на кілька десятків застарілих слів, що дає змогу читачеві значно вільніше орієнтуватися у тексті, а вчителю-словеснику у процесі уроку організовувати таку необхідну цікаву словникову роботу з учнями.

Не будемо позбавляти читача чудової можливості самому осягнути сюжет поеми-легенди. Скажу лише від себе, бо прочитав книгу прискіпливо й не один раз: це вельми захоплююча і енергійна подорож у нашу славу минувшину. І сприяє цьому, безперечно, чудове володіння законами сцени, постійне і різноманітне нарощення динаміки подій... У цілком реальній фактаж автор майстерно вплітає елементи феєрії, що сприяє перетворенню драматичної поеми не лише в легенду, а передовсім у значно цікавіший і художніший твір. А часта зміна поетичного розміру позбавляє оповідь монотонності, яка така шкідлива для твору широкоформатного, а висловлюючись звичайною мовою – просто твору великого за обсягом, що для поезії досить легко може перетворитися у ворога номер один.

Старший колега і товариш по письменницькому цеху Дмитро Головка, чий редакторський досвід у центральних видавничих сферах заслуговує на особливу оцінку, у своєму післяслові, названому надзвичайно промовисто і місткоглибоко – „Добояновими стежками“, не без пієтету зазначив: „Багато сюжетних картин твору Анатолія Шкуліпи співзвучні із картинами „Слова про Ігоревий похід“, авторство якого приписують знаменитому Боянові. Хай історики й літературознавці ламають списи – хто й коли написав геніальну пам'ятку. А ми в душі переконані, що це наш земляк, який літав на коні по Ніжинщині чи Бобрівщині...“

Анатолій Шкуліпа написав своє „Слово“, написав натхненно, зі ймовірною правдивістю. Можна лише подивуватися, скільки йому довелося перелопатити історичних хронік, взявши з них „свої“ факти і фариби“.

*Важко не погодитись із цими словами. Книга, як рідко яка з нинішніх, написаних і видрукуваних нашвидкуруч, вчить нас любити рідну землю по-справжньому, як і належить си-
нам і дочкам, щої хочуть для своїх дітей заможного, надійного і вельми змістовного майбутнього. Любити не напоказ і без зухвалого гупання себе кулаком у претензійно випнуті груди.*

* * *

Звісно, аналіз драматичної поеми-легенди Анатолія Шкуліпи „Ізнов являється княжна“ далеко не повний, тому я не маю ніякого права замовчати думку надзвичайно авторитетної у літературному світі людини – Ігоря Качуровського, який, майже все своє свідоме життя живучи далеко за межами України, не перестав бути одним із найдостойніших її синів, зробив для рідного народу стільки, що можна лише по-доброму подивуватися, цілком заслужено став орденоносцем уже незалежної України, відзначений преміями імені Рильського – за перекладацтво, імені Вернадського – за наукову діяльність і нарешті – відзначений найвищою і найшановнішою – Національною премією імені Тараса Шевченка.

Слід повідати, що в Мюнхен книга потрапила завдяки відомому ніжинському меценатові Миколі Шкурку. Відповідь – теж через нього – не забарилася. Незважаючи на свій поважний, майже дев'яностолітній, вік, ІгорВасильович не поскупився відгукнутися про значно молодшого і зовсім не відомого в далекому Мюнхені літератора.

„Шановний Земляче й Колего!

...за „Княжну“ дуже й дуже дякую: це була для мене, як то кажуть, присмна несподіванка. Якби був композитором – написав би оперу.

Особливо радують мене забуті старі слова: шатун, гнесь, ол (порівняйте англ. „ель“).

*На окрему увагу заслуговує цілковито своєрідний жанр цього твору. Я сказав би, що це **віршована драматична казка-легенда.***

Єдина моя заувага – на стор. 55 Чаушіар згадує Ярила. Це ледве чи можливо, чейже хозари були юдейської віри.

Шкода також, що запізно дізналися про ім'я Преслава.

Моє побажання – щоб знайшовся режисер, котрий би поставив цю легенду“.

І – підпис. Ігор Качуровський. Тихо і скромно. Мало слів і стільки багато змісту. Ігор Васильович не зник розкидатися словами. Поспішив висловити свою думку, бо у свої поважні роки, як вважає, треба встигнути зробити ще одне, бодай маленьке, добро.

Принагідно запитав автора:

– Що думаш?

– Про Чаушіара... – нашвидку перебирає в пам'яті Шкуліна. – Треба заглянути в книжку.

Відкриває і читає... Розмірковує вголос:

– Чогось не подумав, що тут обов'язковою повинна бути пояснювальна ремарка. Завойовники завжди ставилися до місцевого населення з погордою і зневагою. А юдейської віри – тим більше тонкої натури люди. Гадав, сказане Чаушіаром, визначним сановником із Хозарського каганату, не може звучати в сіверянських ушах інакше, як єхидно-зухвало. Зрештою, чого не скажеш улесливо-догідливо, будучи фактично незахищеним перед чужим володарем? Тому зухвало-єхидний і улесливо-догідливий вислів

***Віднині сам Ярило на злагоду і мир
Обличчя повертає...***

вважаю цілком імовірним, тим більше, що подальші слова – багатообіцяючі:

***Прийми від каганату
свободу вздовж і вишир...
І наш надійний захист
од всякої напасти.***

– А жанровість? – запитую і дивуюся, як Анатолій Шкуліна говорить, зовсім не прогинаючись і не пасуючи перед таким визнаним літературознавцем.

– Жанр теж визначений раз і назавжди. Особливої різниці я не бачу... Казка... Легенда... Чорна прийшла до нас із ле-

генди, не з казки, тому я не маю ніякого права перепроваджувати її в казку. Це не Котигорошко, а цілком реальна постать у нашій історії. А щодо визначення **віршована**, то для цього завжди згадую народне... Скільки не говори слово **цукор**, та, якщо його немає, чай солодшим не стане. Наш читач одразу визначить, якою мовою написана книга – прозовою чи віршованою... І не лише завдяки наявності чи відсутності рим і поетичного розміру. А взагалі-то я дуже вдячний Ігореві Васильовичу за його теплі і вельми значимі для мене слова. Вони, як і життєвий подвиг Качуровського, дали для мене таку опору в житті і творчості, яку оцінити словами просто не можливо. Це може тільки душа. А душа мовчить, не говорить. Вона лише штовхає до дій, змушує... одних – літати, інших – повзати, пересмикуватись, а ще когось – просто ходити...

– А про ім'я княжни що скажеш? От якби знав на початку створення поеми-легенди, що Чорну звати Преславою, увів би це прекрасне слов'янське ім'я у твір чи ні?

– Після бою, як мовиться, кулаками не махають... Зараз трудно сказати... Бо не відбулося того електричного замикання на імені Преслава, яке затріщало-заіскрилося на імені Чорна... Та й легендарність чомусь пронеслася крізь одинадцять віків на крилах Чорни, а не Преслави... Звідси ж і таке яскраве і правдоподібне переродження білого лебедя в чорного... А Преслава – як чудесний епілог пам'яті народної і **звеличення цього світлого**, я б виокремив спеціально для нашої сучасної молоді, **прекрасного дівочого образу** в наших серцях.

* * *

Дорогою додому по-студентськи трохи вдалися до пустощів.

Гили, думали, говорили... Зокрема, про те, як би виглядала, приміром, поема-легенда про княжну, якби вона написана була сеперсучасним стилем...

Фантазували і від душі реготали. Бо виходило в нас щось таке... На зразок веселої пісеньки ламано-вдаваною італійською мовою у виконанні Семена Фаради й Олександра Абдулова із відомого кінофільму „Формула кохання“... Типу „ун моменто“ і „сакраменто“...

Звідси – саме собою напросилося:

– Твоє ставлення до постмодернізму... І взагалі – до інших «ізмів».

– Коли мені потрапляє під руку щось почитати, я ніколи не займаюся визначенням, під який «ізм» це підходить. То справа теоретиків і літературознавців. Яка різниця, яким жанром написано чи до якої течії це належить? Якщо цікаво, то інших критеріїв мені й не потрібно. Модерністи теж заслуговують на увагу. У них – своє бачення світу, і часто – досить цікаве. А якщо хтось штучно прагне стати якимось сучасним, модерним, так би мовити, то це відразу стає видно. Штукарство природністю не підміниш.

Є література для масового читача, а є – для вузького кола, навіть серед літераторів. І та, й та – потрібні. Скоротити дистанцію між ними – ось у чому проблема. Я, приміром, скільки б не старався, ніколи не напишу щось модерне, бо в мене зовсім інший склад думок. Моя душа говорить традиційною формою. Дуже рідко коли відступає від загальноприйнятих правил, та й то не набагато. Але ж писати традиційними формами – це не означає, що погано. Традиція теж іще себе далеко не повністю вичерпала. Та й не вичерпає ніколи, бо її постійно підживлюватимуть нові звуки і барви у людських почуттях. Переконали, що на традиційні форми іще довго буде значно більший попит серед читачів, аніж в отих вульгаризмах. Це так само, як ото в історії зі штаньми. Скільки б там не вигадували всяких «дудочок» та «кльошів», а завжди всі поверталися до класичної форми.

– Тема сучасного села... Роздуми під час поїздок на батьківщину...

– Дуже печальні ці роздуми. І чим далі, тим меншає в них просвітку. Знищили село. Майже повністю викорчували, як ото нікому не потрібний трухлий сад. Залишилося надзвичайно мало сіл – по два-три на кожний район, де б іще хоч трішечки жевріла якась надія на майбутнє. Це – не реформи. Це – катастрофа. Якщо в тридцятих роках минулого століття проводилася насильна колективізація, то із села, по суті, нічого матеріального не зникало. Просто воно переміщувалося із людських обійсть на колгоспний двір. Скількома парами коней чи волів орали землю, стількома ж і продовжували цю справу наступного року. Скільки косарів виходило з косами, стільки ж і далі клали покоси. Лише форма власності змінилася. Зараз

теж змінилася власність, але ж у селі нічого не залишилося. Воно перейшло в іншу цінність і матеріалізувалося в інших вимірах, але вже в столиці чи принаймні в обласному центрі. Та й вимерло вже те могутнє покоління, яке здатне було підіймати село й державу на своїх плечах задарма! Осточортіло воювати, тому готові були на все, аби лише знову не зариватися в окопи. Тепер – дурних нема...

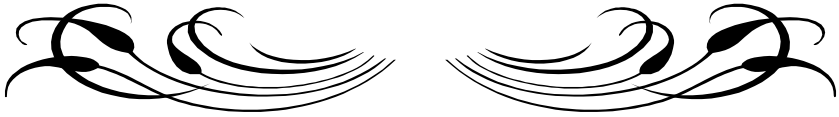
Можна ще врятувати село. Треба лише змінити нарешті до нього ставлення. Перестати бути загарбником і експлуататором, яким, на жаль, завжди була до нього, як одна, так і інша держава. Треба негайно перестати дерти із села сім шкур – і знайдуться люди, які ще по-справжньому люблять землю і не мислять свого майбутнього без натхненної праці на ній.

Я ніколи не ставив перед собою завдання написати вірш про село. Вони самі вихлюпуються з мене – настільки переповнена моя душа сільською тематикою. Де б я не був, скільки б не жив у місті, однак завжди ходжу пручаївськими чорноземами, щоденно чую незavidливі голоси моїх земляків – хоч їх уже давно й немає на цьому світі. Коли приїжджаю в рідне село, ніби на світ народжуюся. Відпочиваю душею, хоч і виснажуюся фізично на тій чи іншій роботі.

І вірші самі просяться в душу.

З однокласниками зустрітися – іще раз у дитинство повернутися.

ЛІРИЧНИЙ ВІДСТУП-6

Із розповідей старожилів не раз доводилося чути, як їм у найтяжчі хвилини життя допомагали вірші Тараса Шевченка... Отак, якщо важко, беруть і читають «Кобзар»... І ту-гу – мов корова язиком злизує...

Щоб не бути голослівним, наведу одного листа, якого несподівано принесла поетові пошта. Подаю його повністю у власному перекладі з російської.

Здрастуйте, Анатолію!

Кілька днів тому прочитала в газеті вашого вірша „Бузкове масво“. Я до сих пір знаходжуся під враженням від цих прекрасних рядків. Окрім на рідкість образних і красивих фраз, мене вразив стан вашої душі, тому що він співзвучний моєму станові.

У цьому прекрасному вірші передана піднесена захопленість від краси природи:

*Куди не гляну – диво світанкове
Тендітні руки зводить понад світом...*

І поряд із цим – почуття зажури і самотності:

*Якщо ти є, всміхнись, моя Любове,
Якщо нема, то хто мене засвітить?*

Мене вразили образність і піднесеність кожного слова. Ви вибачте, що я пишу по-російськи. Я чудово знаю українську мову, але мої рідні говорили російською, і я з дитинства так звикла.

Хочу відзначити головне – прочитавши цей вірш, я потроху стала виходити зі стану депресії, яка триває довгий час після того, як мене покинули найближчі люди, відійшовши в інший світ. І я залишилася зовсім одна в цих восьми стінах і в цьому величезному сум'ятливому місті.

В нас дивовижно красиве місто з його неперевершеною історією, проте сучасна публіка тут прагматична, з розрахунком і черства. Тут усе визначають тільки гроші, і все вимірюється лише грошима. У нас не чути ні красивих фраз, ні образних порівнянь, ні захоплення від краси природи. Кияни схожі на роботів, які говорять лише про політику і гроші. І не здатні навіть поглянути на небо, зірки, хмари. Причому я маю на увазі людей інтелігентних, а не „нових українців“.

Тому я й почуваюся зовсім самотньою. Мої знайомі не розуміють мене, а я – їх.

Коли я прочитала вашого вірша, моя душа начебто ожила, проїнялася станом, який описали ви. Я ж також до безумства люблю природу, її красу, захоплююся заходом і сходом сонця, кожною красивою хмариною і поряд із цим душою гнітить самотність, безвихідь, нудьга.

Ось ці рядки

**Якщо ти є, явись хоч і з туману,
Якщо нема, то хто поставить свічку?!**

мене особливо вразили – до сліз.

Взагалі – величезна вдячність вам за те, що ви створили цей чудовий вірш.

Я дуже вас прошу, якщо це вас не обтяжить, надішліть мені декілька ваших віршів. Буду дуже вдячна.

Вашу адресу я дізналася в редакції газети „Народна армія“, де і був надрукований вірш „Бузкове маєво“ в номері за 22 квітня 2005 року.

Л. Ю. Русанова.

Чудовий лист. Місткіше і доброзичливіше ніби й не скажеш. І сам вірш глибоко проаналізований, і суспільну значимість його визначено досить переконливо – на власному прикладі. Допомогати людям, повертати їм душевну рівновагу... Що ще потрібно поетові, щоб знати, що душевні муки його не пропадають даремно?..

– Я знаю, що цей вірш надрукований у збірці «Релігія кохання»... А як у солдатську газету він потрапив?

– У моєму житті все значиме відбувається несподівано... Як і цей лист вдячної читачки, як і вся моя творчість, до речі... Зайшов я у Спілку на Банковій, до Володимира Морданя,

привітатись по-ніжинському... Аж там – працівник солдатської газети, поет Володимир Капустін, із яким я щойно познайомився. Підсовує аркуш паперу:

– Напиши вірша... Тільки – який першим на пам'ять прийде...

Я й написав.

А через кілька днів...

– Точно ото, як у приказці... У попа була собака, він її любив...

– Історія, яка так і проситься починати спочатку... Такі листи дуже важливі... У них сконденсована енергія, яка штовхає творчу людину в майбутнє. Значить, правильний шлях обрано, якщо хвилює, зачіпає за живе!..

* * *

В Анатолія Шкуліпи, на щастя, не один такий проникливо-хвилюючий вірш.

Аж зараз не стримуюся і віддаюся спокусі сповна: не можу насититися до болю рідним і близьким віршем... Ану ж, і ви за мною! Тільки не поспішаючи... Повагом... Щоби вдосталь насмакуватися незабутніми краєвидами і соковитими розмовами з людьми, які так і залишилися на крутосхилах пам'яті, як свічки на паперті.

Ідіть світанковими росами і згадуйте... Кожен – своє...
Найдорожче...

Пора!..

НА ПАСОВИЩЕ!

*У проблисках сонця садки потягнулись –
Ще спати б і спати, рости б і рости,
Аж доки пільма не розійдеться з вулиць
І мовчки не вляжеться в тінь, під хрести.*

*Аж доки світанок – від хати до хати –
Не вибілить вікна у тихій імлі,
На цвинтарі буде вона досипати,
Пільма пелехата, як наші жалі.*

На цвинтарі буде луна озиватись,
Коли з підвороття уколе до сліз:
– Вигоньте корову! – від хати до хати.
Від хвіртки до хвіртки в печалі беріз.

Давно не гукалося так світанково
І так не спішилось на клич лепехи...
Дідок, мов ціпок, настовбурчує брови:
– Це ж що, тебе знов прийняли в пастухи?

– А що, не підходжу? – пощипую вуса. –
Немає довіри, то так і скажіть.
– Еге, розкричався ти добре, дивлюся...
Хоч дав би курнути...
– Не жалко, беріть.

І витрусив з пачки.
– Ого, міністерські!
Куди нам до фільтрів?! Я й сам – яко фільтр.
Стократ пропустив обіцянки імперські,
Аж поки пропала і дихати хіть.

Дідок прикурив, затягнувсь, покахикав:
– Оце дожилися... Старі та бур'ян...
Напевне, мета в нас була завелика...
Повсюди гармидер – куди не поглянь.

Людей, мов комах, звіддаля не помітиш.
Нехай копошаться, допоки живі...
Жорстоким вітчимою затуркані діти,
Червивіємо, як гриби у траві...

Сказав би я діду, та що заперечу?!
Я й сам непотрібний нікому давно.
Було... Потрапляв у таку колотнечу,
Що хоч сторчака посилаю у вікно.

Як стерпів усе – не збагну і понині.
То я ставив хрест, то життя – на мені...
Та в серце влітали ключі журавлині –
І знову скресала зоря у вікні.

*І знову дорога трясла на Прилуки,
І тьохкала далеч: з роси і води
Село виростало з-за хмари пилюки,
Що в'їлася в душу мені назавжди.*

*Я – вдома... І дід мені рідний – до болю,
До щему у жилах, хоча й не рідня.
Іскриться: – Іще я нескромність дозволю...
Яка з однієї цигарки курня?!*

*І поряд накульгує. Вдячний – безмежно.
Мов хлопчик, якого в підпаски взяли.
– Вигоньте корову! – кричу, як належне.
А дід: – Цей товар не даси з-під поли.*

*І кашляє сухо: – Сам чорт при посаді,
Яким би вертлявим не був, паразит...
Проси – не проси, ні на якому складі
Давно не ховає такий дефіцит.*

*Достоту: із пісні не викинеш слова.
Від хвіртки до хвіртки – стежина німа.
– Вигоньте корову!
– Яка там корова,
Коли вже й хазяйки самої нема?!*

*Село порожніє... Від хати до хати...
Кому вже й гукати?! – німіють вуста.
Раніше корову вигонила й мати,
А зараз – могилка у землю вроста.*

*А поряд – сусідські... До горбика горбик.
Кричать чорнобривці: „Невже це кінець?“
Зубилось життя, мов окрасць із торби.
Де світле майбутнє – нехай йому грець?!*

*Довкіл забуття все ковта, як не в себе.
І в кожного ляпас горить на щоці.
Хоч як не крутись – ні журавлика в небі.
Хоч як не зітхай – ні синиці в руці.*

*А я ще надіюсь: – Вигоньте корову!
В ярах не було ще такої трави.
І сонце, упавши на гілку вербову,
Тріпоче сльозою в очах синяви.*

*Від хати до хати печаль поснувалась.
Уже почало забувати село,
Який підіймавсь тут, на вигоні, галас,
Коли дітлахам ніде й стати було.*

*Коли все кружляло у вихорі зваби:
І кури, і гуси, і діти, і м'яч...
Здавалось, що з ними й дерева-незграби
В єдинім пориві зривались навскач.*

*Куди все поділось? В яке трясовиння
Нараз провалилася наша майбутть?
Не бабине літо... Страшне павутиння
Засновує в душу осквернену путь.*

*– Вигоньте корову!..
Як гиря пудова,
У голову бемкає туга стократ...
Та вся ж Україна моя, мов корова:
Присвічує ребрами на комбінат.*

Цей вірш, на моє глибоке переконання, обов'язково треба вивчати у школах. Він надзвичайно глибинний, а головне – досить яскраво показує наші найсокровенніші почуття на історичному зрізі. Розповідь нібито про корову, нашу споконвічну українську годувальницю, яка у найскрутніші години перебирала на себе, можна сказати, левину частку труднощів та життєвих негараздів, а насправді – це щемливо-сумовита розповідь про всіх нас. Бо, якщо вже бути до кінця відвертими, всі ми родом із села, хто – раніше, а хто – пізніше, а отже, всі до одного – випоєні цілющим коров'ячим молоком...

Я зумисне подаю його повністю, щоб потім було з чого предметніше поговорити про проблеми, підняті автором єдиним цим віршем.

Оприлюднений 1993 року видавництвом «Український письменник», він тоді ще і назви не мав. Лише у вибраному,

зробленому Чернігівським відділом преси та інформації в 2006 році, вірш дістав назву «На пасовище!» Саме зі знаком оклику, бо це дійство для автора, як і для мільйонів його сільських однокласників, давно стало священним.

Хоча сам вірш написаний значно раніше. Він довго закипав-варився у душі, обростав новими почуттями і образами, а далі – вилився-вишумів на папір одним-єдиним потоком. Повторюся: щоб зайняти гідне місце у шкільній хрестоматії... І допомогти вщерть закомп'ютеризованим школярам повніше зрозуміти увесь трагізм долі українського села.

У цьому вірші поет історично точно показав час завершення епохи «так званого комунізму» і початок побудови «капіталізму по-українськи». Він досить переконливий у своєму ненав'язливому узагальненні: доля села, як і доля селян, байдужа можновладцям...

Поезія написана за кричуще реальними фактами. Майже під час кожного відвідування рідної домівки Анатолію доводилося пасти череду, тобто худобу односельців. І з кожним разом почуття нашаровувалися, проникали в душу все глибше і глибше, зачіпаючи там всеболючіші струни.

За жанром це – вірш-оповідь, який без особливих ускладнень можна занести до розповідної лірики. За видом і змістовим звучанням це – філософська лірика із чітко окресленими соціальними мотивами. Вірш сюжетний і має три головні образи: ліричного героя, від якого нібито плине вся розповідь; дідуся, сільського філософа, із яким ліричний герой іноді перемовляється (для підсилення звучання певних мотивів) та образ знедоленої України, яка незримо-зримо присутня у всіх діалогах, та найсуттєвіше – і в наскрізному монолозі ліричного героя, а також – у ліричних відступах та медитаціях автора, що робить розповідь яскравішою, контрастнішою і колоритнішою...

Поезія строфічна. Із традиційним римуванням першого із третім (жіноча рима) і другого з четвертим (чоловіча рима) рядками. Написана чотиристопним амфібрахієм – у силаботонічній системі віршування.

Увесь твір умовно можна поділити на кілька частин.

Починається розповідь ліричним відступом, який у композиційній побудові твору слугує експозицією і знайомить читача із місцем і часом події:

*У проблисках сонця садки потягнулись –
Ще спати б і спати, рости б і рости,
Аж доки пільма не розійдеться з вулиць
І мовчки не вляжеться в тінь, під хрести.*

Як бачимо, вірш, доки погляд, услід за вранішніми променями, ковзає по напівсонній землі поверхово, починається доволі оптимістично. Автор конкретно й зримо змальовує ранок і пробудження звичайного українського села. Причому саме пробудження життя асоціюється в першу чергу з оживанням природи, на що надзвичайно переконливо вказує передусім метафора «садки потягнулись», яким «ще рости б і рости». У свою чергу даний риторичний повтор вказує на пору року, у якій відбувається дія... Це, скоріше за все, – початок літа... Початок цвітіння і зав'язування плодів... Тобто – селу тільки б жити і розвиватись...

Далі події розвиваються за фольклорним сюжетом, що досить виразно заглиблює село у своє далеке історичне минуле, а отже – робить його набагато значимішим на сучасній мапі України... Промені сонця, які символізують прихід нового дня (а, можливо, і нової соціальної епохи!), розганяють пільму з вулиць, яка непоспішливо розходитьсь, аби мовчки влягтися спочивати під хрестами (чим не символічна картина відкату епохи соціалізму?!).

Друга змістова частина експозиції теж оптимістична:

*Аж доки світанок – від хати до хати –
Не вибілить вікна у тихій імлі,
На цвинтарі буде вона досипати,
Пільма пелехата, як наші жалі.*

Світанок – це символ нової днини, на яку завжди очікують зі сподіванням, а не лише обмежена певним часом ознака. Саме світанок, як непроминущо жива істота, має вибілити вікна у тихій імлі... Цей метафоричний вираз несе на собі філософське навантаження. Нова епоха, молода держава (а в час написання вірша – лише споконвічна мрія) не бачить ще чіткого шляху свого поступу і розбудови. Із глибокої імлі лише подекуди нечітко проступають заповітні обриси та контури майбутнього і, коли вже розвидниться насправді, ми побачимо, що життя – трагічне. А допоки

людина не втрачає надію... Бо ранок «вибілює вікна», а за народною традицією – так само відповідально й добродно білять хату, відмивають вікна в переддень великих свят і разом із тим вимивають підлогу у передпокої смерті... Ось так антитеза боротьби добра зі злом: розпочавшись із експозиції, проходить через увесь твір і досягає свого апогею – вирішення лише у двох останніх рядках поезії.

Друга змістова частина вірша, яка слугує зав'язкою сюжету, це, як пам'ятаємо, – діалог ліричного героя із дідусем, таким собі місцевим філософом, на якому, як ми не раз уже пересвідчувалися, тримається українська національна мораль і який, що завжди до лиця справжньому українцеві, не позбавлений почуття гумору, про що яскраво засвідчує уже перша його репліка:

– Це ж що, тебе знов прийняли в пастухи?

Чим не зав'язка для цікавої розмови старшого покоління з молодшим?!.

Відповідь сама собою напрошується:

– А що, не підходжу? – пощипую вуса.

Автор надзвичайно лаконічний у змалюванні героїв і водночас – точний. Лише штришок до портрета – вуса, а ми вже уявляємо зовнішність ліричного героя, його вік... Те ж саме – у змалюванні портрета дідуса:

Дідок, мов ціпок, настобурчує брови...

Одне оригінальне порівняння – і ми вже не лише уявляємо персонаж, а й знаємо його настрої, психологічний стан.

Автор продовжує розвивати сюжетну лінію через невимушений діалог поколінь, обравши для цього традиційний для слов'янської літератури прийом: герої закурюють і простодушно розмірковують над життям-буттям. Причому автор примудряється ще й характеризувати героїв водночас. Ліричний герой – людина вже певною мірою урбанізована, бо курить цигарки із фільтром, на що дідок суто по-сільському дивується:

*– Ого, міністерські!
Куди нам до фільтрів?! Я й сам – яко фільтр.*

Ця іронічно виражена самохарактеристика персонажа через порівняння – надзвичайно містка. Пропускаючи крізь себе різні часи, ідеології та ідеї, дідок неабияк зневірився у рожевій пропаганді і, як ота скурена цигарка з обпаленим фільтром, став нікому не потрібним. Саме це гірке усвідомлення, а ще – прожите в пекельній роботі життя, дають йому законне право заявляти:

*– Оце дожилися... Старі та бур'ян...
Напевне, мета в нас була завелика...
Повсюди гармидер – куди не поглянь.*

І це глибинне усвідомлення великої мети, якою партія запудрювала мізки найвідданішим своїм трудівникам, дідок сам же й пояснює:

*Жорстоким вітчимом затуркані діти,
Червивіємо, як гриби у траві...*

Треба ж такого?! Вітчим – не рідний батько, не українець, посилюється надивовижу дошкульним епітетом – жорстокий... Хто це? Ленін?.. Сталін?.. Каганович?.. Уся радянсько-комуністична система, що, вважай, загубила все, за що лише привселюдно бралася?.. А до чого долучалася потайки – то й поготів...

Тож чому ми до цього часу червивіємо?..

Можливо, автор вкладає у слово «вітчим» дещо інший зміст? Недаремно ж за взірць постійно беремо то Америку, то Росію!.. То чорта, то сатану...

Автор означив чи не найголовнішу проблему українців, але не дає прямої відповіді, пропонуючи це зробити кожному з нас:

Сказав би я діду, та що заперечу?!

Далі сюжетна лінія переривається ще одним ліричним відступом автора. Скоріше – роздумом над власним життям, яке органічно переплітається із життям усього українського народу. Лише чотири рядки, а як спресовано події, крізь які судилося пройти!..

*Як стернів усе – не збагну і понині.
То я ставив хрест, то життя – на мені...
Та в серце влітали ключі журавлині –
І знову скресала зоря у вікні.*

Саме споконвічна надія на краще життя і втримує українця у цьому несправедливому світі, а ще – безмежна любов до рідного краю, яку так і не змогли стерти з наших душ грізні лихоліття... Як, до речі, і любов до рідного села, яке невідворотно «виростало з-за хмари пилюки, Що в'їлася в душу мені назавжди».

Ліричний роздум автора цілком слушно перериває дідусь, котрий, як і наша покалічена доля, затято накульгує поряд: «Вдячний – безмежно. Мов хлопчик, якого в підпаски взяли». Гадаю, нікого переконувати не потрібно, що в цьому порівнянні сконцентрований весь трагізм життєвої ситуації – суспільна зневага до вимордованого часом селянина... Крім того, антитеза «дід – хлопчик» засвідчує не лише скептичний оптимізм літньої людини, вона вказує і на всесвітню спрагу українського села спілкуватися зі світом. Дідові нестерпно важко йти, він болісно «накульгує», але не відстає... В усякому разі – з неабияким трудом старається, бо хоче поговорити, вилити накупіле з душі... Адже його так важко носити з собою...

І все ж найпекучіший трагізм цієї поезії – в тому наскрізному рефрені, що постійно повторюється і обростає все новими й новими почуттями:

– Вигоньте корову!..

Цими, такими знайомими до болю, словами пронизаний кожний ранок – із весни до осені – у кожному більшому чи меншому селі. Ними б і сам вірш можна було назвати, оскільки вони є ключовими в житті села, та автор свідомо вибрав іншу назву «На пасовище!», оскільки, вигукуючи з дворів односельців їхніх одвічних годувальниць, пастух не просто тварин пас, а й душу свою багатостраждальну випасав... Щоб вона хоч трохи зцілилася квітучим різнотрав'ям та неповторними краєвидами, на які людина, розігнувшись від тяжкої роботи, врешті, могла вдосталь надивитися і намилюватися. Дивитися цілісінький день, як мирно пасуться корови, це – як бальзам на душу... Як ковток джерельної води після виснажливої косовиці...

Село катастрофічно вимирає, а тому й процес задушевного спілкування природно вкорочується. І на звичний, зовсім недавній, окрик:

– Вигоньте корову!.. –

як необачно пущена гілка при швидкій ході, боляче б'є навідмаш по обличчю несправедливо страшна відповідь:

*– Яка там корова,
Коли вже й хазяйки самої нема?!*

І така ж сама, але вже по пекуче зростаючій спіралі, приголомшлива звістка – майже на кожному кроці.

*Село порожніє... Від хати до хати...
Кому вже й гукати?! – німіють вуста.
Раніше корову вигонила й мати,
А зараз – могилка у землю вроста.*

А поряд – сусідські... До горбика горбик.

У сюжеті вірша ця його частина композиційно відноситься до розвитку дії. Вона, мабуть, чи не найбільше психологічно напружена і динамічна. І, зрештою, як і належить, енергетика переживання ліричного героя завершується кульмінацією, яка, гадаю, цілком справедливо сконцентрована у риторичному запитанні:

Кричать чорнобривці: „Невже це кінець?“

Хоча й сам підвід до цього катастрофічно-риторичного запитання заслуговує на особливу увагу. Метафора «кричать чорнобривці» відразу неймовірно насторожує, бо з ними у селян завжди пов'язувалося щось особливо значиме, а коли вони ще й кричать, то взагалі... Дибом волосся на голові підіймається – такий гнітючий настрій охоплює. Зримий образ цих квітів і без наголошення супроводжує нас по світу – ними так рясно засаджено сільські квітники біля білявих хат. Достатньо одного лише слова – і в пам'яті зринає до болю щемлива мелодія відомої пісні: «Як на ті чорнобривці погляну – бачу матір стареньку...»

1994. Микола Сингаївський – автор слів знаменитої на весь світ пісні „Чорнобривці“ – на відкритті пам’ятника першій народній артистці України Марії Заньковецькій у Ніжині

Авторові вірша, який ми так докладно розглядаємо, теж довелося багато чого пережити під нев’яжучими барвами чорнобривців. Тому вони в нього й кричать... Де б він не був – ні на мить не замовкають...

Далі, якщо йти суворо за композицією вірша, наступає розв’язка. Вона розпочинається із порівняння:

Згубилось життя, мов окраєць із торби,

чим підсилюється суто національний трагізм поезії. Адже з черствим окрайцем хліба у полатаній торбинці ходили від села до села жебраки, почасти – кобзарі... Як колись – і знаменитий земляк Анатолія, сліпий Остап Вересай... То що ж це виходить? Наш древній роботящий народ, який дав світові найцінніший скарб – хлібину, і досі залишається жебраком?

Здавалося, куди більше, та поет іще підсилює цю пекуче несправедливу думку, і знову – риторичним запитанням:

Де світле майбутнє – нехай йому грець?!

У рідному селі – як на кладовищі.

*Довкіл забуття все ковта, як не в себе.
І в кожного лясас горить на щоці.*

Образили... Принизили... Знищили духовно... Сплондрували душу... Обірвали коріння роду... Куди ще більше зневажити національну і суто людську гідність?!

У рідному селі – як на полігоні смерті. З такими темпами скоро не буде вже кому й помирати, та все одно... Душа кричить навзрид... Захлинається болем утрат...

Та ми, напевне, ніколи б і не були українцями, якби не наша оптимістична натура. Сконденсована вона в ліричному героєві, якого і на краю безодні не полишає надія... Лише штришок – як малесенька соломинка, за яку прагне ухопитися той, що тоне...

Так і хочеться вигукнути:

– Господи!.. Хіба це справедливо: у такому райському куточку і – таке пекло людям?!.

На грані відчаю – пейзажна замальовка:

*А я ще надіюсь: – Вигоньте корову!
В ярах не було ще такої трави.
І сонце, упавши на гілку вербову,
Тріпоче сльозою в очах синяви.*

Проте – десь за останньою межею почуттів і бажань, коли в останню мить спрацьовує розум, щоб зафіксувати неминучість краху, – вже наступна метафора засвідчує, що уникнути трагічної розв'язки не вдасться навіть тоді, коли, здається, уже ніщо не заважає, оскільки – нарешті! – змінився соціальний устрій.

Від хати до хати печаль поснувалась.

А за нею – глуха і німа порожнеча, яка ніколи, як би нам не хотілось, не наповниться життям.

Село, попри все, як було, так і залишається поза увагою можновладців. Бо ніхто з них так і не зрозумів, що наше село – це та табуретка, на якій Україна ще стоїть, хоча на її тендітній шиї вже давно затягнулася мертва петля...

Саме тому так приречено звучить кінцівка поезії, коли вже нічого не залишається людині, як бозна-кого запитати:

*Куди все поділось? В яке трясовиння
Нараз провалилася наша майбутть?*

І зробити невтішний висновок – на грані прожитих літ, коли... навіть у проблисках сонця, як сказано на початку, починаєш гірко розуміти, що це –

Не бабине літо...

І, як не чіпляйся, як не багатій думкою, а таки вже пора усвідомити і змиритися, що, як найтрагічніший наслідок нашої байдужості,

*Страшне павутиння
Засновує в душу осквернену путь.*

Тому – на завершення – цілком логічний сакраментальний вигук:

– Вигоньте корову!..

І обважнілі руки розчепіреними пальцями самі хапаються рвати волосся, оскільки...

*Як гиря пудова,
У голову бемкає туга стократ...*

І – несподіване узагальнення:

*Та вся ж Україна моя, мов корова:
Присвічує ребрами на комбінат.*

Так просто і так природно... Порівняння України з коровою-годувальницею досить точне і досить містке. Не даремно у деяких країнах ця тварина споконвіків занесена до рангу святих. Та й в Україні... Ким вона тільки не була?! І орала, і тягала, і зігрівала в люту зиму...

– Не знаю, чому, але, коли я дивлюся на малий герб України, мені завжди уявляється симпатична мордочка нашої Лиски, – сказав одного разу Анатолій Шкуліпа. І з тих пір і мені те саме здається. Викликає захоплення далекоглядність і мудрість наших предків. Це ж треба так проникнути в наші

національні гени, щоб створити такий образ!.. Такий простий і водночас – такий місткий герб нашої багатостраждальної держави!..

Бідна тварина... Годувала, годувала нас, а сама... При-свічує ребрами... Щоб видніше було клигати до свого кінця...

Отож, мені нічого не залишається – лише окреслити визначення, що темою даного вірша є змалювання трагічної долі сучасного українського села. Чи не парадокс?.. Чужі напасті пережило, а на своїй як спіткнулося, так і летить безповоротно в безвість...

Можна безпомилково потвердити, що автор виступає у цьому вірші ліричним героєм... Від першої особи – так легше й проникливіше можна вести розповідь...

Наскрізна ідея твору – привернути увагу українців до долі свого села, якщо вони й справді хочуть будувати неповторну державу Україну, а не монстра якогось, не сателіта чийогось і не ще казна-що, до чого й думка не хоче сіпатись.

Так і виривається гукнути на повний голос:

– Схаменіться, люди!.. Поки є ще ниточка, смикніть за неї і врятуйте село!.. Покиньте все... Ніде воно від вас не підніметься... А село... Якщо зникне, то й вас не стане... Не сподівайтесь... Таких чудес не буває...

Вірш «На пасовище!» містить у собі високий виховний потенціал, і ми просто зобов'язані використовувати його для формування ціннісних орієнтирів у молоді. Щоб збагачувати її національними традиціями, виховувати в душі патріотизму і самовідданої любові до батьківських порогів і рідної землі.

«Довге биття по голові призводить до того, що процес заповнення «білих плям» у національних літературах «ледве помітний». Ці слова я взяв зі статті Шевченківського лауреата Володимира Базилевського «Демос чи охлос?».

Відтепер просто зобов'язаний висловити власну думку. Повторю дещо сумне в такому випадку: якщо не я, то хто?..

Білі плями невідомості в нашій Україні продовжують вперто творитися, множитися і розростатися.

Гадаю, написати лише один такий вірш – уже багато для поета, щоб бути поміченим і належно поцінованим. Безліч разів перечитував – і кожного разу, ніби вперше. Відкривав щось нове для себе, яскравішу якусь грань, на жаль, уже навіки втраченого села – принаймні такого, яким воно увійшло в історію, як визначальний чинник творення українського характеру.

ВЕЧІР ЧЕТВЕРТИЙ

У 2006 році Чернігівський відділ преси та інформації в популярній серії «Рідні джерела» випустив у світ нову книгу Анатолія Шкуліпи з короткою, але досить промовистою назвою «Навскрізь», яка, на моє переконання, досить органічно проступає зі змісту і соціально-психологічного навантаження уміщених тут творів. Книга вийшла з ініціативи обласної державної адміністрації, що є особливо похвальним, як на нинішні, м'яко кажучи, не зовсім урівноважені часи і майже повним накладом розіслана по бібліотеках славетного сівєрянського краю.

Це вибрані ліричні твори із попередніх збірок поета і, я б сказав, нові твори, але, ради справедливості, змушений дещо уточнити. Справа в тому, що, зважаючи на певні обставини, тут свої корективи вніс Його Найвища Величність Час, і ті вірші, які я називаю новими, трошки випередили вихід їх в оригінальній книжці, про яку я буду говорити пізніше.

Проте, як мовиться, маслом каші не зіпсуєш.

До книги включено 340 поезій, які скомпоновано у два розділи. До першого, що називається «Боже, прости нам гріхи», вміщено 113 віршів переважно соціального, громадсько-політичного та філософського спрямування. Другий розділ «Упадеш – підставлю я долоні» об'єднує 227 поезій, в яких домінує інтимна та пейзажна лірика. Отож, навіть композиційна побудова книги вказує на те, що Анатолій Шкуліпа – закорінено-невиправний романтик і дуже тонкий лірик.

Вітаючи його з виходом книги, я, провівши стільки часу в глибоких роздумах над його творами, просто не мав права втратити бодай скупку можливість, аби не поставити запитання, які в мене накопичилися за останній період.

– Ось уже доля привела тебе до «Вибраного»... Яке ставлення до цього етапу в твоїй творчості?

– Якби не лист із облдержадміністрації, ніякого вибраного я і в гадках не мав би. Бо всі мої помисли спрямовані на довершення і видання книг, яких ще ніхто не бачив і не читав. А вибране – то як приємна несподіванка. А для мене особисто – ще й чудова можливість переконатися, що давно написані вірші не втратили свого соціального звучання і в нинішній час. Значить, це не кон'юнктурщина. Значить, у них пульсує реальне життя, а не якісь мої хворобливі марення.

– Знаю, бо працюємо разом, упорядник і редактор книги Олександр Гадзінський відібрав до книги значно більше віршів. Куди поділася решта?

– Я запитав уповноваженого видавця: «На скільки сторінок можна розраховувати?» Він подивився на нещодавно випущену книгу відповідального секретаря Чернігівської обласної організації Національної спілки письменників України Станіслава Реп'яха і сказав: «Максимум 368. Щоб не ображати начальство». Я сказав: «Чудесно» – оскільки добре знав, що дарованому коневі в зуби не дивляться. Залишилося тільки натиснути на відповідну кнопку і комп'ютер без ніякого жалю обрубав моє «Вибране» – наче так і було.

– Поетичніше й не придумаєш.

– Абсолютно.

– У військових є приказка: «Поганий той єфрейтор, який не мріє стати генералом». Якщо її перефразувати в твоєму напрямку, то вийде: «Поганий той поет, який не мріє стати класиком». Як тобі ця паралель? Чи прагнеш у «класики»? І взагалі цікаво, що ти вкладаєш у це поняття?

– Наче під горло штик... Хочеш – вір, хочеш – ні: я пишу не заради грошей і не заради місця серед класиків... Пишу, бо не можу не писати... Хоча, якщо бути відвертим, нічого поганого в такому прагненні не бачу. Проблема в іншому: як?!.

Я не кручуся і тим більше – не тиняюся там, де подібні питання вирішуються. Я взагалі б змінив порядок наповнення шкільних програм творами. Так, як зроблено це зараз, не те, що любові до літератури чи рідної мови прищепити не можливо, а навпаки – категорично викликати велику відразу до всього українського. Видатних літературних постатей у нас

багато. Спробуй усіх охопити. Та головне завдання школи хіба в цьому? Школа повинна виховувати патріотів свого народу, а вона цього не робить. Школа просто зобов'язана випускати у світ культурних і охайних молодих людей, а вона кого продукує? Наше суспільство, чим далі, тим помітніше опускається вниз: у бур'яни, у сміття, мат, черствість, байдужість... Маса проблем – і школі на них начхати...

– Так нещадно?..

– Бо школа зайнята чим попало, тільки не тим, що конче необхідно!.. Безпросвітною і абсолютно нікому не потрібною писаниною... Заходами, які проводяться лише для галочки... Вигадуванням нових методів, у яких діти почуваються, як ото немовля, яке сім няньок мили-мили та й вихлюпнули разом із водою.

Отож, на моє глибоке переконання, літературу у школі треба подавати не хронологічно, а так, щоб ізмалечку розвивати й закріплювати в дітях найважливіші людські риси. Особливо – в молодших класах... І потім нарощувати і розширювати кругозір...

Що таке етика й естетика?

Це – предмети, на які і в вищих учбових закладах не звертають уваги, а в школах – і поготів. Тому – на свій усезагальний сором – і стаємо ми свідками доволі неприємних ситуацій. Ну, де це бачено й де це чувано, щоб якесь жовтороте курча у ранзі подружки сина Президента у гостях почало розпатякувати та повчати господарів, як треба бути не націоналістом та не україномовними?!

Ми маємо незалежну державу і майже радянську систему навчання в школах.

Давайте замислимося: звідки в старих наших людей така висока суспільна мораль? Одну зиму в школу ходила, а знає весь «Кобзар» напам'ять... А нинішні медалісти? Що вони нині знають без комп'ютера? А комп'ютер, як відомо, надзвичайно черства штука. І бездушна... Він патріота ніколи не виховає. Як і людяності чи порядності нікому не прищепить, до речі.

А щодо «класиків», то це – доволі відносно. Як на чий смак. Однак комусь не вистачить жодної сторінки в підручнику. А в душі дитини?.. Можливо, ця дитина прочитає один малесенький віршик із якоїсь потертої збірочки не класика – і він сколихне її так, як не змогла вся школа разом із учителями і класиками.

– Так, педагогіка – тонка річ...

– І чудово, що, врешті, у шкільній програмі кілька уроків відводиться літературі рідного краю. Тобто діти учать те, що власними очима можна побачити. І з малих літ збагнути, що... не святі горшки обпалюють, а звичайні люди... Отже, можна не лише до чогось прагнути, а й досягати!..

– За плечима більш як півстоліття життя... З них – лєвова частка віддана літературній справі. Не виникало бажання зрєктися поезії, перестати шматувати мозок і душу, а замість цього спокійнісінько «осідлати диван» після роботи?.. Або гайнути на рибалку?..

– На моє щастя (і на прикрість сім’ї) поезія тримає мене в своїх лецатах досить міцно. Вона диктує умови нашого, не завжди мирного, співіснування – і тут я безсилий щось змінити. Коли находить, доки не випишуть, ходжу як чумний. Чим більше находить, тим довше вигораю. Зате, як вигорю, довго відходжу... Спостерігали, аж коли починає трава зеленіти після того, як її випалить?.. Порожньому теж погано, але й ущєрть переповненому натхненням, повірте, не мед.

Щоб не спокушав диван перед телевизором, тікаю з дому. Частіше – на роботу, за свій стіл, який для мене – як ото пульт на космодромі. Куди завгодно залечу і, що намірю, те й побачу.

Рибалку в дитинстві любив безмежно. Зараз не маю такої розкоші в часі, який би я віддав їй замість творчості. Не встигаю вигорати й відновлюватися після пожежі.

– Зрозуміло. У твоїй творчості тема села, селянської праці – одна з провідних. Як живеться поету на п’ятому поверсі міської квартири в панельному будинку? Чи не рветься душа в поле, а руки – до праці?

– Рветься, і досить часто. Бо живеться не дуже то й приємно. Влітку – просто запарює в духоті, а взимку підморожує. Виручає моя непосидливість, і я не встигаю ні влітку запаритися до кінця, ані взимку – підморозитись.

Поле, луг, ліс – то найщедріші мої порадики... Навідує рідко, зате, коли вдається, припав би до кожної стеблинки... Заглянув би в кожную квіточку...

Люблю покосити... Від душі... Спозаранку... Або при заході сонця... Коли роса забринить на лезі коси...

Коли буваю в селі, здається, що пишу найвагоміші свої вірші... Косою, лопатою, сокирою... Бо після них і перо стає ваговитішим... І правдивішим...

– Невпинно летять роки. Ось уже нове покоління літераторів, вихованців літстудії Гоголівського університету, прийнято до Національної спілки письменників України. І серед них – імена доволі яскраві і самобутні. То – Анатолій Дністровий і Олена Степаненко, це – Анна Малігон і Тетяна Винник... Десь на підході Ярослав Гадзінський... Але в них уже зовсім інша поезія, інші погляди на життя...

– І це – прекрасно. Завжди радію творчим знахідкам молодих, особливо – названих. Ми теж пробували себе у формі... Експериментували... Потім завихреність форми кудись пропадала, згладжувалася, і ми починали писати нормально. Без вибриків у кожному реченні. А якщо й вибрикували, то добре пам'ятаючи золоте правило: про чітку відповідність форми і змісту.

Не люблю матюків у літературі, як у декого. Книга повинна вчити людей ставати кращими, змістовнішими. А що можна вдосконалити в собі із безбожно матюкливої книжки? Жаль, коли бруднить своє перо талановитий літератор. Навіщо? У погоні за чим?.. Невже йому так хочеться дешевої популярності?.. Невже він спить і бачить, як група підлітків, криючись від батьків і вчителів, десь у глухому закутку гортає його книжку і дико гигоче, прочитавши (а то й процитувавши напам'ять) якийсь тринадцятиповерховий пасаж, що – безсумнівно – поповнить і без того доволі багату скарбницю добірного російського мату?..

Мені таке читиво абсолютно не цікаве. І ніяке – навіть найзнаменитіше – ім'я мене до нього не наверне.

– Зрозуміло, що література є віддзеркаленням часу. Як нинішнє суспільне життя України впливає на тебе? Чи з'являться нові герої у твоїх творах? Та, власне, чи зміниться твій ліричний герой?..

– Мабуть, не зміниться. Гадаю, поглибиться. Я завжди писав про людину, безмежно залюблену у свій рідний

український край. Коли ж нова доба щедро відкрила переді мною вщент затоптані брудними чобітьми всяких зайд нові сторінки своєї неперевершеної історії, мені нічого не залишається як закачувати рукави і скільки духу освоювати цей незвіданий простір. Нам так не вистачає нині суто своїх літературних героїв. Національних!.. А без них ще жоден народ у світі не виховав і не згуртував себе як націю.

– І як же тобі, як письменникові, живеться в добу безідейності? Твоє сприйняття цього всепоглинаючого явища...

– А як живеться проваллю, в яке зусібіч бурхливі потоки каламуті вливаються?!. Погано і дуже погано... Та ще й із постійним острахом на додачу... Так і дивись: то з заходу, то зі сходу щось обвалиться...

Все нещадно розмивається. А повинна бути єдина національна програма! Тільки тоді Україна буде цільною. А значить, і перспективною. А від того – й цікавою, привабливою...

А коли ми дробимося, гриземся, у світі починає інша думка визрівати... Хижацька... Споживацька... Надто – в сильніших сусідів... Зокрема, в тих, хто ніяк не може позбутися своїх імперських амбіцій...

Ну, скажи мені, який це ведмідь утерпить, щоб не клацнути зубами, якщо в нього під самісіньким носом з ранку й до вечора діжка з медом пахне?..

– Давай краще повернемося до «Вибраного».

– Давай.

– Його поява, як правило, змушує до певного переосмислення власного поетичного шляху. Чи змінилося твоє кредо? У яких рядках нині воно відображається?

– Нічого не змінилося. Тільки я постарів. І став до-свідченіший... Але тут я просто змушений повторитися... З Ральфа Еммерсона, буденні рядки якого абсолютно випадково стали незмінним моїм прапором: «Кожна людина, яку я зустрічаю, у чомусь перевершує мене і вже в цьому плані я можу в неї повчитися».

Завжди більше люблю слухати, ніж говорити. Придивлятися до всього. Зіставляти. Заохочувати до розповіді, іноді навіть провокувати...

– В оформленні «Вибраного» знову взяв участь ніжинський художник Валерій Ісаєнко. Чому відмовляєшся від послуг інших – маститіших, так би мовити?.. Столичних або губернських дизайнерів?.. Це довіра чи щось більше?

– Це елементарна дружба двох людей... Причому – з дуже давніх пір... Мені дуже подобається вдумлива, можна сказати, скрупульозна робота Валерія над образами. Він виписує старанно і наполегливо, дотягує кожну лінію... У Ніжині він багато церков за останній час розписав... Ходиш і милуєшся... Справді божественно... Тому мені хочеться, щоб і в моїх книгах, як у Божому храмі, витав отой священний дух, у якому люди очищаються і набираються віри і снаги...

Згадана книга, як тільки мене пронизала майбутня її назва, виявляється, оформлена вже була давно. Я зразу уявив ескіз вітражу, який колись, ще у радянські часи, ми, у пошуках заробітку, збиралися робити на одному з ніжинських заводів. Надзвичайно точно вписалося у зміст книги – і по-сучасному, і привабливо. Справді – навскріль пронизало. Що вигадувати?

– У книзі понад дванадцять тисяч поетичних рядків! Вибери найдорожчі – бодай два... І поясни чому?.. Хоча я чудово розумію, що кожен рядок дорогий для тебе, бо за ним – напружена робота серця і розуму.

– Ці рядки змінюються в залежності від життєвої ситуації. Як правило, вони зовсім нові... Починають пульсувати і водночас підминати під себе ритм серця. Але частенько зринають у пам'яті і рядки давні, як-от:

*Замість веселкового розмаю
Кладовище дихає в лице.*

Чи сучасне обплъване і оббрехане з усіх боків життя не викличе подібних асоціацій? І чим далі в незалежність, тим менше України в нас залишається. Зникають цілі села з лиця нашої древньої хліборобської землі. Десятки, сотні... Щороку

нас менше на півмільйона... Як мінімум. А без хліборобського села і України, як такої, ніколи не буде. Село – це наша золота візитка. Споконвіків. Це – наша гордість. Наша колиска. І оберіг – якщо хочете. Я це говорю не тому, що сам родом із села. Як покаже досвід, яким би не було прекрасним місто, проте воно ніколи не збереже Україну в її первісному вигляді. Місто знищує природу, безжально користується її благами, а село – це сама природа. Селянин – це той, хто примножує природний ресурс, всіляко плаче його. Без здорового (за духом і здоров'ям) села замулюються джерела, зникають колодязі і криниці з найчистішою і найсмачнішою у світі питною водою, пропадають навіки маленькі річечки, а вслід за ними – і більші... Подивіться на дорогий кожному серцю українця Дніпро! Що з ним зробилося вже в наш, «о прекрасний час, неповторний час»! Ще півстоліття такого бурхливого прогресивного розвитку та індустріалізації і з обох берегів на Дніпро насунеться болото і, якщо його не зупинити вже зараз, то кінець Славутичу і нашим райдужним надіям довкола нього.

Або – стрімке виродження українців і українства в них:

*Як же нам не буде переводу,
Якщо зводить ноги в стремені?*

Чи не печально? І чи не образливо на самих же себе?.. Хочемо жити на широку ногу, а що робимо для цього? Якщо не розкладаємо самі, то мовчечки спостерігаємо, як це роблять інші.

Тому цілком виправдано, що частіше всього мене заціклюють сумні думки. Вони й на папір просіваються активніше. Що поробиш, коли я так і не навчився радіти, наче мені не один палець між двома постійно показують, а просто... зухвало крутять ним біля скроні... Мовляв, який ти дурний!... Та я й сам знаю, що дурний... Бо ні з ким розумним бути. І за великим – державним – рахунком, і за значно меншим, суто особистим.

Конкретизую. Ми вибрали (були) нового Президента. Прославилися в світі своїм Майданом. Світ у нас повірив, точніше – в наше пробудження і щире бажання до демократичних перетворень. Вибравши Віктора Ющенка, ми, здавалось, підтримали і його програму цих перетворень. Але... буквально через кілька місяців, за які новообраний Президент ще й із паперами на своєму робочому столі не встиг як слід розібратися (а попередник, як показав час, якщо й збирався

щось передавати, то зовсім іншому, більше зацикленому на благоденствії сусідньої – не своєї – держави), героїчні виборці роблять незрозумілий реверанс – подали від програми, яку так активно відстоювали на морозі, і вибирають Верховну Раду, яка потім цілком закономірно (і за їхнім же охрещенням) стала знову Верховною зрадою. А винуватий, бачите, Ющенко... А про те, що йому рідний народ не дав Верховній підтримки для втілення собою ж таки підтриманих програмних кроків, байдуже.

З приводу цього хочу сказати таке. Від багатьох розумних людей чув, що нам (був) дістався Президент, який гідно міг би керувати будь-якою цивілізованою державою. Він за своїм інтелектуальним і національним рівнем значно випередив нас.

Грудень 2009. Лише сім журналістів із периферійних газет (Житомирщини, Кіровоградщини і Чернігівщини) було вибрано для розмови з Президентом (третій зліва – редактор міськрайонної газети „Ніжинський вісник“ Анатолій Шкуліна). У будинку з химерами (Городецького) Віктор Ющенко так і не позбувся химер українського політиканства.

Ми ще там, у Монголо-Татарії, а він уже весь у Європі, у світовому співтоваристві. І ми – як ото камінь на шиї. І хоч який би гарний плавець не був, камінь все одно перетягне.. Тому – знову сакраментальне, хоч і чуже: що робити? Відповідь, на жаль, не одна. Перша: годі розп'ятувати, як погано махає правою рукою плавець і його постійно зтягує вправо; треба самим кидатися в бурхливі води сьогодення і зтяято плисти, якомога швидше доганяти першого номера цього віковічно-довгожданого запливу. І друга відповідь значно простіша: розп'ятувати далі – аж поки вода, якою – нарешті! – можна плисти самостійно (і в радість!), висохне...

І треба ж таких парадоксів на нашу українську голову!.. Такий мудрий народ, стільки мудрих спостережень залишив, а й досі вперто наступає на ті ж самі граблі. Вічно вибирає одну сторону, а шарахається в зовсім іншу.

Ось це постійно насторожує і збуджує думку. Живу й творю на протиріччях. Іноді й сам ним стаю, отим сумно-звісним протиріччям.

Книга «Навскрізь», складена зі старих віршів, несподівано і для мене самого, зазвучала багато в чому по-новому, що мене, як митця, звісно, порадувало, а як громадянина найдорожчої у світі країни – засмутило.

– Це ж чому?

– А ось дивись... У вірші «Два символи» зі збірки «Зірки над хрестами», яка вийшла друком ще в 1993 році, а написаному значно раніше, коли жодна душа у світі, навіть у найреальнішому сні, не могла уявити події листопада-грудня 2004 року, я мало не простогнав:

*Немов царя, підносять ватажка
Злочинці, що країну загнуждали.*

Відбулося ще страшніше. Наплодилося магнатів, причому не з тих, хто має розумну і світлу голову, і не з тих, хто, закачавши рукави, з покоління у покоління, день у день примножував родинні статки. На благо процвітання рідної держави. Багатство нинішніх мільярдерів і мільйонерів змішане зовсім на іншому, про що прекрасно відають (та, на нашу всенародну прикрість і обурення, – не діють) і міліція, і

прокуратура, і служба безпеки, а відтак – і суди, і всі – добре відаючи, що навіть малесенького шила в мішку не втаїш, а такого безбожного неподобства, як це, – і поготів.

Вибираючи опонента Віктора Ющенка на найвищий державний пост, близько половини українських виборців показали, на якому місці опинилася їхня мораль. Звісно, народ із такою спалпленою мораллю ще довго не буде гідним кращого майбутнього. Тож і буде борстися в скаламученій калюжі, якщо не хоче впливати на чисті води.

Уявіть собі спортсмена, який одночасно стрибає і у висоту, і в довжину, та ще й пливе стометрівку на спині. Сильні будуть результати?.. На рівні світових рекордів?.. Та, якщо й стануть подібні знущання над собою гідними занесення до книги рекордів Гіннеса, то лише як найабракадабріші.

Звісно, нечесним на руку потрібно ще нечеснішого на престол. Тоді він у їхніх ганебних руках буде, як шовковий.

Іноді слухаєш дебати між нашими верховними депутатами і постійно ловиш себе на думці: а скільки вони потім, зібравшись за ситим столом увечері, регочуть один над одним? А що регочуть, так це точно. Бо таких дурниць, які тільки курям на сміх і годяться, не здатне намолоти навіть старе опудало на городі. І не лише тому, що воно говорити не може. А тому, що в нього призначення куди серйозніше і відповідальніше: ворон відлякувати... Щоб сходи благодатні не поскльовували.

* * *

Книга „Навскрізь“ не має конкретно-особової присвяти. Та й зрозуміло: це звіт автора за доволі значний етап свого творчого життя. Назва збірки, як, до речі, і всіх попередніх, глибоко алегорична і сприймається, принаймні мною, як визначення поетом власного письменницького (та й суто людського) стержня: із провідних тем, образів, думок, які не просто наскрізно пронизують його творчість, а передовсім до найтонших фібрів душі болісно проймають переживаннями за долю рідної землі і за гідне місце працьовитих людей на ній.

Як і завжди, домінує любов. До всього! Взагалі, філософське її осмислення набирає все нових і нових нюансів.

До наскрізного відносить автор і своє ставлення до звичайної людини. Крізь призму осягнення героїчного минулого, несправедливого теперішнього і – нарешті – щасливого майбутнього.

Нова книга не має епіграфа... Його з повною силою замінє перший вірш, який, до речі, мабуть, саме з тією метою винесений за межі обох розділів вибраного.

Заголовний вірш не має своєї назви, та всі, хто з ним знайомий, називають його за провідним рядком, який, як говорили раніше, червоною ниткою проходить крізь увесь зміст. Проте – в даному випадку – червоною не ідеологічно, а духовно – заради того, щоб найчіткіше було видно: „Треба стати чужим“. Прикметно, що це – домінантна думка не лише згаданого, а й багатьох інших творів Анатолія Шкуліпи, власне, і всього нашого суспільства, у якому, як і за радянських часів, щоб тебе врешті помітили й оцінили, конче необхідно виїхати, стати великим начальником і тоді перед тобою шовком стелитимуться, з дозволу сказати, землячки.

Цікава передісторія створення цього вірша. Ішов автор до нього поетапно. Відправною точкою стало святкування 1000-ліття Ніжина, на яке було запрошено дуже багато гостей, серед них – і кілька відомих українських письменників, чия творча біографія тісно й назавжди переплетена з цим славетним поліським містом. Серед них – і гордість української літератури, лауреат найпрестижніших і серед них – найпочеснішої Національної премії імені Тараса Шевченка, Євген Гуцало, який, на жаль, невдовзі після того пам'ятного повернення у місто своєї юності відійшов у Вічність.

Було болісно дивитися, як місцеве начальство запобігає перед собою подібним і вищим керівництвом, геть забувши про тих, кого ще запросили.

Де воно нині, те начальство? Хто про нього згадає хоч добрим словом і яка пам'ять після нього залишилася після такого бурхливого керівництва?

Нуль-нуль-нуль... Та ще власні особняки в два-три поверхи вгору і стільки ж углуб...Шикарні іномарки...Дорогі квартири для дітей і коханок...

Не хочу продовжувати, бо стає бридко.

Тоді Анатолій Шкуліпа самовільно взяв ініціативу на себе і два дні щасливо проводився по Ніжину з незабутніми гостями...

Євген Гуцало... Володимир Мордань... Олекса Ющенко... Володимир Сенцовський... З певними перервами – Леонід Горлач, котрому іноді доводилося відриватися до тещиної хати... Словом, компанія зібралася надзвичайно поетична і повчальна.

Говорено-переговорено!..

Бачено-перебачено!..

Згадувано-перезгадувано!..

Зачаровано ходили Шевченківським парком із щойно відкритим пам'ятником молодому Тарасу Шевченку, у віці, в якому він приїздив до художника Івана Сошенка, що працював тоді в гімназії Ніжина...

Навперербій порівнювали, якими були й стали дерева у Графському парку – біля славетного старого корпусу тогочасного педагогічного інституту...

З трепетом у вразливих серцях відвідали Троїцьке кладовище... Знайшли скромну могилку шанованого всіма професора Івана Чаплі... Прочитали вірші на могилі Миколи Сайка, над якою мовби навічно „Затичинилося небо, Засосюрилась земля“, як він захоплено і по-своєму колоритно-свіжо колись написав...

Анатолій Шкуліпа ніде не згадує, але я уважно спостерігав, з якою зацікавленістю слухав Євген Пилипович, коли в актовій залі гоголівського вищого навчального закладу він читав свій доволі довгенький вірш „Ми здавна укри“. І бачив потім, з якою шанобливістю відомий майстер слова ставився і звертався до свого молодшого колеги. Було видно, що вірш глибоко проник у Гуцалове серце, хоча конкретно поговорити про це Анатолій так і не вибрав бодай миті – настільки повнокровними були зустрічі-прогулянки вулицями ювілейного міста..

Треба стати чужим...

Рік 2005... На відзначенні 200-літнього ювілею заснування Ніжинської вищої школи вся увага тогочасного керівництва вузу була прикована до столичного начальства... Аякже – народний депутат!.. Аякже – з міністерства!.. З Адміністрації Президента!.. А трішечки позаду – обласне начальство... Та й то ж ненадовго позаду, лише на один

*вечір... А поїдуть кияни – свої наперед важно пуза пови-
тягують і повиставляють... Треба годити... Не обминати ува-
гою й поклонами...*

*А в затінку – Юрій Мушкетик, славетний наш земляк-
лауреат, невдовзі – Герой України!.. Олекса Ющенко – автор
слів найвідомішої пісні про Ніжин, музику до якої написав
славетний Платон Майборода, Дмитро Іванов – трохи згодом
теж Шевченківський лауреат!..*

Воістину – треба стати чужим!..

*І, зрештою, знову якесь ювілейне зібрання – вже в Чер-
нігові. Знову „коленопреклоньонное“ (за Гоголем!) ставлен-
ня до чиновників-земляків із „президентського апарату“ – і
абсолютний нуль уваги до видатних письменників, хто по-
справжньому прославив свою землю.*

Ось тоді й вибухнула атомна бомба в поетовій душі:

Треба стати чужим,
Щоб свої поважали.

*Просто. Лаконічно і...Якщо не в брову, то в око.
Але краще скаже сам віри.*

* * *

Сам собі пілігрим
Підупалий на жалість.
Треба стати чужим,
Щоб свої поважали.

Щоб вельможний нажим
На ціні не позначивсь,
Треба стати чужим,
Щоб сміялись удачі.

Ані Крим тут,
ні Рим
Ні при чому, панове.
Треба стати чужим,
Щоб не слатся шовковим.

Щоб не вацькати в грим
Осоружну гримасу,

Поєдналося, переплелось,
Перейшло в життєдайне горіння.
Домліває в ярах передгроззя.
З кожним днем все чіткіше насіння
Уявля над собою колосся.

Височінь голосна-голосна.
Бо – весна!

* * *

Минають літа невловимо лиш
І висновки роблять сумні:
Любові і в церкві не вимолиш,
Вона – або є, або – ні.

Зливаються тіні хмаринкові
І трішечки заздрість шкребе:
Любові не купиш на ринкові,
Обманиш найперше себе.

Дорогу до тебе звеличити
Підказує доля сама:
Любові не можна позичити,
На неї кредитів нема.

* * *

Як добре, що ти є!
Але чому так пізно
Серцебиття твоє
Ввірвалося у пісню?

Де досі ти була?
В чийх блукала мріях?
Чию журбу несла,
Немов сльозу на віях?

Як добре, що ти є.
Що ти збулась достоту.
І дихання твоє
В моєму – як по нотах.

* * *

Давно я ствердився у слові
І повторюю не дарма:
Нема життя в напівлюбові,
Бо в півненависті нема.

Вік проснувавшись в дурмані,
Здаля озвалася п'ятьма:
Нема життя в напівомані,
Бо в напівправді теж нема.

Відкину всі твої потреби.
Хай забере мене чума!
Нема життя мені без тебе,
Але з тобою теж нема.

МОЛИТВА – І ВРАНЦІ, І ВДЕНЬ, І ВНОЧІ

В любові не зіб'ю оскому,
Лише у ній збуваюсь я...
Не віддавай її нікому,
Вона моя, моя...
Моя!

Я стільки ждав її...
Я стільки
Без неї літа змарнував.
Не забирай моєї бджілки,
Ти й так у мене все забрав.

Нехай ступати стане тяжко,
Нехай струхлявію, мов пень,
Не забирай моєї пташки,
Бо хто провістить мені день?

Останки літ затисну в жмені,
Пришпорю серце, мов коня, –
Нехай крутнеться біля мене
Хоча б хвилинку, та щодня.

О Боже!
В безвісті огрому
Лише одна зоря сія.
Не віддавай її нікому,
Вона моя, моя...
Моя!

Не вдаватимусь до ґрунтовного аналізу, ухоплюсь за останнє... Ви помітили, не могли не помітити, з якими різючими відтінками почуттів звучить у кінцівці оце триразове повторення присвійного займенника жіночого роду „моя“?.. Розмова не з ким-небудь, а з самим Богом!.. Не благальна, як найчастіше водиться, а категорично стверджувальна. З усього видно, що ліричний герой ради свого кохання готовий на все. І оця внутрішня експресія найвищої напруги, яка не замаскована ні в які художні засоби, а звучить прямо в лоб, робить свою справу. Бо справжня поезія – це не стільки метафори, скільки чистота почуттів. Зрештою, якщо задуматись по-справжньому, то тут уся заключна строфа набуває метафоричного звучання, оскільки категорична – на грані неможливого – розмова з Усевишнім хіба не є такою?! І – о диво поетичне! – ми віримо. Чарівне коло замикається – і нам надзвичайно приємно. Бо з нами відбувається те, що дороге кожному серцю і чого нам вічно не вистачає.

Читаючи по-новому вибрані твори Анатолія Шкуліпи, ловлю себе на думці, що, аналізуючи кожну зокрема зібрані тут збірки, як багато я пропустив. І, як рятівна соломинка, мені з особливою приємністю спливають у пам'яті оціночні слова знаних в Україні літературознавців і критиків про те, що „література поліського краю збагатилася на ще одного самобутнього і талановитого письменника“. Радий за земляка.

Тож не позбавлю себе задоволення бодай краєм ока вихопити з нової книги те, що зблиснуло з оксамитового буйнотрав'я як росянки-сапфіринки...

(Не про „Релігію кохання“ говорю, а здається, що ніби продовжую розмову про неї).

(І як я оминув у своїх аналізах попередніх збірок те, на чому б міг зацентруватися у своїх сентенціях про поезію?!)

Отож, надолужу втрачене – і посмакую-помилуюся поетичними знахідками... Без порівнянь і паралелей, а просто так... Як гурман...

Я ж читав усе це!.. І не раз!.. І ніби ж милувався від душі, а от зараз...

Як виразно-проникливо звучать фінальні два рядки з вірша „Комплімент“! Здавалось би, нічого особливого, крім замилювання жінкою, яка йде з букетом троянд. І снуються найрізноманітніші думки довкола них, і стає невідомо, що (чи хто) кого більше прикрашає – квіти чи жінка?.. Вірш закінчується, але оте дивне відчуття залишається надовго.

– Як до лиця вам ці троянди,
А ви – ще більш їм до лиця!

Хай вибачать мене маститі й лауреати, але не втримаюсь, щоб не вигукнути: яка геніальна простота! І не лише в цьому пасажі.

Ведучи ненав'язливу розповідь, автор у, здавалось би, звичайному порівнянні творить диво і нас змушує повірити в нього, аби збагатилися на нові й нові барви почуттів.

Не знаю, як кому, а мені, приміром, імponує, коли наснага поетичного слова передається пластично, без примусу. Тоді є час, щоб посмакувати знахідкою стільки, скільки душа забажає. І від того – рідкісний ефект: динаміка поезії збільшується, аж перехоплює подих, а розбурхана уява доволі чітко вимальовує кохану жінку „в трояндовім величчі“. І відчуваю, що для кожного читача ця жінка суто індивідуальна за красою і внутрішніми відчуттями. Бо твір так написано, що легко ляже на душу будь-кому.

Помічаю в собі оцю збуджену небайдужість до природи і образів найрізноманітніших квітів у них. І відзначаю, що вони надзвичайно зримі. І ця, майже кінематографічна, зримість досягається завдяки самотутній метафорі, якою поет користується доволі широко, але яка в нього – певне, за отією легкістю ведення оповіді – стає майже непомітною, більше того – тяжіє до публіцистичності. Але то лише на перший погляд. Бо, якщо заглибитись, образи знаходяться достатньо легко і, що першоважливо, – рясно.

Для прикладу – не довго мудруючи, сторінка навмання:

Вікно розчинене у сад,
Де в тихій повені любові

На гусях ночі
зорепад
Гойда мелодії шовкові.
(„Коротка літня ніч“)

Лише чотири рядки наосліп, але яка щільність художніх засобів! Тут наявні і епітети, і метафора, і оксиморон, і інверсія... І перший, майже прозовий, рядок, видається нараз не таким уже й прозовим! Бо яку ж цікаву (і вздовж, а головне – і вглиб) картину вимальовує уява! І не мертву, а чарівно озвучену, бо й інструмент зумисне названо не випадковий, а маловживаний і мало ким так зразу уявлений. У його назві присутня загадковість, що для підкреслення особливої чарівності літньої ночі – немаловажливо.

Або – ще рядки-малюнки: „Зоряна ніч одягає блакитне пальто“ (саме так автор змальовує світанок); „Кучугури довкіл вигинають хребти“ (це вже про зиму, яка, що б там не трапилось, не здатна заморозити почуття); „Білі хмари – немов хризантеми“ (через відстані й розлуки – кому що ближче і дорожче на самоті: сумувати окремо чи разом); „Синичка задзвонила на весну, А у мені весна ще не вмовкала“ (без коментарів); „Ночі жаданой подих останній вдарив легенько у дзвони роси“ (їй-Богу, я не лише бачу, а й чую, як приходить саме такий, а не якийсь там інший світанок!).

Цікаво, що в поезіях Анатолія Шкуліпи доволі часто зустрічається порівняння жінки з квіткою. Проте ці привабливі образи, як і самі квіти, до речі, глибоко індивідуалізовані, абсолютно нема повторень. Якраз квітка і диктує вибір настрою вірша, через який цілком невимушено здійснюється сприйняття цієї жінки.

Із жінкою-трояндою ми вже зустрілися. А десь отам, на початку чи в середині нашої розмови, зринала й не витрювалася жінка надто домашня, затишна і від того дуже надійна, не лише приваблива, не дарма ж „Ніщо на світі так не відчуваю, Як губ твоїх розцвічену герань“.

Важко не помітити, коли „В твоїх очах цвіте бузок, І ти – така бузкова“. Справжній квітник: жінка-ромашка, жінка, що п'янить, як „цвіт акації“, а ще – матіола, лілія, волошка, пушинка із кульбабки... І взагалі в нього „дівчата – наче квіти“ ... Тихо, невимушено, правдоподібно... Іноді – аж дихнути боязко, щоб чарівні пелюстки не опали... У цьому, власне, і ставлення поета до прекрасної половини людства.

Його не лише замилювання, а й обожнення, а значить – і виховання в людині саме людського, а не тваринного...

Кожна квітка, до образу б якого не вдавався автор, освячена тим чарівним дійством, імення якому – Любов, що завжди „збунтує кров, стривожить і стриножить“.

Завдяки переконливим штрихам поета, досить виразно можна уявити і таку квітку, якої в природі реально не існує.

І от вона сліпуче зацвіла.
Троянди стрепенулися в екстазі,
Коли на них лиш тінь її лягла.

Загальновизнана краса належно оцінює ще більшу красу, бо це не просто квітка, а квітка, пелюстки в якій з найчистіших і найцирніших людських почуттів. Недарма ж досі небачено

Вона світала, ця манлива квітка.
Переливала в сяйві кольори.
І ледь сором'язливо, як сирітка,
Закочувала очі догори.

(„Квітка“)

Оце несподівано-свіже одухотворення і перенесення суто людських якостей на рослину, та й ту вигадану, „Закочувала очі“ варте найвищої оцінки. І цьому слугує вже неживий предмет – ваза, яка „враз ціну свою відчула, Наповнилася змістом – хоч куди“.

Автор, що найвизначальніше для нього, достатньо переконливий у своїх порівняннях, художньому засобі, яким він користується доволі часто, проте не менш майстерно, бо різноманітно і ненав'язливо. Я би сказав, що кожний рядок його поезії сповнений глибокої почуттєвості і життєвої правди. І не лише від імені чоловіка, а й від імені жінки, що теж не пролітає повз увагу, а зачіпається за нерв і бринить-виграє неперевршеними барвами кохання.

Любов – як спалах із безсоння.
На все життя – єдина мить.
Моя рука в твоїх долонях
Як біла лілія горить.

(„Любов – як спалах“)

Лірика Анатолія Шкуліпи акумулює в собі високу культуру поетичного мислення, завидну людську духовність і порядність у її глибоко інтимних, а тому соціально вагомих вимірах. Його поетична мова навіть у довгих віршах лаконічна, бо завжди логічно довершена, і ясна, однак ця ясність, як зазначав Григор Тютюнник, „абсолютного художнього слуху“, продиктована тонко спостереженою реальністю.

Багатьом віршам поета притаманний драматизм у змалюванні, приміром, того ж таки кохання, але цей драматизм зумовлений найвищими запитами, та над усе – моральним максималізмом. З усього видно: перебільшення – далі нікуди, але ж вірши, і розмахувати кулаками не хочеться, щоб доводити, що так не буває. Так є, тому й продовжує дивувати вогонь у долонях, де, як біла лілія, горить-світає рука коханої людини.

Справжнє почуття невечернє, як невечерня і сама поезія, і увесь світ, писаний-переписаний довкола неї. І все через те, що

Мені без тебе світ – лише півсвіту:
Якщо й цвіте, то лиш наполовину.

(„Без тебе“)

І на користь поета: все це відбувається абсолютно з різних причин. Там, де стільки таємниць і такі неймовірні передчуття жаданої зустрічі вирують, зовсім відсутні відстані, бо

Ген зірка як білий налив –
Сусіднє село осіяла.
Дивак!
Ну, а хто б не спішив,
Якби така дівчина ждала?!

(„Внутрішній діалог“)

Хто підкаже: як устояти? Як не кинутися назустріч, коли

Твоїх очей зелений вир
Мене затягує на дно.

(„Зелений вир“)

А зустрівшись, хто здатний зрушити зачарованого бодай з місця, не те щоб піти і більше не повернутися? Коли кохана поряд, очі в очі,

Я стою в твоїй любові,
Як у місячному сяйві.

(„Пісня освідчення“)

*І нехай там будь-що насувається. У найпідступніших
протириччях хай небо провалиться і в неймовірному розпачі*

Горобинова ніч над шляхами
Заламає, мов руки, гілля,

(„Приходь у Графський сад“)

*проте ніякі у світі сили не здатні зітерти на порошок почуття,
які роблять людей щасливими бодай на мить.*

*Я захоплено гортаю сторінки книги і не перестаю л-
вити себе на щасливій думці, що раз по раз знаходжу вишукані
перлинки чи діамантинки. Можна їх нанизувати й нанизувати,
милуватися й дивуватися. Просто так, без умислу і ніякого
обтяжування думками. Іноді не хочеться багато говорити,
тим більше – вдаватися до ґрунтового аналізу. Душа нічого
не хоче зайвого, лише милуватися і насолоджуватися. І я не
протворюю, беру і розвішую перед вами, як разки непо-
вторного намиста. Бо як я можу залишитися байдужим,
якщо зовсім поряд*

Золоті сап'янці
Приміряє осінь.

(„Стеляться багрянці“)

*І, що б там не траплялося, далеко не все ще втрачено.
Бо не для когось там, а*

Лише для нас ще світять броди
У чорній гавані прощань.

(„У чорній гавані“)

*Саме вони, оці сонячно освітлені броди, і дають надію
на краще, не дозволяють упасти у відчай чи блукати життям,
безвільно звисивши руки. Взагалі – без кохання людина якась
неповноцінна. У неї немає тієї енергії, яка живить постійний
імпульс до пошуків і до щоденних дерзань і звершень. Тому
цілком виправдано звучать рядки:*

Ще болить, як свіжа рана,
Любові непочата ніч.

(„Чи можна вмерти від любові...“)

Та інакше й бути не може, щоб не повірили. У такі щирі і незгасимі почуття просто не можливо не повірити. І байдуже осторонь повз них не пройти. Я твердо вірю в це, адже ось уже стільки віків безперервно

На шляху між літами
У півслові згоряю.

(„Стоїмо під вербою“)

Просто не можна не помітити такого чарівливого і яскравого саява, та ще коли?!.. Коли горить не хтось там і не щось, а людина, яка кохає так, аж зуби зводить від невимовлених зізнань.

Тому й проникливо-щемно від таких глибоких почуттів.

Тому й правдоподібно-радісно, що такі незгладимі почуття ще можуть нас осяювати. Незважаючи ні на що!

Нестерпно болить, але я щасливий таким невідворотним болем, оскільки

Мені послав тебе сам Бог,
Аби відчув, що я живий ще.

(„Мені послав тебе Господь...“)

Достатньо поблукавши світами і добряче втомившись, проте – так нічого і не забувши, можливо, щоб не зректися всього того найкращого, що може жити людину, а щоби просто поповнити сили в собі,

Я опускаюсь, як повіки,
Яких вже обрій не тримає.

(„Останнє вицівіло латаття“)

Шкода тільки, що ніяк не можна забути того, чого краще б ніколи й не було, щоби потім, переснувавши з усіх боків землю своїми шляхами-дорогами, сісти десь під калиною і невігойно заридати. Бо на віки віків:

Як зірка, над нами – дитя
На синій пелюсточці неба.
(„Вогонь пристрасі“)

Тільки людина, яка пройшла, як мовиться, через терни до зірок і не згоріла дотла, не спопелилася й не озлобилася на всіх і вся, може з полегшенням видихнути:

У тебе до мене предовга дорога,
А в мене до тебе – ще довша.
(„Ще зроду отак не томила знемога...“)

Чому так відбувається з нами? Звідки в нас б'ють джере-рела, які дозволяють успішно здолати будь-які відстані? І як ми не заблукаємо в нетрях поневірянь і оман?

Безліч запитань, од яких досить легко можна відчутти себе, як у лабіринті. Все, запас енергії вичерпався, акумулятор виробився, сиди й не рипайся, бо однак ходу більше немає. Аж ні!.. Якщо людина може сказати:

В магнітнім полі почуттів,
Мов лампочка, я засвічуся.
(„Закони фізики“)

Бо воно і справді так відбувається з нами!.. Світимося ми від свого внутрішнього піднесення!.. Сяємо небаченими досі переливами!.. Недарма ж, побачивши такого чи таку, знайомі або ж домашні безпомилково визначають: закохався... І самі аж щасливішають од такого осягнення таємниці свого дорогоцінного чада. Бо неодмінно свої почуття згадують, принадно відчуюючи, як вони тепліють нараз, повільно розпливаються по тілу – і воно наливається, здавалось, утраченими вже рум'янями й солодом, як яблуко, відчувши над собою приємну натягнутість запашної шкірки.

Геть розпуки й зневіри!.. Пора братися за розум... Життя продовжується. І воно прекрасне, як ніколи. Варто лише придивитися пильніше... Бачите?.. Ондечки, по стежечці:

Мов хлоп'ятко в картузику,
Наше щастя біжить.
(„Яблуневими хвилями“)

Як не замилуватися ним, таким крихітним і тендітним, але від того ще більше великим і радісним?!

Ніжно бринить діамантова роса на стеблах, виграє сонцем безмірно і кольорами. Дихнути страшно навпроти, щоб уся ця краса раптом не зникла від щонайменшої необрережності. Адже скільки разів уже так було: тут щасливий безмежно, а тут...

У тобі
і ніжність,
і відвага,
Незбагненна крапелько моя.
(„Поверхово гляну на левкої...“)

Крапелька щастя... Одна-однісінька – тому й дорога, дорожча за всі коштовності на землі... Крапелька-кохана... Для досягнення бажаного вислову, який би і в душу проникав одразу, і був одночасно досконалим у художньому вимірі, Анатолій Шкуліпа, як уже зазначалося, нерідко користується таким поширеним у літературі тропом, як порівняння. Проте не завжди збагачує прийоми, не завжди вдається до найбільш вживаних і випробуваних – через вживання сполучників як, немов, наче, нібито, немовби і їм подібних. От, приміром, він пише про неосяжну глибочінь людського кохання і, щоби повніше передати страждання ліричного героя, вдається до звичайнісінького опису... Але то лише на перший погляд... Якщо зовсім не думати ні про що, а так лише, глянути на рядки:

Мені навстрічу
не розчиниш двері.
Не побіжиш...
І хто б що не казав,
Я розумію Данте Аліг'єрі,
Чому він так про пекло написав.
(„Мені навстрічу...“)

Навіть той, хто ніколи не читав про те злополучне пекло у видатного італійського поета, мимоволі потягнеться до бібліотеки, щоб бодай поверхово глянути: а що ж там таке, що автор тепер розуміє?..

Якщо і є ще на цьому світі якісь таємниці, то найбільше їх на царині людських почуттів. Бо це ж просто диву можна віддатися, помітивши і почувши, як

Дві парасольки у кутку
Лежать і тихо обіймаються.
(„Дві парасольки“)

А яка вишукана метафора:

Не мене ти загорнеш
У жагучі обійми.
(„Не мене“)

А епітет – цей чи не найбуденніший художній троп:

Між нас лишилася краса
І непотрібні небеса.
(„Неперевериена судьба“)

Я зумисне його не виділяю, гадаю, що в даному контексті будь-яка людина, навіть та, що зроду не чула, що таке епітет, його виділить. Саме через такі несподіванки ми й захоплюємося поезією. В ній іноді в одному слові зблисне таке несподіване відчуття, яке і в романах-епопеях не знайти.

І все – з однієї лише причини, зате – якої серйозної!.. На противагу всім цінностям

Любові не можна позичити,
На неї кредитів нема.
(„Минають літа невловимо лиш...“)

Можливо, ваша увага не зачепилася за двоє слів, кинутих мною, мовби приманка, для майбутньої ловлі риби... Та я й не наполягав ні на чому. Я лише просто зазначив, а потім, уже вкотре переглядаючи інтимну лірику Анатолія Шкуліни, узяв та й написав про геніальність його простоти у віршах. А тоді заповзвся підтверджувати сказане, бо це не жарт – розкидатися таким містким і водночас надзвичайно рідкісним, бо кого візьмеш, аби не дорікнули, що вжив із великою натяжкою?.. Та хай хоч і з трьома разом узятими на-

тяжками!.. Слово – не горобець. Але мені навдивовижу легко було вихоплювати – навмання – по два рядки з того чи іншого вірша, аби вони потвердили оту геніальну простоту, про яку мені чомусь так нестримно захотілося заговорити. Якби мова йшла про якогось француза чи англійця, американця чи іспанця, ні в кого б і думки не виникло – заперечити мені. Аж тут – наш, місцевий... І претендує не на щось там, а... На саму... Та не буду знов називати, щоб не драгувати нікого. Більше того – погоджуюсь... Ну, хай і не геніальна ця простота, але, що вона вражаюча, – однозначно!

**Я довго був такий, як тобі треба,
А потім взяв – і з туги постарів.
(„Ніхто вже не прихилить мені неба...“)**

Чи не правда, містко? І несподівано. В жодного поета не пригадаю, щоб отак сказав. Про роки, довжиною в життя, – ні слова. Але ж сказано про високі почуття, пронесені гідно такою довжелезною і аж занадто вибоїстою, бо без коханої, дорогою.

Отак, нанизуючи цитату за цитатою, і сам не помітив, як захопився. Спершу гадав: зупинюся на кількох прикладах, так, як завжди це буває. Але потім захоплення переросло в потребу, бо поряд із ним яскраво засвітилася самобутня манера поета, його стиль. І подумалось: це така штука, про яку критики, буває, сотні сторінок списують, та так і не розкривають до кінця двері у творчу робітню Майстра. А тут – саме висвітилося: отак, проступавши неквапно від сходинки до сходинки, дивись – і увітати вдається. Поет не мудрує, не гониться за журавлем у небі, він упевнено-захоплено тримає синицю в руці – і вона, пригрівшись, і тікати нікуди не збирається, хоч господар і дає їй волю...

Тонка штука – лірика...

Ну, гаразд... Хай про любов так тонко й різноманітно вдається авторові зачіпати сердечні струни. А як у нього з громадянською лірикою? Подумав – і стривожився: а що як не знайду подібних підтверджень у поезії, змішаній зовсім на інших почуттях?

Швидко перегорнув книгу на початок, бо вірші громадянського звучання, як правило, ставляться в нас на перший план.

Очі відразу вихоплюють:

Бо Землю ми
на торжество біди
Поклали,
наче голову,
на плаху.

(„Два символи“)

Взагалі – віри доволі промовистий і контрастно-зримий. Оці два символи, про які йдеться на конкретних життєвих прикладах, – зірка і хрест і досі кровоточать у нашому – духовно й фізично – покаліченому суспільстві.

Тільки невичерпна душевна теплота зберегла нас. Саме завдяки їй, оцій, майже невловимій людським оком, теплоті, ми й вижили... Більше того – не вихололи і, як заповітну естафетну паличку, передали її з покоління в покоління... Ось тепер і роздмухуємо в ній жар, відігріваємось – і душею, й помислами своїми грядущими.

Ну, хто, якщо не українка, може так сказати:

– Обійму, щоб кулі
Обминали.

(„Перший вечір війни“)

На жаль, Перемога у такій страшній війні з фашизмом не принесла нашим славним ветеранам гідної старості. Разом із ними

Вік доживаємо свій
Ми – як піддослідні кролики.

(„Корчиться річка в багні...“)

Тут уже зовсім інша ситуація. Якщо й намисто складається з художніх перлів, то в житті це – зарубки, які кровоточать і болем у довоколишній світ сичать.

Пекуча правда, причому – доперебудовна.

І сам дивуюсь: маючи в Ніжинському педагогічному інституті імені Миколи Гоголя, де ми вчилися, стільки сексотів і агентів, і як ніхто не доніс на Анатолія за не ті погляди?.. Адже дециця з написаного вже тоді прозвучала – якщо не в

студентському „Літстудійці“, то на літстудії чи принаймні у тіснішому колі – деś під плакучою вербою на березі Остра чи на Троїцькому кладовищі, куди ми іноді ходили в пошуках утрачених творчих контактів. Адже довкола – і в прямому, і в переносному смислі –

Бездоріжжя таке – аж підскакують
Повідбивані в нас печінки...

І, куди не подивись у пошуках рятунку, аж страх бере... Бо навіть такі знайомі з дитинства і дороги

Верби стоять, як мерці,
Гролом свавільно розп'яті.
(„Сонця розбризкана ртуть...“)

А підеш далі від людей, щоб не бачити нікого й не чути, у пошуках хоч якоїсь рівноваги для вкрай стомленого серця –

Дикі трави лякають рососою,
Щоб не спали у них небеса.
(„Та які ж вони дикі...“)

І ми, українці, якщо хочемо такими самотніми, якими знає і шанує нас світ, залишитися на довгі віки, не повинні спати (а це вже тільки в переносному значенні), а то,

Як стали в тінь вождевої руки,
Так і до нині...
Наче ваньки-встаньки...
(„Гоголь і ми“)

І це в той час, коли з усіх сторін на догоду, може, хіба що чортам і політичним дебілам

Лисиці брешуть на щити.
Кому вже й вірити – не знаю.

Ну, хіба обов'язково під мікроскопом треба дивитися, аби нарешиті помітити, що

Людині й так дається літа мало,
А тут іще поспішливість така.

(„А червень лиш почався“)

І нам, у неймовірно складних політичних умовах розбудовуючи молоду державу,

Дедалі важче встоять на землі,
Коли вона сама з-під ніг тікає.

(„Поети“)

У якого ще з народів світу держава постала із слова? Хто уберіг українців від тотального багатовікового знищення?! Слово і неповторно-мелодійна задушевна українська пісня. Тож цілком закономірно, що саме прапороносці Слова виступили на передній край створення і утвердження незалежної України.

І згуртувалися ми, як ніколи. Бо кожен із нас нарешті побачив і зміг – не десь там, на кухні, щоб ніхто не чув, а на повний голос – сказати:

Наче хвора у реанімації –
Україна моя знемага.

(„Україні“)

Найпрекрасніша і найчарівніша у світі земля, з найдревнішою і надзвичайно витонченою культурою, із невичерпною щедрою душею, а такими знедоленими людьми. Хіба не проскритиш зубами й серцем:

Народе мій!
Кого в свої покої
Ти упустив у чоботях брудних?

(„Прозріння“)

Може б, вичистити ото, як конюшні?.. Вигребти й викинути весь непотріб на звалище одним махом? Щоб і не смерділо. І не заважало. А то й так уже

Земля – мов краплиночка поту з чола.

(„Я можу сказати...“)

Закачати б рукави і – до праці. Аж воно – майже нічого не виходить. Ми вже і так, і сяк за лямки хапаємо, смикаємо, іноді здається, що ніби й тягнемо, а хура й досі там, як казав класик.

Уже нібито й до причин наших невдач дотумкали. Найбільша біда, як і в попередні віки, – у нас самих.

В землю вже не лізе чересло –
Затупили злими язиками.

І, якщо й далі так ітиме,

Скоро нас і в джунглях обженуть,
Доки процвітатиме халтура.

(„Не співається...“)

Як бачимо, доволі лаконічно й промовисто. І ні на крок невідступно від хваленої мною простоти. Це, так би мовити, коник, на якому любить їздити поет. Може, й правда: сам Пегас добровільно підставляє йому свою спину, щоб прокатати рідною Україною, і над, і під, але неодмінно з вітерцем?.. Інакше – звідки така легкість у їзді поетичною нивою? Де водночас стільки найрізноманітніших барв і звуків назбирати та ще й покористуватися ними творчо і з розумом?!

Отак читаєш, перечитуєш і мимоволі починаєш заздрити поету, передовсім – його спостережливості, виваженості і проникливості. Це – досить важливі чинники в творчості. Анатолій Шкуліпа багато переписав-пересписував паперу, доки нарешті почав досягати тих вершин у творчості, на які прагне зійти кожен митець. Я це говорю не просто так, а зі знанням справи. Ось, приміром, вісім років тому він приніс на роботу в училище культури, де працював заступником директора, цілу гору папок із ранніми віршами. Поклав на підвіконні, якраз навпроти дверей, на найвиднішому місці, щоб, як тільки зайде, відразу побачити і... доопрацювати хоч якогось вірша. Та досі так і не торкнувся до тих папок. То клопоти по роботі, то інше в голову лізе, а старе так і залишається недовершеним. „Викидати жалко, – каже, – бо то тут, то там якийсь рядок приваблює, а давати до друку не можна... Сире...“

Так, дорога до довершеності довга й складна. Хоча з розмов із Анатолієм Шкуліпою знаю, що пише він легко й швидко. Дозріває довго, це так. Може, десятиріччями навіть, зате от коли дозріє, поетичні рядки з нього вилітають значно швидше, ніж людина здатна записати. Звісно, в такому напруженні на папір далеко не все втворюється, чимало й мимо пролітає. Короткі занотовування, так би мовити, вузлики на пам'ять, так і залишаються нерозв'язаними. Бо пропадає експресія, пригасає вогонь натхнення – незмінний рушій усякої справи. Часто пише в дорозі... Іде на роботу чи додому повертається, стукнуло щось у голову, приклав папірець на долоню – і готово. Те, що люди проходять, дарма. Він їх не бачить.

Надто по-різному йому буває. То зітхне відчайсно, роззирнувшись на руїни хваленого-перехваленого розвинутого соціалізму:

Допоки ми кували щастя,
Порозбивались молотки.
(„Набридло жити у напастях...“)

То, прірисиши серцем до трудяг, дивлячись і осмислюючи, як непосильно вони надриваються з віку у вік, скаже, як зав'яже, здавалось би, на краю прірви:

А ми
сопем, як ті воли в загінці.
Хоч крик душі
не встигли ще
віднять.
(„Ми здавна укри“)

А осягнувши все вздовж і впоперек, на межі нашої споконвічної незалежності, на якій аж ніяк іще не можна розслаблятися, до глибини проїнявшись зболеними мріями багатьох поколінь українців, хто поклав свої єдині і неповторні життя на оltар свободи, геть змитаючи оту напускну піну, у якій потонає наша Верховна Рада, як реквієм болю вивирається з грудей:

Доземно стогнуть прапори.
Бо задля липового діла

Кожна оця квасолина –
Що в сповиточку дитина.
(„Самотній вальс“)

Хай і не моя то мати, і не авторова, та, поглянувши на неї, кожен із нас неодмінно уявить свою. Сила поезії якраз і полягає у справжності. У типізації художнього образу, тому й вірши написаному, вростаєш у нього своїм, теж не менш зболеним, серцем.

Згадаєш... Помрієш... Витреш гірку сльозину і підеш за ворота. А там, наче нічого не трапилось,

Зубами світять, мов намистом,
Циганки
в маєві спідниць.
(„Іскриться вулиця барвисто“)

Ні, таки життя прекрасне!.. І воно продовжується. Весна буяє. Вицерть переповнюється такими ж, як і раніше, барвами і звуками. Глянеш ліворуч –

Садять картоплю сусідські дівчата.
Дядько і тітка.
Кіт і собака.

Подивився праворуч – не менш весела картина:

Садять картоплю хлопці плечисті.
Дід і онука.
Кури і півень.

(„Садять картоплю“)

Як ненав'язливо і як прекрасно переноситься дія з людей на домашніх тварин і птахів! І ми віримо у справжність почуттів, хоч і твердо знаємо, що ніхто, крім нас із вами, вдома лопати не візьме в руки. Та наперекір зашкарублій нашій прямолінійності ми знаємо й інше: так воно і є... Поет нічого не перебільшив і тим більше – не вигидав.

І мене нічого не минає. Пропускаю все не лише крізь спогади і розум, а й через почуття. Втому з душі і тіла, як і ліричний герой, знімаю одним-єдиним і давно випробуваним способом: лягаю на спориш, розпростую широко руки і...

Стану схожий на велику птицю,
Що востаннє вдарила крильми.
(„Упаду спочити на травцю“)

Якщо помітили, під кожною цитатою зазначена назва вірша. І вони не повторюються. Все нові й нові нанизуються на сонячний промінець вражень од прочитаного. Чому на промінець, а не на щось інше, більш доступне?.. Та тому, що жодних зусиль не затрачено на пошуки цитат. Отак гортав сторінки: куди очі потрапляли, те й занотовував. Можна б іще було експериментувати, матеріалу для цього більше, ніж достатньо, проте... гадаю, з таких чудових виразів тільки лінивий і байдужий не складе оповіді, яка витікає прямо з серця. Вражає простота своєю незвичайністю. Тому вона легко й невимушено перетворюється у вислів незвичний, якийсь особливий, оригінальний... Коротше кажучи, оця простота часто-густо тяжіє до афористичності. У цьому й істинна цінність її.

Я б іще міг цитувати. І захоплюватись. І продовжувати думку, яка в тому чи іншому поетичному рядку тільки наклюнулась. І заперечувати міг би. І критикувати. Але навіщо? Однак розглянута мною поетична книжечка залишиться на своїх позиціях. І вони – непохитні. Як і все на цьому світі, що робиться від душі.

* * *

Після „Релігії кохання“ – відчув, а завдяки вибраному „Навскрізь“ – здається, потроїв вельми значимі відчуття... якоїсь недомовленості...

Певною мірою я вже зазначав, що Анатолій Шкуліпа належить до тих поетів, які велику увагу надають не лише змістові, але й формі написання поетичного твору. У переважній більшості своїх поезій він – палкий прихильник римованого вірша із чіткою структурою і дотриманням усіх вимог строфіки та метрики, прозорістю сюжету й постійно визначеною авторською позицією. А тому поява циклу „Мимохідь, або білі вірші про кольори“ викликала у шанувальників його поезії зацікавлення: а що хотів сказати автор цією зміною поетичної форми?.. Чим це зумовлено і, зрештою, чи є в цьому необхідність?..

Намагаючись знайти відповідь на всі ці запитання, насамперед вдався до аналізу художніх текстів, а відтак – дійшов висновку, розвернувшись до написання „білого вірша“ (або, як його в даному випадку називають, – верлібра) змусила поета елементарна потреба у вираженні поетичної думки. Проте, якщо ви помітили, тут я зумисне взяв оте визначення білого вірша у лапки, що розкрию децю пізніше.

А поки що... Щоб моя думка була зрозумілішою, вдамся до звичайного порівняння... Це – як у фігуристів виконати обов'язкову програму, а потім – приступити до виконання довільної... Так-от, в обов'язковій програмі кожен фігурист повинен продемонструвати, як він засвоїв обов'язкові елементи, тобто – так звану школу... А в довільній – він уже має право на власну імпровізацію...

Можливо, моє порівняння і не зовсім вдале, але я глибоко переконаний, що „білі вірші“ Анатолія Шкуліни – це данина саме школі!..

У час, коли формувався його поетичний світогляд, білі вірші і верлібри в Україні ще не мали такого масового (звісно, серед поетів) поширення.

З курсу літературознавства ми знали, що білий вірш є неримованим віршем, з чіткою внутрішньою акцентовано-інтонаційною структурою, в якій рима компенсується клаузулою (фінальною частиною ритмічно врегульованого віршованого рядка). Саме вона і надає віршу інтонаційної свободи.

З курсу зарубіжної і української літератур ми знали, що білий вірш набув популярності у ХІХ столітті... Йоганн-Вольфганг Гете – в Німеччині, Джон Мільтон – в Англії, Ян Кохановський – у Польщі, Леся Українка – в Україні дали цікаві зразки поезії, над якими нам, літстудійцям, було повчально поміркувати. Та справжнє захоплення білим віршем прийшло тоді, коли керівник нашої студії, незабутній Павло Олександрович Сердюк, познайомив нас із збіркою поезій земляка-ніжинця, а точніше – уродженця селища Лосинівка, Володимира Яринича, яка, як виявилось, мала (передовсім – для самого автора) символічну назву „Земна сповідь“. Доля відвела талановитому поетові лише 27 років життя – і ця книга стала насправді його земною сповіддю. Пригадується, після цього засідання майже всі студійці спробували свої творчі сили у написанні і білих віршів, і верлібрів. Найкраще вийшло у Володимира Сапона, Анатолія Шкуліни, Любові Кириченко

(Пономаренко), Івана Просяника... Студійці з досвідом не без гордості згадували, що кількома роками раніше цю нелегку форму в поезії успішно освоювали Петро Громовий, Анатолій Мойсієнко та Олександр Самійленко. Отож, „біловерліброву“ школу ми опановували сповна. І все ж, наша рідна, силаботонічна, система віршування, хоч і дозволяла нам, так би мовити, децю повільнодумствувати, проте далеко в поетичний блуд не відпускала. І ми наполегливо продовжували шукати й захоплюватися свіжими римами й добре відшліфованими ритмами.

Не знаю точно чим, але, якщо говорити про компонування збірки лірики „Релігія кохання“, то повернення Анатолія Шкуліна до „білого вірша“ – внутрішньо!.. інтуїтивно!.. – великою мірою було зумовлене композиційною побудовою збірки. Щоб різко зупинити силаботонічне розгойдування читача на хвилях класичної ритміки... Стрепенутись!..

Ці вірші вміщені майже в кінці книги.

Зовсім інша пластика рядка... Хід думки...

І автор таки вириває читача з міцних обіймів римовано-ритмічної поезії. І мовби втовкмачує в голову головну думку книги: без кохання людина нещасна... Немічна... Мізерна... Жалюгідна... Тож бережіть його! Цінують! Захищайте! Боріться і моліться за нього!

Форма „білого вірша“ ... Я повторюю вслід за автором, хоча це звичайнісінький верлібр у нього... Тобто – я розкриваю лапки, як і обіцяв... Ну, де ви бачили, щоб якийсь із поетів писав над кожним віршем, що це п'ятистопний ямб, приміром, чи анапест?! Так само й Анатолій Шкуліна, пишучи після заголовка „Мимохідь“ уточнення, мовляв, білі вірші про кольори, він мав на увазі, як і всі поети, не жанр і не щось інше, а суто художнє тло... білий, тобто чистий, екран, на якому ці кольори найчіткіше проявляться... Насправді це – верлібр! Форма, яка дозволяє йому зробити в поезії те, чого він досі – за великим рахунком – не робив... Лише пробував... Недаремно все-таки Анатолій Шкуліна найбільшого свого розвитку досяг у жанрах поетичної драматургії. Чого вартий лишень шекспірівський вірш!..

На мою думку, Анатолій Шкуліна досить вправно вправся і з цим поетичним завданням. Як він пізніше зізнавався, згодом, переглядаючи ці верлібри, він не раз поривався їх заримувати й засилаботонізувати. Але для цього потрібні

були додаткові слова, а вони виявлялися зайвими... Оця словесна тяганина і потвердила поета в думці, що верлібри – це такі поезія, а не проза. І справжня поезія не обов'язково повинна заримовуватись. Це щось значно більше за рими й ритм. Значно невловиміше певними рамками й обмеженнями.

Цикл білих віршів Анатолія Шкуліпи складається із двадцяти п'яти поезій, написаних за два дні в будинку директора Ніжинського лакофарбового заводу (зараз – „Ніфар“) Миколи Олександровича Діденка, прочитавши які, йому зразу захотілося профінансувати видання книги...

Це різнорядкові астрофічні поезії, які об'єднані однією наскрізною ідеєю – необхідністю людини любити... Поезії сюжетно близькі, бо складають немовби окремі ланки прекрасно оздобленого золотого ланцюжка... Сам автор ненав'язливо мовби тлумачить їх назву... Мимохідь... Просто так... Злегка глянувши оком... Зате ж – як глибоко копнувши!..

Отож, домінантою кожного вірша стає якийсь певний колір... Для прикладу:

Ніяке золото
не замінить
того жовтого листка,
якого
ти прикладеш
до своєї щоки,
уявляючи
мою долоню.

Або – не менш довірливе:

Ніщо так не наближає
мене до тебе,
як зачасний інтим
фіолетового бужку.
Гляну лишень –
і враз відчуваю
твоє гаряче дихання.

Поклавши в основу кожного вірша означення кольору, автор робить його надзвичайно зримим. Він немовби розкриває перед нами всю палітру кохання, від його зародження до трагічного завершення:

По-чорному заздрю
тому круглому телепню,
якого ти
поставиш переді мною,
але який
так ніколи
і не оцінить
твого вибору.
І це опустить
тобі руки,
чого я
найдужче
боюся.

Такий, на перший погляд, лінійний принцип побудови сюжету аналізованого циклу дає змогу не лише бачити всю багатокольорову гаму почуттів... Автор делікатно-майстерно змушує читача співпереживати трагедію ліричного героя, шукати разом із ним шлях до спасіння, і, зрештою, віднайшовши його, цілком поділяти думку автора про незмінну сутність швидкоплинного людського буття:

Невже ти розраховуєш
принаймні на сто літ
сліпучої молодості,
що досі
ніяк не відважишся
прийняти з моїх рук
пишний
веселковий букет,
аби хоч на мить
пройнятися розумінням,
як неординарно
я тебе кохаю?!

А буквально перед цим – і зовсім суперсучасний погляд...

Прийде час –
і ти нестямно закохаєшся.
Як я в тебе.
Глянеш на нього –
і замреш:
такі несподівані очі...

Голубі-голубі...
Що все довкола,
здається,
з цього кольору.
І плюнула б на свою гордість:
першою б освідчилась у коханні,
та страх не дасть:
а що, як він і сам
голубий?

І все ж автор сповнений оптимізму. Він переконаний у вічно невмирущій силі кохання, у його невідомій значущості для людини і її долі. Він безмежно вірить, що людина, яка щиро кохає, здатна запалити цим священним вогнем іншу, аби повести в зовсім іншій світі і виміри.

Для „білих віршів“ Анатолія Шкуліни характерне спорядичне сегментування довгих і коротких рядків, зовсім не зумовлених чергуванням наголошених чи ненаголошених складів, лічбою наголосів. Ключова увага надається інтонаційним елементам.

Отож, відповідаючи на запитання, чи є потреба в такій художній переорієнтації, відповідь очевидна: є! Ми побачили нову грань творчого арсеналу митця, яка дозволила нам глибше увійти в його поетичний світ, побачити й осмислити невидимі підвалини його авторського задуму, разом із тим – переживши долю його ліричного героя. Таке експериментування з формою тільки на користь поезії, воно збагачує творчий доробок поета. А як часто вдаватися до подібних відхилень, вирішить сам поет. А можливо, й не він, а сам процес творення. Що приходить, те й диктує. Ми – лише сліпі виконавці невидимих і невловимих диктаторів творчості. Їх знаряддя і провідники ідей.

Якщо я не знаю
китайської мови,
то це зовсім не означає,
що її не існує.
Так само, як і те,
що, входячи в жовтий колір
своєї осені,
я не прокинуся завтра
в зелених обіймах
твоєї розкішної весни.

ВЕЧІР П'ЯТИЙ

Він почався трохи не так, як попередні. Вдень я отримав у подарунок щойно видану в Київському видавництві «Рада» поетичну збірку «Отава» з дарчим написом автора, а ввечері...

Не буду вдаватися до подробиць, якими почуттями переповнювався, читаючи нову книгу Анатолія Шкуліпи. Їх я виклав кількома днями пізніше, уже в Чернігівській обласній лікарні. Гадаю, не важко буде зробити висновок, що для мене стало дієвішими ліками – всякі там уколи з компресами чи поезія, якій я віддався сповна, геть забувши про болі й тривоги, що завжди насуваються на людину разом із підозріливими діагнозами, недомовками лікарів і густо-рясними протипоказаннями в таких випадках.

Я жив поезією і з насолодою писав про нову книгу плодового мого земляка. Підкреслюю: плодового – бо з часу, відколи я взявся писати про нього, ніяк не встигаю за новими його виданнями, перечитати їх і належно осмислити, тим більше – ґрунтовно проаналізувати, провести літературні паралелі, знайти гідне місце в літературному процесі.

Книжка була досить товстенька, як на оригінальну поетичну збірку. Та, знаючи Шкуліпину манеру письма, це мене зовсім не злякало. Вірив, що не пошкодую, витративши час саме на читання його віршів. Отже...

* * *

Рік 2008 ознаменувався для Анатолія Шкуліпи виходом нової книги, яка, як і декілька попередніх, побачила світ за сприяння народного депутата України Володимира Бондаренка (присмна і рідкісна, скажу вам, як для нинішніх, доволі суперечливих часів, постійність). До речі, як і для редактора книги – відомого поета Дмитра Головка, який був знайомий зі значною частиною вміщених у збірці віршів ще тоді, коли про них і згадувати вголос було лячно.

У короткій, але доволі місткій, передмові до книги лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка Михайло Слабошпицький, розділяючи авторів за принципом, хто і як самовдосконалюється на шляху до майстерності, не без знання справи зазначає: „Анатолій Шкуліна бореться з публіцистичністю, яка складає найбільшу загрозу його слову – воно може інфікуватися отією дерев'яною однозначністю, що властива саме публіцистиці...“

Важко не погодитися...

За своє літературне життя Анатолій пройшов гартування не лише в поезії, прозі чи драматургії... За його плечима десятки років, пов'язаних із журналістикою, тобто – словом публіцистичним, головна вага якого – правдивість і точність у передачі побаченого, актуальність викладу і доступність у сприйнятті. Тож не могли ці риси зникнути безслідно!.. Навпаки – вони міцно лягли у підмурівок творчого стилю поета. І дуже часто саме публіцистичність надавала його поезіям „несподіваного повороту думки“, робила їх актуальними, динамічними, а головне – впливово доступними і проникливими.

Проте в головному пан Михайло має рацію: „Анатолій Шкуліна – це завперш лірик, надарований почуттям тонкої іронії. Саме в цьому – його творчий потенціал і стильова органіка. А ще він – поет баладного ладу; він добре „веде“ сюжет, не гальмує його надмірними ліричними виливами; ліричний елемент у його баладах присутній майже на рівні ембріональному – повсюдно аскетичність на рівні літературного мінімалізму. І, як це не парадоксально, але саме в цьому його своєрідність. Це успішно підтверджують „Баба“, „Збайдужіла пісенька“, „Дідова жура“. Хай у цих віршах подекуди спотикаєшся об шершавуватий рядок, однак загалом автор у них, як мовиться, в себе вдома. Це – його“.

Я цілком поділяю і цю думку Михайла Слабошпицького. Для мене поезії Шкуліни – це передусім заглибленість у реалії села, у найпотаємніші куточки душі звичайного трудівника, у неповторну красу рідної землі. Я шукав у його віршах те, що відібрало у мене урбанізоване місто. І раптом – така різка стильова зміна...

У новій книзі вміщено 121 поезію, які поділено на два розділи: „Поміж коротких замикань“ і „Павутинкою із літа“. Так-от, із великого загалу 29 віршів є баладного змісту, які мають обсяг від чотирьох до шести сторінок, плюс три великі

поеми загальним обсягом понад дев'яносто сторінок. Усе це свідчить про неабияке тяжіння письменника до великих епічних форм, розлогого сюжету, широкого просторового вияву поетичної думки. Така зумовленість на епіку має під собою реальні причини: перша, і визначальна з них, міститься у зміні світоглядних позицій автора. Палкий патріот, національно свідомий громадянин, він радо вітав здобуту Україною незалежність... Він був серед перших, хто підтримав В'ячеслава Чорновола... Серце його і досі ще тріпоче зраненим птахом над Майданом... Але його письменницьке і людське єство категорично не сприймає зради, подвійних стандартів, брехні і політичного блюзнірства. Саме тому (певною мірою) змінились його погляди на сучасний політикум, суспільні пріоритети сучасної літератури та, власне, і на життя в цілому.

Я досить виразно бачу поета на вершині своєї громадянської та літературної зрілості. Він має повне право заявити:

Уже роки беруть мене за барки
І безпощадно
кидають на кін
Спокут гріхів...

Анатолій Шкуліпа добре усвідомлює, що в сучасній літературі „Нема дурних... Чкурнули із романтик, Так, що і слід їх прохолов давно“. І сам іронізує із себе:

А я іще
літаю в позахмар'ї...
А я іще надіюся і жду,
Допоки Україна
у безкар'ї
Справлятиме обнови...
Як нужду.

Оця, набута тяжкими роками, селянська іронічність, яка завжди рятувала у найскладніших ситуаціях і яка передалася поетові з діда-прадіда, котрі не вірили у доброго царя і революцію для народу, нову найсправедливішу владу і колгоспи, за що, власне, і поплавилися; а згодом – у хрущовську кукурудзу, брежнєвський розвинутий соціалізм чи навіть

кравчуково-кучмівську незалежність, так-от – оця, я б сказав, вишукана іронічність вийшла у поетичному стилі Анатолія Шкуліпи на перший план і змусила не лише змістити власні життєві акценти, але й досить виразно визначити перед собою справжні літературні пріоритети.

Поет відверто зневірився і в так званих „любих друзях” та подругах, і в номенклатурно-накрохмалених вишиванках, і в зачісках „а ля Леся Українка” чи запорозьких оселедцях. Він усвідомлює, що все це фарс, який допомагає і далі обирати і гнобити Україну. Ось чому в цілій низці нових (і старих, бо написаних доволі давно, але досі не друкованих) поезій автор звертається до українців із пекучо-болючим закликом осягнути нарешті суворі і підступно-загрозливі реалії нашого буття.

Приміром, у поезії „Шляхи пізнання” Анатолій Шкуліпа відверто говорить:

До сих пір наші душі спотворені
Колобродять, зневаживши болі.
Боже правий!
Для чого ми створені,
Якщо думи і досі в неволі?

І прагне дошукатися-таки причини: чому рабське нутро бере й бере верх над славними традиціями предків – вільнолюбством, нескореністю, християнськими чеснотами? І доходить висновку: змінилися морально-етичні цінності, за якими сьогодні живе переважна більшість українців.

Під зірками, немов під іконами,
Освятили ми вдачу ласкаву.
Отче наш!
За якими законами
Всі грабують – і кожен по праву?

У порівнянні з попередніми книгами, значно змінився ліричний герой Шкуліпиних поезій. Він став не лише іронічним, а ще й соціально різким, із особливо загостреним почуттям правди та чітко вираженою суспільною позицією. І ця гострота дуже часто межує із вибуховістю, закликом до непокори, прагненням хоч якоюсь мірою змінити позицію вже суспільну:

І ми йдемо...
Іще в його утробі.
І, замість мозку,
 повно в нас трухи.

Недоноски...
 А може, недоноски,
Якщо і досі думки в нас
 запор...
І наші душі не з вогню, а з воску...

(„Тіні“)

Однією з найприкметніших нових ознак ліричного героя (а в ньому доволі часто вгадується сам автор) є увиразнення суто чоловічих інтонацій, в яких домінує благородна чоловіча стриманість і водночас – вибуховість, націленість на круте слово чи навіть фразу.

Допоки?..
Поки меншовартість
Крутить нас буде,
 мов ганчірку?..
Ми в незалежності на старті
Затримались,
 як на вечірках.

(„Ми“)

Ще одна прикметна ознака Анатолія Шкуліпи, на яку так доречно вказав Михайло Слабошпицький, – його вміння послуговуватися фразеологізмами в поєднанні з усякими кліше недавньої доби. В нього виходить своєрідний соц-арт. І найкраще це явлено у вірші „Час розплати настав“. Так, це – публіцистика, що загалом Шкуліпи протипоказана, але тут публіцистика має його, сказати б, фірмовий знак. Тут його слово справді індивідуалізоване саме завдяки тому, що, послуговуючись отим „будівельним матеріалом“, Шкуліпа дистанціюється від матеріалу, а дистанціювавшись, має змогу інтонаційно це підкреслити й тримати цю незалежну від матеріалу інтонацію. Це – справді важливо в поезії, де часто „гарячий“ змістовний матеріал диктує вибухову стилістику й вербальний шторм. А читач, як відомо, краще чує промовлені тихо – зате справді виразно – слова.

Саме така, з дозволу сказати, „тиха виразність“ щедро переповнює нову збірку лірики Анатолія Шкуліпи.

Другою причиною, яка переформатувала Шкуліпу з лірики на епіку, стало переосмислення ним духовної спадщини його літературних наставників та вчителів. І передусім це стосується творчості Тараса Шевченка. Перейшовши його вікову межу, Анатолій зовсім по-іншому сприйняв значну частину Кобзаревих творів, які нав'язувалися шкільною та вузівською програмами з літератури. Та ще й суспільні обставини внесли свої корективи. Погодьтеся, сьогодні Шевченків „Кавказ“ сприймається актуально, але і зовсім по-новому... А пророчі рядки „Доборолась Україна до самого краю. Гірше ляха свої діти її розпинають“ сприймаються вже не як пересторога, а як страшний діагноз – морально-етична катастрофа.

Тарас Шевченко правив Анатолію за дороговказ іще з дитячих літ. Бабуся Маруся, хоч і казала, що ходила до школи всього одну зиму, знала „Кобзар“ напам'ять і надокучливо-допитливий внучок доволі часто допрошувався в неї розповіді, які слухав – мабуть, і дихання зупинялося.

У студентські роки прийшло зовсім нове переосмислення Шевченка. І вже на другому курсі, після пам'ятної подорожі (всім курсом!) у Канів, народилася поема, яка тут же була надрукована в інститутському „Літстудійці“. Тоді навіть такі безневинні слова:

Чим вище – ближче до Шевченка

можна було занести до крамольних. Тим більше, що в Україні саме вступив у силу період маланчуківщини. Ми, студенти, та й деякі викладачі, неодноразово перемовлялися з цього приводу, але – на диво! – обійшлося... І редколегії стіннівки, і авторові... Чи не додумалися ті, хто в стукачах ходив, чи вистачило їм Лесі Йосипівни Коцюби (до речі, куратора Анатолієвої групи), якій саме перекрили кисень за відому книгу Івана Дзюби, яку вона передала за кордон через своїх знайомих... Пані Лесю, як вона любила, щоб її називали бодай ті студенти, яким вона довіряла, лише скрушино головою похитала: „Ой, Толю, Толю...“

Однак тієї поеми Анатолій не надрукував більше ніде. Понад тридцять років вона так і залишалася в записниках.

– Чому? – поцікавився.

Леся Коцюба

– Сира була...
– То підсушив би...
– Вогню не вистачало...

Ох, той всеосяжний вогонь... То спалює нас дотла, коли налітає-охоплює, то спокійнісінько дає замерзати – хай хоч і серед екватора ти знаходишся, де зроду-звіку не було навіть нульової температури – не те що під саму зав'язку.

Написати про Шевченка щось солідне визрівало в Анатолія Шкуліти давно, та все ніяк не виходило. Не та експресія. А без експресії в слові у нього не пишеться. Щось ніби й зав'яжеться, та не встигне зблиснути – й погасне.

А просто так наримувати – він уже давним-давно наримувався, доки шліфував себе в ритмах і розмірах, шукаючи власний поетичний почерк.

Тодішня поема вибухнула, як і поїздка з Ніжина до Канева, надто теплоходом – із річкового вокзалу в Києві до Тарасової гори. А замислитися і обуритися по-справжньому було чого.

Та поїздка гурту ніжинських студентів-філологів (звісно, з українського відділення) мала за мету не лише віддати данину шани великому синові українського народу і його найбільшому пророку, це був ще і своєрідний вияв протесту – щодо мовної політики в інституті, керівництво якого активно заповзялося виконувати Постанову ЦК КПРС „Про дальше поліпшення викладання російської мови“. Тільки на наш філологічний факультет збільшили набір на російське відділення до 150 чоловік, а на українське – зменшили до 35. А по всій Україні – страшно подумати. При вивченні російської мови у загальноосвітніх школах класи почали ділитися на підгрупи,

учителям російської мови стали виплачувати надбавку, ніби за якісь особливі заслуги.

Скоро – вже й українські філологи заговорили між собою „по-руськи“, бо це стало престижно і грошовитіше.

Тож перед ким висповідатись, якщо не перед Тарасом?!.

Почуття вирували, як і дніпровська вода за кормою. Одні перемелювалися на мотлох, інші народжувалися... З вічної піни... І сонячних променів у ній...

Це була одна з кращих мандрівок, переконаний, кожного з нас за все своє подальше життя.

Студентське братство, єдність думок і поривань, чистота почуттів, чарівні краєвиди, пісні, які не вмовкали над Дніпром... Боже, повтори все те хоч на мить...

Саме тоді і вдарило... Чи то об борт, чи об наші вразливі груди...

Наче з кожного раптом вирвалося і забило вгору потужним фонтаном:

Я
їду
в Канів...
Душу відвести
У Кобзаря великого
у гостях...
Мене вітають зоряні мости
І погляд мій
вітри натхненно гострять.

Погойдується тихо теплохід,
І хвилині вицілюються прісно.
На палубі –
студентський родовід,
І по обидва боки
дзвонить пісня.

Незабутній травень...

До речі, як тихо з'явився тоді „Літстудієць“ на своєму коронному місці, так тихо й зник. І ніхто не знав: куди?.. Тільки пізніше вияснилося, що так зреагував комсорг факультету на зауваження парторга, який, обходячи свої володіння, звернув увагу, що це, мовляв, не має ніякої культурно-мистецької ваги... А ще пізніше мені вдалося поцупи-

ти цей випуск „Літстудійця“ з комітету комсомолу... І зараз він зберігається в музеї вузу як рукописний альманах діянь студентських...

Не скажу, що за три десятиліття Анатолій і зовсім забув про свій твір. Ні, повертався до нього й не раз, та все даремно. І тільки в травні 2007, коли автор дізнався, що їде на Тернопільщину, де мало відбуватися щорічне, вже традиційне свято „В сім'ї вольній, новій“, матеріал, як це завжди в Анатолія буває, несподівано вибухнув новим фонтаном.

Трохи змінилася назва, хоча слова, здається, ті самі: „На горі – Тарас!“. Поема складається з 21 розділу і займає у книзі 52 сторінки.

Перечитавши заново, я наочно переконався, що означають слова „праця всього життя“. Скільки жаги й любові втиснуто у ці розмірено-розлогі слова!.. Скільки ваговитих думок і переживань заплетено в променисті рядки!.. Скільки пекучих почуттів вихлюпнуто!.. Навіть давно відомі мені рядки через товсту призму літ сприймаються віднині зовсім по-іншому... Це вже не просто поема-сповідь... Це – філософська поема-утвердження... Над часом, над епохою, над виром життя... Над зрадою і брехнею, над політичними буревіями незмінно зоріє він єдиний – наш Тарас – як уособлення найвищих людських чеснот і устремлень, як символ національної нескореності і надії на справжнє відродження незалежної України.

Я глибоко переконаний, що поет має право на такі слова:

Учителю!..

Як передати безмежне,
Якщо воно в слові єдинім
бринить?

Любить –
не за гроші, а так –
як належне.

Україну любити,
як жайвір – блакить.

Бо він власним життям довів, що на це має право. Не зрадив, не вкрав, не зрікся і був завжди правдивим і чесним у своїх віршах. А тому як найвища істина, як аксіома сприймаються його рядки:

Чим більше буде в нас Шевченка,
Тим швидше станемо людьми.

Не хочу, щоб у когось склалося враження, що нова книга Анатолія Шкуліни повністю присвячена громадянсько-політичній ліриці та соціальним проблемам, які заповнили-заповнили наше суперечливо-неосяжне повсякдення. Тематична палітра її надзвичайно різноманітна. Є тут ліричні вірші, які присвячені поліській землі і рідному місту („Наш ніжний град“, „Пісня про Ніжин“). Є вірші-роздуми („Гоголь і ми“), вірші-оповіді („На сцені – Марія Заньковецька“), вірші-присвяти („Рідна школо“, письменнику Євгену Гуцалу, музиканту Миколі Середі, професору Василеві Яковцю, педагогу Людмилі Ермольченко, поету Дмитрові Іванову)... Є вірші-перестороги („Хімізація, 1987“, „Поміж коротких замикань“)...

Не оминула нову збірку й інтимна лірика. Його вірші про любов, як завжди, опромінені неймовірною почуттєвою енергією, високим культом кохання, прагненням неповторно і різнобічно оспівати нев'янучу жіночу красу.

Та найбільш зворушливими для мене стали вірші про матір. Від часів „Сивої ластівки“ Бориса Олійника не зустрічав я в українській літературі таких щирих, сповнених синівської любові поетичних рядків. Вірші „Хуртовина“, „Калина“, а найбільше, мабуть, поема „Дивлюсь на рушники“, стали окрасою нової книги і зберегли й розвинули водночас усе те краще, що зустрічали ми у попередніх Шкулітиних збірках: високий художній зміст, метафоричність, глибинне розуміння сенсу життя, художній смак, заглибленість у народні витоки поетичного слова, емоційність справжню, а не вигадану...

Хіба можуть залишити байдужими ось ці рядки:

Я приїхав,
а вас – немає.
І не буде вже
більш ніколи.
І сусідка не проспівас,
Як раніше:
– А мати – в полі...

Потужу на порозі мовчки
І поплачу під шепіт саду.

кожного сина не минає), суто особистий матеріал набуває універсального змісту і нове покоління має змогу не лише осмислити свою духовну історію, але й на власних прикладах перекоонатися, наскільки вона близька й пекуча.

І насамкінець – про назву книги. Вона, як і попередні, алегорична. Отава – молода трава, яка весь час виростає на місці скошеної. Це – глибоко символічно. Замість одного покоління, яке мало-помалу відходить у небуття, приходить інше. Краще воно чи гірше – розсудить час. Головне, що проростає воно від одного кореня, живиться одними й тими ж самими повітрям і вологою, прогрівається одним сонцем... Тож і наша незалежність, як молода отава, лишень набирається сили. Підростає нове покоління, яке не знає утисків тоталітарної системи і зовсім не зашорене ідеологічними постулатами.

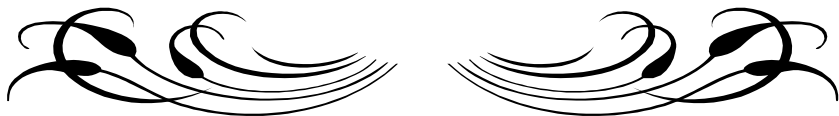
Саме молодим поколінням вирішувати, чи дасть українська земля буйний укіс, чи знову заросте чортополохом та будяками.

Щоб поглибити думку, поет зумисне замаскував заголовний вірш під назвою „Ми!“ І докопатися до суті тут не зможе хіба що лінивий.

Читаси книгу і весь час повертаєшся до обкладинки. Як тонко й змістовно пов'язав усе художник!.. Знову Валерій Ісаєнко, Анатолій давній друг, який доклав свого таланту і до оформлення його попередніх книг...

Товсті чорно-червоні пласти нашаровуються один на одного, ховаючи в своїх глибинах скарби вікопомних епох... Багатство Трипілля і скіфське золото... Давньоукраїнські списи та стріли і монастирські хрести... Дукати з червінцями... Козацькі шаблі й кобзи... І автомат з Великої Вітчизняної... І крізь усю оцю неперевергану товщу, як найзначиміше надбання українців, – пишеничні колоски з волошками... Красиве і корисне, як писав колись наш мудрий Максим Рильський у знаменитому вірші „Троянди й виноград“. Аж ось ізвідкіля б'ють невичерпні джерела кольорів нашого державного прапора!.. Із боготворіння цих кольорів... Із сонця і води... Дани і Даждьбога... І не треба тут нічого мудрувати-вигадувати в пошуках істини. Вона – на поверхні, як і саме життя українців.

ЛІРИЧНИЙ ВІДСТУП-7

Гадаю, і цього разу не варто порушувати концепцію, яка склалася при написанні книги про Анатолія Шкуліпу. Без віршів він – не він. А тому запрошую причаститися його добротним словом. Лише кілька віршів, а скільки простору думкам!.. Скільки найнесподіваніших поворотів тих думок!..

Іноді – не треба нічого коментувати.

Іноді – треба просто пробігти поетичними рядками...
Серцем і очима...

Легко і вправно написано... А от, щоб не зачепитися, не можна. Поспотикайтеся й ви, шановні... Це хоч і боляче буває, та не без повчальності.

* * *

З миру по нитці –
голому на костюм.
А по копійці –
сліпому на телевизор.
По кольоринці –
у перевесло дум.
Звуків нюанси –
у передзвін заліза.

Світло і тіні –
хвилями почуттів,
Щоб, закипівши,
ніколи не википали.
Учора здавалось,
що я вже доценту згорів,
Сьогодні – знову
з іскриночки заклекотало.

Ніжно по квіточці –
 дівчині на вінок.
Щоби відлунням
 світилася даль калинова...
Те, що пручалось,
 затислося у рядок:
Сапфіром виблискує
 з кожного слова.

* * *

Життя надзвичайно коротке....
Якщо прагнеш чогось досягнути.
І неймовірно довге...
Якщо не відаєш,
 до чого себе прикласти.

Життя прекрасне...
Коли є до кого іти,
 і там завжди іскриться радість –
 варто тобі з'явитися.
Але ж і нестерпне...
Якщо ніде стати.

Хто я?
Пилінка в цьому житті,
що мене весь час хочуть стерти
 з його лиця?
Чи пелюстка
 з його квітки,
яку –
 так і дивись! –
Розчавлять
 забрьоханими чобітьми?..
А полити –
 ні в кого
 рука не підіймається...

Ех, життя!
Тому я й закутуюся
 в свою розтерзану душу.
І гріюся в ній,
 як равлик – у мушлі.

* * *

Не переводяться хуртечі,
Не завмирають на крилі...
Чим більше літ беру на плечі,
Тим дужче гнуся до землі.

Чим тонше вітер відчуваю
У відчайдушних парусах,
Тим далі й далі пригасаю,
Мов куц калини на вітрах.

Холоне шлях, який судилось
Здаля відміряти мені.
Не підведи, остання сило,
Не дай упасти на стерні.

Горби і виямки долаю,
І погляд втомлено гострю.
Чим більше дум перевертаю,
Тим вищим полум'ям
горю.

ДІДОВА ЖУРА

*За віки українському народові
так упеклися експлуататори,
що й досі слово „пан“
асоціюється із тими,
хто знущається, шкуру дере,
геть заступаючи собою
інше значення – суто людське,
благородне.*

Добре англійцям...
Вони там –
«жельтмени».
Гарно й французам...
Вони всі – месьє...
Ледве не впав, як недавно і з мене
Пана зробили...
Бо що в мене є?

Все, що надбав, загрибали в податки.
А залишали, аби лиш не здох...
Ніде подітись...
Самі лиш нестатки.
Краще б сказали, що я – скоморох.

Хоч посміявся б доволі із себе.
Нишком пустивши сльозину у вус.
Більше ні в чому не маю потреби,
Вічно з недолі своєї сміюсь.

Щоб не сміявся, то й вижити нічим
Серед недбальства оцього було б...
Хто методично народ наш калічить?..
Як не у спину, то з розмаху –
в лоб!

Чи не такі, як оці, пустослови,
Що величанням плюються навкіс?..
Осточортіли вже змови й намови.
Панство задрипане...
Смішно – до сліз.

Латка на латці –
хоч стій, а хоч – падай.
Дірка на дірці –
хоч криком кричи.
Знов межі очі брехні канонада
Гатить нещадно і регочучи.

Шик італійцям...
Вони там – сеньйори.
Почесті – іншим, хто дон
чи паша.
Лиш в українців ще, видно, не скоро
Нить перестане вразлива душа.

Паном назвати язик не відсохне.
Суща дрібниця: сказати і – все.
Не голодранцем, а паном іздохнеш,
Як хамократія в рай занесе.

Добре пігмеям – вони усі голі.
Вистачить фіги на грішні місця.
А українцям –
як символ сваволі,
Фіга під носом найбільш до лиця.

Нюхайте смачно і – будьте, панове!
Чим не розщедривсь лукавий для вас?..
Знову народ одягнули в окови,
Щоб хамократам теляток попас.

Там, де Макарові навіть не снилось.
Навіть не марилося...
Жах перейма:
Каїни
знову беруть нас на вила...
Довго щось Байди між нами нема.

ХУРТОВИНА

*Миколі Середі,
музиканту*

Веде в дитинство зоряна стежина,
У заметіль черешень біля хати.
Здається:
знов кружляє хуртовина,
А на порозі –
посивіла мати.

І крізь літа пече мене провина.
Всіх почуттів несила передати.
Та не вмовка довіку хуртовина.
І не зникає, наче зірка, мати.

Дорослий син, а й досі – як дитина.
І серце рветься в небо щебетати.
Та не дає спочити хуртовина –
З останніх сил благословляє мати.

Забутий сад і пісня журавлина.
Мов не було –
нема кому стрічати.

І понині чую в кожному листочку
Мамин голос: «Бережи себе, синочку».
Я в дитинство знову й знову повертаю
І листочок до щоки все прикладаю.
Він вбирає в себе тугу і безсоння,
Наче мамина нев'януча долоня.

А калина буйно-рясно квітувала,
Щебетала солов'ями, щебетала.
І котилася мелодія луною:
Вправо – синьою, а вліво – голубою.

НАПРОВЕСНІ

Свіжіш не бува – таку свіжу
Лелека приніс новину:
Столиця поезії – Ніжин! –
Аж клекіт пішов за Десну.

І хтозна:
 чийого тут більше,
Того клекотання звучить?..
Дороги струмують у вірші
Заради одного:
– О, мить!..

Як слух твоя музика ніжить!
Гукають здаля ластівки:
Столиця поезії – Ніжин!..
Це стверджують навіть граки.

Лише придивіться уважно:
Як мудро вклоняються нам...
Хай думка летить епатажно! –
Аби лиш зрідні почуттям.

Завихрено
 знов-таки вріжу...
Спросоння скажу навмання:
– Столиця поезії – Ніжин,
А інше, пробачте, –
 фігня.

* * *

Не знаю, як хто, а я, наприклад, не беруся доводити, що столиця поезії – Київ чи якийсь інше місто. Коли я читаю Анатолія Шкуліпу, моя душа і думки повністю у його володінні. І на довго, бо думки вперто повертаються до того, що вразило.

Але тут я хочу знову відступити і навести листа до Анатолія Шкуліпи від однієї досить авторитетної у світі поезії людини.

7 жовтня 2008 р.
Миколаїв

*Дорогий колего і побратиме –
друже-поете Анатолію!*

„Недавно я поза Уралом блукав і Господа благав...“ – з далені літа писав іще молодий Тарас Шевченко в солдатчині, спогадуючи Седнів і В'юнища, княжну Варвару Рєпніну, товариство „мочемордія“, – одним словом, улюблену твою Чернігівчину, славний Ніжин... І я одружився на красуні з цієї княжої землі, з Меницини, і був аж три тижні в Гусавці на Десні, у напрямку Новгород-Сіверського, Сосниці, самої Мени з „Іпатіївського літопису“... Одним словом, „ідентифікував“ „поетичну топографію“ Анатолія Шкуліпи до чарів Придесення. А тут – іще один коштовний презент – „Отава“.
Дякую від усього серця!

Гнівні, болючі твої, Анатолію, інвективи (наприклад, „Ми“) цілком поділяю – жаль, що в нас усе жалі, а немає того, що „Громъ победы, раздавайся, веселися, славный Россъ!“ – це написав ще Гавриїл Державін опісля штурму Очакова в 1788 р., рядовий гвардії татарин. А ми „самоідентифікуємося“ ще й досі, лихий його бери!

Лірика твоя чудова – згадував свою 85-літню тещу, коли читав твою журливу елегію про матінку твою, яка луцила квасолу. Багато зворушливих, прекрасних ліричних поезій і громадянської лірики, яка не залишає серце без шраму. Болить, а – дякую!

Я закарпатець, і згадую, що в Ніжинському ліцеї директором був мій земляк І. С. Орлай, коли вчився М. В. Гоголь (йому 200 років уже 1 квітня 2009 р.) – вмер ув Одесі від холери, вже на посаді директора Рішельєвського ліцею. І Нестор

Кукольник, і Осип Бодянський із Ніжином обвінчалися біографічно, і я радий долі, що дарувала мені добру дружбу талановитого поета. Твою, мій друже Анатолію. Спасибі!

Озивайся – я завжди радий твоїм книгам і нашим зустрічам у цьому буремному житті.

Від серця –

Дмитро Кремень.

Як бачимо, лист короткий, але доволі місткий, показує неординарну ерудованість автора і водночас – щирю, душевну простоту. Це – лише до честі одного із кращих поетів сучасності, лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка. А тому мені ще дужче, так би мовити, по свіжих слідах, хочеться задати Анатолію запитання... Отам, де Дмитро Кремень ніби аж дорікає колезі-ніжинцю, що й він, долучаючись до інших поетів України, виливає свої жалі, замість того, щоб будити народ, підіймати на барикади...

– Чому? – *тільки й спромагаюся видихнути, та Анатолію не потрібно розжовувати, він давно цим живе і, певне, не раз і не двічі обмірковував, як бути.*

– Нас дуже довго робили такими інертними. У нас споконвіку на першому місці була земля і те, що її треба зорати, підживити, посіяти, доглянути сходи, вберегти від стихій і негод, звірів і ворогів, зібрати урожай і довести його до ладу... І знову все спочатку... Нам воювати (наполегливо, своєчасно, а тим більше – довго) просто ніколи було! Інакше – не було б коли думати... Придумувати колесо й хлібину – ці найвидатніші винаходи людства, з яких почалося все нині суще на нашій матінці землі. Не було б коли приручати собаку, коня, корову, свиню, вівцю, козу... Птицю всяку... На це потрібне було тільки наше, суто українське, терпіння... Тисячолітнє!!! Бо більше ні в кого такого немає... І хай хто заперечить, що це не так.

Нам і зараз – на сміх усьому світові – нема коли розбудовувати свою – нарешті свою-таки! – державу. Бо нам немає коли обрати і свою – українську! – Верховну Раду, поставити свій – український! – уряд... І так само керівництво в областях, районах – скрізь! Бо воно й там чуже, ніби завезене звідкілясь спеціально... Бо в нормальних роботящих головах у мозкових звивинах не вкладається: як так можна?! Хто вповноважував?

Ментальність – штука серйозна. Її не насиплеш, як зерна в мішок... Не викарбуєш шаблею на лобі – як захопливий знак «Зорро». Зрештою, не насадиш атомною бомбою... Ми такі добрі й наївні, що, в той час, коли інші народи, всупереч неабияким погрозам сильних світу цього, незважаючи ні на що, заради того лише, щоб захищати свою державність, прагнуть якомога швидше зробити власну атомну бомбу, – ми добровільно відмовляємося... Відмовляємось бути четвертими у світі за силою і добродушно-наївно стаємо... ніякими...

Наступникам Державіна ще їсти і їсти кашу, щоб зрозуміти... Їхня свідомість ще й досі в диких степах, під кінськими копитами порохом проймається... Хоч і в космосі вже літають... А чого їх туди поперло, певне, й самі ще не збагнули... Так, на всяк випадок... Може, й там знайдеться щось пропити...

Я не хочу закликати до ворожнечі. До єднання – інша справа. Але ж не до такого перекособоченого, як у нас... Ну, де це таке бачено, щоб зразу думали про сусіда, а потім про себе?

Нам нікуди не подітися від своєї ментальності. Та, якщо по справедливості, не така вже вона в нас і погана, наша ментальність. Гадаю, вже часи видатних полководців пройшли. І слава Богу! Доки в історію вписувати македонських і наполеонів, гітлерів і сталіних?!. Доки визначати епохи лише за тими, хто найбільше крові пролив?!. Пора... Ой, давно вже пора настала зовсім інші мітки в історії ставити!.. На розвиток, а не знищення... На процвітання, а не руїни...

Я б дуже хотів, щоби в Україні настала, приміром, ера Ліни Костенко... Чи Богдана Ступки... Чи... Та нехай хоч українських солов'їв... А то вже і їх починають учити співати всюдипроникливі ворони, замасковані під папуг...

А Очакови і ми брали! Бо не були б ми козаками, якби ворогові носа не втерли!.. Тільки нам слави такої не треба, інакше б ми ніколи не віддали її. І те, чим нинішня Росія так чваниться, на козацькій крові (і славі!) безліч разів густо замішане. Самі б вони ніколи не осилили. Україна – полігон. А чий полігон, той і погоду над ним замовляє. Ніби партизанів сюди з чужих країв завозили – і в вітчизняні, і в світові... Так само, як і провіант, до речі...

Ми таки перетремося на терниці історії і запанує в нас ера достатку й порядності. А що ж нам робити, якщо в нас історія зовсім не тим шляхом зверху написана? Не кривавим,

як у людей... А духовним! А це значно триваліше і знову ж таки – терплячіше.

Нам, мабуть, конче необхідно один одному в плече виплакати. Інакше ми не зуміємо. Просто – нюні не треба розпускати. І гав не ловити. А то – залишимося з носом. Все розікрадуть... Пристосуванці й прихвосні... Сьома вода на киселі... Яничари й манкурти... Одним словом, – виродки!

Так, нам і їх жаль! Не заперечую. Ми калік завжди жаліли і подавали їм. А душевнохворим – тим більше. Бо це і наша історична вина, що їх стільки розвелось довкола нас. Надто довго у нас була хата скраю. Дуже довго. І це теж треба визнати. І сприйняти. І зробити висновки. А як же ви хотіли?.. Не проливаючи крові – і зразу у світле майбутнє? Тоді скажіть мені, а де оте світле майбутнє для тих, хто пролив цілі моря, океани крові?.. Отож-бо!

Говорити значно легше.

А з виродками що?.. На траві разом із ними пастися?.. Отак ставати навкарячки і пастися, еге?..

Чи знову брату на брата йти з вилами в руках? Ахінею несусвітню перти... І все – заради одного лише сусіда?.. Щоб, бува, не образився... Не закопилів свою імперську губу... Чи не жирно?..

– Нове покоління вже не озирається...

– На нього лише й надії. Бо ті, що червоними прапорами розмахалися, ніяк не зупиняться, хоча вже ніяких комунізмів і не збираються будувати.

– А вони їх і раніше ніколи не будували. Від інших чекали...

– І брали, що тільки могли. Тому й шкодують за втраченими можливостями... Десятки мільйонів українців, тобто переважна більшість населення, і не шкодувала ніколи. Надто дорогою ціною заплачено за оті райдужні бульки, які лопнули в один момент, наче їх і не було зроду-звіку. Кожною свідомою родиною заплачено. І найжахливіше – тією, де йшов брат на брата... Чи там, де від рідних батька-матері відрікалися...

– І від України...

– З вірша саме собою напрашується запитання... От ти згадав про Верховну Раду... А якби тобі оце випало звернутися до депутатів із високої парламентської трибуни... Що б ти їм сказав?..

– У принципі про це вже сказано у згадуваному вірші... Я б лише додав: не захищайте нас ні від кого!.. Більшого зла, ніж ви отут, в Україні немає.

– А сам хотів би стати народним депутатом?

– Нізащо. Я не для того прожив життя у напівпідвішеному стані, щоб під кінець обгидити його. Ради кого?

– Заради народу, наприклад...

– Справа в тому, що й народ наш незбагненний поки що цього не хоче... За великим рахунком... Не мене особисто, а таких, як я. А йти і горло дерти за тих, хто з тебе осторонь насміхатиметься, який резон? У нас ті, хто хоче краще жити, якщо й прагнуть змін, то тільки таких, щоб їх обійшли стороною. Саджати в тюрму – лише тих, хто вкрав вагон, а не тих, хто присвічував чи на рейки його ставив... Працювати з дня до вечора повинен неодмінно хтось, а він, як пиячив, так і буде пиячити... Та в нас за кілограм гречки чи рису (я не кажу вже про пляшку горілки) і чорта лисого в будь-яке крісло виберуть, аби лиш сьогодні наїстися чи напитися... Те, що Україна залишилася без роду-племени, абсолютно нікого не хвилює. Досі немає державної політики ні в системі виховання, ні в засобах масової інформації, ні в навчальних закладах усіх рівнів... Ніде!.. Лише поодинокі сплески чути та й то лише тими, хто хоче в цьому напрямку бодай щось почути. Всі інші поглухли і посліпли. Заговорили про голодомор – не до часу. А коли до часу? Подумайте лишень!.. Сьогодні тим людям, які народилися в рік голодомору, уже за сімдесят п'ять років! Їх уже зовсім мало, тих людей, які можуть хоч трохи згадати імен свідомо замордованих комуністичною владою... А далі?.. Хто згадає конкретно? І це – для світлого майбутнього України таке безпам'ятство?.. Та ми занадто спізнилися говорити про цю страшну трагедію на повний голос! Хоча б у рік здобуття незалежності почали і то б мали значно більше шансів не повністю закрити список, а бодай наблизитися до якогось більшого мільйона жертв го-

лодомору, який – знаходяться посадовці – і досі затято не хочуть називати геноцидом свого рідного нібито народу.

* * *

Наша рідна, українська, пошта знову порадувала Анатолія Шкуліпу. Цього разу на його поетичну творчість відгукнувся теплим листом доволі знаний в Україні і за її межами поет, громадський діяч, іще в недалекодavnньому – секретар Національної спілки письменників України і депутат нової формації Верховної Ради нашої незалежної держави Петро Ілліч Осадчук. Щоб нічого не домислювати, краще прочитати листа власновіч.

Все ще юний друже Анатолію!

Щиро вітаю Вас з виходом у світ поетичної книжки „Отава“, яка ще раз і назавжди підтвердила: Анатолій Шкуліпа – поет молодого мислення, поет ліричний в своїй епічності, поет, що рухається до універсального змісту і розширення обрії світосприйняття. А заява про те, що „роки беруть мене за барки і безпощадно кидають на кін“ – це тільки мужній виклик прожитим і грядущим літам. Тим паче, що, незважаючи на роки, „Дівчина по сходинок біжить. Я стою внизу і шаленію“. Я також, друже Анатолію, шаленію від радості за Ваш творчий успіх. Головне – не боятися „Баобаб“, який двічі виникає в книжці (ст. 162-163, а після ст. 261 – знову ст. 162-163). Головне, аби перемагала поезія, як Магія Імені. „Така гнучка... Така неждана... Неначебто сама ліана...“

Правий Михайло Слабошпицький, який на завершення своєї передмови сказав:

„...так, він говорить суто своїми словами про суто свої почуття. Але в його віршах не один може прочитати свою духовну історію“.

Перемагать і жити!

Петро Осадчук

*6 лютого 2009
Київ*

І, звісно ж, такий швидко реагуючий і гострий на поетичний язик, Петро Ілліч не був би собою, якби не приписав свіженьку свою епіграму:

*І нехай щирю похвалу
Слухає Анатолій Шкуліпа
І в годину підступну й злу
Очима від радості кліпа.*

Варто згадати, що Петро Осадчук, іще на початку сімдесятих років минулого століття, тобто в розпал закручування національно-патріотичних гайок, свідомо перетворюючи їх у буржуазно-націоналістичні (щоб було за що причепитися), був керівником творчого семінару на Всеукраїнській нараді молодих письменників у підстоличному Ірпені, де зі своїми поетичними спробами виступав і Анатолій Шкуліпа. А Петро Осадчук тоді саме літав на крилах успіху після виходу в світ книжки-поєми «Раска – біль і любов», чим особливо притягував до себе увагу початківців. Отож, він знає витoki і бачить розвиток. Тому його оцінка «Отави» – особливо закоріненна.

– А що про повтор скажеш?

– У нас уже так давно повелось, що ніяка бочка меду не обходиться без ложки дьогтю. Був звичайний недогляд друкарів. Усе йшло правильно до останнього моменту, а в останню мить – бац!..

– І мимо, як казав відомий кіногерой устами неперевершеного Михайла Пуговкіна...

– Претензій я не пред'являв. Директор видавництва, де друкувалася книга, Володимир Григорович Дорошенко, і так завжди ішов мені назустріч із виходом моїх творів у світ. Сподіваюся, що він це оцінить і наша спільна творчовидавничча співпраця продовжуватиметься на нових і, як бачиться, ще крутіших економічних віражах.

А поскільки замість двох пропущених віршів повторився саме вірш «Баобаб», я побачив ще й певне знамення. Відразу згадалася популярна пісня Володимира Висоцького про жирафу, яка настільки велика, що їй – завжди видніше... І я сказав: «Ну, що ж, нехай росте, якщо йому так хочеться. В усій Україні немає, то хоч у моїй книжці... Аж два!.. А пропущені вірші, можливо, надрукую в наступній збірці».

ВЕЧІР ШОСТИЙ

Беручись за написання творчого портрета, гадав, справлюся місяців за три,... Ну, максимум за чотири... Бо за легкістю, з якою раніше читалися його вірші, видавалося, й перомоє легко і швидко бігатиме...

Робота затягнулася на цілих п'ять років, оскільки легка Шкуліпина манера – це міраж, який приваблює своєю красою. Майже за кожним рядком по-серйозному задумуєшся, коли починаєш писати сам. Вірші Анатолія Шкуліпи – як отой магніт, який притягує своєю невидимою силою: що не погляд, то й зачаруєшся... А то враз провалюєшся... У безодню несправедливості, в якій опинився наш народ за століття-тисячоліття тяжких поневірянь на нашій, не своїй, землі...

Отак станеш серед ночі, наче ошелешений, і хапаєш пересохлим горлом повітря, як риба, викинута не берег велетенською хвилею несправедливості. І всіма фібрами душі відчуваєш:

*Здригаються предки,
Коріння двигтить.
Зірки –
як таблетки,
Що нічим затить.*

Помічаєте?.. Легко написано, та нелегко сприймається. Хапаєте повітря спрагло... На повні груди, щоб побільше вдихнути... А воно й піддається нібито... Не зачіпається пересохлими від тисячолітньої національної спраги вустами. А дихати – нічим!.. Ось де соціальна брила!.. І глибина, і височина образу, в якому не лише планета Земля – весь Всесвіт уміщається зі своїми, а точніше – нашими проблемами...

Для доповнення розповіді про Анатолія Шкуліпу, його життя і творчість, мені сам Господь Бог послав «Літературну Україну» за 18 грудня 2008 року, яка під доволі промовистим

заголовком «Письменник перш за все повинен» познайомила своїх читачів зі щоденниковими записами видатного нашого прозаїка Івана Чендея.

Не буду довго мудрувати, а вибірково подаватиму курсивом, ніби план, читати з нотаток видатного майстра слова і або ж сам даватиму відповіді, або ж спонукатиму до коментарів Анатолія Шкуліпу.

Отож, беру з **Івана Чендея** – і подаю коментар.

Після курсиву – петит.

– Внутрішній ліризм літературного твору, вміння проникати в душу, психологізм літературного твору – аромат (пахощі) і пісня його, це сама душа твору, його пульс, серце.

– Нарешті маю змогу potwierдити: я таки правильно зробив, що зупинив свій вибір саме на цьому, а не на якомусь більш розкрученому владами письменникові. На щастя, названих чеснот в Анатолія Шкуліпи сповна. І внутрішнього ліризму, і вміння проникати, і психологізму, і пахощів, і пісенності, і пульс доволі виразно відчувається, і удари серця твору простежуються привабливо чітко... Твори його легко заповнююють і тримають у напрузі чи просто зачаровують неповторною красою описаного.

– Прекрасна мова літературного твору – дзвін бронзи, вічність граніту, оксамитова, неповторна краса мармуру.

– І це є в Анатолія Шкуліпи... І в прямому, а найбільше – в переносному розумінні... Слово він відчуває надзвичайно тонко... А дзвенить воно в нього в залежності від контексту... Змушує дослухатися, ловити відтінки в звучанні, домислювати – за необхідності. Він просто зачаровує рядками, які хочеться повторювати і повторювати... Він уміє вести діалог і навіть довгі монологи – і при цьому не бути нудним. Може вести задушевну невимушену розмову. Не моралізує, а значить – не нав'язує щось своє, а підводить під власні висновки тонко і делікатно.

– Письменник повинен вільно орудувати словом. Він повинен чути вухом його мелодію і звук, його гармонійний плін у сполучі ряду слів, серцем повинен відчувати його внутрішній зміст, який має велику, динамічну силу, є духом, кров'ю, нервами самого слова як о матеріалізованої форми мислення.

– Ну, все як про Анатолія Шкуліпу писано, хоч Іван Чендей, живучи на Закарпатті, і не знав його. Але знаю я. Не раз бачив і не один десяток літ чув, як Анатолій, перевіряючи сумнівні слова, читав свої вірші то на одне вухо, то на друге, а то й зовсім прямо, намагаючись уловити фальш у звучанні... І міняв такі слова, перефразовував хоч, здавалось, і вдалі рядки... Іноді аж жаль брав... Такі образи викреслював... Чому? – не міг уторопати. А він: не на місці... Можливо, в іншому вірші використаю...

І внутрішній зміст присутній... Ота тонка іронія і самоіронія... Це взагалі його власна манера письма, ні в кого не позичена, а від природи дана... Анатолій Шкуліпа надзвичайно мелодійний у своїх віршах... Вони в нього разом із музикою народжуються, і в цьому напрямку він іще зовсім не розкритий, хоча, якби грошей та гідних виконавців, зазвучав би!.. На найвищих сценах і реєстрах!..

– Лихо багатьох письменників у тому, що їм наступив на вухо ведмідь, – і вони оглухли, глухі до слова. Музикант, композитор, співак починається там, де починається розуміння, вміння слухати і чути звук, гаму звуків.

– І тут Бог не обділив Анатолія Шкуліпу. У ньому присутнє все це і, на жаль (гадаю, тільки через його природну надмірну скромність), майже зовсім не розкритє. І музикант, і композитор, і співак... Грати навчився (по слуху) на всіх інструментах, які з дитинства підсовувала йому доля... Гармошка, баян, мандоліна, акордеон, гітара, тенор... Пісень і придумувати не треба було, бо самі лізли в голову... А співак... Коли приїжджали чуваші, у яких дружні контакти з Чернігівщиною, то заступник міністра культури Чувашії пропонував і квартиру в Чебоксарах, і звання заслуженого артиста, якби лишень поїхав на береги Волги... Не схотів... Сказав, що в нас тут усі так співають... Збрехав, звісно... Бо коли навчався на філфаці, пам'ятаю, на вечорниці багато хто з викладачів не міг потрапити... Хотілося послухати і Шкуліпу, як співає, приміром, «Ой, висока та гора», «Чорнобривці», «Їздив я між горами», «Підкручу я чорнії вуса»... Це було щось... І хоч, помічалось, не вистачало йому музичної грамотності, зате природа, я вам скажу, повністю компенсувала все.

– Письменник, оратор починається там, де він вміє чути слово, знає слово, поводитьсь з ним вільно, як орач із плугом, дроворуб із сокирою, косар із косою... Ми чуємо і глухі дзвони, хоч глухих дзвонів не буває. Луна від них пливе недалеко, зникає швидко, не перекочується через груні. Луна ця не підносить, не бере на крила. Ми чуємо і глухих письменників, але вони не захоплюють нас словом своїм, бо, як правило, їх слово недоладне, воно не гріє, а холодить.

– Боже ж ти мій!.. Як усе точно і доладно!.. І орач, і дроворуб, і косар – усе це Анатолій перепробував своїми руками з дитинства. Знає до тонкощів ремесла, якими набиваються тверді мозолі не лише на долонях, але й на душі. Тому й слово його проникливе і правдиве. І володіє він ним вільно й розгонисто. І луна від дзвонів його слів не зникає безслідно, а пливе-перекочується за обрії, підноситься на крилах і наші душі бере з собою... Слово Анатолія Шкуліпи гріє, зігриває, але й холодить, обморожує – за потреби...

– Мучительним є процес роботи творчого працівника, коли він знає **що** треба, та не знає, **як** треба. Прекрасним, підіймаючим на крила є процес роботи, коли творець знає, **що** треба, як треба. І все ж кожна робота митця є постійним розв'язуванням нерозгаданих загадок.

– Мабуть, творчої праці без душевної муки взагалі не буває. Тільки мука ця – солодка. Доки йде процес творення, звісно... Бо потім, коли все закінчилося, настає час розплати... Час всесвітнього спустошення... Душа – як вигоріла пустеля... Мозок – як висушений кришень яблука... Тіло – наче пропущене крізь молотарку... І так може тривати кілька років. У залежності від того, яким довгим твором вигорів-виписався... Ось тоді й нудить світом людина... Тиняється, мов неприкаяна... А ніхто й гадки не має, якого душевного катаклізму довелося зазнати...

Анатолій Шкуліпа, може, лише, в ранній молодості писав не знаючи толком, що і як... Зараз він зовсім не пише, якщо цього не відає...

– У кожному написаному творі має бути багато ненаписаного...

– Скільки б не повертався до Анатолія Шкуліпи, завжди прочитую його по-новому... І не ставлю перед собою такого завдання, а воно саме так виходить. А потім дивуюся: і як я цього не помітив раніше? Та воно ж на поверхні зовсім... Оце і є багатство художньої літератури, тим більше – коли інший читач прочитає між рядками і зовсім третій варіант... І це – в той час, що автор і не намагався щось замаскувати... Не ті тепер часи, слава Богу, щоб маскуватися та ховатися...

– Талановиті люди завжди спокійні і впевнені в своїх силах. Бездари, що приплелися силоміць різними правдами і неправдами до мистецтва, суєтливі, метушливі, безпардонні і безцеремонні у виборі засобів, щоб показати себе. Вони уміють виставити себе, обстояти себе, видатися. Організувати рецензію... Їм всюди добре...

– Скільки знаю Анатолія Шкуліпу (а це – понад три з половиною десятиліття!), жодного разу не бачив, щоб він переживав, що його десь не надрукували чи не дали якоїсь премії. Він завжди спокійно, але перекожливо, підкреслював: наше діло – писати!.. Премія – добре, проте це далеко не завжди показник якості. Тож ніколи нікуди не бігав і не набридав. Знову спокійно казав: якщо він мене не знає, то чому я маю знати його?.. Лише тому, що на посаді?.. Так це – діло минуше, а наше – вічне... Ось уяви собі... Якби наш народ опустил руки перед тотальним знущанням і винищенням і не створив пісень своїх самобутніх, що зберегло б його на цьому нещадному світі?..

А що замовчують зараз, уже при новій, здавалось, на решті своїй, українській, владі, так це – продовження духовного геноциду. Вимордувати поетів нації – значить, повністю перетворити народ наш на покірне бидло... А з бидла що взяти, крім піддослідного аналізу?..

Анатолієві Шкуліпі ніколи й ніде не було по-справжньому добре. Мабуть, саме тому він і не оббиває порогів високих кабінетів у пошуках особистого – чи то покращення житлових умов, чи то допомоги у виданні книжок, чи, тим більше, в одержанні премій, звань, орденів... Навіть презентації його помітних у літературному процесі книжок – доволі проблемні. Тож і залишається наш земляк у тіні. Промовиста паралель: бізнес у тіні – це постійний навар для себе, а письменник у тіні – це катастрофа для України.

– Я за мистецтво вічно молоде, зігріваюче теплом, піднімаюче до кращого, наповнююче бажанням бути кращим, радіти, що ти людина. Я за мистецтво, що збагачує розум і почуття... Вірніше, що впливає на почуття і розум!

– Знову – за кожним словом – як про Шкуліпу. Після прочитання його надзвичайно земних, але таких небесних і чистих віршів я, їй-право, і на землі впевненіше себе відчуваю, і отримую неабиякий духовний заряд для польотів думки. Та почуття у творах Анатолія Шкуліпи чи не найголовніше надбання!.. Експресія почуттів!.. А коли є найголовніше в людині, коли вона сприймає світ тонко й болісно, то й роботи для розуму з'являється – хоч одбавляй.

І якщо говорити про мистецтво вічно молоде, то в манері письма Анатолія Шкуліпи є одна досить промовиста риса... У нього оповідь якщо й присутня, то не суха, буденна, а грайлива. А грайливість повсякчас приваблює... Як ото іскорки в очах закоханих...

– Велике завжди народжував великий труд; велике не народжується в лінощах. Його створювала праця. Нам не вистачає вміння працювати... Ми не навчилися працювати по-великому. Від невміння працювати багато бід. Звідси і невдоволення самим собою, звідси і зневіра, звідси і бідність.

– Тут однозначно не скажеш. Що таке великий труд для письменника?.. А нічогосінько!. Його ніхто не бачить і ніхто не відчуває мозолів на душі чи на нервах... От, наприклад, чоловік носить важке каміння на гору – ото труд! А письменник що?.. Сидить і пише... Дивиться кудись повз тебе відсутнім поглядом і нічого не чує з того, що йому говорять. І скільки б ми не розпиналися, як важко дається кожен рядок, якої душевної напруги потребує пошук одного-єдиного слова, ніхто не повірить. Більше того – ще й подивляться скептично, мовляв, ага, так ми оце й порозвішували вуха, щоб ти на них локшину чіпляв...

Та ні в якій більше людини немає стільки негарздів із самим собою. Тільки в письменника. Тільки в митця. Бо творчість, особливо в нашому суспільстві, ніяких матеріальних благ не приносить. Тобто працюємо безкоштовно. От якби ще й жити ми безкоштовно навчилися, щоб і зовсім працювати по-великому!..

Та й по якому ж іще більшому працювати, приміром, Анатолієві Шкуліпі, коли він останню книгу написав за три місяці, а дошліфовував потім цілих три роки!.. А з попередніх книг, то, траплялося, й по десятку з гаком років!.. І це було не звичайне переписування... Це була робота аптекаря... Переважував слова, як ото розділяв по мацопусінських пакетиках надзвичайно рідкісний порошок... По кілька міліграмів у пакетик... Не додаси – ніякого лікувального ефекту не діждешся. а перебавиш...

– Один тільки митець знає, скільки праці, скільки гірких сумнівів, скільки горіння забирає кожен справжній твір. Для того, щоб ти викресав іскру з серця читача, муσιш на-снажувати його вогнем. Немає вогню у творі – не буде й іскорки в серці читача при його читанні. Такий твір залишається холодним паленищем, а не ватрою. Такий твір нікого не обігріє, мимо нього пройдуть, як проходять мимо згаслого багаття.

– Ой, як точно підмічено!.. Щодо Анатолія Шкуліпи покладаюся передусім на власний читацький досвід, а для підкріплення висновків – на досвід колег по Ніжинському університету імені Миколи Гоголя.

Та навіть якщо ми й знаємо автора, поганий твір не читатимемо залпом!.. Можливо, й домучимо з горем пополам (по дружбі), а от щоб запоєм!.. Безвідривно!.. Одним подихом!..

Ватра внутрішнього вогню твору не затихає, навіть коли книжку відкладено на певний час убік... Вона кличе, приваблює, манить швидше повернутися... Дочитати...

Анатолій Шкуліпа при зустрічах нерідко підкидав щось дискусійне... Щоб побачити, як хто реагує на нього... Перевірити свої думки... По-доброму посперечатися з приводу якоїсь сентенції... Це – нормально. Це – творчість. Впевненість автора в написаному дуже важлива для роботи над новими творами. Без власного переконання ніколи не переконаєш свого читача. А читач хоче бути переконаним... Тоді йому легше і змістовніше жити.

– І ще є одне явище, яке я спостерігаю. А саме: у мистецтві, кому тільки не лінь, кожен лізе зі своїми судженнями, уподобаннями, присудами. Мене б висміяв токар, коли б я, нічого не розуміючи в тім, як треба з чавунної чи сталльної

болванки точити деталь, узявся його вчити, як цю деталь треба виточити. А він, токар, має до діла з верстатом, чавунною болванкою. Зате мені, літератору, кожен, кому не ліньки, береться вказувати, повчати, і робить це, стаючи в позу всеобізнаного мудреця Соломона. А при тім, я маю до діла не з крицевими болванками, а з людьми, з матеріалом найтвердішим, найскладнішим, найнеподатливішим, з матеріалом, до якого я собі сам мушу добирати й винаходити різця. Повелося невігластво, його багато всюди, на периферії більше, аніж будь-де. Тут воно наряджене тупістю і провінційністю часто вельми обмежених високопоставлених мужів. Звідси випливає думка, що мистецтва, розуміння його людей треба вчити, як алгебри, тільки тонше, мудріше.

– А як учити чиновника, коли він, сівши в крісло, переконаний, що Бога за бороду вхопив?.. При тому – сівши в керівне крісло не закономірно, не як наслідок своїх практичних, а головне – розумових, досягнень, а зовсім випадково. Або – через чиєсь самодурство чи просто кричущу обмеженість зверху.

Таких серед нинішніх керівників – хоч греблю гати. І воювати з ними – все одно, що з вітряками воювати. І пробити тупу стіну невігластва нічим. От і топчемося на місці з року в рік. Розтринькуємо такі прекрасні можливості вибитися в люди.

Наші керівники за роки незалежності в своїй недолугості пішли далі своїх радянських попередників. Якщо ті приманювали на свій бік літераторів батогами і пряником, то нинішні навчилися просто не помічати митців. Вони їх в очі не бажають бачити, не те щоб поговорити, приміром, за круглим столом, якою відкривати нову газету чи якою продовжувати її робити далі.

Письменник у незалежній Україні здобув, здавалось, таке важливе право, як свободу слова. Проте разом із цим український письменник отримав і неписану свободу від видання і реалізації книги, я вже не кажу про законну винагороду за свій нелегкий труд. Український письменник нині єдиний, хто працює безкоштовно і тільки на благо утвердження і процвітання своєї рідної держави.

Анатолій Шкуліпа з притаманною йому впертістю служить Україні і ні за які гроші не хоче повертатися в ті окомзамільні часи, коли за книжки ще платили гонорари.

– ... ким є письменник – „сином“ чи „слугою“ народу... Суть не в тім, як письменника назвати, суть у тім, що він робить, чим збагачує і чи збагачує народну скарбницю культури... А втім, добре, коли письменник є і сином, і слугою свого народу!

– Знову в яблучко... Анатолій Шкуліпа є гідним сином України. Його творчість глибоко пронизана воістину синівською любов'ю до рідного краю, до людей, причому – найперше – людей рядових професій, тобто не престижних і не грошовитих, але на яких усе ще тримається світ.

І в той же час він – вірно служить духовному розвою свого народу. Прагне зберегти кращі його традиції і, в міру свого таланту, поповнити духовну скарбницю України.

Анатолій Шкуліпа не кричить у кожному рядку, як він любить рідну землю і народ. Ця любов у нього світиться поміж рядками. Вона проста і ненав'язлива. Як ото в сівача, який не кричить на кожному кроці, що любить сіяти зерно в ріллю, а бере мовчки і сіє, сіє... І водночас жайворонковою піснею у високості встигає зачаруватися, і неповторну красу краєвидів помітити...

Ось так, мені здається, і поет... Як добрий і дбайливий сівач... Син служить своїй землі... І засіває її, щоб вона радувала нас рясними врожайми...

Тепер – безпосередньо – до «Маніфесту письменника», який залишив нам Іван Чендей.

– Письменник повинен бути таким, як усі порядні люди... тільки трошки поряднішим.

– Анатолій Шкуліпа ніколи не копав для когось ями ради своєї власної вигоди... Чи щоб посаду вигідну отримати, чи книжку поза чергою видати, чи винагороду якусь... Якщо йти за відомим висловом, що скромність – це шлях у невідомість, то це передусім про Анатолія Шкуліпу. Я знаю людей, які нічого не здатні зробити, напишуть піввірша чи й менше. А вже носяться з ним, як дурень із писаною торбою. Вже на них і музика написана, і авторитетні співаки їх виконують, і знайомі вони на швидку руку з відомими митцями та академіками... А Шкуліпа, видавши доволі пристойну книжку, вже іншою зайнятий по вуха... Йому ніколи і вгору глянути –

куди там подумати про свою розкрутку-популяризацію?! Ось де потрібні толкові продюсери і менеджери! Це було б усім взаємовигідно.

– Письменник повинен знати багато, як кожен освічений... тільки трошки більше.

– Наш поет належить до тих, хто відкрито заявляє, що знає надзвичайно мало. Передусім, це стосується своєї рідної української мови... Гадаю, досить промовиста деталь: письменник, у якого словниковий запас доволі обширний, та й помилки у книгах хіба що випадкові трапляються (не так, як у декого, страшно читати), відверто зізнається, що, чим глибше вивчає українську мову, тим частіше відчуває, що не знає її тонкощів. А наші руськоязичні?.. *Штокають да какають...* І переконані, що мовою Пушкіна, а насправді... таким суржиком, що... Хоч плач, а хоч смійся...

Ха, мало знає... А скільки разів дивував мене такими фактами із життя нашого народу, що моторошно ставало... Про той же геноцид, приміром... Ще тоді, коли в наших сміливців нинішніх язик переклинювало від страху... Чи про страту кобзарів під Харковом, яких везли нібито на їхній з'їзд, а насправді – зібрали, щоб розстріляти... Всіх разом!.. Чи про те, як Харків ставав ісконно руським... Коли розстрілювали і репресовували студентів Харківського університету... Уже в 1953 році... Уявляєте?.. Понад вісімсот чоловік!.. І тільки за те, що хотіли складати екзамени рідною українською, а не чужинською...

Знання для письменника – річ серйозна. Він часто-густо і сам не знає, коли впаде остання крапля знань у його колодязь із даною темою... Зате, коли впаде, відразу завирує, закипить-запіниться натхненням... І – поллється на білий папір щемлива розповідь...

– Письменник повинен відчувати, як усі люди... тільки трошки глибше і тонше.

– Ще раз прошу: прочитайте «Релігію кохання», і ви наочно переконаєтесь, що таке «глибше і тонше». Стільки нових нюансів підмітити в людських почуттях і переконливо показати їх нам – це, погодьтеся, під силу тільки справжньому майстрові! Я іноді просто диву даюся... Щоб отак бурхливо

зреагувати і відгукнутися художнім словом на звичайнісінькі буденні речі!.. Та в нас же на кожному кроці розбиті серця... І через нерозділене кохання, і через невинуваті сподівання... Мало яких випробувань підсовує нам життя-буття?!

– Письменник повинен ненавидіти, як усі ненавидять зло... тільки пекучіше, непримиренніше.

– У творчості так воно і є. А от у житті, мені здається, Анатолій Шкуліпа не вмів ненавидіти. Йому шкода тих людей, які більше нічого, крім ненависті, не заслуговують. Отут уже горезвісна українська ментальність порозкошувала, народжуючи-створюючи таку людину!.. Суто українська душа!.. На жалюгідних він дивиться як митець і змальовує у своїх творах із не меншою любов'ю, ніж позитивних героїв. Мабуть, це й на характер його, як людини, наклало відбиток.

Хоча... Зовсім недавно він несподівано мене вразив... Зізнався:

– Знаєш, інаді я й сам не відаю: люблю чи ненавиджу свій народ?.. Що сильніше?.. Ні, я таки безмежно люблю його... Бо він – мій! Працьовитий, пісенний, добродушний, терплячий, незлостивий – хоч до болячки прикладай!.. Але ж і продажний!.. Легковажний!.. Поступливий!.. Ну, просто ненаваджу його за оте безмежне хатоскрайство!.. Йому руки викручують щодня, на горло кованими чобітьми наступають, а він і не поворухнеться... А нехай, мовляв... Якось воно минеться...

Не минається...

Іще помітніше нахабнішає...

Якщо й далі так піде, то нічого й любити не залишиться. Переведеться Україна. Територія буде, а України – ні!

– Письменник має бути правдивим, як кожен чесний... тільки ще правдивішим.

– Спробуйте у наш багатопартійний, а значить і багатопоглядний час перед усіма одночасно залишитися правдивим і чесним!.. Та завжди знайдуться категоричні заперечення. Бо що одному біле, те іншому – абсолютно чорне. Гадаю, письменник, як ніхто, має право на свій погляд і свою оцінку суспільних явищ. Читайте і думайте, наводьте свої

аргументи, якщо не згодні. Але ніколи не треба забувати, що ваша думка не є істиною в останній інстанції. Анатолій Шкуліпа не забирає ж у вас права написати свою книгу!..

Я, приміром, вірю беззаперечно в те, що він пише. Пристрасно і переконливо.

Та навіть, якщо письменник знайшов аргументи і довів, що біле є чорним, то для мене це служить ознакою таланту, а не чимось каверзним чи страшним. Знаходьте свої докази і доводьте навпаки... Нічого мовчки покладатися лише на милість природи. Краще думати, вирувати, не погоджуватись, пропонувати свій вихід... Але ж не прогинатися перед першим-ліпшим... Не рачкувати!.. Менший – це ще не означає слабший... Бідний – це ще не означає дурніший... Отже, простір для вирішення є!.. І хто кому заважає цим по-серйозному зайнятися?

– Письменник повинен бачити, де інші не бачать.., відчувати, де інші не відчують, хвилюватися, де інші залишаються холодними і байдужими.

– За своєю вдачею Анатолій Шкуліпа любить більше слухати, ніж говорити. Хоча частенько він і слухає, як ото розігрійтий удав на сонці... Нібито спить і непомітно крізь стулені повіки за здобиччю пантрує... І тільки з'явиться слово-мишка, як він відразу міняється... Засвічується якоюсь особливою внутрішньою енергією... Стає одержимим... І – пішов творчий процес... Завирував...

Холодна і байдужа людина нічого не здатна створити. Після таких на землі тільки розруха і порожнеча.

– Письменник перш за все повинен бути людиною!

– Ви помітили, напевне, що Іван Чендей весь час наголошує, що письменник постійно щось нам повинен... А що ж ви думали?.. Всі не повинні, лише письменник... Мало того, що сам по собі талант уже є занадто важкою ношею, часом – непосильною, якщо простежити за укороченими біографіями багатьох письменників (надто – поетів, найбільш дошкульних і в'їдливо-нетерпеливих серед творчої братії), так іще й повинність якась особлива накладається на його плечі... Попробуй пронести її дорогами життя гідно і відповідально!..

Анатолій Шкуліпа легко погоджується: «Так, я – повинен. Інакше – не можу. Це – мій тягар, і позбавити від нього себе я просто не здатний. Бо він – сильніший за мене».

Я зумисне відтягаю під кінець, що Анатолій Шкуліпа – передовсім таки людина! Передовсім – внутрішньо! І, мабуть, саме тому йому і вдається красне письмо таке хвилююче і переконливе. Він не мудрує і не хитрує, по-простецькому діловий – тим і цікавий.

Соціально-значимий висновок напрошується сам собою... Мабуть, саме через те, що український письменник постійно щось повинен (бо більше нікому), і праця його – безкоштовна... І муки його (заради процвітання інших!) – мов крізь пальці пісок... Цим... Іншим...

– Звідки це в тебе? – прагну докопатися.

– А від матері! – мовби спеціально підготувався відповідати Анатолій. І підсунув поштовклу фотографію. – Ось подивися...

Гвардії старшина Мама...

Наш, молодший... Володя... Сфотографував її в моєму кітелі... Того дня, як я демобілізувався з армії... 21 травня 1972 року...

Зовні – бравий солдат, а в душі...

Отакий і я все життя... Сам собі усміхаюся... Одне плече трохи нижче другого... Та все одно завжди готовий звалити будь-який тягар хоч і на обое плечей зразу... І це в той час, коли душа ридма ридас... Кипить... Протестує... Стогне... І, як не парадоксально, проміниться водночас... Бо не байдужа... Не зачерствіла разом з усіма...

Не захолола... Отже, є з чим жити... І працювати!

ВЕЧІР СЬОМИЙ

Я знаю, що, крім уже згадуваних, у доробку Анатолія Шкуліпи, як і в кожного письменника, є цілий ряд іще неопублікованих книг: прозових і поетичних, драматичних і публіцистичних... Хоч і багато в чому вони б вигідно домалювали нашого митця, все ж – утримаюся, оскільки маю велике сподівання зустрітися з ними на книжкових полицях ще за життя автора.

Я вже цитував думку Михайла Слабошпицького про поетичну «Отаву», а невдовзі мав чудову насолоду подивуватися максимальній точності і прозорливості нашого провідного критика: «він добре «веде» сюжет...» Так це – щодо поем і довгих віршів... І розмірковування: «Поета цілком природно «веде» на широкоформатні обрії». Звідси й далекоглядна порада: «Я переконаний: він має бути активнішим в освоєнні епічних жанрів. Тут він може значно «додати».

Наче у дзеркально-чисту воду дивився Михайло Федотович. Хоча й не знав достеменно, що саме в той час, коли він писав зацитовані мною рядки, Анатолія Шкуліпу дотіпував вулкан усеспелюючих почуттів, поза всякими авторськими планами й намітками виливаючись у ваговите художнє полотно, рівних якому – хоча б за концентрацією поетичного запалу – важко й пошукати в українській літературі. І це – після Ліни Костенко і Леоніда Горлача – визнаних майстрів у цьому жанрі – я навіть не остерігаюся так говорити!..

А чого ж?.. Ніхто нікого не принижує і не применшує заслуг... А що сучасна українська література знаходиться у розвитку, так це ж прекрасно!.. Значить, не зникає даремно майстерність визнаних наших чарівників слова.

Отже, – роман у віршах «Берест» (Київ, вид. «Рада», 2011).

Подія не лише в житті Анатолія Шкуліпи, а й у сучасній українській літературі. Нарешті ми виходимо із затінків і учимося називати речі своїми іменами ще за життя тих, хто до цього причетний.

Ідея написання про істинного героя Великої Вітчизняної війни Олексія Береста визріла в поета кілька років тому. Ну, хоча б вірш... Та й той довго не виписувався так, як хотілось би авторові. Жодним рядком, у що повірити зараз, тримаючи в руках ваговитий том, неймовірно важко... Не вистачало «чогось»... Отого маленького, невидимого, атомика, із якого в усі часи починалася ланцюгова реакція великої людської творчості...

Можливості написати щось значне, ширше спостерігалися в Анатолія Шкуліпи давно. Іще з ранньої творчості... І під час створення драматичної поеми-легенди «І знов являється княжна», якою поет лише виразно підсилив ці можливості... Проте по-справжньому загострили цю, іще навіть до кінця не усвідомлену самим автором, потребу, всі його знання й досвід, талант і неабияку спостережливість сконденсували в потужний емоційний заряд події Помаранчевої революції, які раптом – наприкінці 2004 року – піднесли Україну на велетенський гребінь світового захоплення.

Парадоксально, але в ті незабутні для української демократії дні вся душа Анатолія Шкуліпи – така вразлива і спрагла – перетворилася раптом на Великий Майдан.

Упродовж понад двох місяців буваючи серед мітингуючих студентів і робітників, надто – на центральній площі Ніжина, Анатолій Шкуліпа наповнювався вщерть такою патріотично-життєдайною енергією, яка для творчої особистості не розродитися чимось значимим просто-на-просто не могла.

До кінця іще й сам того не усвідомлюючи, він і не помітив, як душа поета запарувала, мовби поле, готове прийняти у своє тепле лоно дорідні зерна для ваговитого майбутнього врожаю.

Помаранчеві події активізували і актуалізували письменницький задум, у певній мірі вже викристалізували головну ідею твору, він доволі зримо побачив необхідність появи твору з чітким вираженням національним спрямуванням, так би мовити, з великим українським характером, – героєм, який не втратив актуальності і в наш час, більше того – гідний всенационального захоплення і здатний повести за собою ще й зараз, попри понад піввікове і таке несправедливе невизнання і забуття.

Але ручка ще не писала... Лежала мертво. Бо в автора не було ще ваговитого стержня отого героя... Була лише його оболонка... Хоч і зрима, а все ж таки – ще не сам стержень...

У скронях дедалі натужніше пульсувала необхідність створення образу духовного поводиря для української громади. Такого потужного, якого свого часу створив Іван Франко в поемі «Мойсей»... З таким же громадянським резонансом...

Визначальний поштовх дав указ Президента Віктора Ющенка про присвоєння майбутньому літературному героєві високого звання «Герой України»... І – пішло-поїхало... Де й факти узялися!

Ось так вони й дійшли з обох боків до своєї відправної точки. Поетові не писалося, бо добирав аргументовані слова для Президента, намагаючись переконати його у важливості підписання такого указу, а в Президента можливості значно більші – от він і випередив поета, на його ж таки радість.

Я написав, що на створення роману у віршах Анатолій Шкуліпа витратив понад чотири роки, хоча достеменно знаю, що написав він його за чотири місяці – з кінця травня по кінець вересня 2005 року... Шалена робота... Потік слів, які ледве встигав записувати... З-під ручки вискакували думки, яких раніше ніколи не було в автора... Їх наполегливо диктували самі герої – тільки записуй...

Далі – із розряду неймовірного... Автор лише датами позначав окремі вірші-розділи... Назад у часі – то ще можна зрозуміти... А от уперед?! Але це було саме так... Роман продиктований зверху – тому до нього треба прислухатися й замислитись особливо відповідально.

Шкода, що роман (через економічну кризу) не встиг побачити світ іще за часів президентства Віктора Ющенка, проте своєї актуальності він не втрачає. Надто виразна (і така необхідна нашому замученому суспільству) постать головного героя постає перед нами.

Страшно подумати: роман має понад п'ятсот сторінок поетичного тексту! Прочитати – в'їхати надзвичайно складно, а створити?! Вихлюпнути з душі вогненну магму, як із вулкана грудей?!

Це перша спроба – таке масштабне полотно. І відзначу зразу: напрочуд вдала спроба!

Жанр роману у віршах має свою давню історію. Це – ліро-епічний твір, сюжетно розгорнута літературна оповідь у віршованій формі.

Однією з найвизначальніших структурних ознак роману у віршах є образ автора, що деяким фахівцям може давати прямі підстави вважати його головним героєм твору. Без-

посередня деміургічна, хоча й не завжди персоніфікована, присутність автора в художній реальності твору, власне, і надає роману у віршах властивості ліричного ладу, а настановою на оповідність зумовлюється його епічність. Це, по-перше, вигідно відрізняє роман у віршах від віршованого роману, який, незважаючи на мовну форму, все ж залишається твором епічної орієнтації, хоча практично відрізнити ці дві жанрові модифікації достатньо складно, а по друге, зближує його з ліро-епічною поемою. Але, на відміну від поеми, події в романі у віршах мають не епізодичний, а достатньо розгорнутий у сюжетній реалізації характер.

Роман у віршах «Берест» щодо цього визначення має певну композиційну відмінність. Автор твору присутній у його сюжеті своєрідно, через ліричні відступи, філософські авторські монологи, які ніби підсвічують канву всього твору з різних боків і позицій, а головна наша увага акцентується на центральному образі роману – образі істинного Героя нашого народу Олексія Прокоповича Береста.

Письменник свідомо поступається своїм п'єдесталом. Щоб донести до нас усю яскравість цього, по суті, легендарного чоловіка. Його погляди і переконання... Вчинки... Його світогляд... Уміння протистояти злу і несправедливості, лицемірству і політичному чванству у всіх їхніх найхимерніших і найвигадливіших проявах... Причому показати не самого, а в досить виразному контексті численної родини Берестів... Зрештою, саме така поведінка героя і змушує його опонентів (Сталіна, Берію, Жукова) переосмислити свої переконання і вчинки хоча б після смерті – на межі пекла і раю. І лише у заключних розділах роману, після загибелі головного героя, автор повертає собі центральне місце в оповіді і вже від власного імені протистоїть злу і лицемірству сильних світу цього. Він продовжує справу, розпочату Берестом, і на підмурівку національної гідності гуртує навколо себе всіх, хто прагне бути патріотом своєї держави.

Не полінуюся нагадати, що жанр роману у віршах має давню і славну історію. Започаткований він ще в загадковій добі середньовіччя... Анонімним твором «Флуарі Бланшефлер», а також – візантійськими поетами XII століття (звісно, якщо не брати до уваги ще гомерівських «Одісеї» та «Іліади»). Доба романтизму розвинула цей жанр. Згадайте: «Дон Жуан» Джона Гордона Байрона, «Пан Тадеуш» Адама Міцкевича, «Євгеній Онегін» Олександра Пушкіна...

В українській літературі жанр роману у віршах зазнав свого найбільшого поширення у другій половині ХХ століття: «Безсмертя» Миколи Бажана, «Марина» Максима Рильського, «Молодість брата» Леоніда Первомайського, «Океан» та «Для сонця шестикрилих» Василя Барки, історичний роман «Скелька» Івана Багряного, «Емігранти» Миколи Тарновського, «Поліська трилогія» Олександра Підсухи, «Слов'янський острів», «Чисте поле» і «Перст Аскольда» Леоніда Горлача і, звичайно ж, – вершинні «Маруся Чурай» та «Берестечко» Ліни Костенко...

Початок ХХІ століття приніс новий творчий доробок у скарбницю чи не найбільш копіткого жанру. «Руїна» (у перевиданні «Мазепа») і «Мамай» Леоніда Горлача, «Сповідь Мазепа» Андрія Гудими... А це ще й роман-пісню «Мама-Марія» Григорія Лютого... Всіх так одразу і не згадати, та й нема потреби, бо вже з наведеного ряду видно, що поетична напруга в українських письменників аж занадто високовольтна...

На мою думку, багаторічна дружба Анатолія Шкуліпи з Леонідом Горлачем просто не могла не вплинути (бодай підсвідомо) на формування в ньому отого атомного заряду, який і зрушив із місця роботу над таким благодатним матеріалом, як воістину героїчна доля Олексія Береста. Хоча, окрім скупих біографічних довідок про нього (і це цілком зрозуміло, адже за тоталітарної системи ніхто постать Береста не популяризував), автору довелося перегортати чимало історико-документальної літератури, зіставити все те із спогадами фронтників, нарешті – відвідати батьківщину Героя, поговорити з односельцями... Правда, в більшості все те відбулося після того, як роман, по суті, був уже написаний... А всі інші знайомства в основному лише підтвердили, що творча інтуїція поета – і справді велика сила!..

Літературознавство визначає сюжет як ланцюг подій та епізодів, пов'язаних авторським задумом. Так би я гадав і далі розвивав науково-методологічну думку, якби не безпосереднє знайомство з автором і його роботою над таким великоформатним полотном. Ось де наяву шалено-нестримне навіювання, яке й поясненню не підлягає! Лише констатації того, що відбулося... І все ж трохи поміркувати – годиться...

Подія – не як факт сам по собі, а як піднятий над повсякденною нормою сприйняття феномен... Феномен Береста, передовсім, – як реального національного Героя, який і ліг в

основу сюжету твору. Дуже важливим для успішного написання роману, гадаю, стала не стільки значущість змісту подій, які відбувалися із головним героєм, як невимірна глибина наскрізного осмислення образу, що потім густо проросла такою привабливо-значимою вартісністю естетичного втілення. Певне, саме за такої умови повсякденне і звичне для нас може несподівано перетворитися на виняткове.

Автор актуалізував проблему справді народного героя і головне – досить переконливо показав, наскільки вона зараз на часі. Він зумисне (а можливо, й насправді вищими силами спрямований) проводить головного героя через соціальне протистояння із владою, через немеркнучий двобій добра і зла, бо саме це і викристалізовує характер Береста, оцього суперсучасного Ілліо Муромця, з його духовною чистотою і безкорисливістю – врешті, з його суто людською порядністю, на яку в нашому, вкрай занехаяному, суспільстві дедалі спазматичніше відчувається задуха.

Сюжетна лінія долі Олексія Береста – центральна у творі, але вона, зрозуміло, не єдина. І цінність її постійно підсилюється тим, що вона тісно й органічно переплітається з іншими, і теж не менш важливими, лініями сюжету: з долею України... Перемоги... З долею Майдану... Друзів і ворогів... Отож, тип сюжету роману – багатовимірний... А виходячи із сюжету, формується і проблематика твору, його тема.

Для тих, хто хоче вчитися, підкреслю спеціально, що провідною темою роману у віршах є змалювання героїчної долі вірного сина українського народу, Героя України Олексія Береста; показ його внутрішнього світу та духовних витоків. Дотичною до головної теми є доля нашої землі – від початку ХХ століття і до часів Помаранчевої революції 2004 року. Єднальною силою цих двох тем у романі є дух нескореності та непереможності українського народу в образах його кращих представників – народних героїв.

У ході реалізації теми роману Анатолій Шкуліпа одночасно піднімає і цілу низку соціальних проблем, які постійно стають нам на заваді – на шляху до самореалізації... Як і кожного окремо взятого українця, так і цілої нації...

Отож, – порушені проблеми. Передусім, це – вплив героїчної особистості на час і суспільство; проблема екології людської душі; проблема справжніх людських цінностей; боротьба добра і зла в суспільстві, яка ні на мить не припиняється, а тільки загострюється; проблема вождів і

«рукотворно створених героїв» у державі; проблема історичної Правди як головної цінності нації; взаємозв'язок пекла і раю, як духовне чистилище людини після її смерті; проблема незборимості народу і вічності нації, – і цей перелік можна подвоїти і потроїти, що лише потверджує-підсилює соціальну значимість роману.

До речі, щоб вирішити проблему життя людини після її фізичної смерті, автор вдався (а Анатолій Шкуліпа поправляє: воно само вдалося) до відомого у літературі прийому – переміщення людської душі в рай чи пекло. Як і в «Божественній комедії» Данте Аліг'єрі, душа небіжчика проходить через сім кіл пекла, перш ніж потрапити до чистилища.

Проте Анатолій Шкуліпа йде далі у своєму розумінні людського злочину: деяких героїв роману, як-то Сталіна, не хоче приймати ані рай, ані пекло... Отож, його душа буде довічно розриватися (знову ж таки) на воістину критичній межі, навіть не торкнувшись ні до спокою, ні до співчуття, ані тим більше – до такого очікуваного (бодай після смерті) прощення... А земні мешканці будуть уперто казати про нього то добре, то зле... І так – до віку, так і не спзнавши істини... Щоправда, автор все-таки проводить «батька всіх народів» через найстрашніші торттури пекла, що й дає йому змогу переосмислити своє земне життя і найбільші помилки в ньому (через страшне усвідомлення того, що він навіть права на спокуту гріхів своїх не заслужив – на рівні з усіма грішниками). На цій межі, між іншим, балансує і образ «ушавленого» полководця Жукова. Добре перегороджувати бурхливу річку, коли повно каміння під ногами. Те каміння – так і недораховані до кінця мільйони людей, бездумно й бездушно покладені у підмурівок і справді Великої Перемоги.

Говорячи про конфлікт твору, автор визначає його, як одвічну боротьбу Добра і Зла, Правди і Кривди, Любові і Ненависті. На полі найзапеклішого бою цих протиріч він і вибудовує систему образів, де – з одного боку – вільна Україна, а з іншого – її ненасінні недруги. За нею – Берест, воїни Великої Вітчизняної війни, трудящий люд, а протидіють їм – Гітлер, Берія, фашизм, слідчі, енкаведисти, корумпована влада будь-якого соціального устрою, покидьки суспільства...

Авторська позиція у конфлікті чітко визначена, оскільки й сам автор – людина чесна, принципова, порядна і національно свідомо, що йому постійно й заважало жити по-людськи в оцьому багні, яке засмоктує й засмоктує нас у

глибину, здається, нерозв'язаних проблем. Анатолій Шкуліпа – переконаний поборник Правди і палкий патріот України. І – до його честі – ніколи не рвався туди, де розмахують прапорами заради якогось владного портфеля. Його духовний ідеал – сам по собі виокремився і випростався понад купами сміття і смороду – Олексій Берест... А тому значну частину роману головний герой озвучує нібито й переконання самого автора. І лише після смерті Береста виходить на передній план він сам, бо йому тепер жити серед цієї несправедливості і вести нерівний двобій зі світовим злом... Вибухи проти пера... Що смертельніше уколе?..

Авторська позиція чітко виражена в усіх структурних частинах роману. Проте навіть вона не вичерпує одвічний конфлікт між грішним і праведним.

Через обширне осягання проблематики, данамізацію конфлікту та постійну авторську активність ми нарешті приходимо і до розуміння провідної ідеї твору, його соціальної спрямованості. Це досить важливо, якщо ми й насправді хочемо мати гідне своє національне продовження.

Ідея в художньому творі виражається ставленням автора до обраної теми, виступаючи тим самим і частиною його змісту (наприклад, революцію можна оспівувати або ж проклинати). Прийшовши до нас ще з античної філософії, поняття ідеї тривалий час все ж не ставало визначальним у літературознавстві. Але з появою тоталітарних режимів ідея в творі набула першорядного значення. Це яскраво простежується у літературі XIX-XX століть, коли на передній план виходить цілком резонний соціальний запит: навіщо тоді й книжку читати, якщо вона нічому не вчить?.. Сучасні ж модерністські і формалістські науково-критичні школи ставляться до ідеї як до позаестетичного чинника і вважають її аналіз необов'язковим. Чи не тому, що в подібних книгах не сповідується нічого людського?.. Проте, на мою думку, у великих епічних та ліричних полотнах, де багато сюжетних переплетінь, аналіз ідеї твору дозволяє викристалізувати для читача ту провідну думку автора, задля якої, власне, він і поринав у цей всеохоплюючий вир, зятято й безоглядно балансує на межі життя і смерті... Інакше – як зацентрувати увагу на соціальній значимості твору і на його актуальності?..

Підводжу ризик. Ідея роману у віршах «Берест» Анатолія Шкуліпи – гуманістична. І полягає вона, насамперед, у возвеленні нескореності волелюбного українського народного

духу та в закономірності уславлення кращих синів української нації... Таких, як Берест, і ще – мільйонів таких, хто некрикливо й щиро довів переваги своєї беззаперечної відданості й любові до рідної матері України.

«Берест» особливо гостро й переконливо акцентує нашу увагу на необхідності не тільки відродження, а й повсякденного утвердження саме національної ідеї і кращих рис характеру українського героя-патріота.

Повертаючись подумки до листопадово-грудневих подій 2004 року, мені видається ця ідея надзвичайно актуальною і своєчасною. Помаранчева революція ще далеко не вичерпала себе. І не надійтеся – всякі... Та подія тільки показала, що вона – можлива... Будь-коли і будь-де!..

Розбудова справді національної і демократичної держави потребує формування нових світоглядних позицій українців, містких духовних цінностей та ідеалів. Вікторові Ющенку (хто б що не говорив) вдалося тільки реанімувати національну ідею, на якій так майстерно цілих тринадцять років паразитували його попередники – Кравчук і Кучма... Лише реанімував, але ж і цього до нього ніхто не робив!.. Отже, Чумацький Шлях оживлено!.. Пора й на славетний ярмарок звитяг українців виходити!.. Щось давненько ми на ньому не були... Чи не хотіли?.. Остерігалися?..

Недаремно кажуть мудрі: короля робить його оточення... А це оточення, якщо за великим рахунком, – ми... Отожбо й починаймо із себе!.. Тоді зразу все й на місце стане – не зрушити.

Ось уже вкотре гору в нас бере псевдопатріотизм, політичне блюзнірство, сліпа гарячкова жадоба до влади... І роблять свою чорну справу... Бо, якщо подивитися: де за ними Україна? Нема. Бо справжньої України без українського не побудуєш ніколи. Територія залишиться, але без України. Бо Україна для таких, як оце колобродять повсюдно два останні десятиліття, лише плацдарм для власної наживи. Більше ні для чого – хіба й досі не видно?

Один із фундаторів української національної ідеї Дмитро Донцов, бачиться, дуже вдало порівняв душу українця з оселею, в якій мешкають два літературні герої – Тарас Бульба і Шельменко-денщик. Так, з одного боку, зразок українського духу – козак-січовик – вільнолюбивий індивідуаліст; з іншого боку, століття закріпачення наклали свій відбиток – селянин, який спирається на «почуття громади», сподівається

на колективну підтримку. Так в українцеві й формується два стилі життя. Перший – активний, лицарський; другий – пасивний, який базується на принципі «моя хата скраю»... Оцей одвічний двобій душі, підвищена емоційність (частіше всього не там, де треба) і визначають повсякденну поведінку пересічного українця. І, щоби реально вплинути на неї, змінити, конче потрібний новий національний ідеал. Якщо хочете, – навіть новий герой, який здатний повести націю до найквітучіших вершин своєї слави. На жаль, серед нинішньої так званої еліти такого загальновизнаного поводиря затято не знаходиться. Не видно й серед молодших. Проте він обов'язково буде! Це вже не раз доводилося історією (правда, поки що не в нас)...

Можливо, він уже сидить за шкільною партою... Чи навіть стоїть за університетською кафедрою... Так-от, саме для формування його світогляду і його майбутніх вартісних орієнтацій – я переконаний – і потрібний незнищений образ Береста. Від Богуна і Наливайка, Довбуша і Кармелюка, Шевченка і Франка, Кожедуба і, зрештою, Береста, від героїв-чорнобильців і до героїв-прийдешніх покоління дедалі міцніший загартовується і перевищає до нас ланцюг, що скували велети національного духу, і перервати який – неможливо! А от підсилити – до снаги кожному, хто по-справжньому любить Україну. І саме в цьому – головна ідея твору.

Своєрідна й оригінальна композиція роману. Він складається нібито й традиційно: пролог, п'ять частин і епілог. Хоча... Автор прямолінійно не вдається до таких термінів, як «частина» чи «розділ», оскільки він не забуває, що його передовсім оцінюватимуть як поета.

І початок у нього – «Замість пролога», щоби розкрити перед нами якомога ширші обрії.

А частини, – власне, змістова тканина твору, – в Анатолія Шкуліпи навскрізь пронизано блискавками...

Чому саме «блискавка»?..

У «пролозі» вказано місце події – київський Майдан... Майдан, який вирує... Ще не гроза, але вже і не передгрозя... Сліпучий спалах блискавиці – немов сигнал до початку... Пробудження національної свідомості... Революція душі... Очищення поглядів...

Наш колишній колега-літстудієць Олександр Лисий у одному зі своїх віршів, пригадується, написав: «І бути чесним, наче спалах блискавиці. Доненавидіти до краю... Долюбить!»

Оця високовольтна концентрація людської енергії... І духу, що витає над Майданом і сконцентровується у блискавицю, яка вдарить таки по злу і чванству, політичній непорядності і всьому антиукраїнському... Блискавиця, як ніщо інше, акцентує нашу увагу на тому, що заважає нормально жити. А ці блискавиці, безперестанку б'ючи й висвічуючи нещадно в нашій свідомості найхарактерніше, розроджуються всесильними вихорами, які прокручуються нашою землею й свідомістю і здіймають часом таке до небес, що ніяким людським законам не підвладне.

Отож, автор «розділи» змінює на «вихори», яких стільки багато в романі, що диву даєшся, як тільки Україна й не вилася ними, і не розвіялася безслідно в піднебесі...

То чому ж саме «вихор»?.. Звернемося до тлумачного словника... Вихор – це рвучкий круговий рух вітру. Існує і переносне значення цього слова – надзвичайно швидкий хід, розвиток чого-небудь. Так кажуть про що-небудь численне і надзвичайно швидке в перебігу, в розвитку, в дії. Обидва ці поняття цілком природно вписуються у зміст і композицію роману, чим лише додають йому динаміки і підсилюють ідейно-тематичне навантаження.

Над долею України в ХХ (як і в попередніх століттях) шалено пронеслося чимало вихорів: перша світова війна, низка революцій і переворотів, три голодомори, омріяна соборність і незалежність, громадянська війна, колективізація, сталінські репресії, друга світова війна, соціалістичне укрупнення і хрещовська відлига, кукурудзяна епопея, осушення боліт і душ, холодна війна й інтернаціональні обов'язки бозна-де, та тільки не вдома, чорнобильська трагедія, знищення села, злидні і безробіття... І кожен вихор, кожен смерч безжалісно викорчовував життя все нових і нових поколінь українців.

Філософи стверджують, що розвиток суспільства відбувається по колу, точніше – по спіралі, в якій кожне наступне кільце (чи виток) сягає вищого й вищого рівня. Якщо зобразити це графічно, отримаємо класичну форму вихору. До речі, Анатолія Шкуліпу вельми зацікавило моє спостереження, хоча й зізнався, що, даючи розділам таку назву, він і в гадці такої філософії не мав.

Так-от, куди понесуть ці вихори нашу історію?.. Врешті-решт, куди закрутять державу?..

У тому ж то й горе, що визначити наступні витки майже неможливо. І скільки їх іще буде на наші посипані попелом голови, тих витків?!

Слабкі підкоряються долі і їх ненастанно несе... Заносить... Кружляє... Аж поки не викине недбало... Не приб'є до чийогось берега... Чи навіть острова...

А острови бувають різні... У нас, в Україні, чорнобильський – найбільший...

Лише мужні борються... Такі, як Берест... І перемагають смерч... Вихор... Круговерть... Буревій... Чорторий... І цей синонімічний ряд можна продовжити... Бо все то – наша немеркнуча (але ж і невідома досі багатьом) історія.

Лише відважні переможно і впевнено досягають мети. І, що б там не траплялося, ніколи і ні за які гроші не відбиваються від рідного берега... Від батьківського порога...

У романі дивовижно-парадоксальною долею Олексія Береста нещадно пронісся аж 31 вихор!.. Невблаганні життєві смерчі викручували руки й ноги, вичавлювали, здавалось, останні подихи з грудей, а він вистояв... І переміг... Навіть смерть свою!.. І забуття (за вказівками з гореносного Кремля).

І вже історія сама повертається до Олексія Береста своїм справедливим обличчям. Вирує навколо його мужньої постаті кольорами всенародного визнання й захоплення.

Над Майданом у романі пронеслося значно менше вихорів. Я б з'єднав їх у один, як і сам Майдан... А що розділів у книжці значно більше, так то – як спалахи заворушень, що тоді відбувалися в центрі столиці... Заворушень людських душ і поривів...

Як виявилось пізніше, порозкидав той вихор і вождів-скороспілок, і багатьох новоспечених героїв (так званих прапорамахів), та найбільше прикро, що й народ, який виявився знову не готовим до таких відповідальних історичних випробувань (заглух так же само спорадично, як і стрепенувся).

Знову ж таки: вкрай необхідний Берест!.. Щоб сконцентрувати дух народний... Об'єднати... Згуртувати людей... А найважливіше – повести за собою... Нагору... На сонцяйну вершину перемоги...

Незважаючи ні на що... Нема сходинок... Нема дороги... Нема сили... Та конче необхідно зібратися... Стрепенутись... Натужитись через «не могу»... І – вперед!..

Ось такі глибокі (але які дохідливі й привабливі) символи заклав Анатолій Шкуліпа у свій роман!.. У даному випадку, у віршах, може, навіть і сильніше, бо поетична мова набагато

пристрасніша, колоритніша, ніж прозова. І, щоб захопити людей, заповнити їхні душі й серця суто українським духом, більше всього й треба публіцистичного пафосу, простого й дохідливого, як і саме життя.

Заклав, скоріше підсвідомо, ще тоді, у листопаді-грудні 2004 помаранчевого року, коли Майдан – на подив світу – вирував великою неподільною нацією.

Отож, у романі над життєвими подіями епохи проноситься сорок два вихори, які в свою чергу охоплюють від трьох до шести епізодів. Одразу застережу, що це мій особистий підрахунок, за власним принципом... Звісно, що в когось іншого відкриється суто своя історична панорама – і вихорів буде більше чи менше, але достеменно одне: їх стільки пронеслося-пролопатило-прогорнуло-пропоперевертало нашим краєм, що можемо тільки диву даватися, як ми, українці, іще й збереглися – самотні, як ніхто, і цим – найбільше й привабливі на всіх материках. Автор і в цьому оригінальний. Бо вдається не лише до змалювання подій чи певних ситуацій, у які час від часу (а здається, що на кожному кроці) потрапляє головний герой. Частина з цих епізодів – це ліричні відступи, а чи й авторські монологи, які (і знову ж таки досить вдало, а в поетичному романі – навіть свіжо, винахідливо) об'єднуються поняттям «філософія»... Слово нібито й одне повторюється, а як несподівано колоритно воно звучить кожного разу!.. Це – як ювелірно огранений і відшліфований алмаз: з якого боку не поверни – зблискує-зачаровує новими барвами-переливами... Філософія сподівань... Філософія справжності... Філософія горя... Філософія мрії... Без цього домінуючого слова і смислове навантаження пропадає... Та навіть філософія спілої картоплі... Чи філософія зловіщої люльки... Або й зовсім оригінально – філософія з дірки від бублика... Погодьтеся, уже самі заголовки дають неабиякий психологічний заряд і дуже виразний поетичний колорит.

Згадані відступи й монологи певною мірою пояснюють кардинальні буттєві проблеми, лірично виражене самоусвідомлення людини як суб'єкта дії універсальних законів нашого кипучого повсякдення – тільки душевно сліпий цього не бачить. Ці розділи мають свої структурні особливості: у них об'єднується суб'єктивне, не лише свідомо зацентровується думка на розкритті не завжди видимих обріїв того чи іншого поняття, але й відбувається доволі зримий процес гіперболізування, такого необхідного в наш час збільшення,

укрупнення певного явища. Ми отримуємо чудову нагоду і мовби розглядаємо його уважно-прискіпливо через збільшувальне скло (чи лінзу). Тобто автор цілком свідомо іде на специфічне укрупнення думки, розширення художнього часу і простору до максимального можливого.

Для прикладу – «Філософія обривів»:

*Не роса,
А зорі – в очі синові.
Небеса
І ті – аж апельсинові.*

*А Майдан
Вирує Україною.
Як фонтан,
Що грається пір'їною.*

*Легко так –
У прапорах озвучених.
Добрий знак
Над київськими кручами.*

*Доброта –
Аж поза обрив хлюпає.
Темнота:
Хоч – „мерсом“, а хоч – ступою.*

*Між щитів,
Що з острахом хитаються, –
Жар стволів,
Які себе жахаються.*

*Жар очей
Навпроти тих, що з холодом.
Пристрастей
Не погамує молодість.*

*Жар дівчат
Супроти тих, що з дулами.
Не стрілять!..
За пазухами – дулями.*

*Квіточки
Шлях кулям загороджують.
Юнаки
Не для війни народжені.*

*Жар століть,
В яких ми загубилися,
Рознесіть,
Щоб, врешті, вгомонилися.*

*Із вершин,
Як по світах заведено,
Чий ти син,
Запитує всередині.*

*Хто твій пан?...
Лише не бризкай слиною.
Я...
Майдан!.. –
Між горами й долинами.*

*Я...
Майдан!..
Я сам собі прислужую!..
Хто чий пан –
Проблему зразу звужую.*

*Нанівець!
І нічого боятися.
Геть терпець!..
Пора за розум братися.*

*Я – Майдан!..
Над усіма новинами.
Ми цей сан
Не переполовинимо!*

*Не вода
Б'є із фонтану нашого:
Роз'їда
Обмеження до кращого.*

*Не туман
Віднині визначатиме,
А Майдан
Вкраїну величатиме.*

У таких «філософських відступах» автор послідовно розкриває фундаментальні риси національного світобачення: підвищений емоціоналізм, віру в Бога, як щось найвищачальніше у світі справедливості, невичерпне прагнення до оновлення, особистісний підхід до моральних цінностей...

Завершуючи свої міркування над композицією роману, схиляюся до думки, що варіативне багатство композиції пояснюється насамперед її цільовими завданнями багатofронтального розгортання змісту, а отже – й ідеї твору. Дивно, але саме в композиції найяскравіше відбивається загальна проблема художньої рефлексії як такої. Тканина твору – територія України, яку то тут, то там, упродовж віків, пронизують смертельні блискавки, печуть, пропікають... Кров кипить, буруниться... І здіймаються до небес шалені вихорисмерчі, які, проносячись, здається, не залишають за собою нічого живого... І серед оцього всього – могутня постать Береста... Дерева і людини...

Поза сумнівом, одне із ключових місць у літературознавчому аналізі художнього тексту належить аналізу образу-персонажа. Саме система образів епічного твору дозволяє авторові повною мірою реалізувати ідейно-тематичний задум. Погляньмо, як розглядає поняття художнього образу літературознавчий довідник: «образ – завершений і знаково виражений результат художнього пізнання». Акцентую увагу на слові «завершений».

Можливість існування та функціонування образу забезпечується органічною єдністю його форми та змісту. Тож цілком закономірно, що центральне місце в романі належить образу Олексія Береста, який уособлює кращі риси українського народу. Всі інші образи, яких немало в романі, так чи інакше працюють на возвеличення головної фігури твору.

Образ головного героя має свою завершальну сюжетну лінію і, займаючи принципову позицію в конфлікті, має чітко спрямований соціальний статус, навколо якого групуються всі інші образи.

Постать Береста – багатовимірна. Образ вміщує в собі, як глибоко індивідуальні, так і узагальнені риси національного характеру. Берест – один із найяскравіших носіїв саме ментальних рис українців (скромність, простота, невибагливість, товарицькість, доброта, уміння прощати, наполегливість, чесність, порядність, відповідальність – не випадково ж, що в Радянському Союзі найвідповідальніші завдання довірялися саме українцям: умруть, а зроблять!).

Засоби творення образу головного героя поет використав різноманітні. Вдався він до змалювання зовнішності Береста у різні періоди його життя (дитинство, юність, під час підйому прапора Перемоги над рейхстагом і вже в мирний період). Портрет героя дозволяє нам повніше простежити, як він міняється, визріває, наповнюється новими барвами й відтінками... Це – надзвичайно важливо: знати вдачу такої могутньої людини, цілком свідомо осмислюючи, що горшки ліплять не святоші...

Індивідуалізував автор і мову головного героя. Берест у творі говорить голосно, чітко, з доброю логікою мовлення. Бо йому не треба сумніватися, вибираючи між добром і злом. Він це засвоїв із молоком матері. А тому в нього завжди є готові рішення на будь-які випадки життя. До рідних і друзів він лагідний і турботливий: «сестри, сестроньки, сестрички»... У його мові багато художніх означень, порівнянь, навіть метафоричних зворотів... А в розмові з ворогами – навпаки: він стає лаконічним, використовує непоширені речення, часто окличні. Його мова набирає емоційності, навіть алегорії, чому сприяє широке вживання персоніфікованих перероджень, а ще – народних приказок і прислів'їв.

Справді, невимірно багато можна почерпнути із отаких-от, приміром, рядків, коли Берест, довірливо сповідаючись, ненав'язливо розкриває перед нами, здається, найсокровніше:

Був я вітром...

Був я снігом...

Був я льодом...

Був дровиною, промерзлою, мов кістка.

Воював я – і не заздрив нагородам,

І не відав, що за птаха – чорна звістка?

Цілком зрозуміло, що серед засобів творення персонажу переважає авторська характеристика. Письменник свідомо йде на цей крок. Адже саме завдяки цьому засобу автор звертає нашу увагу на факти рецепції та характер змін, що виникли в процесі творчого засвоєння першоджерела, зрештою – художнього переосмислення письменником насильно укороченої (від найголовнішого) біографії героя.

Анатолій Шкуліпа моделює сюжет оповіді так, щоб підкреслити найважливіші події в житті головного героя, виокремити домінантні риси національного характеру, умотивувати його вчинки і беззаперечно прийняті рішення. Крім того, це дозволяє письменникові виступати не лише в ролі оповідача, а й бути активним нібито співучасником героя, що робить нам цей образ іще дорожчим і необхіднішим.

Вдається автор і до самохарактеристики героя. Ось, наприклад, як говорить про себе дванадцятирічний хлопчик, повертаючись додому з інтернату:

*Скільки горя умістила наша хата!..
А тому
я з ним розправлюсь без жалю.*

*Підросту лиш...
Зачекайте...
Ну, хоч трішки.
Я і так, мов той Котигорошко, вже.
Тридцять верств ось
прошпандьорив зранку пішки,
А від іншого – хай Бог убереже.*

Якщо простежити елементи самооцінки героя в подальших частинах твору, напрашується узагальнення про те, що Олексій Берест надзвичайно вимогливий до себе. На війні він спочатку питає із себе, а потім уже із солдатів. Вражає його стриманість, скромність, людська порядність. Він не хизується своєю фізичною силою, звитягою, сміливістю, хоч міг би, бо богатир! Та в своїх доволі скупуватих самооцінках він зовсім не герой, а солдат, який сумлінно виконує свій громадянський обов'язок.

Широко вдається Анатолій Шкуліпа у своєму романі до такого засобу творення, як характеристика героя іншими пер-

сонажами. Про нього говорять і друзі, й недруги-вороги (як не парадоксально – свої, за кого він не шкодував свого жит-тя)... Звісно, одні говорять доброзичливо, з повагою, інші – з неприхованою злобою чи з острахом.

Порівняйте... Ось як говорить про юного Береста вчитель:

*Ні, таки романтик славний
З тебе виграниться, хлопче...*

А голова колгоспу дає свою оцінку:

*Як і всі Берести, не лайдак ти...
Хто між перших зазначився рано,
Буде першим завжди і в усім!*

Не утримався від оцінки й скупий на добре слово Сталін:

*Ох, і хохол!
Де не посій, там і вродиться.
Поміж двох зол
Третім скрегоче порода ця.*

І далі – ще більш убивчо:

*Не до відзнак –
Як з українськими рисами...*

*Не до звитяг,
Хто у політиці – вперек...*

Супостату вторить і уславлений маршал Жуков:

*А Берест...
Що він за один?..
Хохляцтвом щось таке свербить.
Та ще й смердить...
Між двох братів
Не для вождя забитий клин?..
Де росіянин і грузин,
Там українець не доспів.*

Отак політична пихатість і чванство вождів викреслила із списку героїв Великої Перемоги прізвище, яке взагалі мало стати наріжним каменем солдатської слави й хоробрості. І то, виявляється, суцзя дрібниця, що молодші сержанти Єгоров і Кантарія забиралися на рейхстаг по живому Бересту, як по драбині, і що саме він, лейтенант Олексій Берест, а не вони, знімав зі своїх штанів ремінь і прив'язував ним до статуї Вільгельма на куполі, тобто на самісінькому вершечку слави, прапор, який переможно засвітив не туди і осяяв своїм промінням зовсім не тих.

І завадила цьому ще менша дрібничка... Сталіну конче необхідними були росіянин і грузин, одним із яких він народився, а другим – усім своїм життям прагнув стати... А Берест – українець... Всі плани вождя до всеможньої величі перекреслив... Мовляв, плутаються тут, під ногами, всякі...

І – постригли Берестову славу, наче декоративний куцх навесні...

Доки відійшли пагони – знадобилися десятиліття...

Образ Береста у романі динамічний у своєму розвитку. Ми простежуємо його в сюжеті від першої і до останньої хвилини – від народження і до смерті. Образ постійно у дії. У романі практично немає частини, де б образ був статичний, і оця одвічна картина життєвого руху робить героя твору живим і привабливим, а головне – досконалим у морально-етичному зображенні. Отже, маємо образ, якого нам так нині не вистачає, аби підняти рівень моралі вже суспільної.

Безсумнівно, складовими чинниками аналізу образу-персонажа літературного героя є визначення його домінантних рис характеру, зрештою – його внутрішнього світу.

У літературних творах, надто – у фольклорі, образ головного персонажа ототожнюють із образом героя. Це – не зовсім правильно. Герой – це персонаж особливого рангу, якому, за Дж. Кемпбелом, притаманні: покликання, мандрівка у сферу надлюдського буття, осягнення її істин і розплата за це стражданням або й смертю, повернення в світ людей і провіщення осягнутих істин.

Берест – справді герой. Він прийшов у цей світ із невичерпним покликанням до добрих справ. І він не винен, що суспільство йому підсовувало повсякчас перепони, долати які вдавалося тільки на грані подвигу.

З діда-прадіда хлібороб, Берест органічно увібрав у своє ество генетичні риси українського селянства: працьовитість, любов до землі, повагу до людей праці, охайність і хазяйновитість у веденні господарства, бережливість, повагу до хліба і всього, що народжується із людської праці.

Пригадайте, як характеризує Берестів рід голова колгоспу:

*Дід Никифор не просто був бондар
Знаменитий...
Хоч вір, хоч не вір –
Був таких таємниць він володар,
Як у справі своїй – ювелір.*

*На його звичайнісінькі бочки,
Як на диво, збігався Париж...
Та і Прокіп, твій батько, відстрочки
Теж не брав на сімейний престиж.*

І тут же – через нестримну ріку життя майстерно перекидається кладочка до Олексія:

*– Бачу, ранній ти птах, та хапливий...
Поспішив – тільки не насмішив...
Першим став, та якби – ще й щасливим...
Рід прославив – не занастив...*

Водночас Берест від попередніх поколінь успадкував не лише працелюбство, але й лицарську козацьку звитягу, правдивість і волелюбство. Він – хлібороб... Але він – і воїн!.. Це його кремезна (і справедлива!) постать стоїть у Трептов-парку... В усякому разі – так вважає син німецького антифашиста, закатованого гестапівцями, а з ним – і такі ж самі німці, хто бачить майбутнє своєї батьківщини за такими ж... Чесними і безкорисливими... До війни Берест ставиться, як до тяжкої роботи. І робить її сумлінно і самовіддано.

Він не боїться смерті... Він – над нею... Бо знає, за що проливає кров і віддає життя. Саме тому він – герой. І вчинки його – героїчні. Автор не ідеалізує і не гіперболізує його. Парадоксально, але Береста гіперболізувало саме життя і авто-

рові нічого не залишалося, як реалістично змалювати його життєві кроки. Проте перемога над страхом, над смертю, над злом – це і є героїзм.

Коли вже мова зайшла про надлюдське буття, то Берест пройшов і його!.. Та хіба лише Берест?.. Увесь український народ!.. Чи можна голодомор 33-го, репресії і катування 37-го, лихоліття страшної війни 41-45-го років ХХ століття назвати людським буттям?.. Звичайно ж, ні... Берест осягнув сповна і філософію смерті, і філософію страху... Навчився протидіяти їм. Він іще змалечку звик боротися, щоб перемагати. Бо аж ніяк не з меншими успіхами осягнув ще й філософію Правди. Не якоїсь там дрібничкової, а саме тієї, заради якої і варто жити, що б там не трапилось. За Правду Берест помирав од ран фізичних і душевних, страждав у слідчому ізоляторі і в тюрмі, зрештою, загинув, рятуючи життя дитині. Він вистраждав омріяну Правду, як ніхто, і, коли на кінець в історії України пробив довгожданий час, прийшов зі своєю Правдою на Майдан. Жаль, що не всі її побачили. І не всіх вона проколола навскрзь своєю віковічною необхідністю, і все ж героїчна постать великого українця Олексія Береста, хоч на мить, а таки виросла над Майданом... Глянув у вічі – мов пронизав блискавкою... І стрепенувся в людях дух Правди... І повернулася віра в себе... Хіба може бути ще більша суспільна значимість, ніж та, яку дає нам образ Береста?!. Перекоаний, що саме такий герой потрібен молодому поколінню в наш, замордовано-замодернізований, але такий аморфний час.

У романі образу Береста протиставлено образ Сталіна... Він – головна протидіюча сила. Навколо нього ґрунтуються сили зла. У нашій літературі останніх років бага-то написано про цю людину... Я не хочу скочуватися до узагальнень чи протиставлень. Зазначу лише, що Анатолій Шкуліпа прочитав цю суперечливу постать вождя і тирана по-своєму...

Берест не протистоїть особисто Сталіну: занадто різні «вагові категорії». Він протистоїть системі, яку той створив. Причому протистоїть, може, й не свідомо... А своїми геройсько-справедливими вчинками, які відразу ж стають поперек горла найзапеклішим служителям цієї системи.

Це – два світогляди, два способи буття... Порядний, чесний, сповнений любові і поваги до трудящої людини...

І навпроти – тоталітарний, людиноненависницький... Такий, який у своїй суті ще гірший, ніж гітлерівський нацизм, бо значно підступніший, адже користується любов'ю до батьківщини, і крутить вихори-смерчі тільки на цьому безневинному полі.

Автор роману проводить Сталіна через очищення пеклом, і той намагається досягнути правду і феномен Береста, а точніше – сутність справжнього героя, причому – саме українця, якого йому несподівано відкрив саме той світ, де, як і говориться у священному письмі, всі зрівнюються, бо залишають свої посади на землі, а самі, як просто люди, спокійно відходять туди, де все це нікому не потрібно.

Це нам, земним, Сталін так і залишається деспотом. Та ще таким страшним, що ми геть забуваємо, що **там** навіть деспоти починають мислити, як звичайні люди. А чому б і ні?... Людський осуд залишається на землі. Він ніякій смерті не підлягає. Тож цілком логічно, що **там** уже не стільки Сталін опинився, як Йосип Джугашвілі. Відтак він може собі дозволити суто людські висновки, хоча із наших, іще земних, позицій у них дуже важко повірити.

До речі, автор і зараз так не думає. Але він просто не зміг утриматися, щоб слово в слово не записати те, що надиктував йому сам Сталін. Ну, хоча б із незвично довірливих розмов вождя із Поетом:

*– От чого у вас не відбереш,
так це любові до своєї України...*

І трохи нижче – зізнання, за яке на землі розстрілювати треба:

*Скільки я вас гноїв-перегноїв,
та так і не винищив!..
І Україна ваша вижила...
І незалежною стала...*

А дещо раніше – запитання, як багнет до горла:

*Невже вам Україна не болить,
Що ви її розтринькуєте всує?..*

І тут же – справедливе звинувачення:

*Це ж треба!..
Так себе занастить,
Що рідний син і батька вже не чує.*

Звісно, що й сучасним політикам дісталось – з тієї межі, звідкіля ніщо вже не приховується. Запитання в східно-дошкулній інтерпретації Сталіна просто приголомшують:

*Що ж ви
такого героїчного сотворили
для свого засмиканого народу?
І де воно?
В яких офшорних зонах
переховується?*

І зразу ж – мовби морозом по спині, прокочується знаменита сталінська пауза:

*Дивлюся на вас
із потойбіччя далекого,
як у бінокль, приглядаюся,
і ще дужче
за Берестом шкодую...*

І трагічне зізнання – вже людини, яка там зрівнялася, ким би не була тут:

*Що не розгледів його величі
за життя...*

Про неповторно-виразну особистість Сталіна можна розмірковувати ще довго, тим більше, що текст роману дає змогу досить повно і головне – різнобічно обговорити цю, доволі значиму, постать в історії нашої колишньої держави, але для місткішої розмови необхідно спочатку прочитати роман, проїнятися його проблемами, визначитися в конфліктах, врешті-решт обрати своє місце у протистоянні – лише тоді розмова стане предметнішою і принциповішою.

Як і кожен широкоформатний твір, роман «Берест» має і цілий ряд інших образів, які прямо чи опосередковано долучаються до формування образу головного героя. Іноді їх можна назвати другорядними, але часом (за своєю масштабністю, яка домальовується до образу в романі із відомих нам історичних даних) ці другорядні образи виростають настільки значимо, що, читаючи, ота другорядність непомітно втрачається, мабуть, іще й не народившись. Отож, до такого другорядного образу-персонажу, передусім, належить фігура легендарного маршала Перемоги Георгія Жукова. Людини, поза сумнівом, занадто складної і суперечливої. Безперечно, він є прямим породженням сталінської системи, а тому й займає місце в конфлікті твору поряд із вождем. Будучи, по суті, незаперечно авторитарною і надзвичайно популярною в народі особистістю, маршал Жуков, певне, сам, завдяки своїй волевій рішучості, ввівся у канву роману – якраз для того, щоб якомога переконливіше показати, якою дорогою ціною нам дісталася та вікопомна Перемога. А Жуков – чи не найяскравіша постать в історії війни і незаперечний приклад того, як авторитарний спосіб командування військами позбавляв життя мільйони солдатів... Передчуваю заперечення чи спростування, але від того ще дужче болить оте бездумно-заялене: «Переможців – не судять». Це – коли чужі життя, може, не так і помітно. А якщо свої, кривні?.. Для кого ж тоді перемагати?.. Для бур'янів на тих, нікому не потрібних нині, висотках?.. Чи на річках, стрімка бистринь яких густо поросла зараз жабуринням байдужості і безпечності?..

Ну, як бути з історичною правдою, яка так довго і всевладно замовчувалася?

Це ж до якої логіки треба дійти «освітченому» юристу, щоб додуматися до подання в суд, аби скасувати Указ Президента Віктора Ющенка про присвоєння Олексієві Бересту звання «Герой України»?!. Мотивація?.. На той час був громадянином іншої держави – ніби Україна не була складовою частиною Радянського Союзу і водночас ніби не українська земля виростила і виховала такий геройський дух у Береста. Тоді, якщо в один бік можливий хід, то за простою логікою велемудрого позивача, за що платити пільги Героям неіснуючої вже держави?.. Він думав про це? Навряд. Роз'їдало чуття інше: догодити чужинцям, допекти – своїм!..

Прикро й боляче, що в нас і досі не перевелися носати кочубеї, які, заради додаткових (і як завжди, сумнівних) бонусів, готові продати не тільки неньку Україну, а й власну душу – дияволу.

І знову маємо ламати голову: як не допустити подібних викрутасів в історії нашої держави? Адже і до нині живуть серед нас прихильники «міцної руки», яка, на їхню думку, повинна давити, кого завгодно, тільки не їх. Хоч самі – одірви та викинь.

Жуков розуміє філософію створеної тираном системи... Він знає її ганебну суть, але – на відміну від Береста – боїться їй протидіяти (за що потім і поплатиться, до речі).

Ось як, приміром, прославлений маршал тушкується у своїй політфілософії:

*Трясється привид у вікні.
Зірки покотяться чи ніт?..
Я хоч і сам, бува, політ,
Та не люблю, як по мені...*

*Ударить раптом чи мине?
Живий – хто перший донесе...
Усі політверхи трясе
Поневіряння мовчазне.*

І жахається від зізнання самому собі:

*Страшне в політики лице!..
Хоч як його не припудри,*

І мовби аж наврочує собі на майбутнє:

*Усе – до часу, до пори...
Достатньо випустить слівце...*

У принципі, така сутність людини, яка живе в тоталітарному суспільстві. Комуністична молотарка перемолотила під свій копил мільйони людей – навіть пошкодувати не встигла. Тож інакше й бути не може, що народжені під тією розбадьореною молотаркою ностальгують за нею і досі, бо ще

в утробі вона їм стільки всякої всячини наторохтіла, що відкараскатися від неї не так то й просто.

Жуков – коваль Перемоги... А хіба не багатомільйонний народ: один – той, що поліг за його вказівкою, інший – той, що вижив, усім смертям на зло?..

Уже давно ні для кого не секрет, що четверту Зірку Героя маршал Жуков отримав за те, що випробував атомну бомбу... Дарма, що на власних підлеглих, як і те, що радіація аж ніяк не розбирається – крім військових, нещадно зачепила й місце-ве населення, в міста і села до яких докотилися зловіщі хвилі...

Шкода, не удостоївся він ще одного Героя... За те, що підписав воїстину героїчний наказ під грифом «Цілком таємно» за № 0078/42 від 22 липня 1944 року, в якому чорним на білому кривавилося: **«Вислати у віддалені краї Союзу РСР усіх українців, що мешкали під владою німецьких окупантів. Виселення робити так: а) у першу чергу – українців, які працювали і служили у німців (як можна було проіснувати, не працюючи при окупації?); б) у другу чергу – вислати всіх інших українців, які знайомі з життям під час німецької окупації (зауважте, в Україні споконвіку жили не тільки українці, а в наказі йдеться тільки про них); в) виселення почати після того, як буде зібрано урожай і здано для потреб Червоної армії; г) виселяти тільки вночі й раптово, щоб не дати сховатися іншим і не дати знати членам його родини, які були в Червоній армії...»** (Газета „Україна молода“ від 25 березня 2010 року).

Ось такі історичні реалії. Така далекоглядна стратегія маршала Перемоги. Тож цілком закономірно, що в романі іншого місця, аніж у пеклі, йому й не могло бути. Саме там, пройшовши очищення, Жуков, говорячи з Неустроевим, доходить висновку:

– *Якби ж то раніше
просмолювали нам мізки!..*

– *Іще за життя...
Щоб позбавити навіть бажання
Кістками вимощувать вічну дорогу у рай.
– І кров'ю кропити...
– Але не своєю...*

– Чужою...
– О, скільки її я безбожно по світу пролив!..

– Зате – Перемога!..
– Кому вона треба – кривава?
Та навіть мене вона з'їла опісля війни!
Чотири Герої – як брили важкі на могилу –
Живцем привалили...
І я вже, по суті, не жив.

Запізніле розкаяння...

А мене пропекла думка: чи мав право письменник моделювати потойбічне життя видатних історичних постатей? І чи потрібно, зрештою, робити подібні викрутаси?..

Анатолій Шкуліпа знову став на своєму:

– Нічого я не вигадував. Я лише блискавично записав те, що мені надиктовано.

– Віршами?..

– Так, віршами.

Мені нічого не залишається, як повірити, бо й сам причетний до творчості, тож не з розмов знаю, на що вона здатна. І все ж, йдучи за літературознавчими правилами, зазначаю саме з цієї дзвіниці: зіставивши ідейний задум твору з історичними реаліями, доходжу висновку, що подібний розвиток сюжету цілком виправданий. Він потрібний не лише для встановлення історичної справедливості. Він необхідний тисячам людей, які, переживши страшну війну і репресії, очікували на цю правду. Бо за неї боролись. Зрештою, такий розвиток сюжету ще більше потрібний молодому поколінню... Щоб хлопці й дівчата не сліпо сприймали історію, часто-густо доволі суперечливо виписану в шкільних підручниках новою когортою «свіжоспечених політиків». Нарешті це потрібно самим героям, якщо вони догукуються зі своєї далечі до Поетів. Потрібно – як перший крок до людського прощення.

Іноді – читаєш роман і відчуваєш, як мурашки по спині бігають: так зримо-проникливо переміщуєшся разом із героями в потой-посейбічних пластах...

І роблю ще одне спостереження, що при творенні образів-персонажів одним із найважливіших у письменницькому інструментарії є такий мікроскопічний, можна по-сучасному

сказати, лазерний скальпель, як психологізм. Тобто змалювання внутрішнього життя особистості як важливого моменту образу світу в усіх його найтонших проявах. Це набирає визначального значення особливо тоді, коли письменник відтворює загострення соціального протистояння і на перший план ставить не громаду, а яскраву особистість із суто власним світобаченням і стійкими переконаннями. До використання даного прийому автор роману вдається й у фінальних сценах. Та й узагалі... Уявлювана картина «блискавка – вихор» завжди породжує, якщо не миттєве заціпеніння, то обов'язково – певне душевне піднесення... Перед побаченим чи почутим...

Аналізуючи, здавалось би, позасюжетні елементи роману, варто зазначити, що Анатолій Шкуліпа широко використовує описовість як творчу манеру письма. За приблизним осягненням я нарахував у романі близько півсотні ліричних відступів, кілька десятків авторських монологів... Багато у творі різних пейзажів... Вдається письменник і до описів інтер'єрів... Усе це дозволяє йому досягати точності у змалюванні, приміром, картини бою чи важливої події в печлі, допомагає історично точно змодельювати обстановку, в яку потрапляє герой, повніше передати його настрої, емоції, думки... Відкинь усе це – і твір стане раптом сухим, однобоким, неживим. Та й яка, власне, поезія претендуватиме на таке визначення, якщо вишкребти з неї душу?..

Важливою складовою літературознавчого аналізу є дослідження мови твору і характерних особливостей стилю письменника. Хочу зазначити, що Анатолій Шкуліпа завжди уважно ставиться до мови своїх творів, надаючи цьому неабиякої ваги. Він жодного разу не піддався спокусі погнатися за дешевою популярністю і вдатися, приміром, до заримування матюків чи вульгарно-брудних сексуальних сцен... Щоб шукали такі твори навіть підлітки і, читаючи, підхихікували десь у підворотні чи в шкільному туалеті... «Поетична мова – особлива мова», – не раз наголошував поет при зустрічах зі своїми шанувальниками чи учнями. І ніколи не зраджував цьому правилу. Іноді, казав, улізе якесь словечко, посидить там годинку-другу, але потім і вилетить звідти на смітник, замінене на пристойніше. У нашій мові достатньо всього, щоб висловитись і делікатно, і влучно, і привабливо, і грубо врешті-решт, якщо незамінимо потрібно. Отож, «Берест» написаний добротною українською літературною мовою із дуже обширним використанням різних мовностилістичних

засобів і художніх тропів. То лише зовні, поверхово так здається, через легкість написання і читання, що роман тяжіє до публіцистичності викладу. А якщо придивитися прискількише, все ув'язується цілком поетично. І не лише ритмами та римами. В цьому переконають, здавалось би, прозові вставки... Але... Яка в них пульсує напруга!.. Як вони міцно і туго зв'язані!.. Навіть цифри не випадають, а сплітаються, разом з емоціями, у добротний верлібр. Ні, все в романі глибоко продумано і логічно виправдано вибудовано. Все – на своєму законному місці. Перенасичення образністю тільки б завадило творові – захвало б у тумані такі колоритні нині персонажі.

До речі, якби ми оце взяли зараз виписувати всі епітети, синоніми й антоніми, метафори і порівняння, безліч інших троп, використаних у романі, у нас би утворився твір із меншою кількістю сторінок, ніж у власне романі. Це я до того, що Анатолій Шкуліпа цілком свідомо ходить над прірвою публіцистичності і аж ніяк не боїться туди звалитися. Навпаки, публіцистичність викладу в даному разі – це і є його козирний туз, який у нелегкій грі з читачем дозволяє досягнути максимального результату. Прозою всіх тих емоцій не передаси. А безкінечно закрученими метафорами й алегоріями понищився б динамізм сюжету.

У романі доцільно й уміло використана військова лексика і термінологія, народнописенні мотиви, елементи діалектної мови, прислів'я, примовки і приказки. Іноді навіть цілі розділи виписані у такому грайливому народнописенному ключі, що надає їм надзвичайно вирашної привабливості й оригінальності. Ну, хоча б отой, що «У Прокопа і Христини»! Чим не шедевр?! І те, що він розривається (чи повторюється), а потім і зовсім зникає, має доволі серйозне соціальне підґрунтя: тоталітарна система знищила (розтерзала своїми блискавками та вихорами) не лише потужну хліборобську родину, а й усе село, а з ним – і Україну, яка б'ється-побивається нині в конвульсіях, та так і не спроможеться ніяк піднятися з руїн занедбаності і понівеченості.

Мова героїв роману індивідуальна і цілком відповідає внутрішньому світові персонажів, що лише зцементовує твір і робить його ще досконалішим у суто літературознавчому визначенні.

В описах просто не могли не переважати елементи лірики, оскільки саме безмежна ліричність наших душ – це якраз і є те, що найдужче драгувало і продовжує драгувати затятих

тоталітарників, але так і залишається для них найбільш недосяжним і незнищеним.

Поет нібито ділиться своїми роздумами чи спогадами про минуле, а на перший план виступають почуття ліричного героя. На відміну від наукової літератури, художнє слово несе не лише інформацію, тобто виконує певну комунікативну функцію, а й виражає авторське ставлення до дійсності. Варто завжди пам'ятати, що художній твір – це не сума якихось елементів, а естетично нероздільна єдність, передусім, форми і змісту.

Заслуговує окремої уваги поетика роману. Всього твір складається із 183 більших чи менших змістових частинок. І вкласти їх в один віршований розмір, можливо, не стільки важко, як недоцільно. Адже тоді б і читався роман значно звуженіше, ніби в одному панцирі. Тобто був би заздалегідь позбавлений природного дихання і розвитку. Звикаючи до одного ритму й розміру, ми б непомітно заколихувалися, а отже – багато б чого пропускали, навіть не підозрюючи цього. Усиплялась би емоційність і знівельовувалися би діалоги, які у великому поетичному творі набирають особливої визначальної ваги.

Понад півтисячі сторінок поетичного поля!.. Спробуй утримати десятки табунів коней-вихорів одними-єдиними віжками!.. А авторові це вдається, що свідчить про його непересічну майстерність і високу фаховість, як самотнього письменника.

Ніщо в нас не повторюється. І вихори – різні, як і поетичні розміри. Навіть ямб не схожий на ямб, а дактиль на дактиль... То кількість стоп заважає, а то враз система римунання змінюється. І добре!.. Це різко струшує нас, змушує прищупитись, прискіпливіше придивитися, оглянутися довкола... Загострити увагу, де треба... Порівняти... Зважити... Пошкодувати чи порадуватись... Словом, не залишитись байдужим...

Хорей, анапест чи амфібрахій... Верлібр чи білий вірш... Речитатив... Усе це дозволяє автору індивідуалізувати мову героїв, міняти динаміку розгортання сюжету, вияскравлювати ліричні відступи та монологи і повсякчас – акцентувати увагу на головному. І постійно варіювати нашим настроєм, постійно і дозовано виважено то підвищувати емоційну напругу, а то враз свідомо попускати – в залежності від розвитку сюжету. Разом усе це й визначає письменницький стиль і, безперечно, місце нового роману у творчій спадщині Анатолія Шкуліпи.

Це – не просто велика робота. Це – завершення певного періоду в нашому житті. Періоду, який став визначальним у долі української демократії. Не буду вдаватися до оцінювання років президентства Віктора Ющенка в загальному, але поза всякими сумнівами залишається те, що за інших обставин роман у віршах «Берест» так би й не народився.

Помаранчевий Майдан оголив не стільки наші нерви, як наші справжні думки й поривання. Це був час справді демократичних перетворень... Час розквіту української культури... Відродження історичної пам'яті... І, як не дивно, час без цензури, що вже саме собою багато про що говорить у нашому, нарешті й національному, демократичному державотворенні. І дарма, що був також і час помилок... Політичних прорахунків і суто особистих розрахунків... Час підступництва і зрад... Уже вкотре українці не поділили булаву і навіть тінь під нею... І вкотре, заради нищих своїх інтересів, знову вдихнули пилюгу розбрату в народ...

Ось чому виростає понад нами київський Майдан до небачених розмірів!.. З його здобутками і втратами... І так пристрасно й визначально в українській художній літературі він виписаний, мабуть, чи не вперше – в романі Анатолія Шкуліпи «Берест». Перед нами – нарешті справжній народний герой, який усім своїм життям і навіть смертю доводить право носити це високе звання. Україні нині, як ніколи, потрібні такі самовіддані й безкомпромісні сини.

На кому ж нам учити своїх дітей врешті-решт, на чийх життєвих прикладах, якщо й досі ми сперечаємося довкола найвизначніших наших історичних постатей?!. А подвиг Олексія Береста з-під Охтирки – незаперечний!.. Причому – багаторазовий подвиг... Багатоступінчастий, як політ космічного корабля... Від встановлення прапора над рейхстагом – уже, здавалось би, найвизначнішої вершини в житті всього світу, не однієї лише людини, – і до врятування маленької дівчинки (уже в глибоко мирний час), вихопленої з-під важезних коліс багатотонного потяга...

Певен, сьогоднішні школярики, мандруючи (разом із учителькою чи татом) сторінками цього роману, незаперечно визначать свої подальші життєві орієнтири, загартувавшись морально і укріпившись у вірі і відданості своїй Батьківщині.

Берест – дерево швидкоросле і не вибагливе до умов. Не встигнемо оглянутися, як зазеленіє наша молода держава міцними бересточками.

Новий час... Нові сподівання...

Що буде – побачимо...

Достеменно знаю лише одне: за понад два роки після написання роману «Берест» Анатолій Шкуліпа не написав більше жодного поетичного рядка... Оті блискавки доценту випалили його єство, а безкінечні вихори – вимели й попіл із-поміж обгорілих нервів-кореневищ... Земля, на якій спалювали торшні бур'яни, ще довго чорніє – не може відроджуватись буйною зеленню, а людська душа – й поготів.

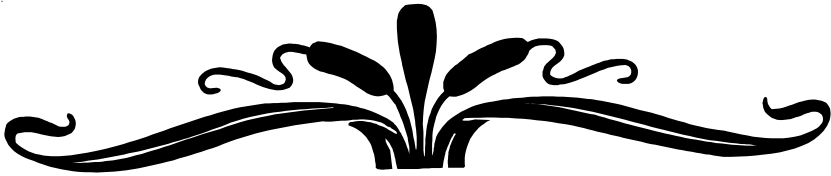
Щоб боротися і перемагати, нам нічого не залишається, як повсякчас пам'ятати:

*Таких, як Берест, не дарма
Із серць свавільно виривали...
Ні тьма ніяка, ні чума
Не проковтне нас, йоли-пали!*

На тому й стояти маємо!.. Великодушно – як і належить справжнім українцям.

Виховний момент роману у віршах «Берест» просто колосальний!

ВЕЧІР ВОСЬМИЙ

Ми не бачилися кілька місяців. Не тому, що не хотіли... Робота над книгою ще тісніше зблизила нас, зміцнила дружбу, загартувала переконання.

Якось по-новому переосмислилися оті людські стосунки, які так легко і безтурботно сформувалися в юності, просто і безжурно супроводжували наші долі і раптом... зболено і соціально-загострено відгукнулися у час, коли ми вже перетнули межу чоловічої зрілості.

Нараз я відчув невідкладну потребу у спілкуванні з ним. Відчув гостру потребу своєї душі у його поетичному слові, бо я частенько знаходив там відповідь на все, що хвилювало мене й не давало хоча би більш-менш нормально виживати в оцих занедбано-соціальних умовах. Я вже не вірив «слейно-благальним» словам політиків, що відходили, а тим паче «заклично-пафосному» жаргону політиків, що прийшли...

Мені потрібна була Правда! Але не газетна, не плакатна, не телевізійна... Тобто не витворена умами й совістями всієї нашої безжальної епохи, а звичайна... Людська...

Потрібна була правда життя. А вона...

Знову вклонюся всепроникливому генію вікопомного Тараса, бо саме він сказав, як зав'язав: «А правда наша п'яна спить...»

То, може, вона і не проспалася з того часу?! То, може, все, що відбувалося із моєю Україною, це лише сон?! І мав рацію козак Василь, так геніально зіграний незабутнім Іваном Миколайчуком у кінофільмі «Пропала грамота», який волав безпомічно: «Людоньки!.. Та це ж сон... Це вам сниться... Прокидайтеся!...»

Аж ні... Це – не сон... Це не може бути сном, бо за все заплачено людськими долями. Життя не розмінюється на золото й червінці. Платою за життя є... саме життя... Невиправно втрачене... Безпідставно розтринькане... Змарноване... Переведене в казна-що...

За долю моєї України заплачено мільйонами людських доль. Життям Тараса Шевченка... Івана Франка чи Лесі Українки... Життям юнаків, які полягли в кривавих снігах під Крутами... Життям мільйонів українців, замордованих голодом у страшні роки 33-го й 47-го... Життям солдатів і партизанів, жінок і дітей, зрештою, життям обох моїх дідів – рядових ковалів немеркнучої перемоги у війні з фашизмом...

За слова Правди заплачено життям Олексія Береста, Василя Симоненка, Володимира Івасюка, Василя Стуса, В'ячеслава Чорновола... В різні часи... За різних обставин... Але ж таки одним-єдиним своїм життям...

Чому ж так дорого?! Бо Правда у світі лише одна! Вона – як чисте повітря... Як джерельна вода... Як усмішка немовляти... Ну, недаремно ж із діда-прадіда нам говорили:

– Треба жити по Правді!..

Я намагаюся... Але як?.. Як вирізнити оту справжню Правду з-поміж безлічі таких собі, окремішних?.. Меркантильних... Чи вузьколобих, щоб зрозуміліше...

Пам'ятаєте, як співав Володимир Висоцький?..

*Глядь, а страной твоей правит
коварная ложь...*

Ото ж бо!.. Навчилися добре в нас усе фальшувати: прикраси, ордени і медалі, ікони, цінності матеріальні і моральні, віру (як у Бога, так і в Україну)...

Так де ж та Правда?

Агов!..

Знеслилася в поневіряннях і десь упала на півдорозі?.

Померла?

Ні. Іще животіє поміж нами. Іще іскриться... В нас... Хоч і не в усіх, на жаль...

І, щоб жила й далі, треба зовсім небагато. Аби лиш її бачили... Щодня... Потрошку... Хоч звіддала...

Треба, щоб у неї вірили. І щоб її передавали у спадок, як найдорогоціннішу реліквію. Із серця у серце. Від батьків до дітей... І Правда переможе... Неодмінно!..

Адже, попри безкінечні знущання, іще продовжує жити-виживати, а відтак – і напівіснувати, українське село... Обробляються ниви, колосяться жита... Хоч і не всюди, а все ж таки...

І кожного дня до шкільних класів заходять учителі, а серед них – і мої вихованці... І вчать нове покоління українців

невмирущо-мудрому слову Тараса, ніжної материнської пісні, підіймають із руїн забуття народні звичаї і традиції... Навчають жити по Правді... Хоч дедали це складніше й складніше робити... І все ж, як би там не стопорилося, і моє життя має певний сенс... Більший чи менший, то вже інша справа...

Треба тільки, щоб якомога більше було серед нас українців... Не за народженням тіла, а за утвердженням духу свого... Внутрішнього наповнення всіх діянь довкола... Заради чого вони?... Щоб напхати кишені чи мішки?.. Наїстися од пуза?.. Чи щоб Правда запанувала в нашому краї на віки-вічні?.. І щоб ніхто й ніколи не зраджував їй... Собі ж таки на користь!.. І дітям та внукам – ще багатогранніше...

Отож, ми не бачилися кілька місяців... А того дня, завершивши усі свої численні деканські клопоти на рідному філологічному факультеті Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, я зварив собі кави, неспішно запалив цигарку і, зручно вмовстившись у кріслі, звично й напівбайдуже почав блукати сторінками свіжих газет...

Ковтнув гарячої кави... Затягнувся цигаркою... Позіхнув... Приїлося оте сурогатне читиво за роки незалежності...

Столична преса, як і завжди, закликала, втішала, нашіптувала, нацьковувала, критикувала, поливала брудом, обнадіювала... Словом, чого тільки не робила заради чийогось там хліба насущного!.. Хоча затято (а може, заклято?) переконувала, що все – ради народу... І тільки...

Аж ось черга дійшла до нашої міськрайонки...

– Ну, як, подружко, ще жеврієш? – затягнувся і пустив під стелю п'ять олімпійських кілець диму... Звично глянув на останню сторінку... Всередину... А запитання напрошувалися самі собі. – Ще не доконало тебе безгрошів'я, газето?... Не дотерзали борги?..

З першої сторінки обнадійливо глянув знайомий напівусміх... Я ще й усвідомити не встиг: хто? – а він уже пророчо прорік:

ЗДРАСТУЙТЕ! Я ПОВЕРНУВСЯ!

Пробіг очима – наче й не відривався... Ні од віршів, ні од прози, ні від його життя...

Ще раз перечитав заголовок, вдумався, мовби весь їдкий дим, що лишився в цигарці, вдихнув у себе, і заспішив читати далі...

І хоч назву я взяв із книжки відомого поета і головного редактора однієї з найбільш тиражних газет України „Гарт“ Дмитра Іванова, проте, хто з нас так не говорив, повертаючись після тривалої розлуки до рідного дому?! Тополям чи вербам край села... Матері й батьку... Друзям...

От і моя душа не стрималася – і я оглянувся, знічений. Куди повернувся?.. Вдруге у ту саму річку? Але ж – де береги тих колгоспів-радгоспів, які по вінця буяли достатками?.. Де ферми, які аж кишіли худобою?.. Де неосяжні поля білопінної гречки, яка принесла стільки заслуженої слави ніжинським механізаторам?.. А цукрових буряків?.. Жита й пшениці?.. Знаменитих на весь світ огірків?.. А сади де?..

Та й нестримна ріка життя мого... Де вона? Чого так помітно замулилася і обсіла колись такими високими берегами?..

Воістину – як ото в Тараса Шевченка:

Обернувся я на хату –
Нема в мене хати!

А буквально перед цим:

Поглянув я на ягнята –
Не мої ягнята!

Ось і не вір тоді, що вдруге в ту ж саму річку вступити не можна!

Ні, я не шкодую за суспільними змінами. Я сумую за веселими й працьовитими людьми, яких уже ніколи не побачу. За білозубими усмішками комбайнерів, якими, мов потужними прожекторами, з рання й до вечора навскріль освічувалися урожайні ниви. Мене убивають напіврозвалені ферми й забуті хати в селах. Беруть за барки спорожнілі школи і клуби. Струшує безвихідь, яка дедалі повновладніше входить у наші села.

Чого я так говорю? Та того, що я працював уже в цій газеті!.. Якраз у той період, коли щедро лилися молочні ріки і всуціль були киселеві береги. Тобто – в пік розвинутого соціалізму: на межі 70-80 років минулого століття. Тільки – я так і не помітив, де він подівся... отой, що, як нам з усіх трибун утовкмачували, був так дуже розвинутий... Розтягнули пришельці – не інакше. Бо міліція і сліду не знайде. А суперсучасних тарілок у них, звісно, немає. Тож – як гайнути навздогінці?..

*Роззираюся з надією по району. Навіть дерева змінилися.
Навіть дороги.*

У душі я на повний голос волаю:

– Здрастуйте! Я повернувся!

*А в ліве вухо хтось нашішкувато нашіптує: „Ну, й що?..
Кому це потрібно?.. І кому і що ти зараз доведеш?..“*

*З гучномовця нараз вихлопується на мене безперервна
політична гримза – і я заточуюсь. Скоро вибори – гостри по-
гляд і нашорошуй вуха... їм – не до села... Та й взагалі – ні до
чого... Інакше – не довели б до такого розгардіяшу.*

*Подумки тягну руку до сходжених-переходжених сіл
Ніжинщини... Чим допомогти вам, люди добрі, хто стільки
бід подолав, а від своєї рідної – вправ?..*

Анатолій Шкуліпа
(Газета „Ніжинський вісник“
від 21 квітня 2009 року)

Це був найчистіший ковток Правди, якою я від душі причастився за останній, і доволі таки тривалий, час. Правди не в тому, що Анатолія Шкуліпу призначили редактором, а в тому, що вона – нарешті! – через двадцять шість років восторжествувала, повернувши його «на круги своя»... Адже тут він колись – після інституту – починав... І доволі успішно, біс його візьми!..

Та не його насправді, а всі оті протиріччя, які постали, було, колись на журналістському шляху Анатолія... Слава Богу, не розтратився... Не озлобився... А от газета втратила без нього – та ще й як! Тільки цього нашим можновладцям вже не збагнути. Нинішнім би зробити висновки, так це ще в них далеко попереду (якщо тільки не загризуть власні амбіції).

Це був ковток Правди, яка зціляла, реанімувала до життя.

Цього вечора газету прочитали сотні, тисячі ніжинців – і в місті, і в довколишніх селах... Назавтра – я певен – вони дружно будуть обговорювати нове призначення... Звісно, де-хто, іще з тих, найдавніших, читачів згадає, хто такий Шкуліпа... А хто не знає, той швидко познайомиться. Бо на розкачку такому майстрові пера часу не потрібно... Він усе досить швидко побачить, осмислить, і видасть на-гора, як і належить... Проблеми сіл довкола Ніжина, як і самого міста, до речі, – давним-давно на поверхні... Деякі навіть жабуринням поросли, як на болоті. Тільки й того, що завалені різнокольоровими плевками, як перед виборами, так і в

довших чи коротших проміжках між ними. І хто в них загребеться, той клопотів не оббереться.

Ми в університеті теж починаємо навчати студентів азів журналістики. І я із неприхованим задоволенням прочитав цю статтю-знайомство їм. Щоб знали: можна жити по Правді. Хоч це й не легко. Але треба. Інакше – ми всі загинемо. Може, ще дехто повзатиме територією, колишня назва якій – Україна, але так – не довго... Без Правди...

Минув рік...

Можна сміливо видавати книгу публіцистики... Нариси, фейлетони, репортажі, статті, інтерв'ю... Словом, усі можливі жанри в журналістиці... Дотепно, влучно, аргументовано, образно... Так у газетах нині рідко хто пише, та ще – в малоформатних...

Недаремно повернувся...

– А вірші як? – запитую.

– За цей час жодного рядка не написав... Надто багато чого звалилося.

Доки виборсалися з кількамісячної боргової ями... Налагодження контактів... Залагодження протиріч... Розвошення в колективі...

– І ремонт, бачу, зробили...

– Знаєш, у розвалюсі, в яку перетворилося за три десятиліття безремонтної експлуатації історичне приміщення, де знаходиться редакція, кореспондент просто не має морального права повчати когось чи дорікати недоліками... Це все одно, що виконувати арію з опери не на сцені театру, а на горі сміття... Чи танцювати балет... Хто повірить у прекрасне? Навпаки – подумують, що малоумні співають чи танцюють...

– Виходить, можна і в час кризи не потонути...

– Можна, але... Не все зразу... Коли є надто багато, за що братися, неодмінно щось упустиш...

– В літературу повернешся?

– А я від неї нікуди й не тікав... Просто не можна з ранку до вечора один лише мед їсти... Щодня! І так – місяцями... Просто настає час, коли й гірчиці страх як закортить!..

– Але ж гірчицю довго не їстимеш...

– А це вже як Бог дасть! Головне, щоб хоч хтось оцінив.

Тоді – не проблема.

– На належну оцінку зараз важко розраховувати. Надто багато кому догодити треба.

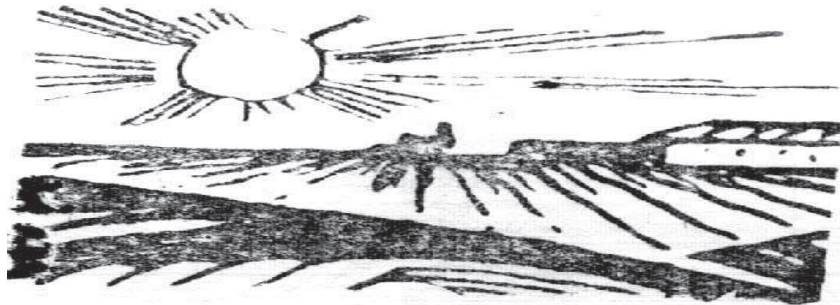
* * *

– Творчі плани й задуми...

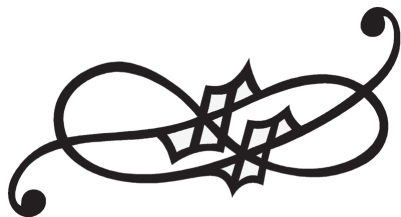
– Їх дуже багато, але що про них говорити, якщо вони так і можуть залишитися в зародку. Поки що ми є тією державою, яка, завдяки своїм правителям, робить усе можливе й неможливе, аби лишень не нарощувати свій інтелектуальний потенціал. Патріотизм без глибоко національних книжок – абсолютно порожнє місце... Прикро це осягати, але від правди ніде не дінешся. Дослівно перекладаючи відому російську приказку: курчат підраховують восени... Тобто лише тих, які повиростали... Тим достойникам, у чиїх руках була Україна протягом першого з гаком десятиліття свого незалежного існування, підраховувати, крім крадених дач із автомобілями та своїх недолуго-немічних амбіцій, по суті, – нічого. І скільки б вони не силкувалися натягнути вилами шкурку на кисіль, нічого в них не вийде. Скоро почнуть плюватися ті, хто найбільше догоджав. Аякже! За все треба розплачуватися.

Є і вірші, і поеми, і романи, й повісті... Давно написані й трохи недописані... Є давно замислені й сформовані в творчій уяві – лише засісти б і вихлюпнути все це на папір... Але... Хто знав, коли запозичував у поляків це злополучне «але», що стане воно каменем спотикання для нашого багатостраждального народу?!

Сподіваюся, ще встигну дорости до свого читача і перебути з ним у добрій розмові бодай одну ніч. Хоч і пролітає вона, як у безмежно закоханих, блискавично швидко, проте – і запам'ятовується на все життя! А що ще потрібно письменникові, чиє покликання – писати?.. Писати – як дихати, без чого і саме життя – неможливе.

Замість післяслова...

Минуло п'ять років, як розпочав я роботу над цією книгою. Якраз – час президентства Віктора Ющенка, за який багато «білих плям» в історії та культурі нашої держави було ліквідовано. Або ж – із великим скрипом – розпочато ліквідацію...

Відбудовано Батурин... Повернуто Михайлівський золотoverхий... Реставровано і побудовано храми у тисячах українських сіл і міст... Увесь світ дізнався про страшні лихоліття Голодомору... На вершину духовної слави повернуто і знову скинуто Івана Мазепу, Романа Шухевича, Степана Бандеру... Тих, хто найсамовідданіше боровся за незалежність... На моїй рідній Чернігівщині з'явився меморіал пам'яті Героїв Крут... Повернута з небуття Ганнина пустинь... У моїх рідних Прилуках нарешті зведено пам'ятник Тарасу Шевченку (та й то треба дякувати заможному землякові з Москви, який розщедрився аж на двісті тисяч)!..

А Остап Вересай, наш неперевершений кобзар, як сидів обабіч дороги з відбитими пальцями і понівеченою бандурою, так і продовжує сидіти...

Дозволено співати козацьких та стрілецьких пісень, проте молоде покоління більше захоплюється «Воплями Водоплясова» та «Мертвим півнем»...

Нібито ліквідували цензуру... Пиши, що заманеться, видавай власним коштом або знаходь багатенького спонсора...

А вони переважно осміхаються та на всесвітню кризу звертають, не виявляючи аж ніякого бажання підійматися до духовних вершин свого народу. Хіба що до рівня другого чи третього поверху своєї вілли у якомусь (нібито державному) заповіднику...

Приймати у п'ятдесят років до Спілки письменників стало не модним – кому старі потрібні?.. Пенсійний Фонд і той віддаляється – за дружніми порадами з Європи...

Мистецтво живе за своїми, мовби й звичними, законами, але значно із крутішими замашками... Якщо заплатиш добрі гроші, то заспіває й унітаз!..

Реалізм змінився модернізмом, а той – іще незрозумілішим постмодернізмом...

У літературі настав час без героя... Письменники здебільшого пишуть про «Патетичний блуд» та «Як зав'язати з бухлом і курінням».

Цілковита свобода... Від голови і серця!..

Якщо розвивати згадуваний уже вислів Дмитра Донцова, то в серці українця Тараса Бульбу дедалі помітніше починає заступати Шельменко-денщик...

Ошельмується все найсвятіше для нас, без чого вільна і незалежна Україна просто не можлива.

Пристрасні гасла Майдану швидко забулися – розвіялися в затишку поміж депутатськими та міністерськими кріслами...

Одне радує!.. У Парламенті наростають бійки... Як не одному мармизу намілять, так іншому. Не треба й недоторканність знімати – самі собі справедливий суд чинять... Почергово!.. Ще й по телевізору показують – куди там поєдинкам за участю братів Кличків!..

Тарас Шевченко – як у дзеркало машини часу дивився, коли писав:

*Облизався неборака
Та меншого в пузо –
Аж загуло!.. а той собі
Ще меншого туза
Межи плечі...*

Під Парламентом – теж бійки... Численні комітети порятунку та партії найдошкульнішої справедливості виборюють споконвічне право повернутися до влади...

А що далі?..

Не будемо заплутуватись, оскільки це – як аксіома... Суспільство, як би хто не гальмував чи не прискорював, вперто продовжує розвивається по спіралі... Тобто все повертає «на круги своя»... Можливо, в надії, що нам таки дійде колись... І це – не песимізм... Це – найочевидніші сьогоднішні реалії...

Тож чи варто було так мучитись, вихлюпуючи із себе вогонь душі голими пригоршнями?..

Переконаний: варто!..

Бо народ складається із мільйонів людських доль... Із мільйонів окремих «білих плям»... Затято (чи заклято) нікому невідомих...

Але... Якщо у кожної людини взяти за основу усі її добрі справи й наміри, якими вона прагне вимостити дорогу поміжи людей – ради них же таки! – ось тоді ми й побачимо усю могутність нашої нації... Її велич і значимість на землі...

Учені твердять, що світло далеких зірок продовжує линути до нас ще довічно-довго після їхнього остаточного згання. Отак і доля людини. Згасає, а світло її справ іще яскраво мерехтить-світиться... Як від нашого Кобзаря... Чи від обох Василів – Симоненка і Стуса... А чи від В'ячеслава Черновола...

Та ще й за життя письменник може слугувати духовним виміром людської гідності і порядності!.. Як Ліна Костенко, приміром... Громадянин і Поет...

Але про це потрібно постійно говорити... Повсюдно розповідати... А краще – цим треба жити!.. Не задля себе – задля майбутніх поколінь. Інакше вони так ніколи й не усвідомлять свою високу причетність до нації великого Тараса... Аби не шукати щастя по хвалених закордонах, а нарешті дружно взятися наводити лад у своїй державі. Адже їм тут жити і з Богом говорити...

Страх як хочеться, щоб у історії і культурі України більше не було «білих плям»... Щоби кожен школяр у моєму Придесенні знав, хто такий поет Володимир Яринич... Чи художник Едуард Усов... І щоб ніхто не морщив лоба, намагаючись угадати відповідь на просте питання вчителя:

– Назвіть відомих митців України...

Ви ж знаєте: білі плями у пам'яті (так звані пробіли) перероджуються на суцільну байдужість у повсякденні...

Не може забути, як у 2008 році телевізійний канал «Інтер» дореалізував популярний проект «Великі українці»... Аналогічні дієства були проведені у багатьох провідних державах світу... Були названі найвизначніші італійці, французи, британці... Люди, добре знані у мистецькій і політичній світовій еліті... І лише в Україні все вирішили гроші... Не інтелект і не трудові досягнення...

Добре, що хоч великого князя київського витягнули на перше місце!.. А якби вождя всіх часів і народів?.. Чи його попередника?.. Чи ще якусь оказію?..

То де ж справжні українці?.. Ті самі, перед якими схиляє в пошані голови весь світ?!.. Оті, чия немеркнуча слава у віках буде ідентифікувати нашу націю?!.. Чий праці живуть і будуть жити?!..

У «першій десятці видатних» батько нації Тарас Шевченко посів аж четверте місце, хоча важко бодай приблизно назвати людину, який би у світі поставлено стільки пам'ятників – на всіх континентах!..

А енциклопедист Іван Франко – дев'ятий... Між політиків, тренерів і спортсменів, для яких-то й України – мов не було зовсім... Лише територія... З Дніпром посередині...

Тож не дивно, що таким корифеям українського слова, як Іван Нечуй-Левицький чи Панас Мирний, не знайшлося місця і в сотні... Як і Василеві Стефанику... Тому самому Стефанику, про якого Ромен Роллан говорив, що, якби він народився у Франції, то став би її національним героєм!.. А в себе він навіть не сотий... Далеко-далеко за Леніним, який жодного разу в Україні навіть не був... Хіба що віддавав її західну половину в зуби Антанті... Щоб подавилася і не зазіхала на більше...

Ні, шановні, я не іронізую... Я гірко плачу за нашою надто короткою пам'яттю, яку вже й реанімувати всяка віра втрачається...

Та якби лишень назвати наші білі плями, не вистачило б паперу в Росії, щоб надрукувати цей список... У свідомості... В душі... У пам'яті...

Здається, останнім часом ми таки відроджуємо нашу історичну пам'ять... Гартуємо наші переконання... Говоримо про національний менталітет... І все ж робимо це якось мляво... Без натхненного горіння в серцях... Частіше – за вказівкою зверху, яка досить часто, як і раніше, направлена ще не туди...

Чи й зовсім не помічаєте, як активно-блискавично поширюється «великоросійська національна ідея» у наших північних сусідів?.. Невже нам, набагато древнішим, і досі не набридло клеїти із себе молодшого брата?..

А втім, полишмо політику...

Моя книга – про людину... Письменника, якому не байдужа доля рідного народу... Ця книга – про його виболені серцем твори... Які вчать любити Україну і багатостраждальний народ у ній... Шанувати тверде батьківське слово і ласкаву материнську пісню...

Якось так сталося у століттях, що колись знаний і шанований у світі народ поступово перетворився на майже невідомий. Усе, що в ньому було найкраще, спокійно пригребли собі норовистіші сусіди, а ми й не супротивилися.

Благо, гордість дух розпирала: встромиш голоблю в землю – виросте віз...

І росло...

І прибувало...

І ще прибуває, незважаючи на безбожні грабунки і ще безбожніші потойбічні зазіхання на майбутнє.

І все ж скільки мотузочці не витися, все одно колись кінець буде. І він наближається, той кінець. Надто з часу здобуття Україною незалежності.

Ми повинні нарешті усвідомити: чим більше білих плям робитимуть із нас, тим більшою білою плямою буде і наша держава. Хоч і поволі, а ми таки стягуємо з неї зашкарубле біле покривало, яке ховає Україну від людських очей. І вони – з різних континентів – починають уважніше придивлятися до нас... Вивчати... Захоплюватися... Виявляється, ми – сильний народ, який не знищили ні війни, ні голодомори з репресіями, ні Чорнобиль... Значить, у нас є майбутнє і з нами спокійно можна мати справу.

Ця книга якраз і покликана заохотити всіх, кому набридла невідомість, якомога активніше ліквідувати білі плями нашої історії і нашого – як це не парадоксально звучить у космічний вік – прекрасного, але, на жаль, не з того боку відомого повсякдення.

Разом із нами, шановні, ви також перестаете бути білою плямою. А це вже – немало... Бо, зрештою, і вам – у кожній родині – є чому по-справжньому порадіти...

Тут якраз доречно розвинути думку про перевагу суму у творчості Анатолія Шкуліпи.

Бунінські твори також сповнені суму. Одначе сум, як вважав сам Нобелівський лауреат Іван Бунін, – це потреба радості. І ми просто зобов'язані віднині побудувати таке життя в Україні, щоби кількість синонімів до слова **радість** виросла принаймні разів у десять, а то все до суму та й до суму...

* * *

Вичитав верстку і з полегшенням зітхнув, мовляв, ось вона, завершена книга! Та раптом мене наче щось осінило: так і перша ж Шкуліпина збірка називалася «Звернення до радості!» Ні, таких абсолютних збігів не буває. Це – ключ до всієї його творчості! **Настійна потреба в радості...** І, на превеликий жаль, **під знаком пресловутої нашої української «білої плями»**. Плями невідомості.

Леонід ГОРЛАЧ:

ЗАСВІДЧЕНЕ ДУШЕЮ

Сучасні смутні часи надиктували безліч неймовірно дивовижних форм самоідентифікації людини. Одні беруть за рахунок природного обдарування (як це було з часів народження історії людства), інші пруться в «безсмертя» за рахунок капіталів – варто тільки згадати різні дуті рейтинги на телебаченні, де з великим шумом роздаються за гроші всілякі планетарні титули, чи товстенні пишні фоліанти під назвою, скажімо, «Хто є хто в Крижополі». Це – звичайна піна, породжена розжирілими від несподіваних напівкримінальних статків осіб та їхнього улесливого оточення. На щастя, ніхто із серйозних, мислячих громадян їх не сприймає як Божу даність, а час розставляє – і розставить! – усе на свої місця.

Що стосується книги Олександра Забарного, то вона, як на мене, виникла з потреби не лише розповісти про свого колегу-літератора, з яким устиг пуд солі з'їсти, а й створити повчальну річ для молодих читачів, яким ще доведеться прокладати свій шлях у житті. А оскільки автор добре знає і

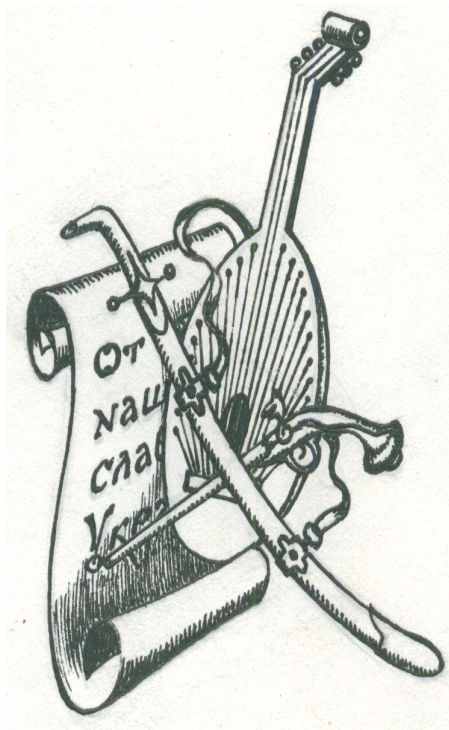
всі нюанси життя свого земляка, з яким ходив майже тими самими стежками дитинства, вчився в Гоголівському вузі, входив у світ літератури під патронатом тих же викладачів, з яким переживав усі спільні випробування часу, а згодом уважно вчитався в кожний рядок поезії та прози колеги, книга й вийшла добротною. Свого часу щось подібне я теж писав і видавав (літературні портрети Павла Усенка та Платона Воронька), а тому добре розумію, як складно було авторові поєднати стильово нарисовість оповіді про конкретного героя і аналіз його творчості.

Олександр Забарний обрав чи не єдино правильний сюжетний хід – подати якомога ширше суто біографічні факти життя поета Анатолія Шкуліпи через розлогі вечірні інтерв'ю. А як при цьому можна було не зачепитися за аналіз книг колеги – від першої збірки «Звернення до радості» до найсвіжішої – «Отава», від прозового роману «Будемо живі» до роману у віршах «Берест»? Адже, як казав колись один із попередників, «Я поет, і цим уже цікавий». Тому і є природнім у книжці і короткий аналіз окремих найхарактерніших віршів, і цитатія лірики, яка особливо тонко передає той чи інший етап творчості знаного літератора. Оскільки ж творчість Анатолія Шкуліпи в чомусь фокусує в собі вірність традиції саме української класичної літератури всупереч всіляким недолугим новаціям словесних лінівців, то книга вийшла повчальною – як аналіз цілого зрізу суспільних борінь трьох останніх десятиріч у літературі, похвала тим, хто має Слово за зброю (вислів Лесі Українки), а не бездумне штукарство, таке собі викаблучування перед публікою. В цьому її літературознавча цінність.

Автор назвав книгу художньо-публіцистичною повістю і просто зобов'язав себе дати оцінку подіям, які випали на долю А. Шкуліпи. Саме тому зворушують і змушують замислитися над суспільними процесами розлогі публіцистичні пасажі Олександра Забарного, які піднімають загальний рівень мовлення до пафосу, до заклику бути відповідальним за кожен вчинок. Його оцінки актуальні й наступальні, отже, мають досягати мети – творити орієнтири для молодого читача не лише в розумінні органічного життя

свого героя-поета, а й у складній поліфонії подій, що стрясають нині Україною.

Свого часу в Спілці письменників існувала добра традиція – до ювілею відомих літераторів видавати колективні книги спогадів колег. На жаль, за нинішнього розгардіашу така мудра й корисна традиція канула в Лету, як і аналітична робота критиків, які фіксували для історії творчі подвиги сучасників. І ця повість О. Забарного ніби повертає нас у цивілізований процес творення історії української літератури, творення по свіжих слідах часу, які не минули його душу.

БІОГРАФІЯ

Олександр Вадимович Забарний народився 29 квітня 1956 року в м. Прилуки на Чернігівщині у вчительській родині (педагогами були прадід, дід, батько, а після Олександра – його сестра й донька)...

Навчався у міській середній школі № 4, яку свого часу закінчила відома українська поетеса Любов Забашта (вона часто запрошувала до рідної школи своїх колег, тож зі шкільних літ запам'ятав хлопець зустрічі з Андрієм Малишком, Платоном Вороньком, Валентином Бичком та іншими відомими письменниками, що загалом і вплинуло на вибір професії). Після десятирічки – філологічний факультет Ніжинського педінституту імені Миколи Гоголя і літстудія під керівництвом Павла Сердюка.

Працював учителем, інспектором райвно, заступником директора з навчальної роботи Прилуцького педучилища імені Івана Франка.

З 1992 року – в Ніжинському університеті (на посадах старшого викладача, доцента, проректора з навчальної та методичної роботи). Зараз – декан філологічного факультету.

Захистив кандидатську дисертацію за творчістю Василя Барки.

Поет, прозаїк, публіцист. Автор п'яти навчально-методичних посібників для вищої школи, книг „Пастелі Полісся“ (1992), „Лелеки не зраджують“ (1995), „До тайни образу“ (1997), „Акорди серця“ (2003), „За лаштунками літа“ (2006), „Стежина пам'яті моєї“ (2010), „Калинова сповідь“ (2011).

*Член Національної спілки журналістів України.
Лауреат премії імені Леоніда Глібова.*

З М І С Т

Замість передмови	3
ВЕЧІР ПЕРШИЙ	19
ВЕЧІР ДРУГИЙ	81
<i>Ліричний відступ-1</i>	103
<i>Ліричний відступ-2</i>	118
<i>Ліричний відступ-3</i>	138
ВЕЧІР ТРЕТІЙ	149
<i>Ліричний відступ-4</i>	155
<i>Ліричний відступ-5</i>	166
<i>Ліричний відступ-6</i>	190
ВЕЧІР ЧЕТВЕРТИЙ	206
ВЕЧІР П'ЯТИЙ	249
<i>Ліричний відступ-7</i>	261
ВЕЧІР ШОСТИЙ	277
ВЕЧІР СЬОМИЙ	290
ВЕЧІР ВОСЬМИЙ	323
Замість післяслова	330
<i>Леонід Горлач. ЗАСВІДЧЕНЕ ДУШЕЮ</i>	335
Біографія	338

Для нотаток

Для нотаток

Для нотаток

Для нотаток

Літературно-популярне видання

ЗАБАРНИЙ
Олександр Вадимович

ПІД ЗНАКОМ «БІЛОЇ ПЛЯМИ»
Художньо-публіцистична повість

Редактор – Л.Н. Горлач
Художнє оформлення – В. О. Ісаєнко
Технічний редактор – Л. М. Мельник
Коректор – О. Є. Гадзінський
Комп'ютерний набір,
верстка і оригінал-макет – С. Г. Мельник

Здано на виробництво 18.10.10. Підписано до друку 13.01.12.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Умовн. друк. арк. 20,0 Наклад 500 прим. Зам. №403

Видавництво «Рада»

вул. Золоторітська, 6. Київ. 01034
Тел./факс: (044) 419-84-48

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої
справи № 36451684 від 15.07.97 р.

Віддруковано: ПП Лисенко М.М.

16600, м. Ніжин Чернігівської області, вул. Шевченка, 20.

Тел.: (04631) 9-09-95; (067) 4412124; **E-mail: milanik@land.ru**

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 2776 від 26.02.2007 р.

Забарний О. В.
3 12 Під знаком «білої плями»: Художньо-публіцистична повість. –
К.: Рада, 2012. – 344 с.
ISBN 978-966-7087-92-0

„Під знаком „білої плями“ – нова книга Олександра Забарного, у якій він, у художньо-публіцистичній формі, розповідаючи про життя і творчість сучасного українського письменника Анатолія Шкуліти, прагне захопити творчий потенціал України до ліквідації білих плям нашої історії і культури з тим, аби не продовжувати творити їх у суперечливому сьогоденні.

УДК 82-14
ББК 83(4Укр=Укр)6-8